

Yyterinniemen kulttuuriympäristöselvitys

Rakennettu ympäristö

Porin kaupunkisuunnittelu 2025

PORI

YYTERINNIEMEN KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS

Rakennettu ympäristö

Työn tilaaja

Porin kaupunkisuunnittelu

Inventointi Helene Kaarnametsä

Raportti Sanna Kuusikari, Olli Joukio ja Helene Kaarnametsä

Työn ohjaus

Olli Joukio, Satakunnan Museo

Sanna Kuusikari, Satakunnan Museo

Liisa Nummelin (2022 asti), Satakunnan Museo

Etukannen kuva: Pihlavan saha, kuitulevytehdas ja voimala Kokemäenjoen suistossa. Taustalla Pihlavan taajama. Viistoilmakuva Porin kaupunkisuunnittelu / Reijo Tontti 2013.

Kaanaan vuonna 1964 valmistunut vesitorni. Suunnittelija kaupunginarkkitehti Olaf Küttner. Kuva: Satakunnan Museo.

6. YYTERIN MAAREKISTERIKYLÄ 94

6.1. MÄNTYLUOTO	100
6.2. UNILUOTO	107
6.3. KARHULUOTO	111
6.4. LEVO	114
6.5. HERRAINPÄIVÄT	120
6.6. KAANAA	124
6.7. YYTERI	130

7. LYTTYLÄN MAAREKISTERIKYLÄ JA SÄDÖ 144

8. YHTEENVETO 162

Lähdeluettelo 165

Yläkuvassa Riutan (nyk. Kause) tilan historiallisesti ja maisemallisesti merkittäviä aittoja Kyläsaarella. Kuva: Helene Kaarnametsä
Alakuvassa Preiviikin alun perin vuonna 1920 rakennettu seuratalo Jukola. Kuva: Heli Nukki.

1. Johdanto

1.1 Yyterinniemen kulttuuriympäristöselvityksen tarkoitus

Porin Yyterinniemi on ainutlaatuinen alue, jolla on merkittävät valtakunnalliset luonto- ja kulttuuriympäristöarvot. Lisäksi alueella on ollut, ja on edelleen suuri merkitys Satakunnan elinkeinoelämälle siellä sijaitsevan ulkosataman ja teollisuuslaitosten vuoksi. Yyterinniemi ei kuitenkaan ole pelkkää teollisuutta ja luontokohteita, vaan alueen monipuolinen rakennettu ympäristö ja maisema kertovat todistusvoimaisesti länsisuomalaisen maatalouteen ja kauppamerenkulkuun nojanneen, ja 1800-luvun puolivälin jälkeen voimakkaasti teollistuneen alueen kehityksestä, elinkeinoista ja sosiaalishistoriasta, sekä alueen merkityksestä Porin kaupungille.

Yyterinniemen monipuolisesta kulttuuriympäristöstä kertovat iäkkäät kantatilat ja pienipiirteiset kalastajatilat, näyttävät hirsirunkoiset huvilat, työväen asuinalueet, punatiilinen teollisuusarkkitehtuuri ja erityisesti toisen maailmansodan sekä 1960-luvulla tapahtuneen kuntaliitoksen sekä Porin maalaiskunnan häviämisen jälkeen alueelle noussut moderni rakennuskanta. Alueen ympäristö on kuin poikkileikkaus suomalaisen yhteiskunnan historiaan.

Valtakunnallisten arvojen lisäksi alueella on maakunnallisia ja paikallisia arvoja. Paikallisesti arvokkaat kohteet on tunnistettu ensimmäistä kertaa tässä selvityksessä, joka toimii Yyterinniemen osayleiskaavan taustaselvityksenä. Selvitys palvelee tarvittaessa myös rakennusvalvonnan lupamenettelyssä ja tarkempien selvitystarpeiden arvioinnissa esimerkiksi asemakaavaa laadittaessa.

Viranomaiset ovat edellyttäneet Yyterinniemen kulttuuriympäristöä koskevien selvitysten laatimista osayleiskaavahankkeen alkaessa vuonna 2013. Kulttuuriympäristöön kuuluvat rakennusperinnön lisäksi muinaismuistot ja maisemat. Alueen muinaismuistoja käsittelevä arkeologinen inventointi on tehty vuonna 2020 ja maisemaselvitys valmistuu vuonna 2025.

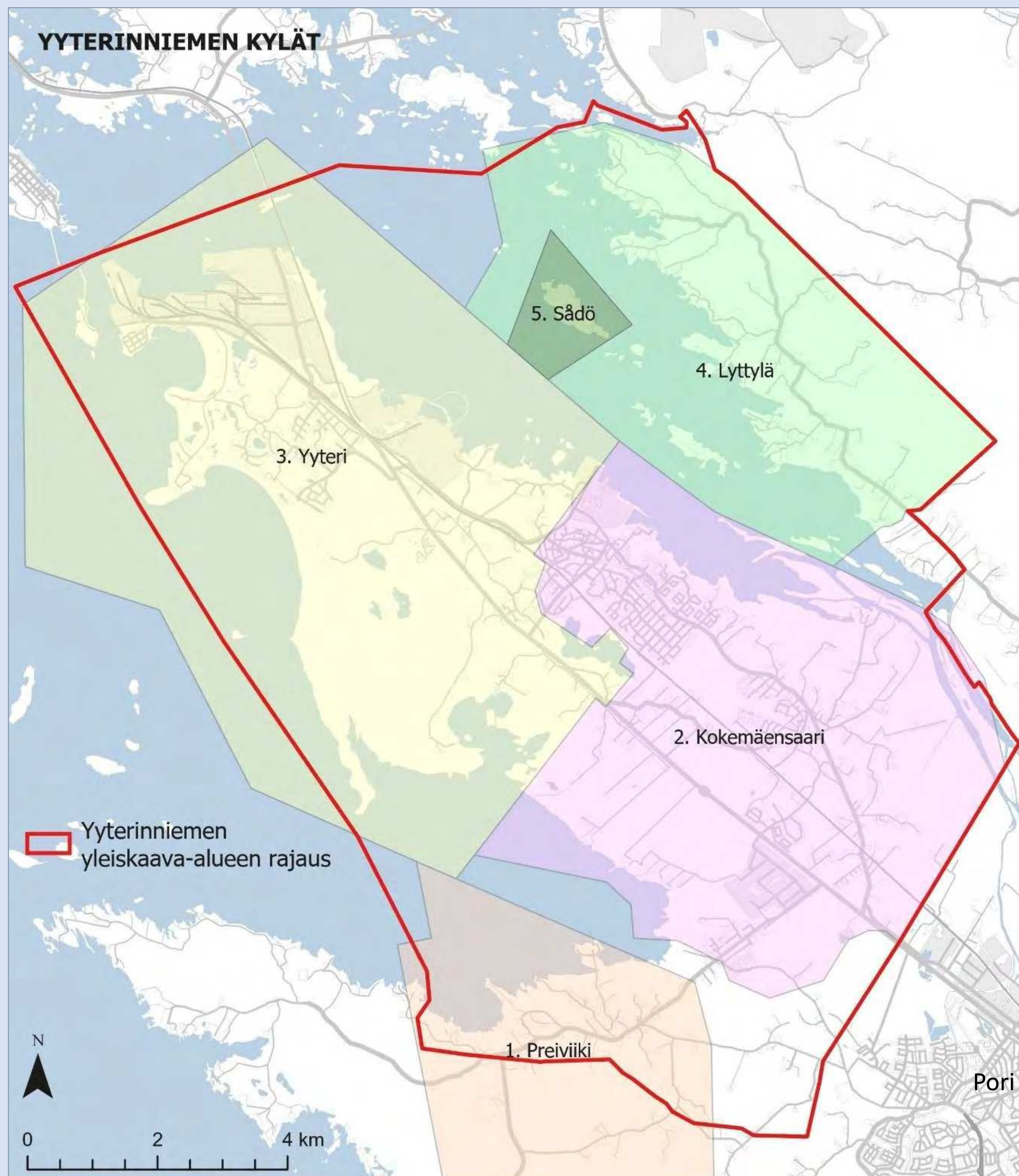
Yyterinniemen yleiskaava-alue on jaettu kulttuuriympäristöselvityksessä neljään osaan vanhojen maarekisterikyliä mukaan. Osat ovat Preiviiki, Kokemäensaari, Yyteri sekä Lyttylä ja Sädö, jotka on käsitelty yhdessä. Kaava-alueella maarekisterikyliä ulkopuolelle jääneet Lyttylän pohjois- ja kaakkoispuolella olevat pienet alueet sekä Preiviikin ja Kokemäensaaren rajausten ulkopuolelle jääneet alueet on tarkastettu kenttätöiden yhteydessä.

Kokemäensaaren maarekisterikylän alueella sijaitsevat kaupunginosat Kyläsaari, Uusiniitty, Pihlava, Rieskala, Metsämaa ja Enäjärvi.

Yyterin maarekisterikylään kuuluvat Yyterin lisäksi Kaanaa, Uniluoto, Karhuluoto, Levo, Herrainpäivät, Mäntyluoto, Kaanaankorpi ja Huvilaranta.

Kallon satamamiljöötä. Kuva: Volker von Bonin/ Museovirasto.

Yyterinniemen kulttuuriympäristöselvityksessä käsitellyt maarekisterikylät

1. Preiviiki

2. Kokemäensaari

- Kyläsaari
- Kivini
- Uusiniitty
- Pihlava
- Metsämaa
- Enäjarvi

3. Yyteri

- Yyteri
- Kaanaa
- Levo
- Herrainpäivät
- Uniluoto
- Karhuluoto
- Mäntyluoto
- Huvilaranta

4. Lyttylä

- Varvinranta
- Pihlavanlahti

5. Sådö

Yyterinniemen osayleiskaava-alueen rajaus ja selvityksen aluejaossa käytetyt maarekisterikylät Preiviiki, Kokemäensaari, Yyteri, Lyttylä ja Sådö. Myös kartalla aluerajauksen sisään jäävät valkoiset alueet Lyttylän pohjois- ja kaakkoispuolella sekä Preiviikin itäpuolella on tarkastettu kenttätöiden yhteydessä. Kartta: Porin kaupunkisuunnittelu.

1.2 Selvityksen toteutus

Porin kaupunkisuunnittelun teettämä Yyterinniemen kulttuuriympäristöselvitys on tehty vuosien 2020-2025 välisenä aikana. Alueen rakennuskannan on inventoinut FM Helene Kaarnametsä. Myös yleiskaava-arkkitehti Heimo Salminen ja kaupunkisuunnittelun harjoittelija Veera Saastamoinen ovat ottaneet osaa kenttätöihin. Työtä ovat ohjanneet Satakunnan Museon rakennustutkijat Sanna Kuusikari, Olli Joukio ja Liisa Nummelin. Lopullisen raportin ovat laatineet Helene Kaarnametsän laatiman raporttiluonnoksen pohjalta rakennustutkijat Olli Joukio ja Sanna Kuusikari. Paikallisesti merkittävien kohteiden sekä kokonaisuuksien lisäksi selvityksessä on huomioitu valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Osaan kohteista on laadittu selvitystyön yhteydessä päivitysinventointi. Selvityksen aikana tunnistetut paikallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt on esitetty raportissa kylittäin ja kaupunginosittain.

Selvityksen taustatyöt ovat sisältäneet nykyisen kaava-aineiston, aiempien selvitysten ja arkistolähteiden, kuten valokuva-arkistojen, karttojen, aiempien rakennusinventointien ja osittain myös rakennuspiirustusten läpikäynnin. Raportissa käytetyt arkistokuvat ovat pääosin Satakunnan Museon kokoelmista ja Satakunnan Kansan arkistosta. Kenttätöiden yhteydessä on kirjattu kohteiden perustiedot ja inventoidut kohteet on myös valokuvattu. Selvityksen valokuvat ovat inventoija Helene Kaarnametsän ottamat, ellei toisin ole mainittu.

Selvityksessä on painotettu julkisia rakennuksia sekä kohteita, joihin ei vielä kohdistu kaavasuojelua, mutta myös aikaisemmin kaavalla suojellut kohteet on tarkastettu inventoinnin yhteydessä. Joillakin alueilla, kuten Lyttylässä sekä saaristossa rakennuskantaa inventointiin kattavammin nyt ensimmäistä kertaa. Moderneihin, aiemmin inventoimattomiin kohteisiin on kiinnitetty erityistä huomiota. Hankkeen aikana tehdyt inventoinnit ovat olleet pääosin kohdekohtaisia, eikä yksittäisiä rakennuksia ole yleensä yksilöity. Kohteen arvioinnissa saattaa olla maininta, mitä rakennuksia arviointi koskee.

Tämän raportin tarkoituksena on antaa kattava kuva Yyterinniemen rakennetusta kulttuuriympäristöstä ja kunkin alueen ominaispiirteistä. Raportissa esitellään paikallisesti merkittäviksi arvotetut kulttuuriympäristöt kuvin, tekstein ja kartoin sekä inventoidut yksittäiskohteet karttapistein. Tarkemmat tiedot yksittäisistä inventoiduista kohteista on tallennettu Satakunnan Museon ylläpitämään Pakki-sovellukseen, joka on ainoastaan viranomaisten käytettävissä. Kiinteistöjen omistajilla on mahdollisuus tiedustella kiinteistöään koskevia inventointitietoja Satakunnan Museolta. Tiedot tallentuvat myös julkisessa käytössä olevaan Y-pakki-sovellukseen, yksityisyyden suojaan liittyvät seikat huomioiden (www.y-pakki.fi).

Satama, Meri-Porin läpi kulkeva rautatie ja teollisuus ovat vaikuttaneet alueen kehitykseen ja kasvuun. Kuvassa Mäntyluodon sataman rautatieasema 1900-luvun alussa. Kuva: Rautatiemuseo.

Kyläsaaren itäpuolelle on ollut valmisteilla ensimmäinen asemakaava. Kaavaa varten on tehty Kyläsaaren rakennetun ympäristön selvitys vuonna 2015 (Satakunnan Museo/Jari Heiskanen). Siihen kuuluvien kohteiden inventoinnit on tallennettu tämän työn yhteydessä Pakki-tietokantaan. Vuonna 2015 Heilu Oy toteutti Yyterin Levon alueella asemakaavatasoisen rakennusinventoinnin. Levon kaavan laatiminen on edelleen kesken.

2. Yyterinniemi

2.1 Ominaispiirteet ja historia

Poriin kuuluva Yyterinniemi sijaitsee kaupungin keskustan luoteispuolella. Noin kymmenen kilometrin pituista niemeä rajaavat lännessä Preiviikinlahti sekä Selkämeri, idässä laaja Kokemäenjoen suisto. Uloimpana niemen kärjessä sijaitsee Mäntyluodon kaupunginosa satamineen.

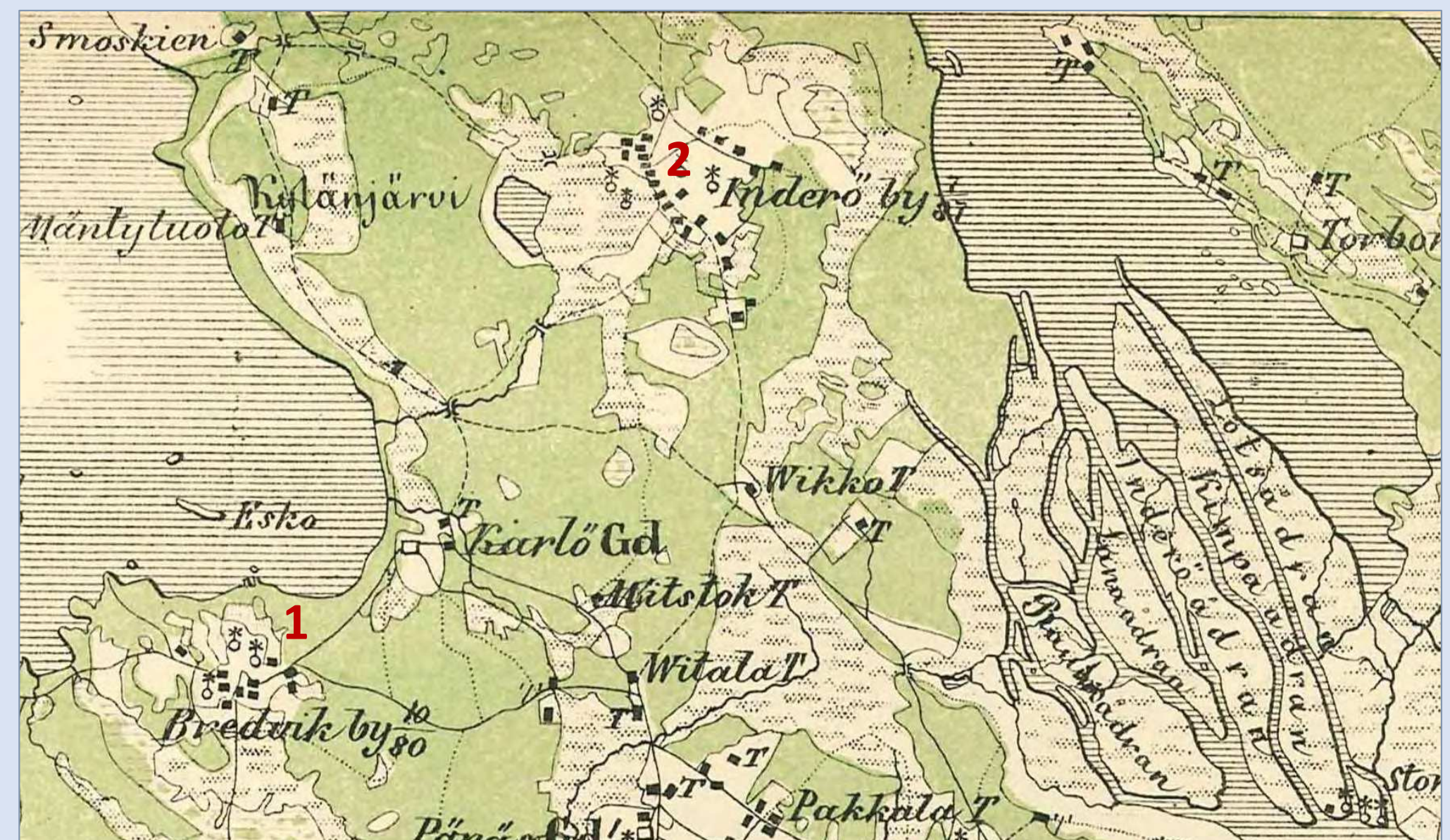
Tämä selvitys, sekä tekeillä oleva kaava käsittävät Yyterinniemen ja Lyttylän alueet, mutta selkeyden vuoksi alueesta käytetään yhtenäistä nimitystä ”Yyterinniemi”. Yyterinniemen sijasta vakiintunut nimitys Pihlavan, Kyläsaaren, Enäjärven, Kaanaan, Metsämaan, Mäntyluodon, Uniluodon ja selvitysalueeseen kuulumattoman Reposaaren muodostamalle läntiselle alueelle on kuitenkin Meri-Pori. Lyttylä sen sijaan on vakiintunut nimi ja tarkoittaa Pihlavanlahden itärannalla sijaitsevaa aluetta.

Yyterinniemi kuuluu Satakunnan rannikolle tyypillisiin pitkiin, kaakosta luoteeseen suuntautuviin niemiin. Yyterinniemen varhaisimmat maa-alueet ovat paljastuneet rautakauden (noin 500 eaa-1300 jaa) lopulla. Niemi on muodostunut maankohoamisen ja joen kuljettaman maa-aineksen myötä. Asutushistorialtaan varhaisimpia ovat Yyteri ja Kokemäensaari, jotka asutettiin keskiajalla. Niiden vanhat nimet Ytterö (ulkosaari) ja Inderö (sisäsaari) kertovat ympäristön muutoksesta. Vielä 1600-luvulla saaria erotti Mooskerin salmi nykyisen Enäjärven kohdalla. Merestä kohonneen niemen historiallinen maanomistus jakautui Yyterin ja Kokemäensaaren kylien kesken. Yyterin kartanoa edelsi kylä, jossa oli 1560-luvulla kuusi taloa. Yyterin kartano muodostettiin 1580-luvulla kylän kolmesta talosta. Kylällä ja siitä muodostetulla kartanolla oli aluksi hyvät kalavedet ja myöhemmin maankohoamisen ansiosta laajat rantaniityt, joiden hyödyntämiseen perustettiin torppia esimerkiksi Levon alueelle. Myös Lyttylään perustettiin kartano 1500-luvulla ja kartano vaikutti alueen kehitykseen aina 1900-luvun alkuun asti.

Kalastuksen ja maanviljelyn lisäksi rantojen varveilla rakennettiin myös laivoja. Lyttylässä Frans Fredrik Wallenstråle rakennutti 1800-luvun alkupuolella kartanonsa varvilla Suomen kookkaimpia kauppa-alueita. Porin kaupungin siirtämistä Yyterinniemelle harkittiin laivaliikenteen turvaamiseksi ainakin vuosien 1640 ja 1801 kaupunkipalojen jälkeen. Kaupungin sijaan päädyttiin siirtämään vain satamaa: Kokemäenjoen madaltuvat jokisatamat muuttivat vuosisatojen aikana vaihteittain kohti merta. Tämä vaikutti myös asutuksen sijoittumiseen. Merellä onkin ollut suuri merkitys alueen elinkeinoille; alueella on paitsi ollut kalastajataloja, mutta myös teollisuus on hakeutunut Porin kaupungin ulkosataman läheisyyteen.

Kalmbergin kartassa vuodelta 1855 Kallio (1), Mäntykallio (2), Uniluoto (3), Mäntyluoto (4), Karhuluoto/Björnholm (5) ja Herrainpäivät/Gräsouran (6) ovat vielä erillisiä saaria.

Bredvikin eli Preiviikin (1) talot sijaitsivat rykelmänä, kun taas Inderön eli Kokemäensaaren talot muodostivat nauhan entisen saaren lounaisrinteeseen. Kartat: Kansalliskirjaston julkaisuarkisto.

Teollisuuden mukanaan tuoma rakenteellinen muutos alkoi 1800-luvun jälkipuolella, kun Yyterinniemen vanhinta teollista kerrostumaa edustava Pihlavan höyrystys perustettiin vuonna 1875. Kylämäinen asutus keskittyi sahan myötä erityisesti Pihlavaan, mutta myös pääosin maataloudesta ja kalastuksesta eläviin Kyläsaareen ja Preiviikkiin. Lyttylässä elinkeinot keskittyivät sen sijaan maatalouteen ja kalastukseen.

Joensuun lisäksi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa rakennetut rautatie ja ulkosatama vaikuttivat olennaisesti Yyterinniemen kehittymiseen nykyisenlaiseksi. Rautatie myötäili Vanhaa Maantietä ja rakentui alueen peltoalueiden keskelle muokaten maisemaa, ja tuoden Yyterinniemeen valtion rautateiden asemarakennukset. Yyterinniemi, joka oli aiemmin ollut helpoiten saavutettavissa vesiteitse, sidottiin nyt rautaisella otteella entistä vahvemmin osaksi manner-Poriä.

Muutoksen moottorina oli sataman lisäksi keskittynyt maanomistus; ensin kartanon ja myöhemmin Rosenlewin sekä kaupungin maanomistus. Myös Lyttylässä keskitetty maanomistus vaikutti alueen kehitykseen, mutta alueen agraari luonne on säilynyt nykypäivään asti. Laivavarvin lisäksi alueelle ei syntynyt teollisuutta ja merkittävin muutos on ollut 1900-luvun alusta alkaen syntynyt ja myöhemmin voimistunut vapaa-ajan asutus.

Sen sijaan Yyterinniemen alueella teollisuudella on ollut merkittävä asema maankäytön suunnittelussa. Arkkitehti Alvar Aalto laati vuonna 1942 koko Kokemäenjoen alajuoksun käsittävän seutukaavan. Yyterinniemen nykymaiseman suuret linjat pohjautuvat tähän Suomen ensimmäisiä seutukaavoja edustavaan aluesuunnitelmaan. Seutukaavan tavoitteena oli saada aikaan kokonaisuus, jossa teollisuus, liikenne, maanviljely, asutus ja vapaa-ajantoiminnot palvelevat toisiaan. Seudullisen suunnittelun myötävaikutuksella teollisuuslaitokset, kuten Pihlavan kuitulevytehdas (1948), Kaanaankorven Vuorikemia (1950-1960-lukujen vaihe) ja Kirrinsannan telakka (1973) muokkasivat Yyterinniemen maisemaa ja vaikuttivat asutuksen laajenemiseen. Pääosa Yyterinniemestä kuului Porin maalaiskuntaan vuoteen 1967 saakka, jolloin kunta liitettiin Porin kaupunkiin. Aikaisemmin Yyterin niemenkärki, Mäntyluoto, Levo ja Kaanaan taajama oli liitetty Porin kaupunkiin vaiheittain: vuosina 1911, 1939, 1941 ja 1960.

Arkkitehti Aatos Issakaisen johdolla laadittiin Poriin nk. uuden polven yleiskaava vuosien 1966–1969 aikana. Myös kaupungin ensimmäinen liikennesuunnitelma valmistui kaavatyön aikana. Issakainen vertasi aikaisempaa arkkitehti Olavi Laisaaren laatimaa vuoden 1959 yleiskaavaa arkkitehti Alvar Aallon vuonna 1942 laatimaan Kokemäenjokilaakson seutusuunnitelmaan, joskin yleiskaavan laajenemisaalueet esitettiin Aallon suunnitelmaa maltillisempina. Laisaaren yleiskaava perustui siihen, että Porin uskottiin kasvavan yli 100 000 asukkaan kaupungiksi. Vuonna 1969 hyväksytty Issakaisen yleiskaava korosti kokonaisvaltaisuutta mm. kaupungin mitoituksessa. Myös Issakainen ennusti kaupungin voimakasta kasvua. Porilaisia oli yli 60 000 maalaiskunnan liittyttyä kaupunkiin.

Kasvusuunnaksi esitettiin uutta Meri-Poriä, koska nähtiin olevan taajamarakenteen muodostavan jokilaaksoon helminauhamaisen struktuurin (vrt. Aallon seutusuunnitelma). Meri-Porin niemelle esitettiin koko suiston puoleisen rantavyöhykkeen kaavoittamista yhtenäiseksi teollisuusalueeksi. Ennustettu vahva suuntautuminen Meri-Poriin ei kuitenkaan koskaan toteutunut.

Pihlava on edelleen Yyterinniemen huomattavin taajama. Kerrostaloja on rakennettu teollisuuden laajentumisen myötä 1960 - 1970-luvulla Pihlavan lisäksi myös Kaanaaseen, ja Uniluotoon, mutta Yyterinniemen yleiskaava-alueen rakennuskanta koostuu kuitenkin valtaosin pientaloista, rivitaloista ja maatiloista.

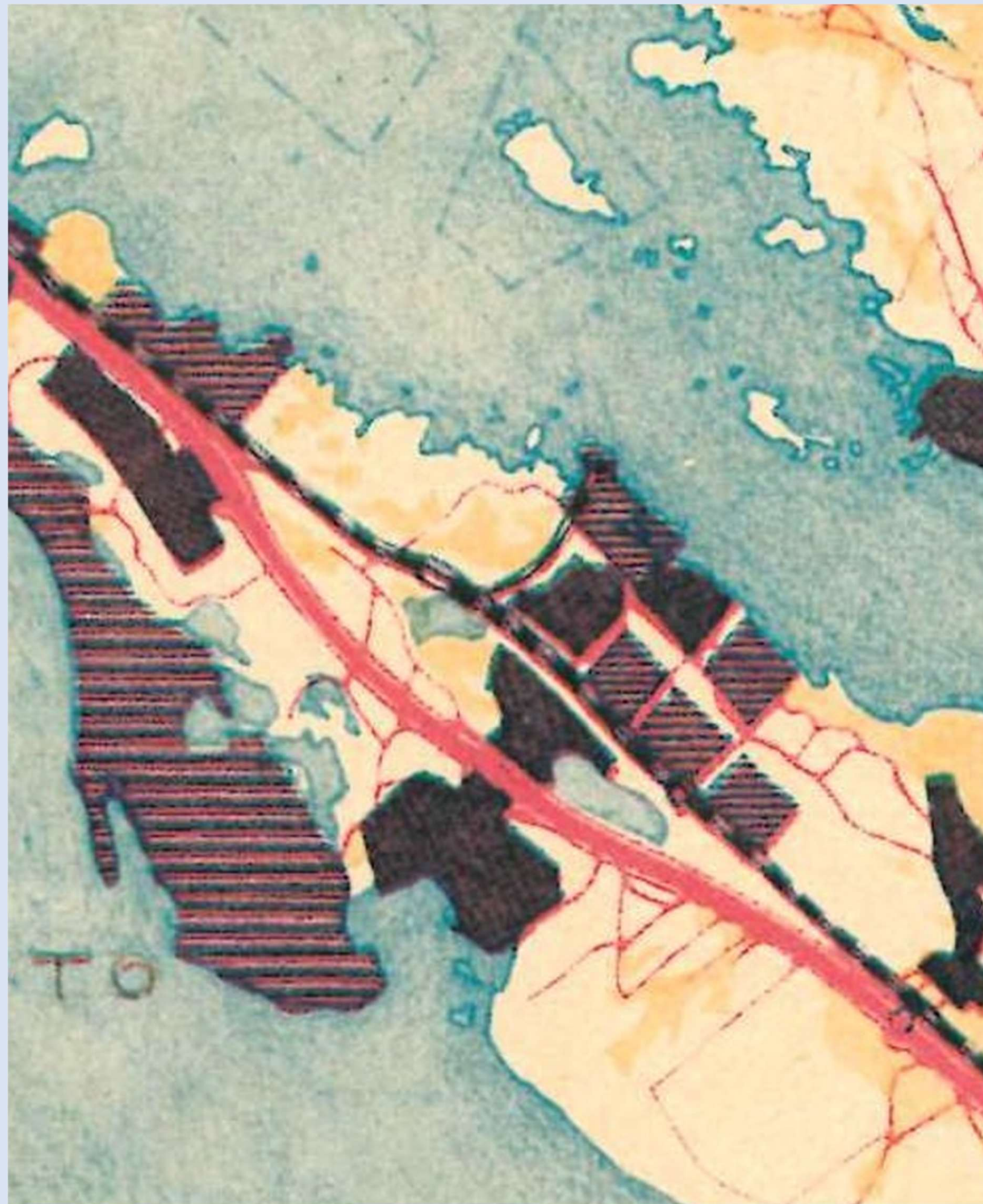

Pihlavasta kasvoi Porin maalaiskunnan kookkain keskus ja Yyterinniemen teollisuus vauhditti alueen kehitystä vielä kuntaliitoksen jälkeenkin. Pihlavaan rakennettiin 1970-luvun alussa asuinkerrostaloja mm. Pihlavan Tehtaiden, Rauma-Repolan ja Kemiran työntekijöille. Kuva: Veli-Matti Lähteenmäki/Satakunnan Kansan kuva-arkisto.

Kokemäenjokilaakson yleissuunnitelma 1942

Kokemäenjokilaakson yleissuunnitelma

Tarve Kokemäenjoen yleissuunnitelmalle tuli 1940-luvun alussa. Lokakuussa 1940 Porin kauppakamari käsitteli kokouksessaan yhtenäissuunnitelman aikaansaamista koko Kokemäenjoen asutusalueelle. Katsottiin, että alue oli voimakkaasti kehittymässä, ja tämä vuoksi nähtiin tarpeellisenä yhtenäinen suunnitelma, joka huomioisi liikennesuhteet ja taloudelliset mahdollisuudet. Esikuvina laajemmalle suunnittelutyölle olivat vastaavat aluesuunnitelmat Göteborgissa ja Tukholmassa. Yleissuunnitelmahankkeen puheenjohtajana toimi Harry Gullichsen, ja sihteerinä Porin kauppakamarin asiamies, Rafael Hellström. Suunnitelman laati arkkitehti Alvar Aalto. Gullichsen oli Pihlavan sahan johtaja, ja omistaja, Antti Ahlströmin lapsenlapsen, Maire Gullichsenin puoliso. Hellström taas meriliikennekysymyksiin erikoistunut porilainen liikenneasiamies. Aalto kuului Gullichsenien tuttavapiiriin.

Selostuksen mukaan *”Kokemäenjoen laaksosta voi sanoa, ettei sen kehitys tällä hetkellä lainkaan viittaa siihen, että lopputuloksena olisi selvästi eristettyjä kaupunkiyhteiskuntia ja niiden välillä puhdasta maaseutua. Sen sijaan on ilmeisesti syntymässä aivan uusi, laaja, kaupunkikäsitettä korkeampi yhdyskuntaporras, jonka muodostaa laajalle alalle levinnyt teollisen: agraarisen liikenneteknillisen ja sivistyksellisen toiminnan yhdistelmä: jossa asutuspisteet, tehtaat, maanviljelys jne. ovat monimutkaisesti kietoutuneita eroittamattomasti läpi alueen.”*

Yleissuunnitelman perustekijöinä pidettiin rautatieliikennettä, tiekysymyksiä (raskas pikaliikenne, muita pikateitä, puolinopeita väyliä ja muita teitä), asunto- ja asemakaava-alueita sekä teollisuusalueita. Maantieliikenteen osalta Porissa tärkeimmäksi nousi liikenneväylä Kokemäki-Pori-Mäntyluoto, jolla tie saataisiin yhdistettyä Helsinki-Pori pääliikenneväyläksi. Toisena merkittävänä tieyhteytenä nähtiin Tampere-Pori-välinen tie, jonka tarkoituksena oli todennäköisesti ohjata teollisuusvientiä Tampereelta Mäntyluodon sataman kautta maailmalle. Yleissuunnitelman tavoitteena oli yhdistää rautatie, maantie ja lentoliikenne sopivaan yhteyteen toisiinsa. Yleissuunnitelmassa Porin teollisuuden pääpaino osoitettiin Pihlavaan ja Mäntyluotoon. Yyterin santojen alue osoitettiin vapaa-aikaan. Lyttilän puolelle sen sijaan oli suunnitelmassa osoitettu asutusta ja maanviljelyä.

Yleissuunnitelman laatimiseen vaikutti vahvasti teollisuus, mikä näkyy painopisteenä Yyterinniemen kehitykselle. Vaikka kaikilta osin Kokemäenjokilaakson yleissuunnitelma ei toteutunut, noudattelee Yyterinniemen kehitys hyvin pitkälle suunnitelmaa, jossa teollisuus on keskittynyt niemen itäpuolelle, vapaa-aika länsipuolelle. Kokemäenjoen yleissuunnitelman merkittävin vaikutus oli paitsi aluesuunnittelun ulottaminen laajemmalle, paikallisesti Mäntyluodon pikatien rakentuminen halki Yyterinniemen Mäntyluodon satamaan.

Kuva: Kokemäenjoenlaakson aluesuunnitelma, Alvar Aalto 1942/ Satakunnan Museo.

2.2 Yyterinniemi tänään

Yyterinniemi on monipuolinen alue, joka sisältää teollistaloudellisten ja kulttuuriympäristöarvojen lisäksi myös luonnonarvoja. Näiden yhteensovittaminen voi olla haastavaa. Erityisesti 2000-luvun alkupuolella ryhdyttiin kiinnittämään uudella tavalla huomiota Yyterinniemen luonto- ja ympäristöarvoihin. Alueen luontoa ja sen ominaislaatuista ryhdyttiin vaalimaan aiempaa voimakkaammin. Luontoarvoiltaan arvokkain alue sijaitsee Yyterinniemen länsiosassa ja kuuluu Natura-alueeseen. Yyteristä löytyy myös Etelä-Suomen laajin yhtenäinen, ja yhä aktiivinen dyynialue, joka on luonnonsuojelulain mukaan rauhoitettu. Luontoarvojen lisäksi Yyteri on valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta (VAMA 2021). Suunnittelualueen välittömässä läheisyydessä sijaitsee myös Selkämeren kansallispuisto. Yyterinniemen talouselämän kärki onkin 2020-luvulla painottunut teollisuuden lisäksi luontomatkailuun.

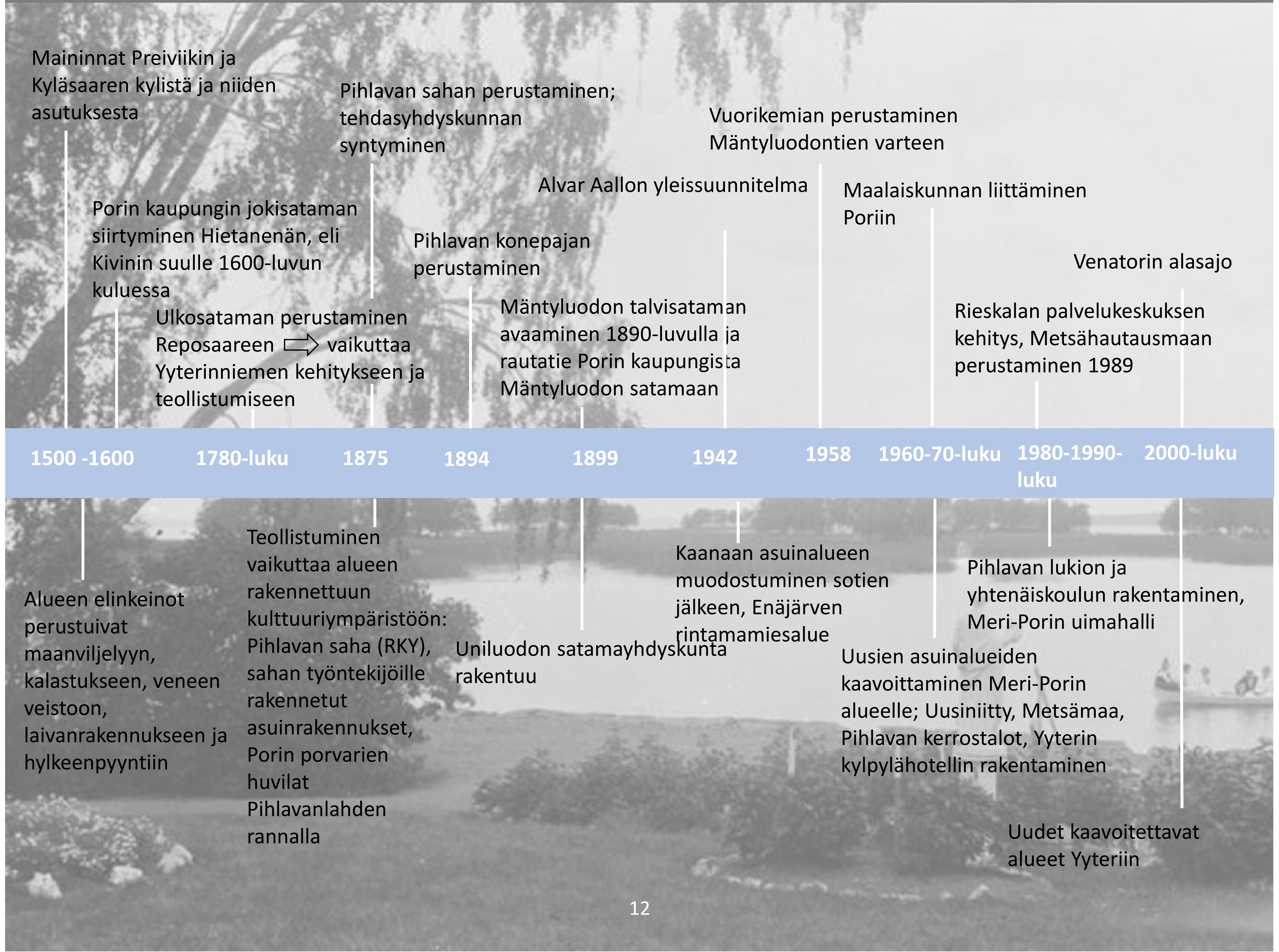
Yyterinniemen kulttuuriympäristöselvityksessä on huomioitu ennen 1990-lukua valmistuneet rakennukset. 1980-1990-luvun vaihde toimii eräänlaisena taitekohtana alueen kehitykselle, kun yli 100 vuotta kestänyt kasvu hidastui 1990-luvun laman myötä ja alueen nopea kehitys on tasaantui. 2010-luvun suuri isku alueen kehitykselle ja Porin elinkeinoelämälle oli entisen Vuorikemian, nykyisen Venatorin tulipalo 2017, ja sitä seurannut tehtaan toiminnan alas ajaminen. Toisaalta, alueella on yhä vahvaa teollisuutta; Pihlavan saha (Westas) toimii edelleen ja täyttää 150 vuotta vuonna 2025.

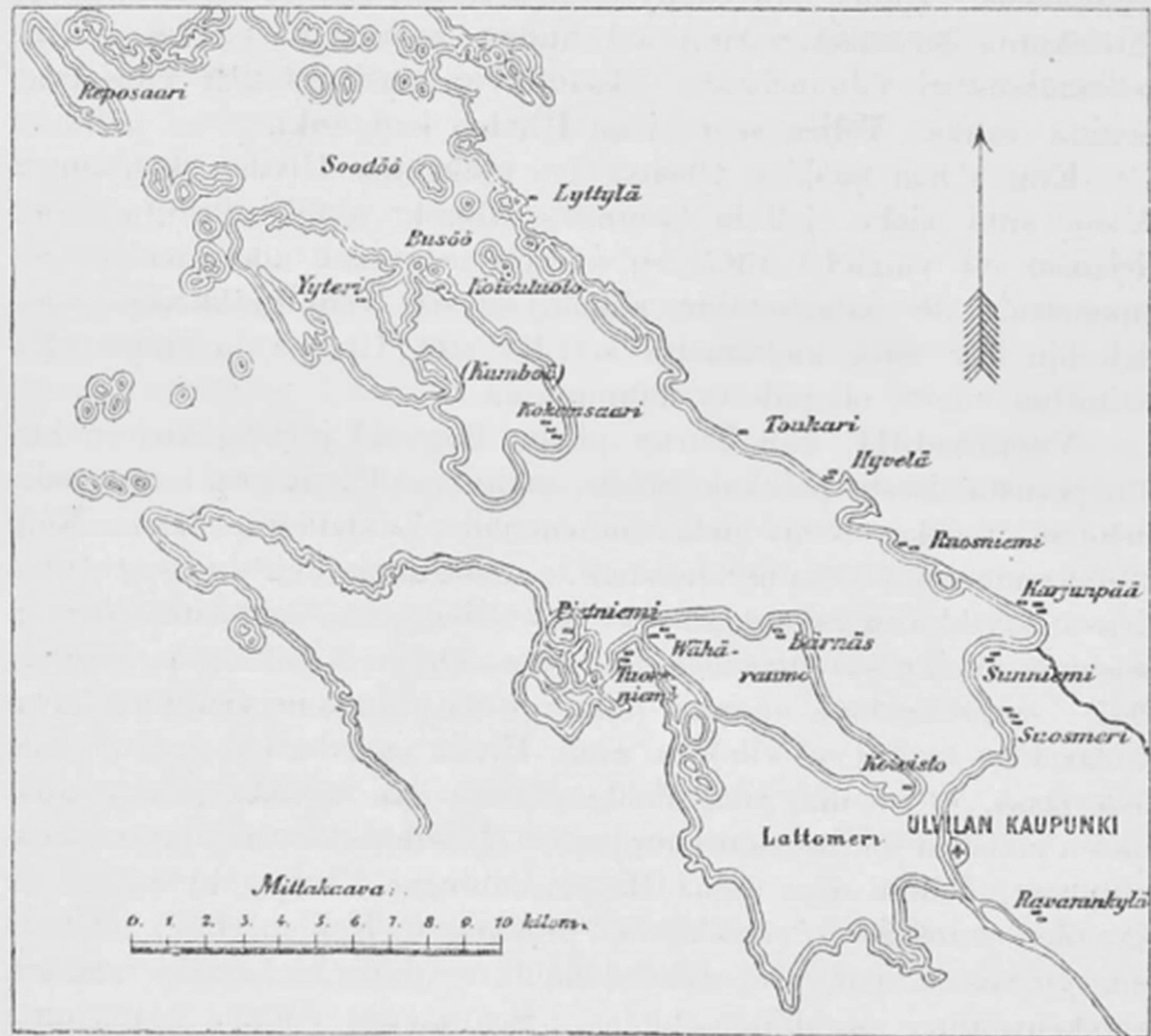
2020-luvulla on nähtävissä 1800-luvulla alkanut alueen kasvu: asutus on painottunut pääasiassa Yyterinniemen itäpuolelle, jossa Pihlavan sahan ja kuitulevytehtaan vaikutuksesta Pihlavasta on muodostunut alueen suurin taajama.

Pitkä historia on luonut alueen rakennuskannasta kerroksellista, monipuolista ja ajallisesti kertovaa.

Uutta rakennuskantaa on muodostunut teollisuuden kasvuvuosien jälkeen 1990-2000-luvulla Kyläsaaren Mörtintien länsipuolelle, sekä satunnaisesti, Metsämaalle, ja Enäjärvelle. 1800-luvulla ja 1900-luvun puolella välissä muodostuneiden taajamien ja asuinalueiden lisäksi 2000-luvun alkupuolella Yyteriin kaavoitettiin asuintontteja. Uudet asuinalueet on suunniteltu sulautumaan alueen luonnonympäristöön.

Maiseman ja kylä-/taajamarakenteen kannalta merkittävä muutos on ollut ensin maannousu, jonka myötä alueen monet saaret yhdistyivät niemeksi ja Yyterinniemeen oli mahdollista kulkea maantietä pitkin jo 1700-luvulla. Vanhan maantien varrelle kehittyivät alueen kylät, jotka myös sijaitsivat Preiviikiä ja Yyterin kartanoa lukuun ottamatta Pihlavanlahden rannalla. Kun Yyterinniemen halki rakennettiin rautatie, sekin kulki Yyterinniemen itäpuolen peltoaukeiden läpi. Pikatie, joka Yyterinniemeen rakennettiin 1950-luvulla, kulkee Yyterinniemen keskellä, ja on muokannut alueen taajamarakennetta yllättäen vain vähäisesti. Uudenniityn asuinalue on alueen taajamista ainoa, joka on noussut tien varteen mahdollisesti sen vaikutuksesta ja heijastaa myös 1960-luvun nukkumalähiön ajatusta, jossa asuntotarvetta palvelemaan rakennettiin lähiö hyvillä liikenneyhteyksillä.

Yyterinniemen alue vuoden 1400 paikkeilla. Tällöin pääosa Yyterinniemestä on ollut vielä meren peitossa, ja alue on koostunut saarista. Maankohoaminen on tapahtunut nopeasti, ja jo 1600-luvun puolivälissä Kyläsaaresta on kulkenut maantie Poriin. Kuva: Porin Historia, J.W. Ruuth 1899, s.15.

Yyterinniemi vuoden 1907 senaatinkartassa. Kartassa näkyy alueen logistinen merkitys Porin teollisuudelle; aluetta halkoo rautatie. Meri-Porin asutuskeskittymänä on jo 1900-luvun alussa ollut Pihlava, jonne keskittyi erityisesti sahateollisuutta. Vihreät alueet Pihlavan pohjoispuolella ovat huvila-asutusta. Alue oli paitsi teollisuuden, myös kaupungin porvarien suosiossa. Perinteisempää, agraaria kyläasutusta on keskittynyt Kyläsaareen ja Preiviikiin. Sen sijaan teollistumisen ja kasvua odottavat uudet asuinalueet, kuten Metsämaa, Uusiniitty ja Kaanaa ovat vielä käytännössä rakentamattomia. Kartta: Kansallisarkisto

MAATALOUS

Yyterinniemen ja Lyttylän alueella maanviljelyn historia ulottuu pitkälle. 1500-luvulla perustettiin Yyterin ja Lyttylän kartanot. Yyterinniemen ja Lyttylän alueella nykyiset, aikojen saatossa supistuneet pellot ovat olleet viljelykäytössä jo satojen vuosien ajan. Laajimmillaan historialliset viljelyalueet ovat säilyneet Preiviikin ja Kyläsaaren alueilla. Vanhoista, nykyisinkin maisemallisesti keskeisinä kiintopisteinä toimivista kartanoista on tallella Yyterin kartanon näyttävä tilakeskus sekä Lyttylän kartanon päärakennus. Lisäksi kartanoiden lukuisista torpista on jäänteitä ympäristössä. Yyterinniemen alue kuuluu suurelta osin Kokemäenjokilaakson valtakunnallisesti merkittävään maisema-alueeseen, jonka keskeinen arvo perustuu jokivarren viljelyksiin, Satakunnan maatalousmaiseman selkärankaan. Tilojen päärakennusten lisäksi vanhat ulkorakennukset, kuten etenkin Preiviikin ja Kyläsaaren vanhat kivilavetat sekä aitat ovat edelleen paitsi maisemallisesti erittäin merkittäviä, mutta myös alueen maanviljelyyn ja karjanhoitoon liittyviä historiallisesti todistusvoimaisia rakennuksia, joita tulisi vaalia jatkossakin.

Vasemmalla ylhäällä näkymä Preiviikistä. **Oikealla ylhäällä** Vainio-Mattilan navetta Kyläsaarella. **Keskellä** näkymiä Kyläsaaresta. **Alakuvassa** Yyterin kartanon rakennuksia.

1

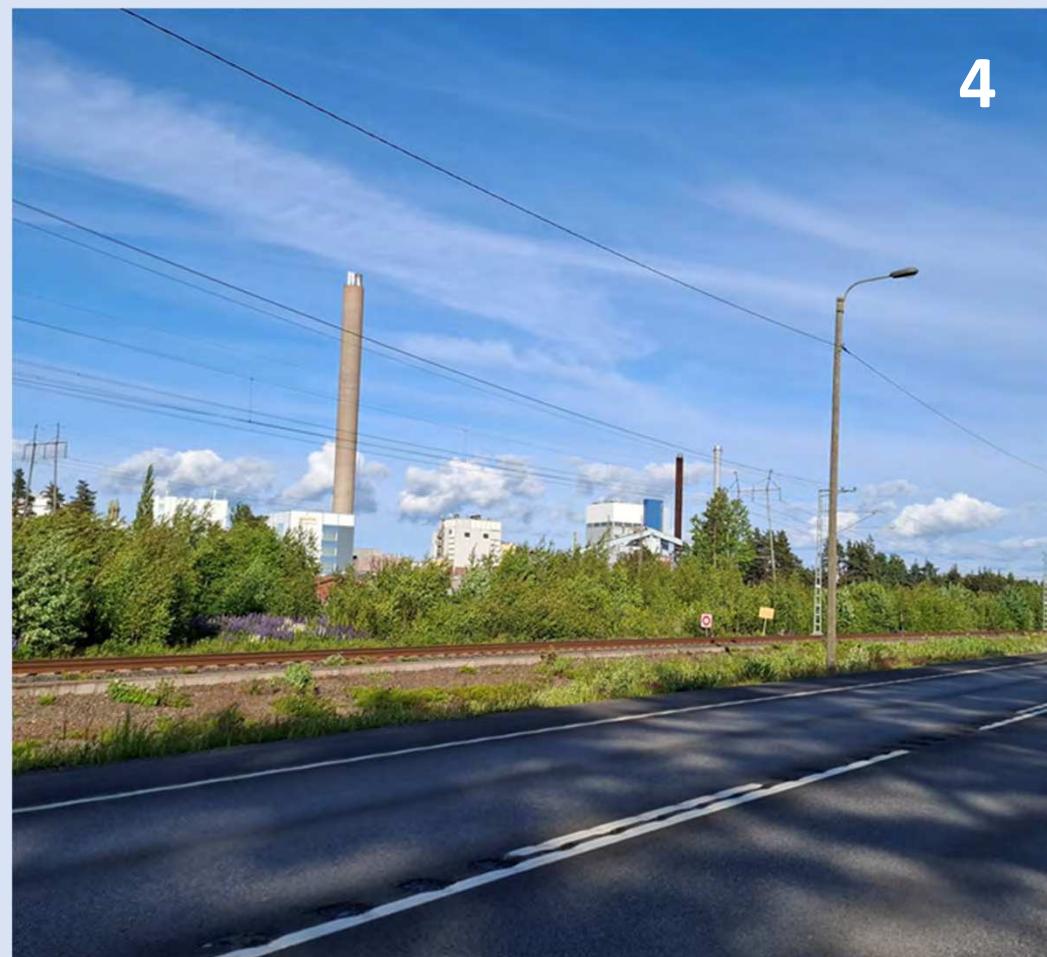
2

3

4

RAUTATIE JA ALUEEN TIESTÖ

Yyteriniemen tärkein kulkuväylä oli pitkään meritie, maateitse Kokemäensaarelle pääsi Porista maantietä pitkin 1700-luvulla. Tiet olivat kuitenkin pitkään huonokuntoisia, ja esimerkiksi vielä 1900-luvun alussa Porista kulki höyrylaiva Reposaareen, joka kuljetti matkustajia myös Pihlavaan. Kesäaikaan höyrylaivalla kulkeminen oli nopeampaa, kuin maata pitkin.

Alueen vanhoja teitä ovat Vanha Maantie, sekä Preiviikiin kulkenut tie, joka näkyy jo 1860-luvun kartoissa. Tielinjaukset erottuvat myös 1700-luvun lopun isojakokartoissa. Tiet kulkivat kylätaajamien läpi. Suuri muutos alueen saavutettavuuteen ja erityisesti maisemaan oli rautatien rakentaminen, joka kulki läpi peltoaukeiden aina Mäntyluodon satamasaarelle saakka. Rautatie valmistui Yyterinniemen alueelle 1899, ja kulki kylätaajamien ohi mahdollistaen myös henkilöliikenteen. Kyläsaareen, Pihlavaan ja Mäntyluodon satamaan rakennettiin rautatieasemat, joista tosin vain Mäntyluodon asema on enää olemassa. Lisäksi esimerkiksi Kaanaassa sijaitsi asemalaituri.

1930-luvun lopulla valmistui pengertie, joka kulki Mäntyluotoon saakka. Pikatie Porista Mäntyluotoon valmistui vasta 1950-luvulla, eikä vaikuttanut suuresti asutuksen muodostumiseen alueelle. Esimerkiksi Kaanaan kylä oli rakentunut paikoilleen jo aiemmin, ainoastaan Uudenniityn aluetta voi pitää laajemmin pikatien varteen nousseena uudenlaisena lähiönä.

Kuva 1. Kyläsaaren rautatieasema vuonna 1917. Nikkarityyliselle asemalle oli kerääntynyt iso joukko venäläistä sotaväkeä. Kuva: Satakunnan Museo.

Kuva 2. Porista Mäntyluotoon kulkeva rautatie muutti Yyterinniemen maisemaa, kun rautatie rakennettiin peltojen keskelle. Kuva Pihlavasta, Yyterin koulu rajautuu kuvan oikealle puolelle. Kuva: Sanna Kuusikari.

Kuva 3. Pikatie Porista Mäntyluotoon rakentui keskelle Yyterinniemeä, rakentamattomalle alueelle. Kuva Kaanaan edustalta kohti Mäntyluotoa. Kuva: Sanna Kuusikari.

Kuva 4. Pikatien varrella sijaitsevat myös entiset Vuorikemian tehtaat. Kuva: Sanna Kuusikari.

Kuva 5. Mäntyluodon sataman rautatieasema on Bruno Granholmin suunnittelema ja valmistui 1900. Rakennusta on laajennettu vuosina 1912 ja 1915. Kuva: Suomen Rautatiemuseo/Finna.

SATAMA

Meren läheisyys on luonut elinehdot Yyterinniemelle. Paikalliset kalastajat ovat saaneet merestä elannon, ja Lyttylässä on myös toiminut 1800-luvulla laivavarvi. Näiden lisäksi tarvittiin paikallisia luotseja, jotka ohjasivat laivat karikkojen ohi satamaan ja höyrylaivaliikenteen myötä syntyi ahtaajien ammattikunta. Merkittävänä tekijänä on toiminut Porin ulkosataman sijainti Yyterinniemellä: ensin Kivinillä 1600-luvulta 1700-luvulle, jonka jälkeen ulkosatama siirtyi Reposaareen 1700-luvun lopulla. Mäntyluodon satama avattiin 1800-luvun lopulla ja hyvin nopeasti satamaan rakennettiin rautatie, joka yhdisti mantereeseen ja vielä 1800-luvulla lopulla luodolla sijainneen Mäntyluodon sataman.

Kuva 1: Mäntyluodon satama 1950-luvulla. (Kuva Sven Raita / Satakunnan Museo)

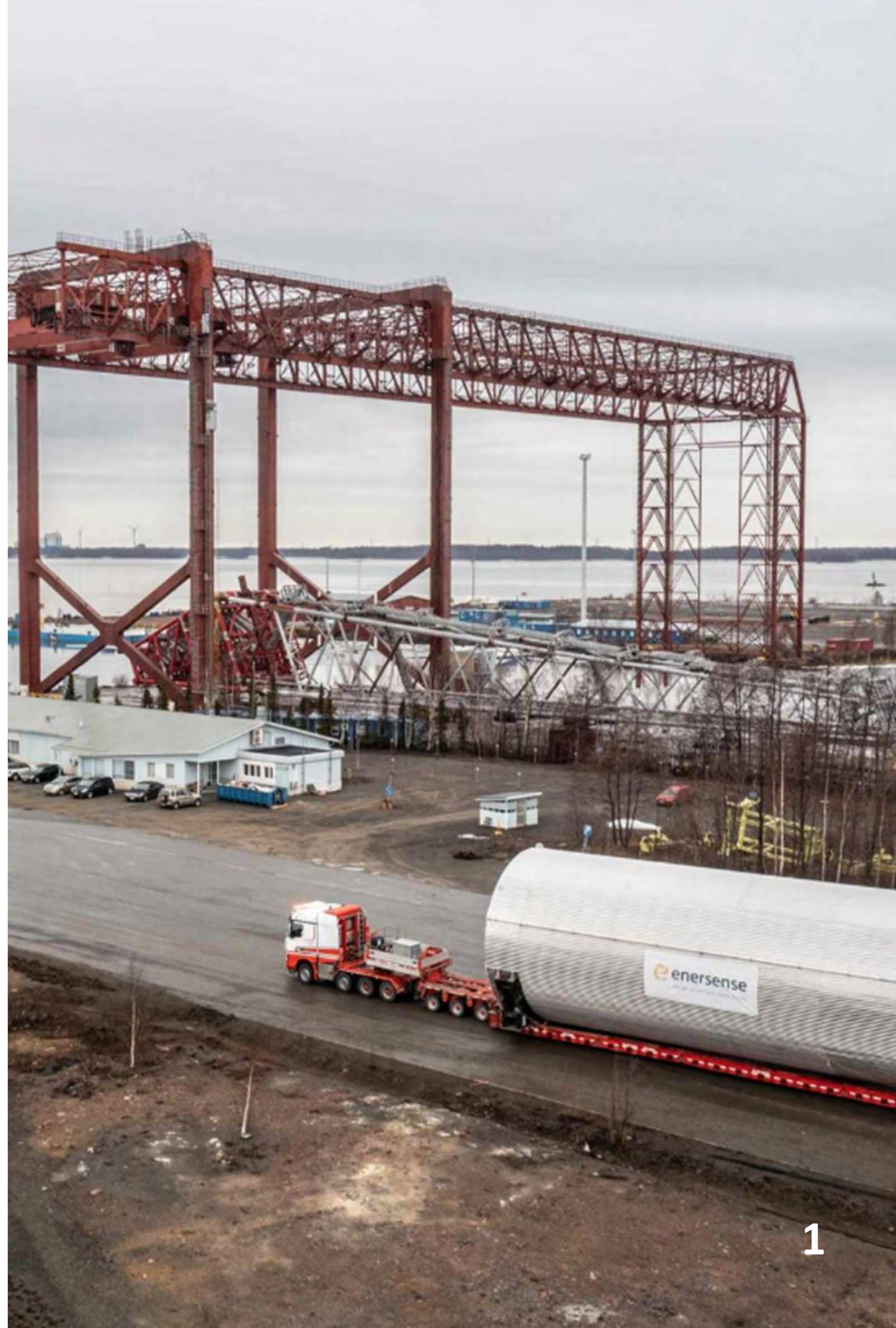
Kuva 2: Rahtilaivoja Mäntyluodon satamassa 2020-luvulla. (Kuva Port of Pori.)

Kuva 3: Mäntyluodon entinen satamakonttori Mäntyluodon tien varressa. Modernistinen, vuonna 1962 valmistunut kookas rakennus on Olaf Küttnerin suunnittelema.

Kuva 4. Mäntyluodon satamaan valmistui ruokalarakennus 1950-luvulla. Aikakaudella ryhdyttiin kiinnittämään entistä enemmän huomiota työpaikkojen sosiaalirakennuksiin. Rakennus edustaa tyyllillisesti sodanjälkeistä, rationaalista arkkitehtuuria. (Kuva Satakunnan Museo)

Kuva 5. Mäntyluodon sataman miljöötä Sven Raidan kuvaamana 1950-luvulla. (Kuva Satakunnan Museo)

TEOLLISUUS

1

3

4

2

5

18

Yterinniemen teollisuudella on ollut merkittävä rooli alueen kehityksessä, taajamien muodostumisessa ja kasvussa, sekä maankäytön historiassa. Toisaalta ne ovat olleet myös merkittävä ympäristöongelmien lähde alueella. Ympäristön kuormitusta on kuitenkin vähennetty 1990-luvulta lähtien. Teollisuuden luomista ongelmista huolimatta, teollisuusrakennukset ovat myös muodostaneet alueelle omanlaisensa kulttuurikerroksen ja maisemallisen elementin. Teollisuuteen liittyvät myös tehtaiden ja ammattiliittojen lomakylät, joilla on vahva sosiaalishistoriallinen todistusvoimaisuus.

Kuva 1. Kirrinsannan telakka-alue, joka on edelleen merkittävä työllistäjä. Kuva: Enersense
[<https://enersense.fi/ajankohtaista/viisi-vuosikymmenta-telakkatoimintaa-porin-mantyluodossa/>].

Kuva 2. Pihlavan entinen kuitulevytehdas, joka aloitti toimintansa 1940-luvun lopulla.

Kuva 3. Vuorikemian tehdas Kaanaassa. Tehdas aloitti toimintansa 1950-1960-lukujen vaihteessa, ja useiden omistajavaihdosten jälkeen omistajaksi tuli vuonna 2017 Venator. Aiemmin samana vuonna tehtaalla syttyi tulipalo, joka aiheutti monien kymmenien miljoonien vahingot. Tehdas ei toipunut palosta ja alasajo alkoi vuonna 2018. Teollisuus loi alueelle paitsi kasvua, myös ympäristöongelmia. Vuorikemian tehdas oli 1970- ja 1980-luvuilla Selkämeren merialueiden suurimpia kuormittajia.

Kuva 4. John Englundin ottama kuva Pihlavan höyrystyksestä 1900-luvun alkupuolella. Kuva: Satakunnan Museo.

Kuva 5. Pihlavan saha 1950-luvulla. Oikealla näkyy Iso suuli, joka toimii maamerkkinä Pihlavanlahdelta katsottuna. Kuva: Satakunnan Museo.

HUVILAT JA VAPAA-AIKA

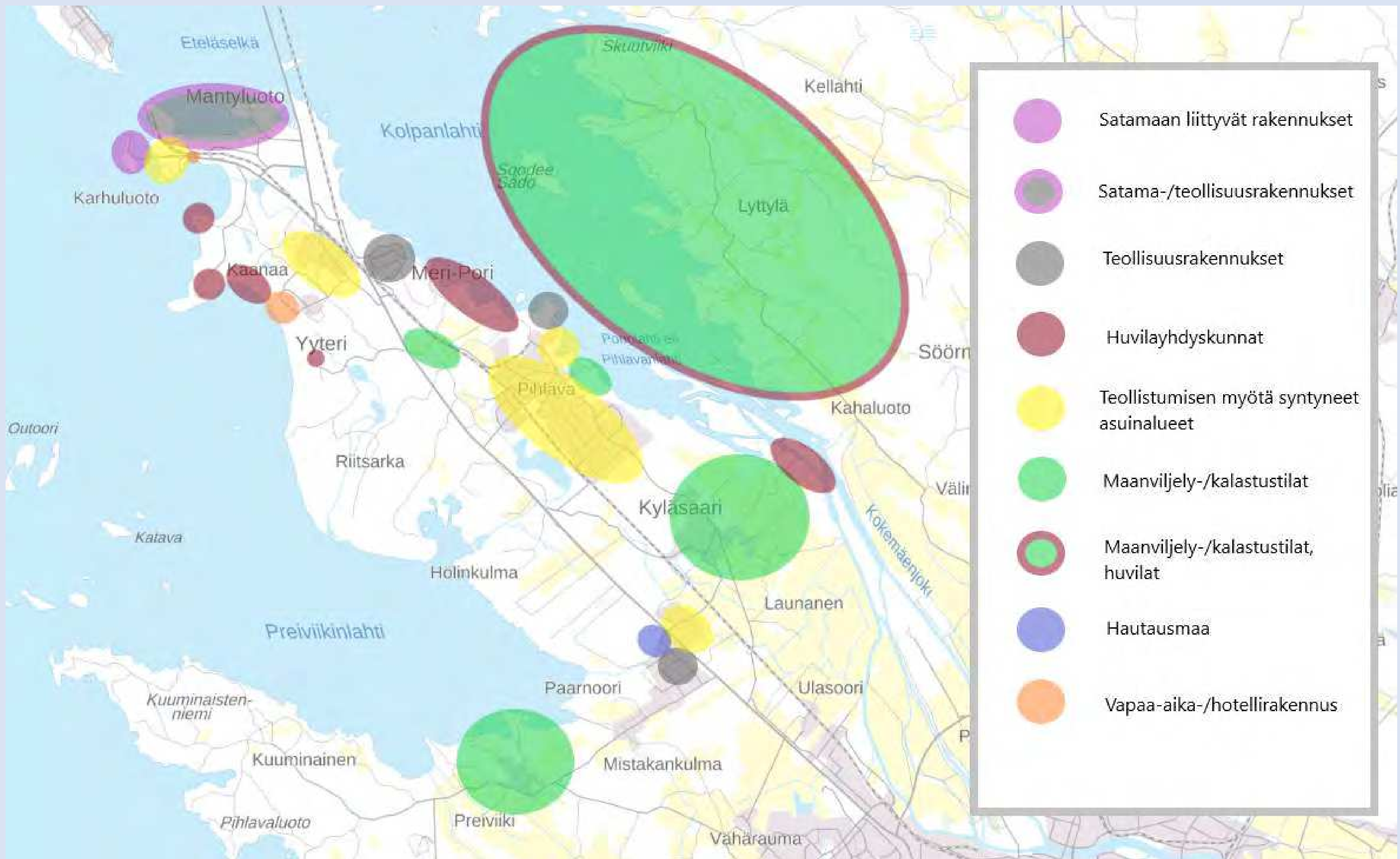
Yyterin alueella merkittävän kerrostuman muodostavat vapaa-ajanviettoon liittyvät rakennukset. Alueella sijaitsee Suomen varhaisimpia huvilakulttuurikulttuurin edustajia. Yyterinniemen huvilakulttuuri oli alkanut jo 1850-luvulla, jolloin valmistui ensimmäinen kesähuvila Yyterinniemen pohjoisrannalle, Yyterin kartanolta vuokratulle tontille. Tällöin suuria puuhuviloita rakennuttivat sivistyneistö, suurkauppiaat ja tehtailijat. Huvilakulttuuri tai kesäasunto kaupungin ulkopuolella levisi alempien sosiaaliluokkien keskuuteen vuosisadan vaihteeseen mennessä. Kesäasutuksen laajeneminen liittyy kaupungistumisen, vapaa-ajan ja elintason nousuun. Osaltaan siihen vaikuttivat vuosisadan jälkipuoliskolla höyrylaivaliikenteen ja rautateiden yleistymisen kaupunkien ympäristöissä, mikä tarjosi hyvän yhteyden maaseudulle. Rautatien ja höyrylaivareittien pysäkkien ja laitureiden tuntumaan rakentui ympäri maata huviloita ja kesäpaikkoja kaupunkien kasvavalle keskiluokalle. Yyterin hiekkadyynit tulivat porilaisille tunnetuksi virkistysalueeksi 1920- ja 1930-luvuilla. Rakennettujen huviloiden ohella hyödynnettiin kartanon torppa- ja mäkituparakennuksia, joita ostettiin kesäasunnoiksi.

Kuva 1. Pihlavan kupeessa sijaitsevalla huvila-alueella sijaitseva Villa Grankulla puutarhoineen kuvattuna noin vuonna 1886.

Kuva 2., 3. ja 4. Nykyisin Mäntyluodon koulun pihalla Uniluodossa sijaitseva uusrenessanssityylinen Heinen huvila 1900-luvun alusta. Alueen kulttuurihistoriallisesti merkittävää hotellirakentamista edustavat arkkitehtitoimisto Fagerholm & Nordmanin suunnittelema vuonna 1917 valmistunut, edelleen alkuperäisessä käytössään oleva Mäntyluodon hotelli (vasemmalla keskellä) sekä aikansa nk. korpihotelleja edustava vuonna 1974 valmistunut Yyterin hotelli, jonka ovat suunnitelleet arkkitehdit Jan Söderlund ja Erkki Valovirta.

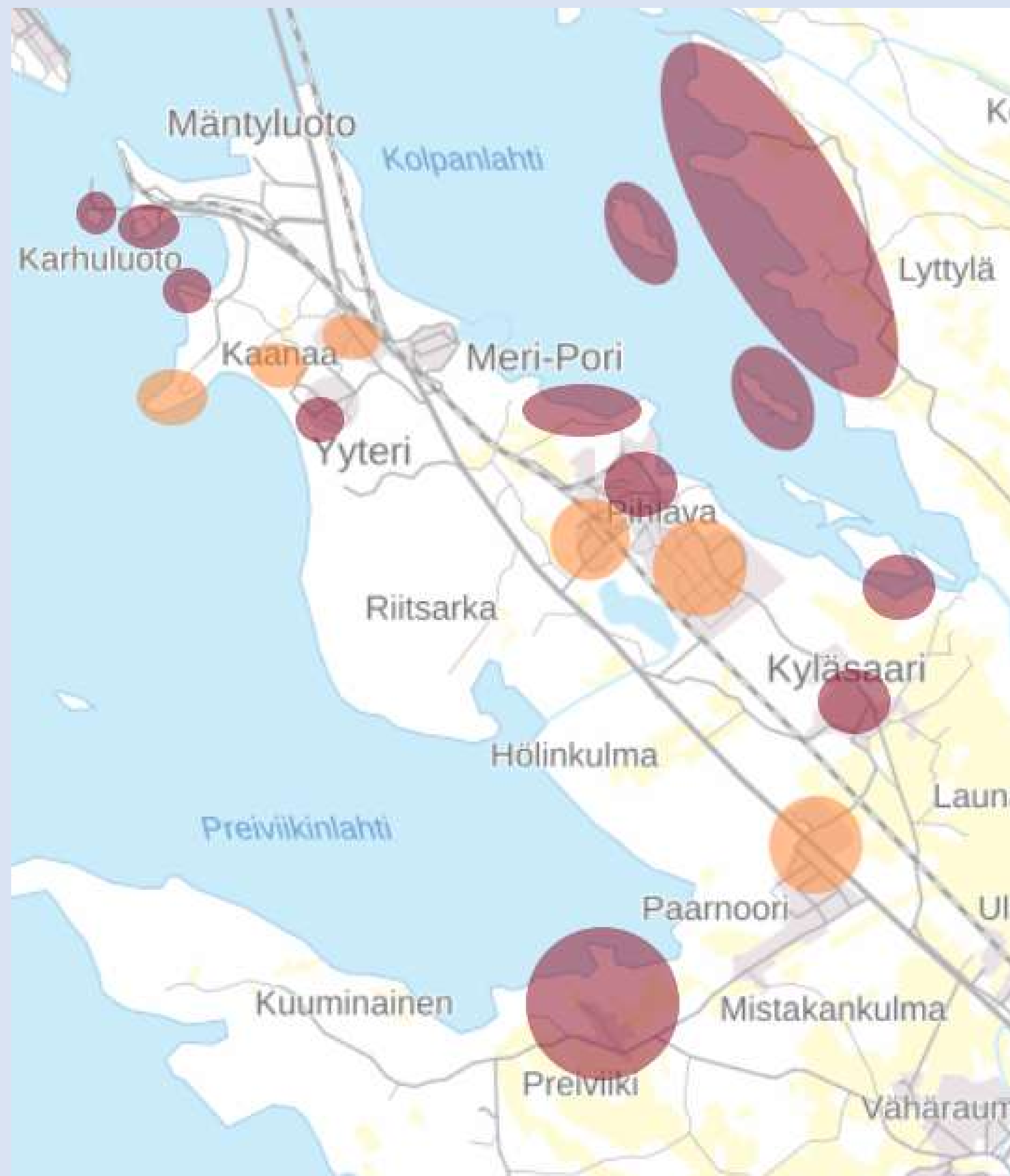
Kuva 5. ja 6. Alueelle on ollut tunnusomaista myös esimerkiksi teollisuuslaitosten työntekijöilleen rakennuttamat lomakylät. Vasemmalla alhaalla alun perin Rosenlewille kuuluneen, sittemmin fuusioiden kautta Rauma-Repolalle ja UPM-Kymmenelle kuuluneen Yyterin lomakylän alkuperäisiä mökkejä. Oikealla alhaalla 1950-luvulta lähtien Pihlavan Työväen Urheilijoille kuulunut Mäntyniemi Lyttilässä. Nykyisin vastaavat lomakylät ovat hyvin uhanalaisia.

Alueen rakennuskannan painotukset

Kartta: Satakunnan Museon kulttuuriympäristötietojärjestelmä. Merkinnyt: Sanna Kuusikari

Alueen rakennuskannan ajalliset painotukset

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella valmistuneet kohteet

1950-luvun jälkeen valmistuneet kohteet

Kartta: Paikkatietoikkuna. Merkinnot: Sanna Kuusikari.

3. Kulttuuriympäristöjen arvottaminen ja luokittelu

Suomessa kulttuuriympäristöt luokitellaan kolmeen ryhmään: valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti merkittävä. Ylivoimaisesti suurin osa näistä on paikallisesti merkittäviä yleis- ja asemakaavoituksen yhteydessä suojeltaviksi osoitettuja kohteita tai kokonaisuuksia.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY) perustuvat Museoviraston vuonna 2009 toteuttamaan inventointiin ja maakunnallisesti merkittävät ympäristöt ja kohteet puolestaan maakuntakaavoituksen yhteydessä toteutettuihin selvityksiin, kuten tekeillä olevaa maakuntakaavaa varten laadittuun, vuonna 2023 valmistuneeseen Satakunnan rakennetun kulttuuriympäristön päivitys- ja täydennysinventointiin (Niina Uusi-Seppä/Ramboll). Poikkeuksena aikaisempiin maakunnallisiin inventointeihin Satakunnan rakennusperintö 2023 –selvityksessä osoitettiin ainoastaan aluekokonaisuuksia, ei yksittäisiä kohteita.

Tässä selvityksessä huomio on kohdistunut paikallisesti merkittäviin kulttuuriympäristöihin ja kohteisiin. Selvityksen yhteydessä inventoitiin yli 600 kohdetta, joiden perusteella Yyterinniemen kulttuuriympäristön arvoja, ominaispiirteitä ja identiteettiä pyrittiin selvittämään. Selvitystyön pohjalta Yyterinniemeltä arvotettiin paikallisesti merkittäviksi 10 aluekokonaisuutta. Työn luonteen, kaava-alueen huomattavan koon sekä kohteiden mittavan määrän vuoksi inventointia ei toteutettu yksittäiskohteiden osalta aivan vastaavalla tarkkuudella, kuin osayleiskaavaselvityksissä normaalisti toimitaan. Kohteiden inventointitarkkuus on ollut kuitenkin riittävä kohteiden arvojen määrittämiseen. Inventoinnin tekijä sekä Satakunnan Museon rakennustutkijat ovat arvottaneet kohteet yhdessä. Kohteiden arvottamisen perusteista kerrotaan seuraavalla sivulla.

Usein valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti merkittävät arvoalueet ja –kohteet limittyvät toisiinsa, joten selkeyden vuoksi työssä on huomioitu myös aiemmin mainitut valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt sekä yleis- tai asemakaavalla suojellut kohteet. Arvottaminen tarkoittaa kohteiden kulttuurihistoriallisen ominaisluonteen analysointia ja suhteuttamista laajempaan, esimerkiksi alueelliseen kokonaisuuteen, rakennustyyppin historiaan tai historialliseen ilmiöön, näin tunnistettavien merkitysten arviointia sekä kohteen erityispiirteisiin ja arvoihin perustuvien vaalimis- tai suojelutavoitteiden määrittelyä. Arvottamisessa on sovellettu Lakia rakennusperinnön suojelemiseksi (498/2010), jonka tavoitteena on turvata rakennetun kulttuuriympäristön ajallinen ja alueellinen monimuotoisuus, vaalia sen ominaisluonnetta ja erityispiirteitä sekä edistää kulttuurisesti kestävää hoitoa ja käyttöä. Arvottaminen perustuu aina kenttätöiden ja tutkimuksen avulla kerättyyn tietoon. Pelkästään kohteen ikä, yleinen mielipide tai taloudelliset tekijät eivät ole perusteena kohteen arvottamiseen.

Jokaisella alueella on kuitenkin omat erityispiirteensä ja arvottamisohjeet eivät välttämättä sovellu sellaisenaan. Alueen ominaispiirteiden hyvä ymmärtäminen on ensiarvoisen tärkeää, koska arvot määräytyvät aina paikallisesta näkökulmasta käsin.

Mäntyluodon vuonna 1917 valmistuneella, edelleen käytössä olevalla hotellilla on mm. kulttuurihistoriallista, rakennustaiteellista ja maisemallista arvoa osana Mäntyluodon satamayhdyskuntaa. Kuva: Veera Saastamoinen.

Mäkelän tila sijaitsee Preiviikintien varrella, ja on osa kylätaajaman hyvin säilynyttä agraaria miljöötä. 1800-1900-luvun vaihteesta peräisin olevien asuinrakennuksien lisäksi tilojen kookkaat kivinavetat kertovat todistusvoimaisesti alueen karjankasvatuksesta.

Lain rakennusperinnön suojelemiseksi (498/2010) mukaan kohde tai rakennus voi olla arvokas rakennushistorian, rakennustaiteen ja -tekniikan, erilaisten ympäristöarvojen, käytön tai siihen liittyvien tapahtumien kannalta. Arvojen perusteeksi laissa on määritelty kriteerit, joita ovat

- ° kohteen harvinaisuus
- ° tyypillisuus
- ° edustavuus
- ° alkuperäisyys
- ° historiallinen todistusvoimaisuus
- ° ajallinen kerroksisuus

Historiallinen arvo havainnollistaa kohteeseen liittyviä yhteiskunnallisia tai paikallis-, käyttö-, kaava- ja/tai elinkeinohistoriallisia arvoja.

Rakennushistoriallinen arvo kertoo oman aikansa rakennustavasta ja ilmentää esimerkiksi tyypillisyyttä tai innovatiivisuutta.

Rakennustaiteellinen arvo toteutuu kohteessa, joka on edustava ja laadukas esimerkki aikakautensa arkkitehtuurista tai tunnetun suunnittelijan tuotannosta.

Maisemallinen, kyläkuvallinen tai **taajamakuvallinen** arvo kertoo kohteen sijoittumisesta ympäristöönsä. Kohde voi olla maamerkki, sijaita keskeisellä paikalla tai kuulua yhtenäiseen kokonaisuuteen.

ARVOLUOKAT

Tässä selvityksessä inventoidut kohteet on arvotettu edellä mainittujen kriteerien perusteella kolmeen arvoluokkaan A, B ja C. Kohteen sijoittuminen esimerkiksi valtakunnallisesti tai maakunnallisesti merkittävään kulttuuriympäristöön on saattanut vaikuttaa arviointiin korottavasti.

Arvoluokka A: Oman aikansa arkkitehtuurin laadukas ja tunnistettava edustaja, jonka ominaispiirteet ovat säilyneet ja muutokset on toteutettu alkuperäistä arkkitehtuuria kunnioittaen. Kaavamerkintäsuosituksia ovat rakennuskohtainen –sr-merkintä sekä tarvittaessa aluemarkintä.

Arvoluokka B: Oman aikansa arkkitehtuurin tunnistettava edustaja, jonka kokonaishahmo ja/tai julkisivut ovat pääosin säilyneet. Alkuperäisten ominaispiirteiden kanssa ristiriidassa olevat muutokset ovat palautettavissa. Kaavamerkintäsuositus on kaavamääräykseltään hieman lievempi kohdemerkintä ja/tai aluemarkintä.

Arvoluokka C: Rakennuksessa toteutetut muutokset ovat voimakkaita tai toiminnalliset jäljet ovat hävinneet. Kohde voi tästä huolimatta omata esimerkiksi maisemallisia arvoja, mutta arvot eivät edellytä kaavasuojelua.

Selvityksen luokittelu on suositus kaavoituksen ja rakennusvalvonnan käyttöön. Varsinaiset suojeluratkaisut tehdään kaavoituksen yhteydessä. Selvityksessä on huomioitu kaikkiaan hiukan yli 600 kohdetta. Näistä kohteista 117 on arvotettu luokkaan A ja 175 kohdetta luokkaan B. Loput noin 300 kohdetta edustavat luokkaa C.

A- ja B-luokkiin arvotetut kohteet on listattu tähän raporttiin kunkin kylän tai kaupunginosan yhteyteen.

A ja B - Kohteet on merkitty karttoihin, joissa on merkinnät:

Luokka A ●

Luokka B ●

3.1. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt ja valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Yyterinniellä on kolme valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä (RKY 2009) sekä kaksi valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta (VAMA 2021), osana valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita. RKY-alueita selvitysalueella ovat:

- Mäntyluodon luotsi- ja satamaympäristö Mäntyluodon ja Uniluodon kaupunginosien alueella
- Pihlavan huvila-alue (Huvilaranta, Kaanaankorpi)
- Pihlavan saha ja asuinalueet (Pihlava).

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (VAMA) ovat puolestaan edustavia kulttuurimaisemia, joiden arvo perustuu monimuotoiseen kulttuurivaikutteiseen luontoon, hoidettuun viljelymaisemaan ja perinteiseen rakennuskantaan.

Kokemäenjokilaakson kulttuurimaisemat ja **Yyterin maisemat** ovat Yyterinniemen valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet. Ne esitellään tarkemmin kaupunkisuunnittelussa laaditussa maisemaselvityksessä (Vuokko Kemppe-Vienola, 2025).

Yyterinniemen valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen ja valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajaukset on esitetty kartoilla seuraavilla sivuilla.

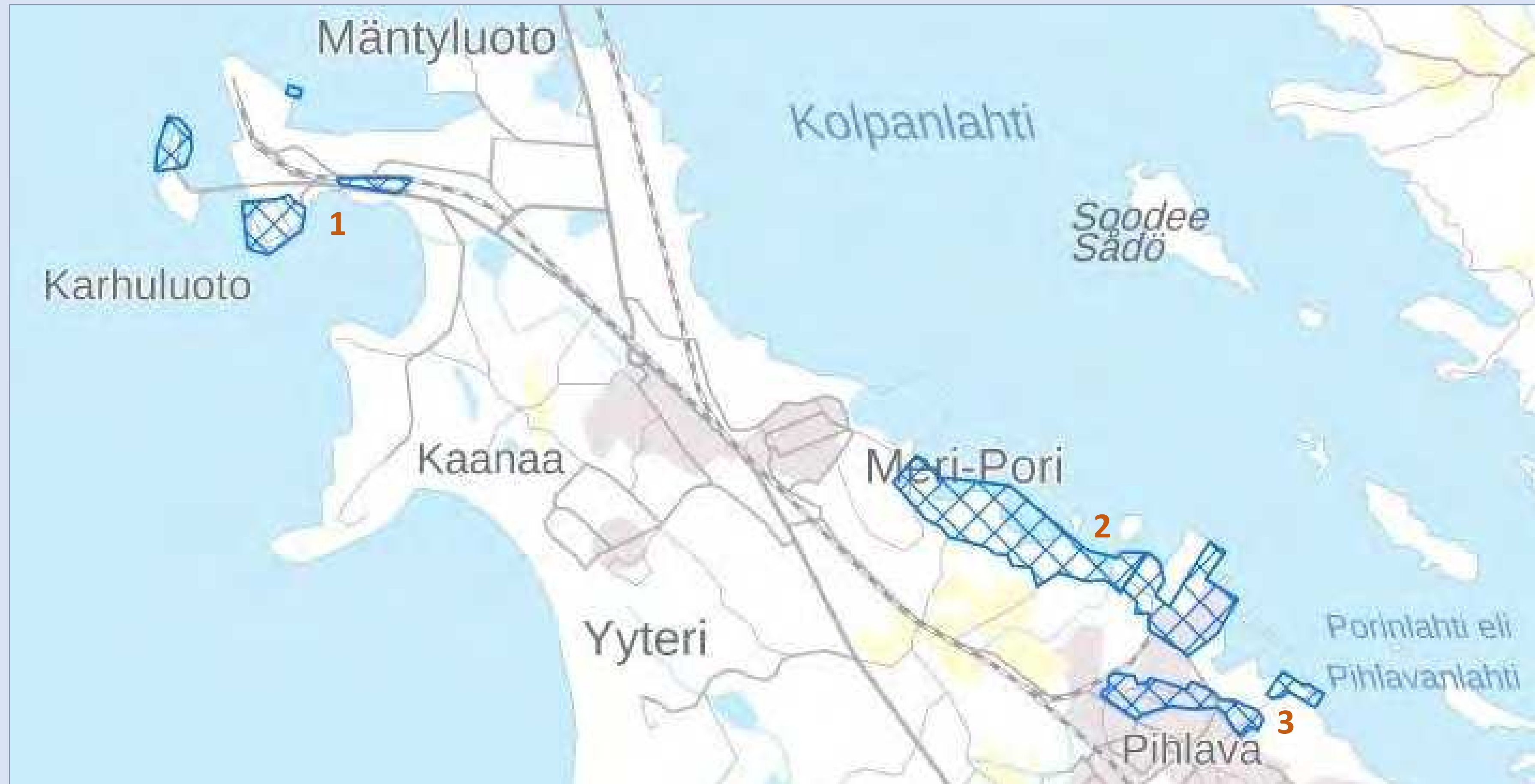

Uniluodon asuinalueen historia liittyy sataman rakentamiseen ja merenkulkuun.

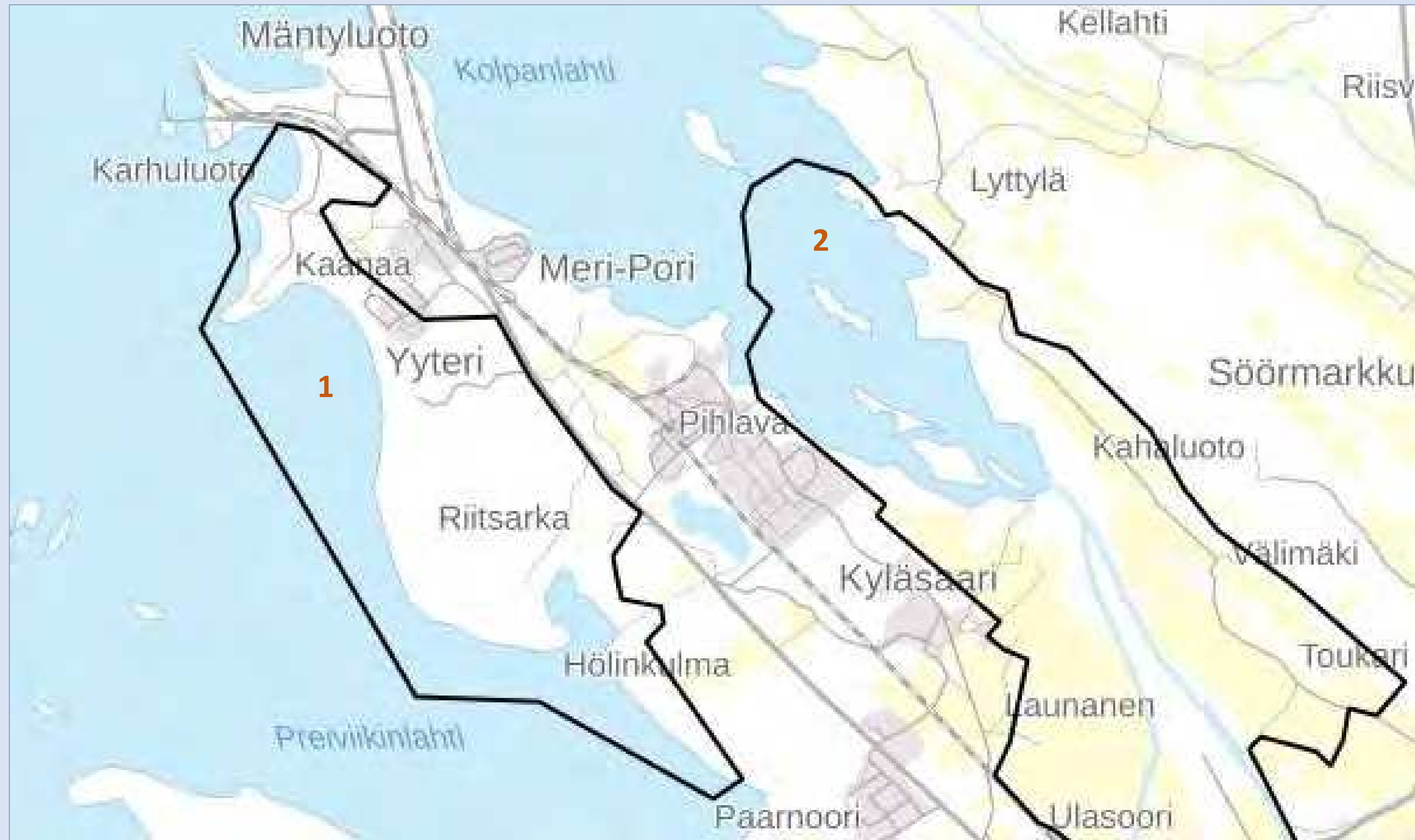
Pihlavan saha on perustettu höyrysahojen aikakaudella.

Yyterinniemen valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009)

Yyterinniemen valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt: Mäntyluodon luotsi- ja satamaympäristö (1), Pihlavan huvila-alue (2) sekä Pihlavan saha ja asuinalueet (3).
Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

Yyterinniemen valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (VAMA 2021)

Yyterinniemen valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: Yyterin maisemat (1) ja Kokemäenjokilaakson kulttuurimaisemat (2). Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

3.2. Maakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt

Tätä raporttia tehdessä on käynnissä Satakunnan maakuntakaava 2050 laatiminen, jota varten toteutettiin Satakunnan rakennetun kulttuuriympäristön päivitys- ja täydennysinventointi (Niina Uusi-Seppä/Ramboll 2023). Voimassa oleva Satakunnan vaihemaakuntakaava 2 (2019) perustuu Satakunnan rakennusperintö 2005 –aineistoon (Lauri Putkonen). Yyterinniemen **maakunnallisesti merkittäviksi kulttuuriympäristöiksi** on määritelty Satakunnan vaihemaakuntakaavassa 2 seuraavat alueet tai kohteet:

PREIVIIKI:

Preiviikin kylä

KOKEMÄENSAARI:

Enäjärven koulu ja asuintalo

Kyläsaaren vanha koulu

Pihlavan Halssi (myös RKY)

Pihlavan kirkko

Pihlavan teollisuusalue (myös RKY)

Pihlavan vanha työväenasuntoalue (osittain myös RKY)

YYTERI:

Hotelli Yyteri (myös osa valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta)

Kallon majakka ja luotsiasema (osittain myös RKY)

Karhuluodon huvilat

Kaunismäen virkailijatalot (myös RKY)

Mäntyluodon hotelli (myös RKY)

Mäntyluodon majakka (eli Ryssäntorni, myös RKY)

Mäntyluodon rautatieasema (myös RKY)

Pihlavan huvila-alue (myös RKY)

Uniluoto (myös RKY)

Yyterin kartano

LYTTYLÄ:

Hyrskyniemi

Kokemäenjoen ja Ahlaisten jokisuun kalastustilat

Lyttylän koulu

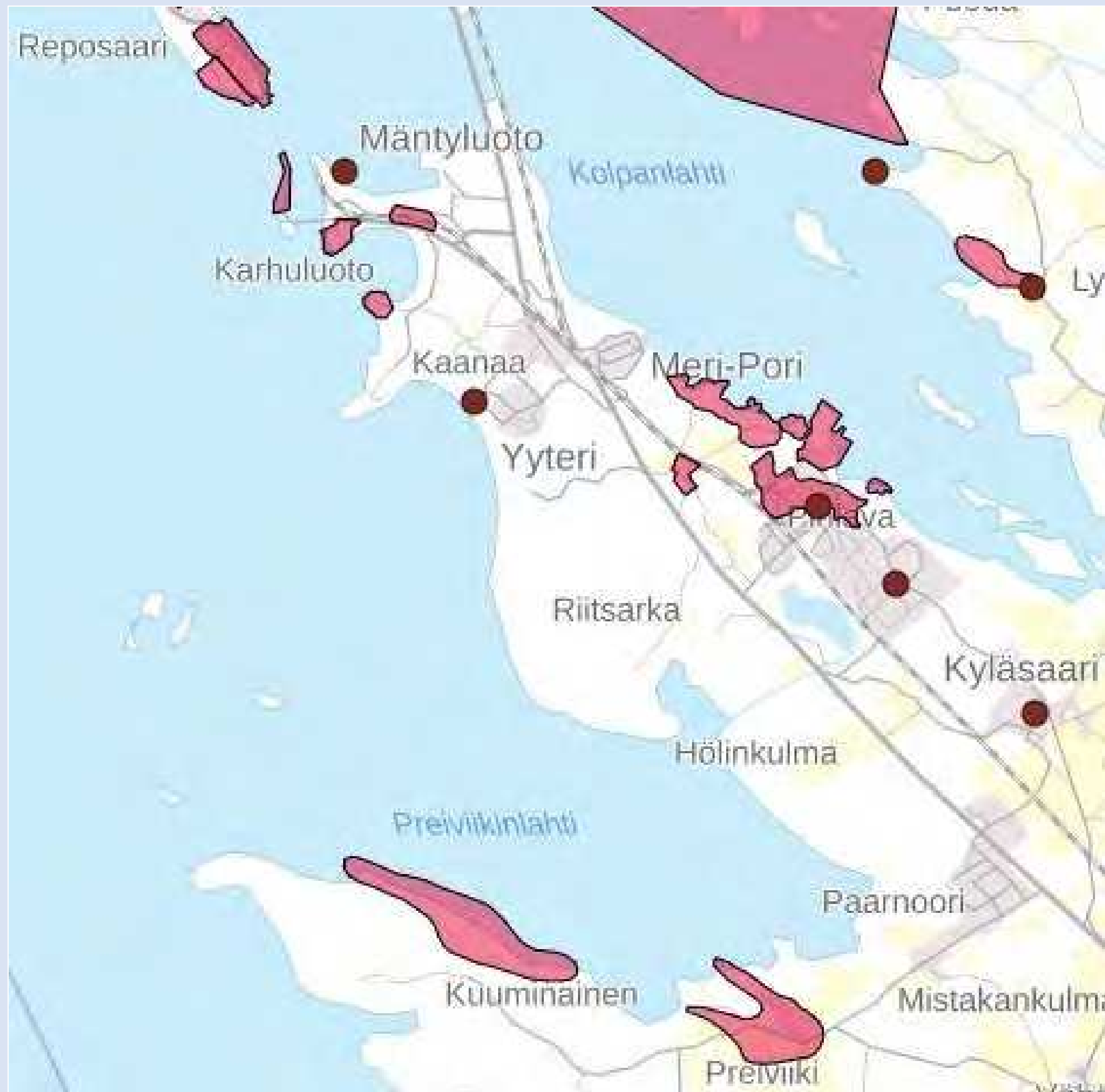
Lyttylän rukoushuone

Varvinlahti

Arkkitehtien Olaf Küttner ja Charles Hagan suunnittelema vuonna 1957 valmistunut Pihlavan kirkko on maakunnallisesti merkittävä kohde.

Yyterinniemen maakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt ja –kohteet.

Nykyisessä Satakunnan vaihemaakuntakaavassa 2 (2019) esitettyt maakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöalueet ja –kohteet (Satakunnan rakennusperintö 2005). Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

Tätä raporttia laadittaessa luonnosvaiheessa olevaa Satakunnan maakuntakaava 2050 varten laaditussa täydennysinventoinnissa (2023) esitettyt maakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt aluerajauksina. Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

3.3. Yyterinniemen paikallisesti merkittävät alueet ja kohteet

Tässä selvityksessä on pyritty tuomaan esiin alueen monipuolisuus ja paikalliset eroavuudet, jotka tekevät Yyterinniemestä ainutlaatuisen. Aikaisempien, valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi todettujen, ja maakuntakaavassa osoitettujen aluekokonaisuuksien lisäksi uusina, paikallisesti merkittävinä rakennetun kulttuuriympäristön alueina on nostettu esiin;

Uudenniityn asuinalue ja Metsähautausmaa. Nevanpellontien ja Uusitien varrelle muodostunut asuinalue edustaa 1960-luvun rakennemuutosta, kun Yyterinniemi teollistui aiempaa voimakkaammin mm. Vuorikemian vaikutuksesta ja työntekijöille tarvittiin uusia asuinrakennuksia. Alueen rakennukset ovat pohjakaavaltaan ja arkkitehtuuriltaan yhteneväisiä pulpettikattoisia, yksikerroksisia rakennuksia, joiden ilme on tunnistettavan 1960-lukulainen. Alue myös heijastaa 1960-luvun lähiöajattelua, jonka mukaan uudet asuinalueet tuli rakentaa hyvien liikenneyhteyksien varaan. Metsähautausmaa ja siihen liittyvät postmodernit, Kaj Nordmanin suunnittelemat rakennukset edustavat laadukasta, ympäristönsä huomioonottavaa suunnittelua. Uudennittyn metsähautausmaa on Suomen ensimmäinen metsään sijoitettu hautausmaa.

Kyläsaaren Kivinillä pitkä ja merkityksellinen historia ensin Porin ulkosatamana 1600-luvulta 1700-luvulle saakka, ja myöhemmin, 1800-1900-luvun vaihteessa muodostuneena huvilayhdyskuntana. Alueen pienipiirteiset huvilat muodostavat Pihlavanlahden rannalle kompaktin kokonaisuuden.

Kaanaan ja Kärmekallion sodan jälkeen rakentunut aluekokonaisuus edustaa 1950-1960-luvun rakentamista ja aluesuunnittelua. Eerontie on eheä kokonaisuus, jota täydentävät ajalle tyyppilliset puutarhamaiset piha-alueet, sekä sorapintainen tie.

Levon Kumpuluoventie edustaa varhaisempaa pientaloasumista 1930-luvulta. Alue on metsäinen ja tiheään rakennettu, esimiesten ja ammattihenkilöiden rakennuttama alue, joka liittyy sataman laajentumiseen.

Enäjärven Vaahteratie alue on työväen asuinalue, jonka rakennuskanta koostuu pääosin 1920–1930 -luvulla rakennetuista, ympäristöään vanhemmista rakennuksista. Kiinteistöihin kuuluu tyyppillisesti pieni asuinrakennus ja saunan sisältävä ulkorakennus. Alueen rakennukset ovat säilyttäneet mittakaavansa ja ovat yhdistelmä työväestön asumista ja maanviljelyä.

Metsämaan Mestarintie koostuu 1970-1980-luvulla valmistuneista pientaloista. Alueen rakentuminen sijoittuu Yyterinniemen odotettuun kasvuun maalaiskunnan Poriin liittämisen jälkeen. Metsämaan aiemmin pien- ja kalastajatila alueelle rakentuneen, urbaaninkin rakennuskannan ilme on säilynyt yhtenäisenä ja autenttisenä.

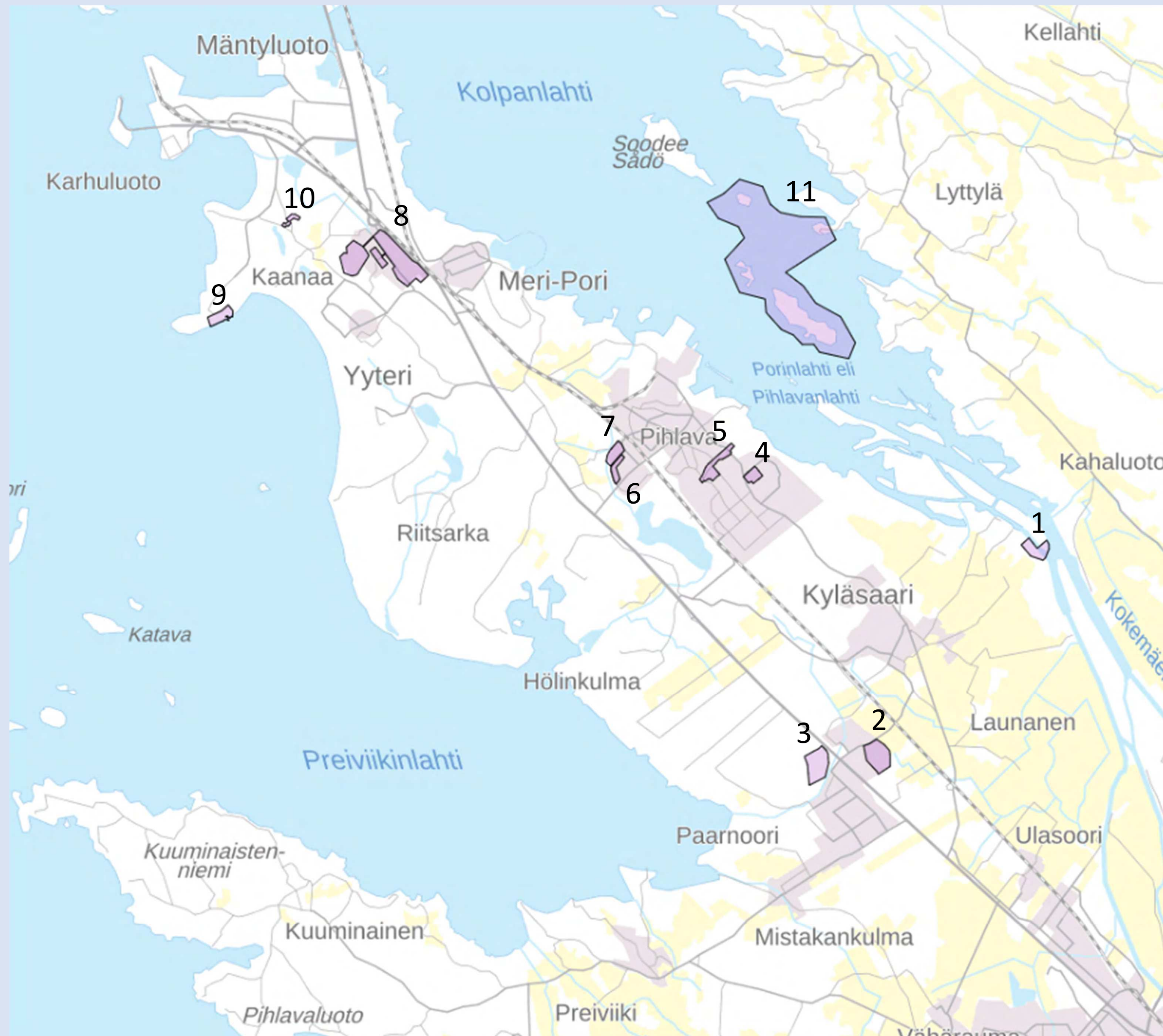
Pihlavan Rieskalassa sijaitsee kaksi paikallisesti merkittävää aluetta; Rieskalan työväenasunnot ja palvelukeskus. Työväenasunnot ovat Pihlavan kuitulevytehtaan rakennuttamat työntekijöilleen, ja liittyvät sahan toiminnan laajentumiseen toisen maailmansodan jälkeen. Palvelukeskus on rakentunut alueelle 1980- ja 1990-luvuilla, ja muodostuu Arkkitehtitoimisto Küttnerin suunnittelemista uimahallista, peruskoulusta, lukiosta ja kirjastosta. Rakennukset edustavat modernismia ja kasvunaikaa ennen 1990-luvun lamaa.

Herrainpäivien Lomakylä on Lomatien varrelle muodostunut alue, joka on toiminut KTV:n lomakylänä. Pienimittakaavaisen kokonaisuuteen kuuluu kolmisenkymmentä, pääosin 1950-luvulla rakennettua mökkiä ja yhteisrakennus. Lomakylä on hyvin säilynyt esimerkki ammattiliittojen omistamista kesäviettopaikoista jäsenilleen, ja osa katoavaa sosiaalishistoriallista kerrostumaa.

Lyttylän Pihlavanlahden huvila-alue sijaitsee Pihlavanlahden Lyttylän puoleisessa osassa, ja oli vesiteitse hyvin saavutettavissa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, jolloin alueelle rakentui huviloita. Tässä selvityksessä Lyttylän saariston huvilayhdyskuntaa on esitetty paikallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi. Aluekokonaisuus kuvaa lahden ympäristöön nousseiden huviloiden merkitystä ympäristöönsä ja maisemakuvaan. Pihlavanlahden huvila-alue koostuu varhaisen huvilakulttuurin edustajista, entisistä kalastajataloista sekä toisen maailmansodan jälkeen alkaneesta mökkikulttuurin edustajista. Merkittävimmät yksittäiskohteet ovat varhaista huvilakulttuuria edustavat, alun perin 1880-luvulle ajoittuva Loisto sekä vuonna 1912 valmistunut Pikku-Loisto. Myös Puissan saarella sijaitsee paikallisesti merkittäviä huvila- ja mökkikulttuurin edustajia.

Yksittäiskohteet. Aluekokonaisuuksien lisäksi Yyterinniemeltä inventointiin noin 600 yksittäiskohdetta. Kaikki A- ja B-luokkaan kuuluvat kohteet eivät sijaitse paikallisesti merkittävien arvoalueiden sisällä. Näihin A- ja B-luokkiin sisältyvät kohteet ovat kuitenkin hyvin säilyneitä ja Yyterinniemen kulttuuriympäristön vanhimpiin tai ominaispiirteiltään keskeisesti alueen historiasta ja kehityksestä kertovia kohteita, joilla on usein olennainen merkitys alueen miljöölle.

Yyterinniemen paikallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöalueet (tunnistettu raportin laatimisen yhteydessä)

Kokemäensaari:

1. Kivini
2. Uusiniitty (Uusitien ja Nevanpellontien varteen muodostunut asuinalue)
3. Metsähautausmaa
4. Mestarintien rivitalot
5. Vaahteratie
6. Rieskalan työväen asunnot
7. Rieskalan palvelukeskus

Yyteri:

8. Kaanaa ja Kärmekeppi
9. Herrainpäivien lomakylä
10. Kumpuluodontie

Lyttylä:

11. Pihlavanlahti

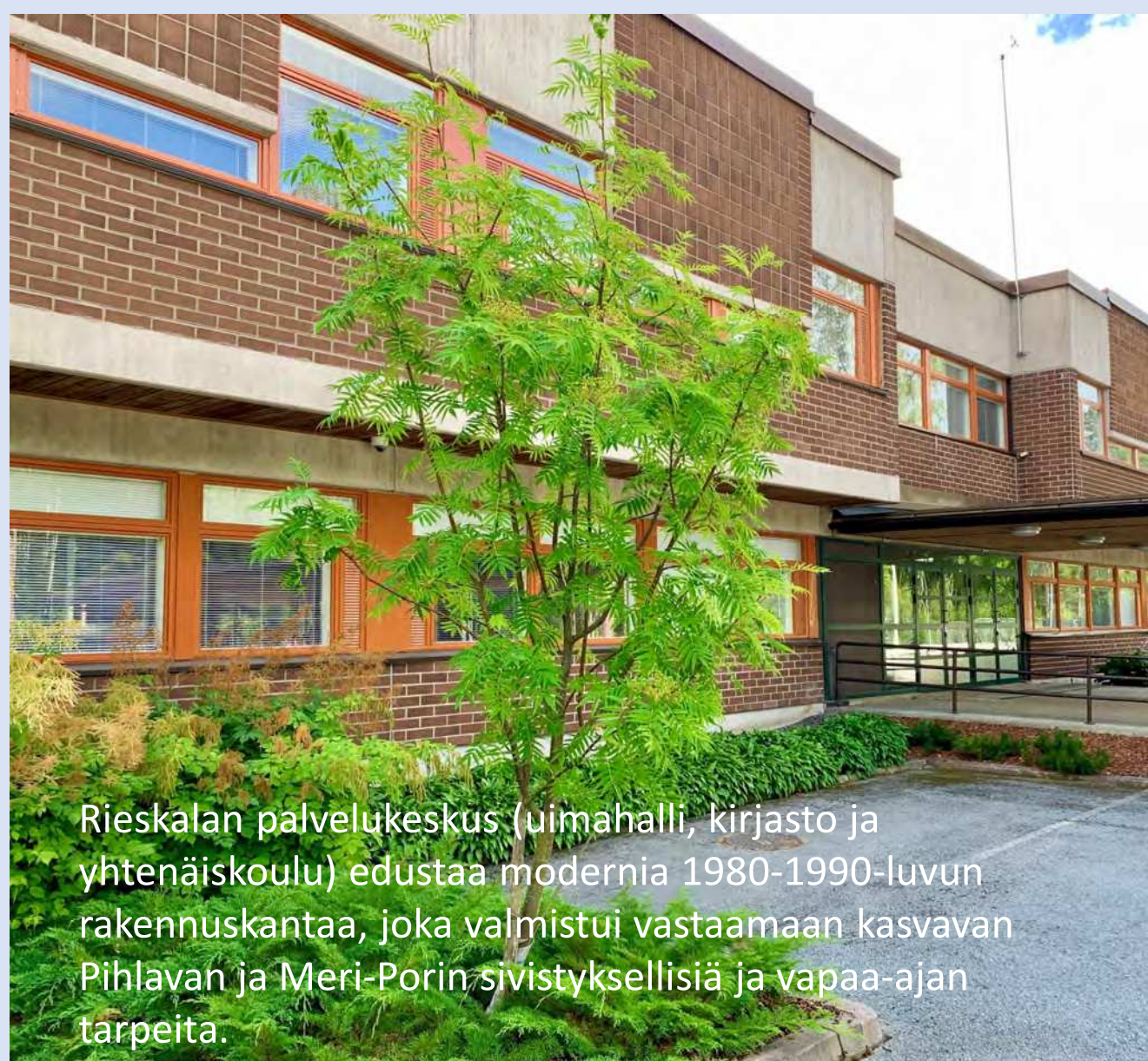
Rieskalan työväenasuuntalot rakennettiin Pihlavan Kuitulevytehtaan työntekijöiden asunnoiksi 1940-1950-luvun vaihteessa.

Lyttylässä on useita hyvin säilyneitä huvilakauden rakennuksia, jotka ovat säilyttäneet 1800-1900-luvun vaihteen tunnistettavat ominaispiirteensä.

Metsähautausmaan seurakuntasalin (kuvassa) ja metsäkappelin on suunnitellut arkkitehti Kaj Nordman. Postmodernismia edustavat rakennukset on suunniteltu rakennuspaikkaansa ajatuksella.

Rieskalan palvelukeskus (uimahalli, kirjasto ja yhtenäiskoulu) edustaa modernia 1980-1990-luvun rakennuskantaa, joka valmistui vastaamaan kasvavan Pihlavan ja Meri-Porin sivistyksellisiä ja vapaa-ajan tarpeita.

Enäjärven Vaahteratien varrelle on rakentunut 1920-1930-luvulla työväen asuinrakennuksia, jotka muodostavat yhdessä eheän, kyläkuvallisen kokonaisuuden.

Kaanaan ja Kärmeäkorven asuinalue edustavat 1950-1960-luvun asuinrakentamista, ja ovat säilyttäneet hyvin ajalliset ominaispiirteensä.

3.4. Kaavoitustilanne

Viereisessä kartassa on havainnollistettu Yyterinniemen asemakaavojen ajanmukaisuutta. Kartasta käy ilmi myös asemakaavoittamattoman, kartassa valkoisena esitetyn alueen laajuus.

Satakunnassa ovat voimassa kokonaismaakuntakaava (2013) sekä tätä täydentävät ja muuttavat vaihemaakuntakaavat: tuulivoimaa ja energia- ja biotaloutta koskeva 1. vaihemaakunta-kaava (2016) sekä 1.7.2019 lainvoiman saanut mm. kauppaa ja kulttuuriympäristöjä koskeva 2. vaihemaakuntakaava. Parhaillaan on käynnissä Satakunnan maakuntakaava 2050 laatiminen, joka on tätä raporttia kirjoitettaessa luonnosvaiheessa. Uutta maakuntakaavaa varten laadittiin myös Satakunnan rakennetun kulttuuriympäristön täydennys- ja päivitysinventointi.

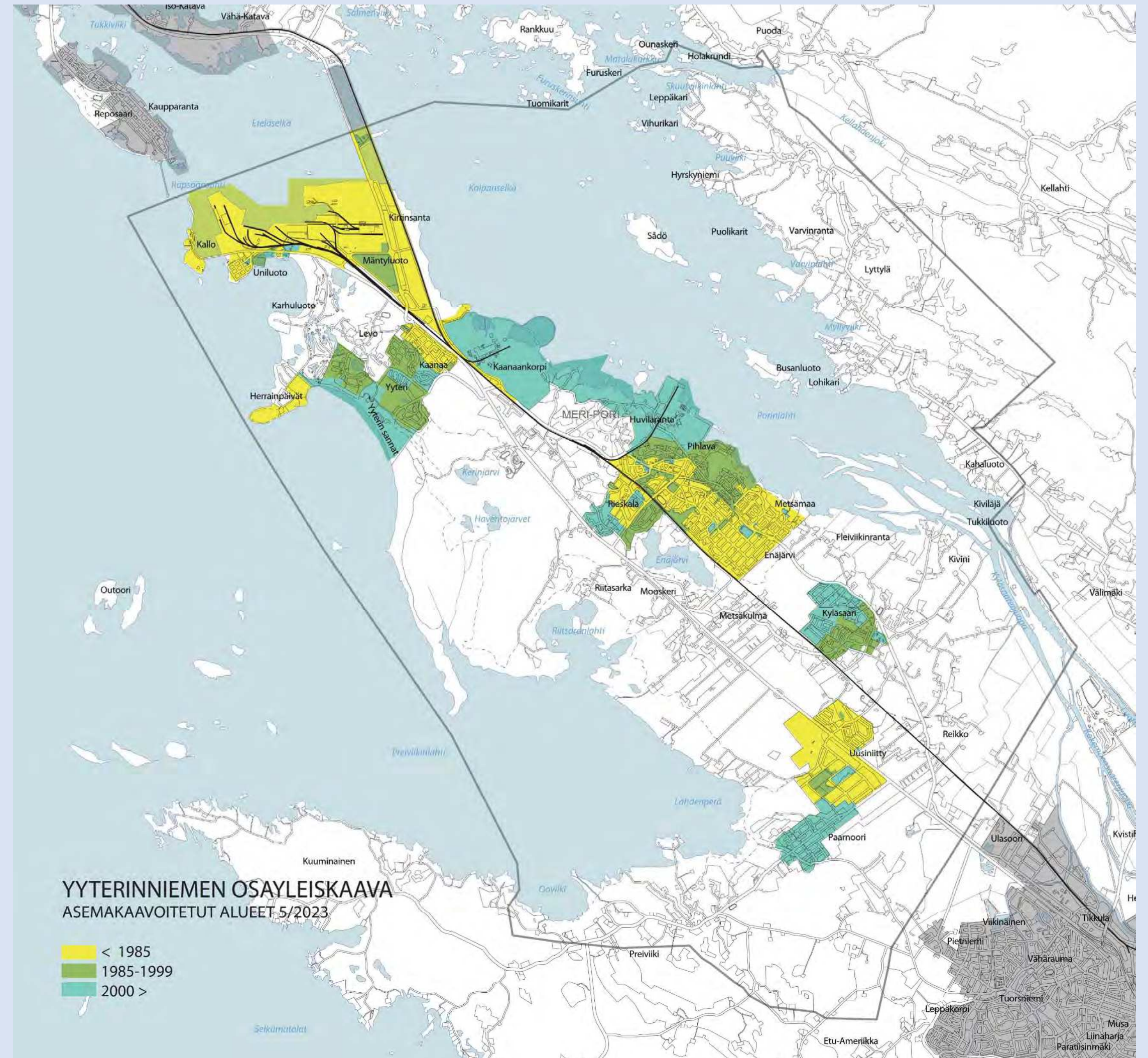
Yyterinniemen vanhimmat asemakaavat on laadittu 1940-luvulla. Ennen vuotta 1985 voimaan tullutta rakennussuojelulakia suojelukysymysten pohdinta asemakaavoissa oli hyvin sattumanvaraista. Tällaisia asemakaavoja voidaan pitää rakennusperinnön arvottamisen osalta lähtökohtaisesti vanhentuneina. Ennen vuotta 1985 asemakaavoitetut alueet on esitetty kartassa keltaisina.

Vielä ennen maankäyttö- ja rakennuslain (2000) voimaan tuloakin laadituissa asemakaavoissa on merkittäviä puutteita rakennetun kulttuuriperinnön osalta. Vuosina 1985-1999 asemakaavoitetut alueet näkyvät kartalla vihreinä ja 2000-luvulla kaavoitetut alueet sinivihreinä.

Meri-Porin vuonna 2002 hyväksytty, mutta oikeusvaikutukseton osayleiskaava osoittaa suojelutarpeita ja ohjaa kulttuuriympäristön vaalimista. Varsinainen rakennussuojelu edellyttää kuitenkin suojelukysymysten käsittelyä asemakaavassa tai rakennusperintölain mukaisessa suojelumenettelyssä.

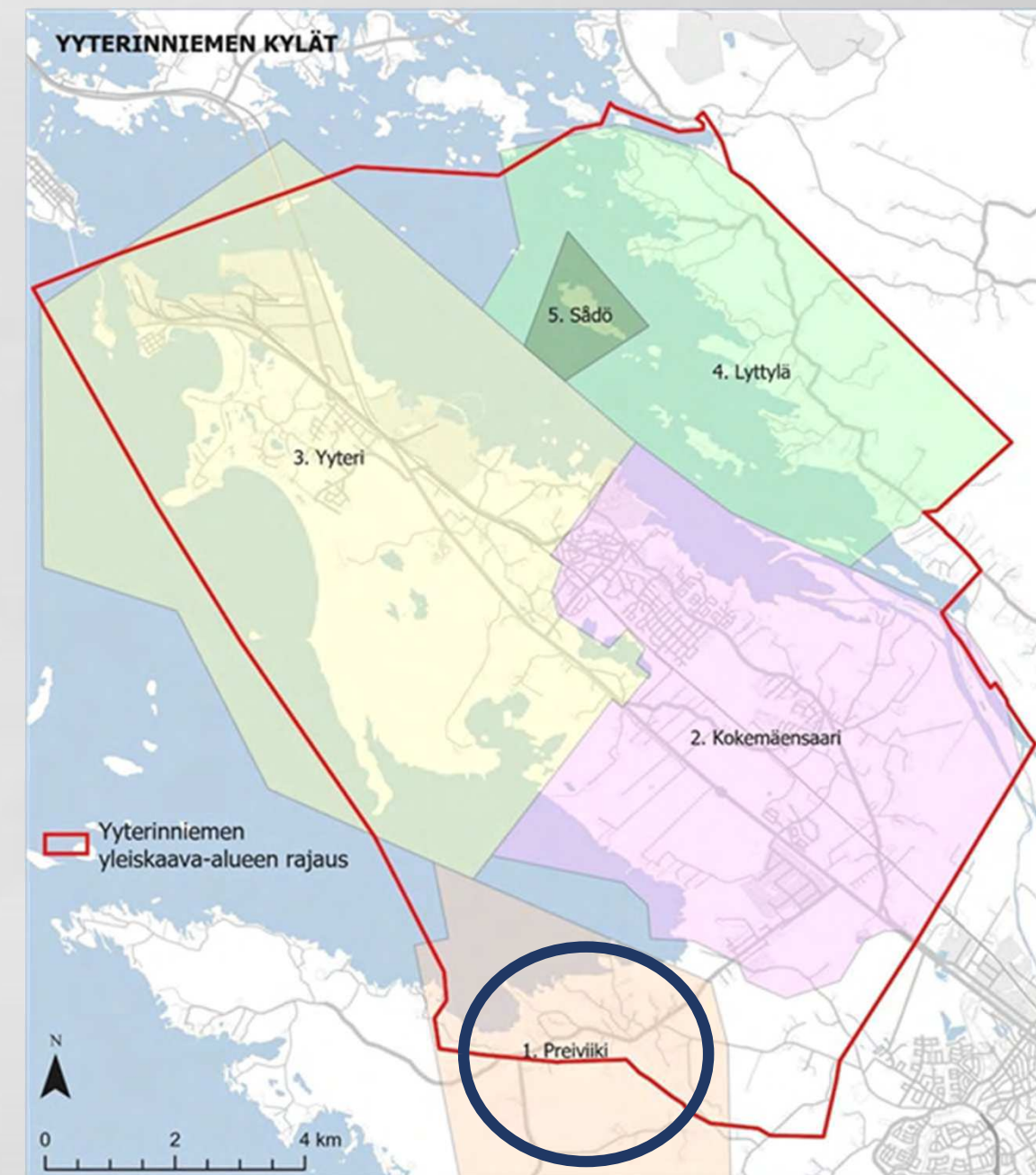
Tässä selvityksessä ei kuitenkaan ole otettu kantaa aikaisempien kaavojen suojelumerkintöihin, vaan kohteet ja alueet on arvioitu nykytilanteen mukaan. Monia alueita on nyt myös inventoitu ensimmäistä kertaa.

Selvityksen yhteydessä alueelta on löydetty myös muutamia uusia paikallisesti merkittäviä arvoalueita, joita ei ole aiemmin osoitettu suojeltavaksi.

Asemakaavojen ikä Yyterinniemellä vuonna 2023. Kartta: Heli Koskela, Porin kaupunkisuunnittelu.

PREIVIIKIN MAAREKISTERIKYLÄ

4. Preiviikin maarekisterikylä

Preiviikinniemiellä, Yyterinniemen eteläpuolella sijaitsevan Preiviikin kylän ruotsinkielinen nimi Bredvik viittaa maankohoamisen myötä syntyneeseen lahteen. Nykyinen Preiviikinlahti sijaitsee kyläkeskustan pohjoispuolella. Preiviiki ilmaantui kartoille viimeistään 1400-luvun lopulla, mutta sen asutus on Kokemäensaarta ja Yyteriä myöhäisempää perua.

1540-luvulla Preiviikissä oli viisi taloa, jotka sijaitsivat nykyisen Preiviikintien tuntumassa, kylän korkeimmalla kohdalla. Preiviikiläiset saivat toimeentulonsa kalastuksesta ja maanviljelyksestä, mihin viittaa vanhojen kantatilojen ja peltojen sijainti kylän keskustassa jo ennen isojakoa. Maanviljelyksen ja kalastuksen lisäksi tuloa saatiin talonpoikaispurjehduksesta ja alueella sijainneelta laivanveistämöltä. Vanhat, alueelle perinteiset elinkeinot kuten maanviljelys ja kalastus näkyvät kylän maisemassa edelleen. Kylän asutus koostuu kookkaista, Preiviikintien molemmin puolin sijoittuvista kantatiloista, sekä rantakujan varrella sijaitsevista pienipiirteisistä kalastajataloista. Preiviikin rantakuja yhdistää kylän ja kalarannan. Alueen karjatalouteen liittyvä elinkeino on havaittavissa etenkin Preiviikintien varren komeista kivinavetoista.

Nykytila

Alueen rakennuskanta edustaa pääosin 1800- ja 1900-luvun vaihdetta, sekä sotien jälkeistä arkkitehtuuria. Alue on säilyttänyt ryhmäkylämaisen rakenteensa, jossa tiivis asutus sijoittuu kylää halkovan tien ja rantakujan varsille.

Preiviikin kylässä on kolme omaleimaista kokonaisuutta: 1.) Preiviikintie, jonka varteen ovat sijoittuneet vanhat tilakeskukset ja niihin liittyvät avoimet viljelymaisemat. Esimerkiksi Uusitalolla, Mäkelällä, Hannulalla ja puukujanteen päässä sijaitsevalla Kestillä on omat, osin 1800- ja 1900-luvun vaihteessa rakentuneet rakennusryhmänsä. Tilojen hirsiaitat ja kivinavetat kertovat todistusvoimaisesti alueen viljely- ja karjataloushistoriasta. 2.) Preiviikin rantakujan rakennuskanta on pienipiirteisempää ja tiiviimmin sijoitettua. Pääosin 1900-luvun aikana muodostunut asutus on rakentunut nauhamaisesti merenrantaan johtavan, sorapintaisen rantakujan molemmin puolin. Preiviikin rantakujaan yhtyy Myllymäenraitti, jonka rakennuskanta on rantakujan tapaan pääosin iäkästä ja pienimittakaavaista, sekä rantakujan päässä sijaitseva 3.) Preiviikin kalaranta, jonka rakennuskantaan kuuluu muun muassa vanhoja verkkovajoja.

Kylän julkista rakentamista edustavat alkuperäisen käyttötarkoituksensa säilyttäneet 1920-luvun seuratalo Jukola ja 1960-luvun Preiviikin seurakuntatalo Preiviikintien varrella.

Preiviikistä inventointiin selvityksen yhteydessä 32 kohdetta, jotka sijoittuvat Preiviikin kyläalueelle. Suurin osa kohteista inventoitiin tässä yhteydessä ensimmäistä kertaa, ja 32:sta kohteesta 18 esitetään suojeltavaksi. Kohteet edustavat alueelle tyypillistä maaseudun rakennuskantaa kantatilojen päärakennuksista kivisiin navettarakennuksiin, kuin pienipiirteisempiä kalastajataloja. Rakennuskannan otanta kuvaa alueen historiallista kehitystä ja elinkeinoja.

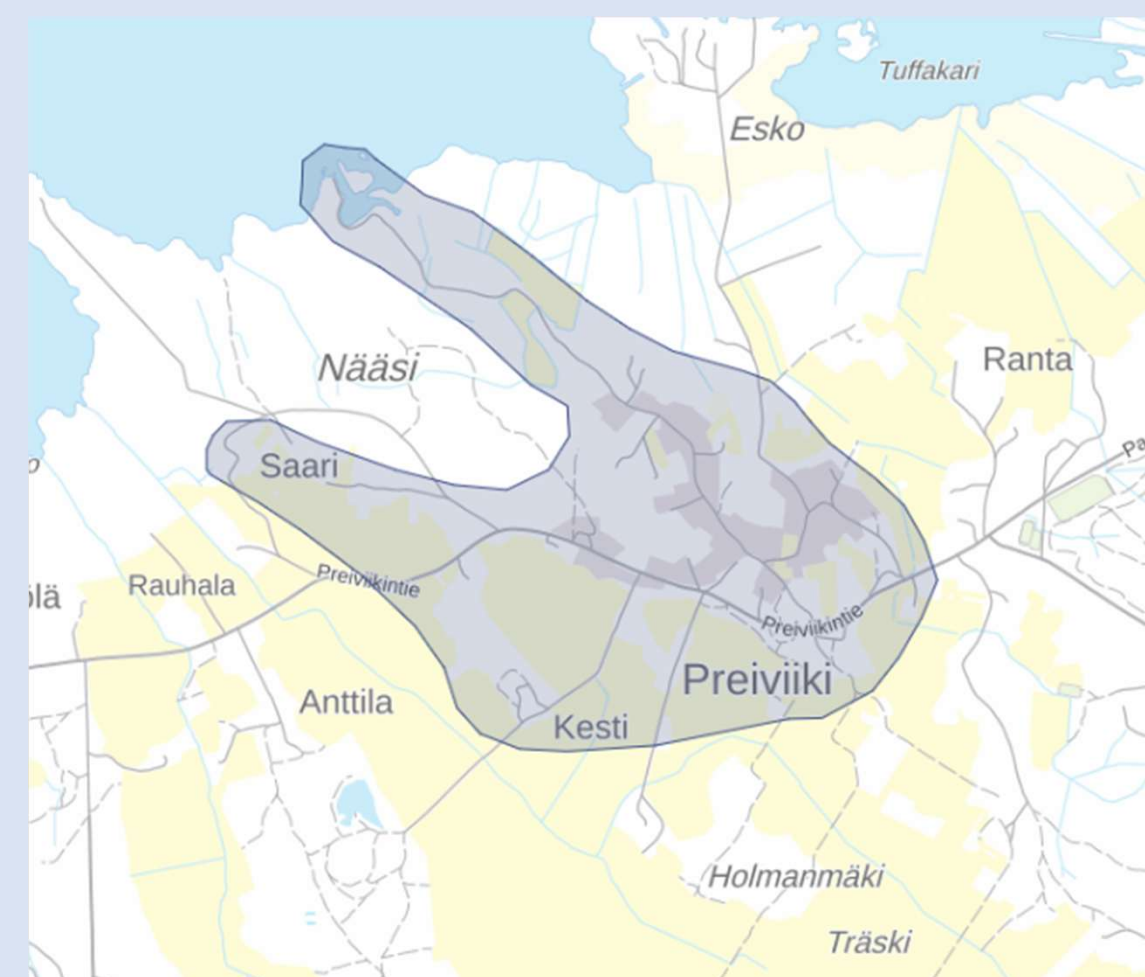
Preiviikin kylä on maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö (Satakunnan vaihemaakuntakaava 2, 2019). Preiviiki on huomioitu maakunnallisesti merkittävänä kulttuuriympäristönä myös Satakunnan rakennetun kulttuuriympäristön päivitysinventoinnissa vuonna 2023.

Preiviikin maakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön raja, kuvaus ja arviointi:

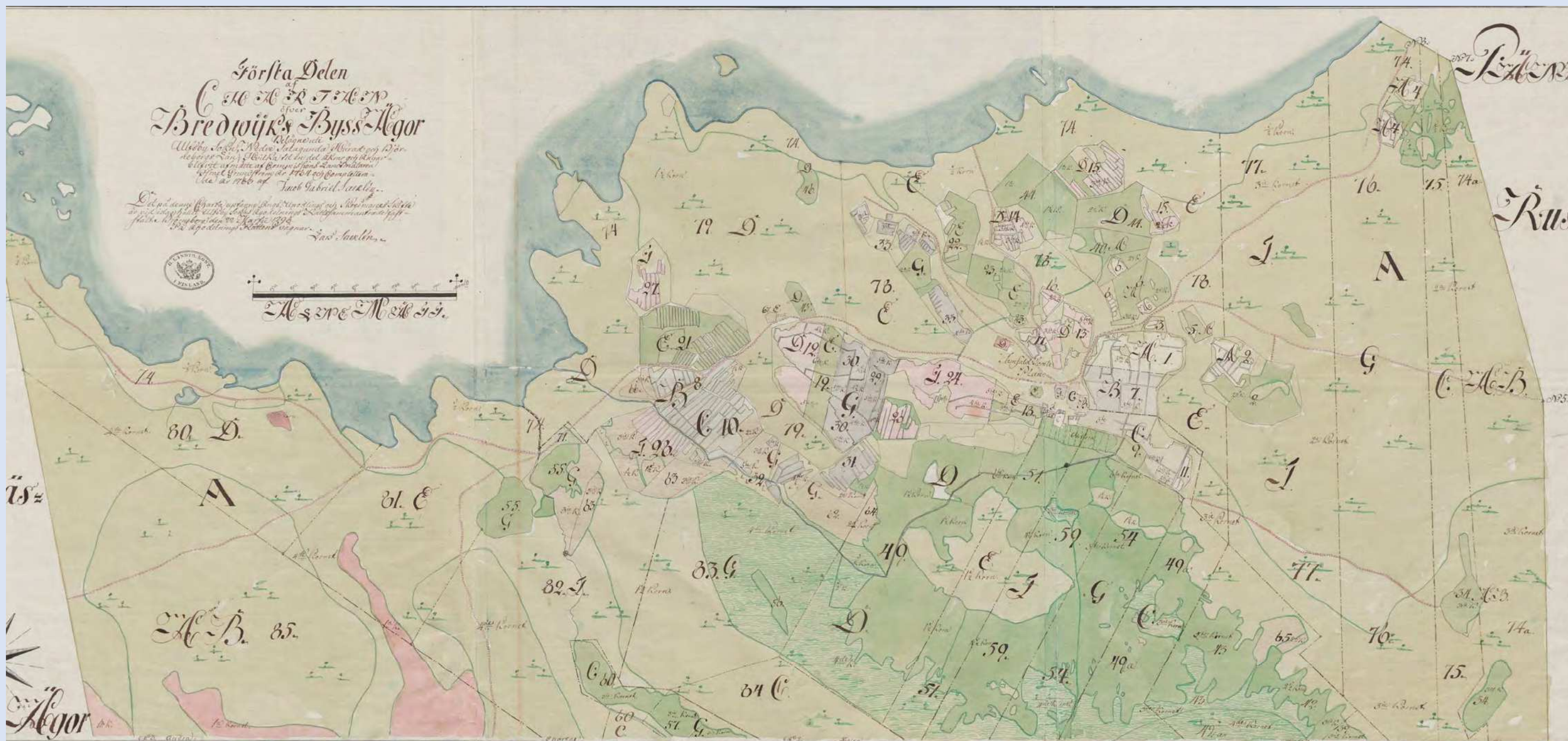
Preiviiki on vanha kylä, jonka nykyinen rakennuskanta on vaihtelevan ikäistä. Vanhat maatilat ovat päätien tuntumassa. Pienet asuinrakennukset ovat sijoittuneet tiheästi rantaan vievän tien varteen. Rannassa on kylän kalasatama, jossa on säilynyt vanhojakin verkkohuoneita. Kylässä on 1900-luvun alussa rakennettu pystyrimavuorattu seuratalo, jossa on kansallisromanttisia piirteitä. Kyläkeskuksen ulkopuolella sijaitsee Preiviikin vanha kansakoulu, joka on rakennettu 1907. Vanhaa rakennuskantaa on säilynyt mm. Kestin ja Uusitalon pihapiireissä.

Arviointi:

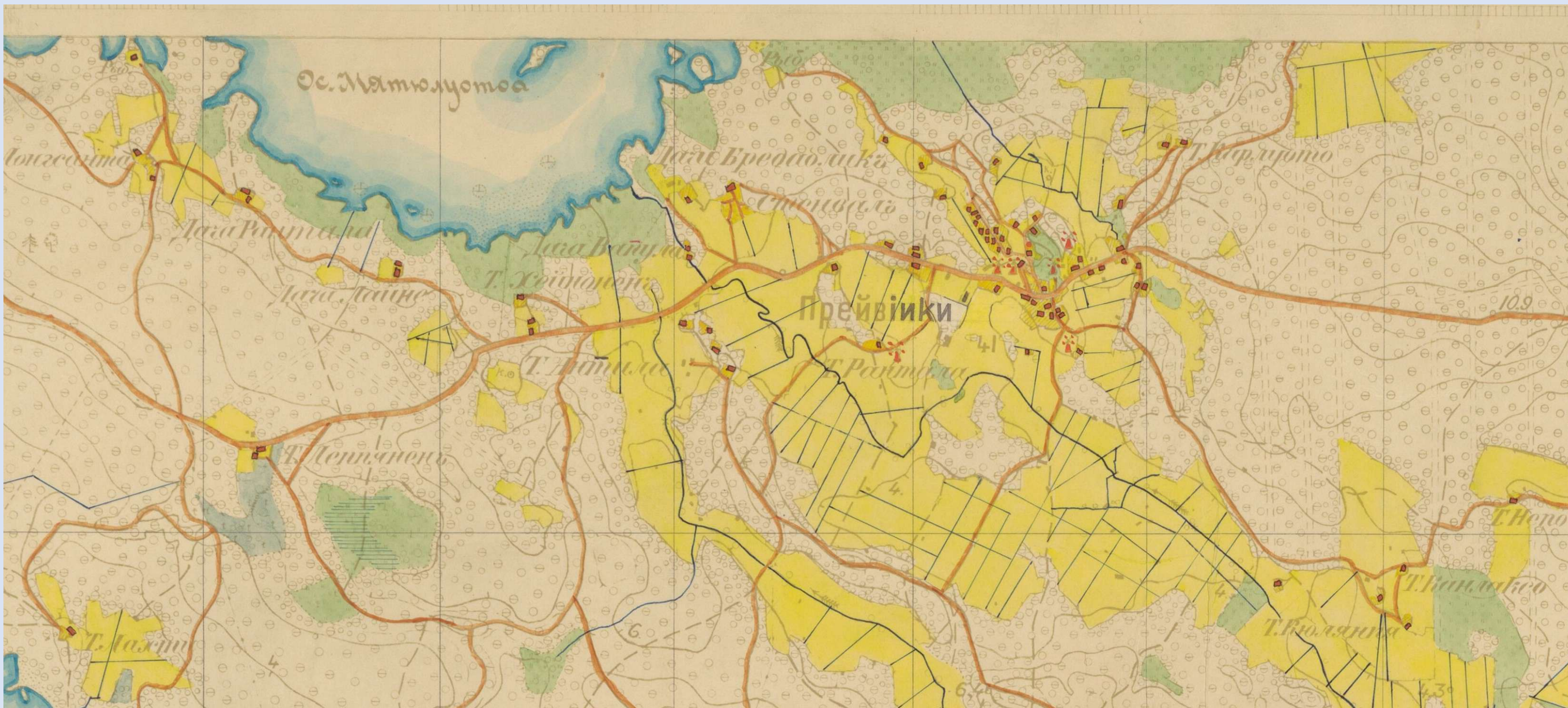
Vanhaa merenrannan kyläasutusta kalasatamineen 1900-luvun alusta.

Preiviikin maakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön raja.

Preiviikin isojakokartta 1700-luvulta. Kylätontti sijoittuu samalle paikalle kuin nykyisin. Kylätien ympäristössä näkyvät pellot, sekä kylää halkova päätie, nykyinen Preiviikintie. Kartta: Kansallisarkisto.

Senaatinkartta vuodelta 1905. Preiviikin kantatilat ovat sijoittuneet edelleen kylätien varteen ryhmäkylämäisesti, eikä 1700-luvun isojako ole muuttanut kylärakennetta. Kalarantaan kulkevan rantatien varteen on muodostunut tiheä rakennuskanta. Preiviikintien linjaus vastaa isojaon aikaista ja suurelta osin myös nykyistä linjausta. Viljelykset vastaavat suurelta osin isojaon aikaisia peltoja ja niittyjä. Kartta: Kansallisarkisto.

Preiviikin kylä kartalla kuvattuna vuonna 1963. Kylän rakenne on pysynyt samanlaisena vuosisatoja. Karttaote: Vanhat Kartat.

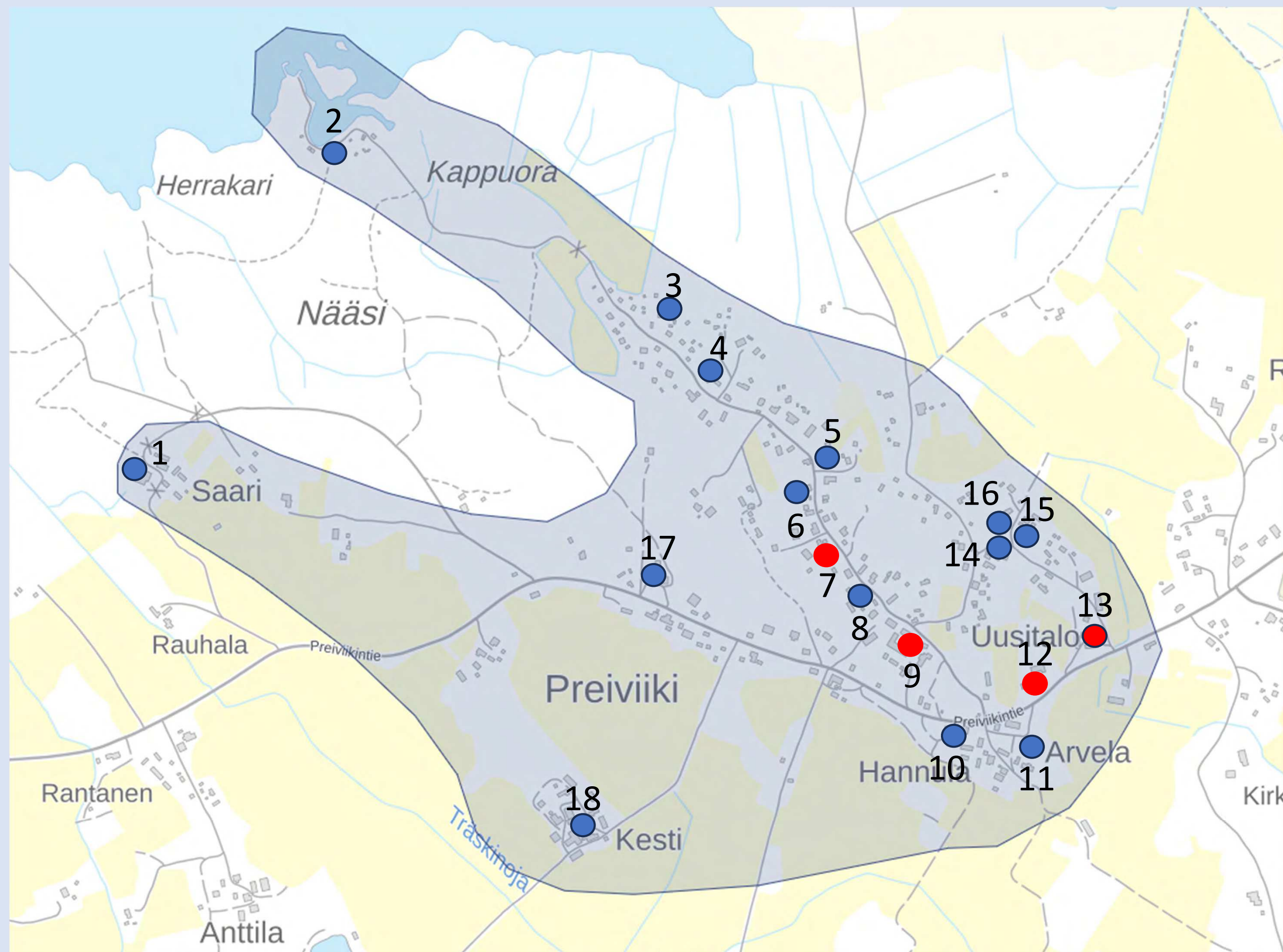
Preiviikin kylä vuonna 1947. Vasemmalla näkyy merta kohti johtava Preiviikintie ja alareunassa Preiviikin rantakuja. Teiden välissä sijaitsee Uusitalon tilakeskus vaaleine päärakennuksineen. Kuva: Kauko Linna, Satakunnan Museo.

Preiviikin seurantalo Jukola. Rakennus valmistui 1920-luvulla, jolloin erilaisia seurantaloja rakennettiin Suomeen ennätysmäärä. Rakennuksessa toimi sen alkuaikoina muun muassa Preiviikin Nuorisoseura.

Preiviikin kalaranta verkkovajoineen.

Kuvassa sinisellä Satakunnan maakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön rajaus sekä inventoidut kohteet, joissa punaisella pallolla on merkitty A-kohteet, sinisellä B-kohteet.

A- kohde

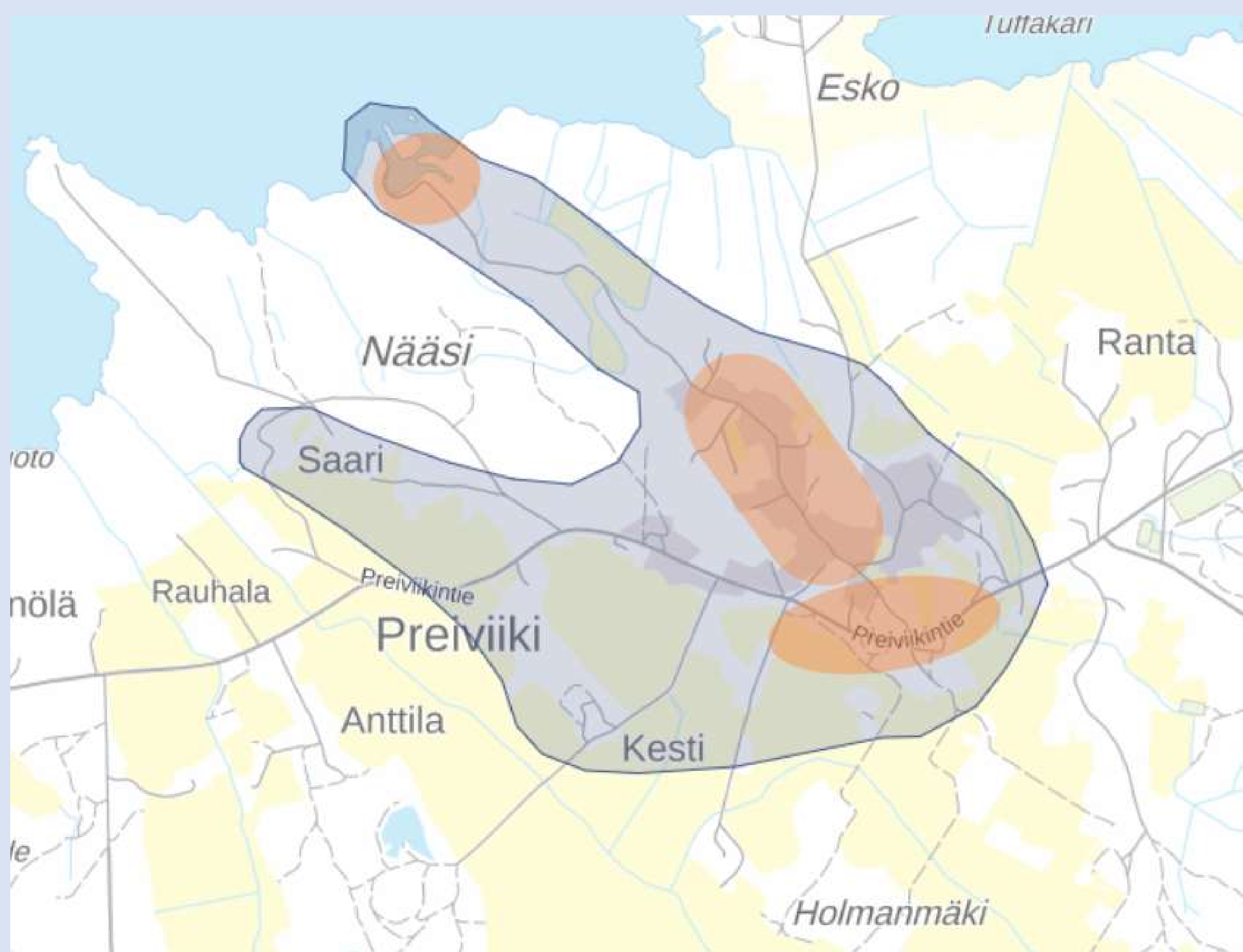
B- kohde

Preiviikin maakunnallisesti merkittävän alueen rajaus ja inventoidut yksittäiskohteet

1. Koulunmutka 85, Preiviikin entinen koulu, Isohaantie 3
2. Preiviikin kalaranta
3. Preiviikin rantakuja 80, asuinrakennus
4. Preiviikin rantakuja 79, asuinrakennus
5. Preiviikin rantakuja 53, asuinrakennus
6. Preiviikin rantakuja 50, asuinrakennus
7. Preiviikin rantakuja 40, pihapiiri
8. Preiviikin rantakuja 32, asuinrakennus
9. Preiviikin rantakuja 16, Uusitalo

10. Preiviikintie 404, Hannula
11. Preiviikintie 392, Arvela
12. Preiviikintie 389, seuratalo Jukola
13. Myllymäenraitti 2, Mäkelä
14. Myllymäenraitti 26, pihapiiri ja rakennukset
15. Isohaantie 1, talousrakennus
16. Myllymäenraitti 29, asuinrakennus ja talousrakennukset
17. Preiviikintie 459, Preiviikin seurakuntatalo
18. Kestinkuja 41, Kestin tila

Karttaotteeseen on merkitty oranssilla värillä Preiviikin kyläalueen kolme keskeisintä näkymää, jotka ovat Preiviikin kylätie (perinteinen maaseutumainen asutus ja tilakeskukset), Preiviikin rantakuja (pienipiirteisistä asutusta 1800- ja 1900-lukujen taitteesta) sekä Preiviikin kalaranta.

Preiviikin kalafannan vajarakennuksia.

Preiviikin Rantakujan varren pienipiirteisempää asutusta.

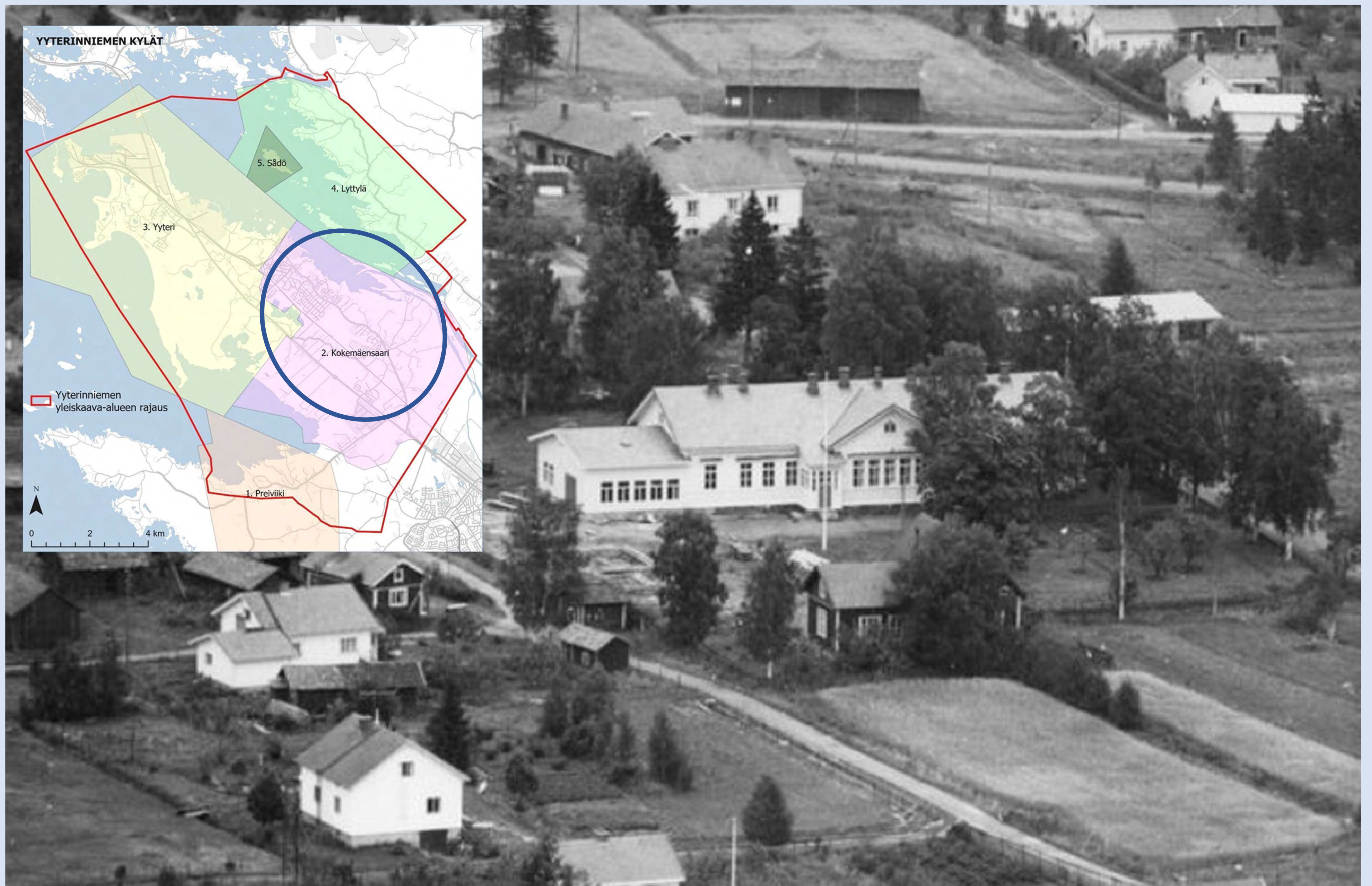
Kylätietä reunustaa iäkkäitä maatilarakennuksia.

Ilmakuva Preiviikista vuonna 1950. Kyläkeskustan molemmin puolin on runsaasti viljelymaita ja asutus on sijoittunut kylätien varteen. Ilmakuva: Paikkatietoikkuna/historialliset ilmakuvat.

Ilmakuva Preiviikistä vuonna 2022. Kuvassa hahmottuu osittainen elinkeinorakenteen muutos ja alueen muuttuminen kylätaajamaksi, jossa elinkeino ei enää määritä elinympäristöä. Erityisesti Rantakujan ympäristössä olleet viljelymaat ovat hävinneet ja tilalle on tullut puustoa. Eteläiset peltalueet ovat pääosin säilyneet. Ilmakuva: Paikkatietoikkuna/historialliset ilmakuvat.

KOKEMÄENSAAREN MAAREKISTERIKYLÄ

5. Kokemäensaaren maarekisterikylä

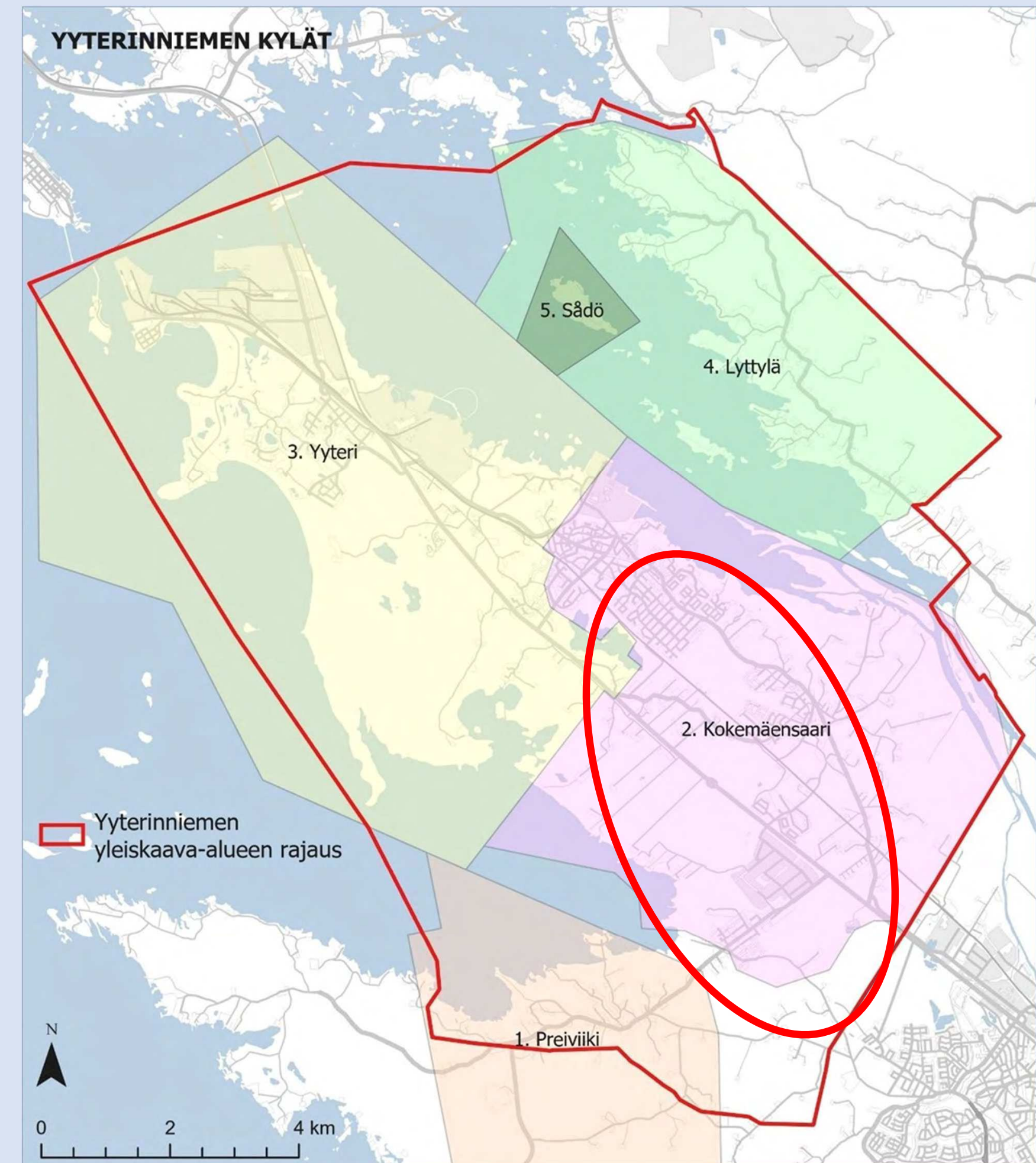
Kokemäensaaren maarekisterikylän alueella sijaitsevat **Kyläsaaren, Uudenniityn, Pihlavan, Rieskalan, Metsämaan, Enäjärven ja Paarnoorin** kaupunginosat. Kokemäensaari ei kuitenkaan ole yleisesti tunnettu nimitys alueelle, vaan jokainen alueen taajamista tunnetaan omalla nimellään. Tässä selvityksessä Kokemäensaaresta on nostettu esiin kaupunginosat, joilla on kulttuurihistoriallisia arvoja. Selvyyden vuoksi on mainittava, että Kokemäensaarella tarkoitettiin ennen 1900-luvun alkua nimenomaan Kyläsaaren kylää, mutta tässä selvityksessä Kokemäensaari tarkoittaa aiemmin mainittuja, entiseen maarekisterikylään kuuluvia kaupunginosia ja taajamia.

Kokemäensaari on Yterin ohella Yterinniemen vanhinta asuttua aluetta. Kokemäkeläisten saari, Kumboö esiintyy kartalla jo 1300-luvulla. Nimi viittaa kokemäkeläisten keskiaikaiseen nautinta-alueeseen. Kokemäensaaren kylien perinteinen elinkeino liittyi vahvasti kalastukseen. Alueella kävivät harjoittamassa kalastusta myös Porin porvarit, joille oikeus alueen vesistöihin kuului. Sen sijaan maa-alue kuului Kokemäensaarelle, jonka Kivinin kylässä (Santanenässä) toimi Porin ulkosatama 1600-luvulle saakka. Satamatoiminta alueella loppui, kun Kokemäenjoen madaltuminen aiheutti sataman siirtämisen edemmäs kohti merta, Reposaareen. Myös Pihlavan Halssissa on esitetty olleen aiemmin pienempi satama, Swinhamn, joka sijaitsi nykyisen Viinahaminan kohdalla, ja josta paikalliset talonpojat kuljettivat halkoja. On myös esitetty, että alueella olisi toiminut Viinahaminan torppa, eli jonkinlainen krouvi, jossa merimiehet pysähtyivät purjehtiessaan jokea ylös tai paluumatkalla.

Kulkeminen Kokemäensaarelle tapahtui kesäaikaan veneellä, talvisin talvitietä hevosilla ja härillä. Kelirikkojen aikaan Kokemäensaari oli erityksissä 1650-luvulle saakka, jolloin maa oli kohonnut siinä määrin, että alueelta kulki jo maantie Poriin. Asutus alueella oli kuitenkin harvaa. Asukasmäärä alkoi nousta vasta isovihan jälkeen 1700-luvulla, kun alueelle ryhdyttiin muodostamaan torppia. Kokemäensaari houkutteli tilatonta väestöä, sillä ympäristössä oli runsaasti luonnonniittyjä ja vesistöt mahdollistivat kalastuksen. Yterinniemen asutus 1700-luvulta 1800-luvun lopulle keskittyykin pääosin Kokemäensaaren alueelle, lukuun ottamatta Yterin kartanoa ja Preiviikin kylää.

Satamatoimintojen loputtua 1600-luvun loppupuolella alueella ryhdyttiin harjoittamaan enenevissä määrin maanviljelyä, joka keskittyi erityisesti nykyisen Kyläsaaren ympäristöön. 1800-luvun teollistumisen myötä myös Pihlavaan perustettiin saha, ja alueelle muodostui teollisuusyhdyskunta. Kyläsaarella sen sijaan ei tiilitehdasta lukuun ottamatta harjoitettu teollisuutta. Alueen maankäyttöä muokkasi lisäksi Mäntyluodon rata, joka ulotettiin Mäntyluodon satamaan saakka vuonna 1899.

1900-luvun myötä alueen asutus kasvoi entisestään, ja erityisesti Pihlavan sahan kasvu ja Kuitulevytehtaan perustaminen vaikuttivat alueen ilmeeseen ja maankäyttöön. Teollisuuden, työväen asuntojen, torppien ja tilojen lisäksi alueelle muodostui porvariston huvilayhdyskunta, joka keskittyi Kokemäensaarella erityisesti Kivinin ja Pihlavan alueelle. Alueen pari sataa vuotta kestänyt kasvu hiljeni 1990-luvun alun laman jälkeen.

Kokemäensaaren rakennuskanta on monipuolista ulottuen iäkkäistä kantatiloista ja torpista työväestölle suunnitelluille asuinalueille, että toisaalta porvariston huviloihin ja jälleenrakennuskauden rintamamiestaloalueisiin. Oman kerroksensa tuovat erityisesti 1960-1970-luvulla rakentuneet omakoti- ja kerrostaloalueet, jotka kertovat todistusvoimaisesti Porin kaupungin historiasta ja kehityksestä, sekä tulevaisuususkosta, jossa erityisesti Pihlavan uskottiin teollisuuden myötä kasvavan eräänlaiseksi Porin satelliittikaupungiksi.

Maisemassa alueen vanhat elinkeinot, kuten maatalous näkyvät erityisesti Kyläsaaren ympäristössä säilyneinä talousrakennuksina ja laajoina peltoaukeina, jotka ympäröivät taajamaa. Idässä kokemäensaaren maisemaa hallitsee merenlahti. Kokemäensaaren runsasväkisimmät taajamat sijaitsevat Pihlavan ja Kyläsaaren alueella.

5.1. KYLÄSAARI

Kyläsaari-nimisen taajaman, nykyisen Porin kaupunginosan, taustalla on keskiaikainen kylä, joka tunnetaan myös nimillä Kumboö eli Kokemäensaari (1419) tai Inderö (1540). Kyläsaari alkoi vakiintua kylän nimeksi 1800-luvun lopulla, jolloin kylä sai Mäntyluodon satamaradan varteen paikalla olevasta Kyljärvestä johdetun nimen. Samoin tällöin perustettu postitoimipaikka nimettiin Kyläsaareksi. Uusi nimi vakiintui hitaasti 1900-luvun aikana aiemman Kokemäensaaren tilalle.

Alueen varhainen omistus- ja nautinto-oikeus on kuulunut todennäköisesti Kokemäen pitäjälle, ja ensimmäinen asutus lienee ollut kalastukseen liittyvää erä- ja kesäasutusta, jonka tukikohdiksi rakennettiin yksinkertaisia kalasaunoja. Kuitenkin jo 1560-luvulla kylässä oli kahdeksan taloa ja muutamia lampuotitiloja, jotka tekivät Kyläsaaresta keskimääräistä suuremman kylän. Alueen väkilukua kasvattivat ympärillä olevat kalavedet ja maankohoamisen myötä muodostuneet niittymaot. Kyläsaarella toimitettiin 1782-1792 isojako, jonka myötä alueen ryhmäkylämäisyys hajosi. Kylänraittina toimiva Mörtintie ja siihen liittyvä Riihikuja esiintyvät tielinjauksina jo 1800-luvun kartassa. Kyläsaari onkin leimallisesti agraarit piirteensä säilyttänyt taajama, jonka pääelinkeinona on ollut maanviljely. Kyläsaarella ei ole suuremmin harjoitettu teollisuutta, ellei oteta lukuun 1800-luvun lopulla alueella sijainnutta tiilitehdasta ja sahaa. Uudempaa rakennuskantaa on muodostunut Mörtintien koillispuolelle 1990-2000-luvulla.

Nykytila:

Kyläsaaren nykyinen rakennuskanta käsittää 1800-luvun jälkipuolella ja 1900-luvun alussa rakennettuja tilakeskuksia sekä pienipiirteisempiä, iältään vaihtelevia asuinrakennuksia. Mäkitupa-asutusta on muodostunut muun muassa Kivinintien varteen, josta jäljellä ovat Kaunismäki, Katajamäki ja Kuusimäki. Tiivistä kylää ympäröi avoin viljelymaisema. Kyläsaarella on julkisia ja kaupallisia rakennuksia 1900-luvun eri vuosikymmeniltä. Koulut ja kaupat sijaitsevat vanhan kylänraitin eli Mörtintien varrella. Seurakuntatalo on rakennettu Kyläsaarentien itäpuolelle maantien oikaisun myötä. Entinen kunnalliskoti, joka myöhemmin toimi vanhainkotina, sijaitsee kyläkeskustan ulkopuolella peltojen ympäröimänä. Kyläsaari on laajentunut erityisesti koillis- ja itäpuolelle. Koillispuolelle on muodostunut 1990-2000-luvulla tiheään rakennettu omakotitaloalue. Itäpuolen asutus on vanhempaa, pääosin sodanjälkeistä rakennuskantaa, jossa tontit ovat puutarhamaisia.

Alueen vanhat tielinjat ovat merkittävä osa Kyläsaaren kulttuurimaiseman arvoja; tiet pohjautuvat vanhoihin, jo viimeistään 1700-luvulla käytössä olleisiin kylä- ja peltoteihin. Kiviniin johtavat tielinjat saattavat olla vanhempia, 1600-luvulta ja periytyä siellä toimineen sataman ajalta.

Satakunnan maakuntakaavan päivitysinventoinnissa Kyläsaari on osoitettu maakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi.

Kyläsaari osoitettu punaisella ympyrällä pohjakartalla. Kuva: Paikkatietoikkuna/SK

Kyläsaaren maakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön kuvaus ja arviointi:

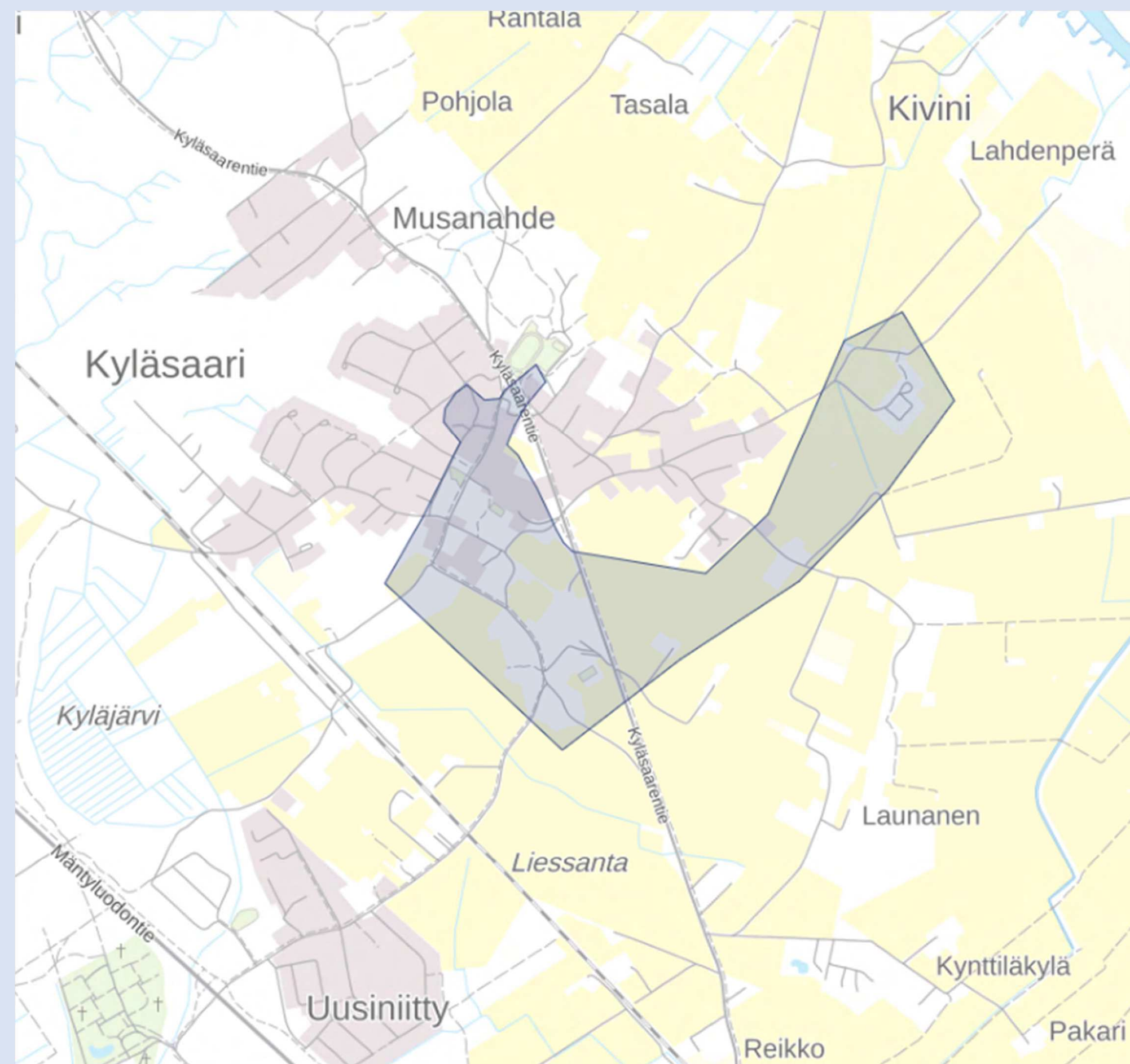
Kyläsaaren (Kokemäensaari) asutus periytyy 1300-luvulta asti. Nykyinen rakennuskanta on kerroksellista, vanhin rakennuskanta on keskittynyt lähinnä Mörtintien varteen. Uudistumisesta huolimatta alue on säilyttänyt tiiviin kylämäisen rakenteensa. Kylän laidoilla on edustavia vanhoja maatiloja kuten Riutta ja Valli-Jaakola.

Kokemäensaaren puinen kansakoulurakennus on valmistunut vuonna 1899. Rakennusta on myöhemmin laajennettu. Koulu toimi vuoteen 1993 asti, minkä jälkeen rakennus on toiminut kylätalona. Vanhan koulun itäpuolelle on rakennettu uudet koulurakennukset 1950 – 1980-luvuilla. Rakennuksista varhaisin on arkkitehti Henno Kamppurin suunnittelema opettajien asuntola (1958), jota seurasivat Maaseudun Keskusrakennustoimiston arkkitehti Pekka Hakaniemen suunnittelemat kansa- ja kansalaiskoulun rakennukset (1960). Taajaman reunalla sijaitsee porilaisen rakennusmestari Aulis Kasevan suunnittelema seurakuntatalo vuodelta 1963.

Pellon keskellä erillään muista rakennuksista sijaitsee Kyläsaaren vanhainkoti, joka on valmistunut 1914. Rakennuskokonaisuuteen kuuluu asuinrakennusten lisäksi karjanhoitoon ja viljelyyn käytettyjä rakennuksia, kuten tiilirakenteiset navetta ja kanala. Hirsirakenteista päärakennusta on laajennettu uusilla asuinsiivillä vuosina 1980 ja 1999.

Arviointi

Tiiviin rakenteensa säilyttänyt, historiallisesti kerroksinen kylämiljö, jossa edustavaa koulu- ja laitosarkkitehtuuria.

Kyläsaaren maakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön raja.

Kyläsaaren kansakoulu keskellä kylää 1960-luvulla. Kuva: Ari Koistinen/Satakunnan Museo

Kylätaloksi kunnostettu koulu Mörtintien varrella.

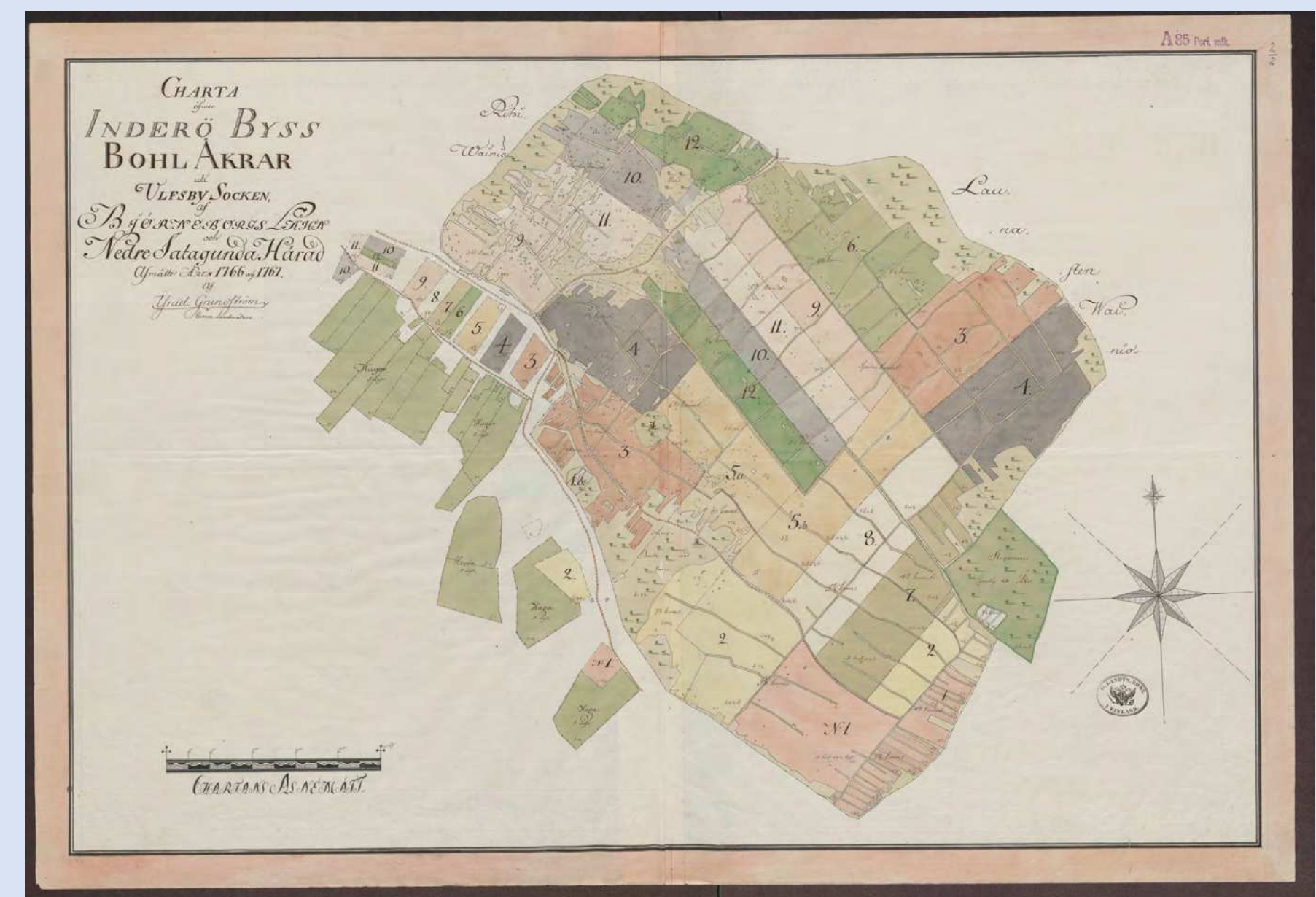
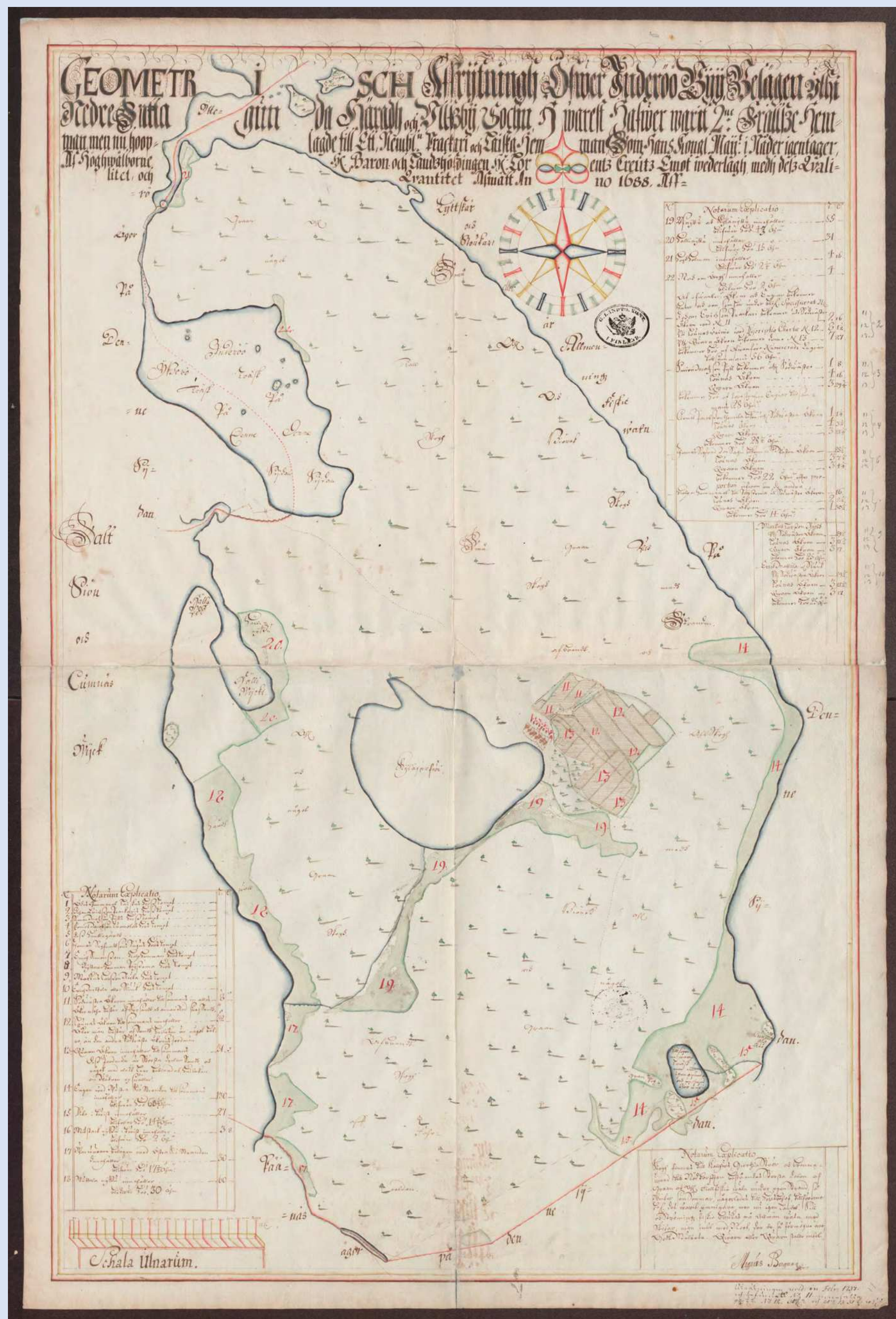
Entinen osuuskauppa Mörtintien varrella

Valli-Jaakolan päärakennus Mörtintien varrella. Tila edustaa alueella hyvin säilynyttä, autenttista maanviljelyyn perustunutta tilakokonaisuutta.

44 Kyläsaaren vanhainkoti.

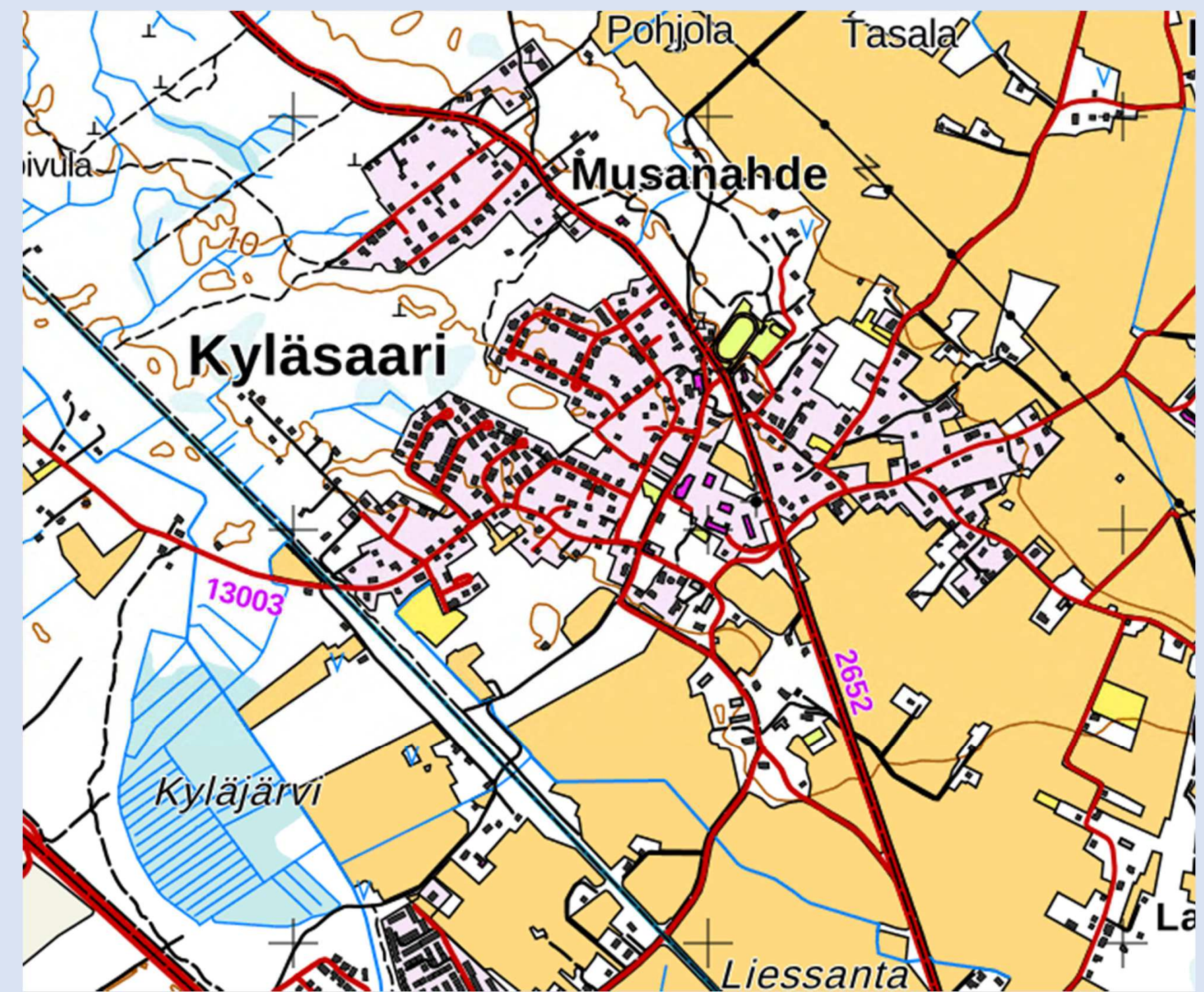

Kyläsaaren tiluskartta vuodelta 1769. Kartasta näkee, että alue on kasvanut runsaassa sadassa vuodessa, ja maanviljelys vallannut alaa. Kartta: Kansallisarkisto.

Kyläsaaren isojakokartta 1782-1792. Kuvassa näkyvät jo tielinjaukset, jotka ovat säilyneet 2020-luvulle saakka. Kartta: Kansallisarkisto.

Kyläsaaren kartta vuodelta 1688. Asutus on keskittynyt Kyljärven läheisyyteen. Kartta: Geometrisch Affrijtningh Öfwer Inderö/Kansallisarkisto.

Vasemmalla ylhäällä senaatin kartta vuodelta 1907. Kartalla näkyy Kyläsaaren länsipuolelle valmistunut rautatieasema, sekä tielinjaukset, jotka näkyivät jo 1700-luvun isojakokartassa. Asutus on keskittynyt tienvarsille. Kuva: Vanhat kartat.

Vasemmalla alhaalla karttaote vuodelta 1955. Asutus on lisääntynyt jälleenrakennuskauden myötä. Kyläsaareen asutettiin runsaasti muun muassa Karjalan evakkoja. Kuva: Vanhat kartat.

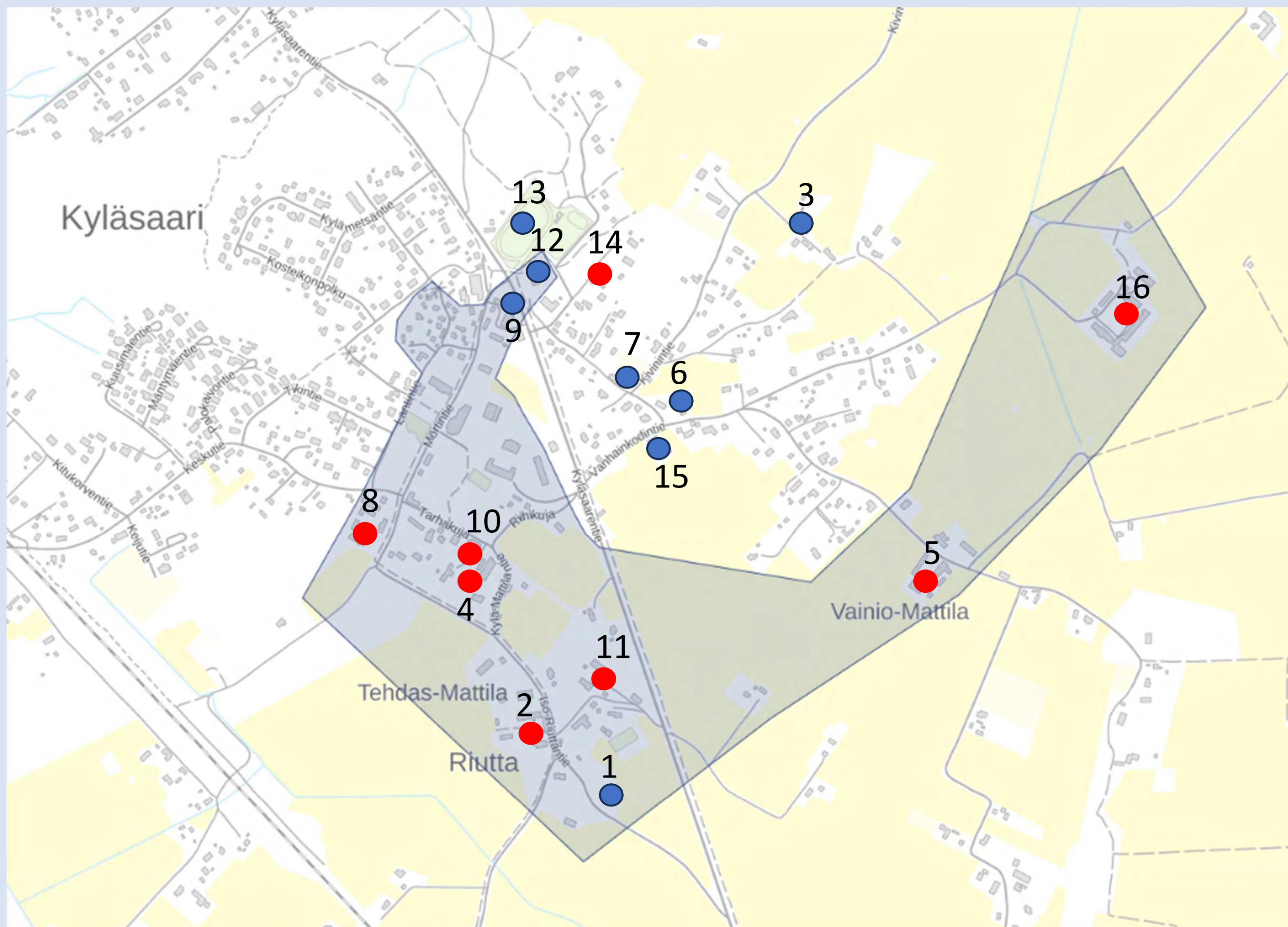
Oikealla ylhäällä karttaote vuodelta 2025. Vanhat tielinjaukset jakavat taajamaa edelleen, uutta asutusta on muodostunut erityisesti Kyläsaaren koillispuolelle. Kuva: Paikkatietoikkuna.

Ilmakuva Kyläsaaresta vuonna 1946. Kyläsaaren asutus on muodostunut kylää halkovien teiden varsille ja maisemaa hallitsevat laajat viljelyaukeat. Kuva: Paikkatietoikkuna/ historialliset ilmakuvat.

Ilmakuva Kyläsaaresta vuonna 2022. Kyläsaaren asutus on levinnyt pääosin kyläalueen länsipuolelle, jossa rakennuskanta on 1990-2000-luvulta. Peltoalueet hallitsevat maisemaa edelleen etelä- ja itäpuolella ja muodostavat alueen perinteisen rakennuskannan kanssa todistusvoimaisen kokonaisuuden. Kyläsaaren 1960-luvulla rakennettu koulurakennus, pohjoispuolella oleva urheilukenttä ja 1960-luvulla valmistunut seurakuntatalo kertovat alueen kasvusta erityisesti sotien jälkeisenä aikana 1950-60-luvulla. Kuva: Paikkatietoikkuna/ historialliset ilmakuvat.

Vasemmalla sinisellä maakunnallisesti merkittävän alueen rajausta, sekä inventoidut kohteet, jotka arvotettu joko A- tai B-luokkaan. Kohteet edustavat pääasiassa 1800- ja 1900-luvun vaihteen maanviljelysalueita, mutta mukana on myös muutamia jälleensuunnittelukauden kohteita.

Oikealla Ulasoorin alueella sijaitseva Savon tila, joka on inventoitu luokkaan A. Savon tila on maisemallisesti merkittävä, ja tilan kivinavetta ja näyttävä päärakennus ovat valmistuneet 1900-luvun alussa.

A-luokka ●
B-luokka ●

Kyläsaaren maakunnallisesti merkittävän alueen rajausta ja inventoidut A ja B-kohteet

1. Iso-Riuttantie 33, asuinrakennus ja pihapiiri	9. Mörtintie 2a, Mäkitalo (nyk. Laurila), tilakokonaisuus
2. Iso-Riuttantie 48, Riutta	10. Tarhakuja 9, pihapiiri
3. Kivintie 45, Ruissalo	11. Tehdas-Mattilantie 13, Tehdas-Mattila, tilakokonaisuus
4. Kylä-Mattilantie 28, Kylä-Mattila	12. Urheilukentänpolku 10, Kyläsaaren seurakuntatalo
5. Launaistentie 45, Vainio-Mattila	13. Urheilukentänpolku 14, Kyläsaaren kenttä
6. Liljankuja 1, Rieskala (Kylä-Rieskala)	14. Vaarinkuja 13-15, Katavisto, pihapiirin rakennukset
7. Liljankuja 5, Piili	15. Vanhainkoti 15, vanha kauppa
8. Mörtintie 15, Valli-Jaakkola	16. Vanhainkoti 93, Kyläsaaren vanhainkoti, tilakokonaisuus
	17. Savontie 17, Savo, tilakokonaisuus

KIVININ HUUILAT, paikallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö

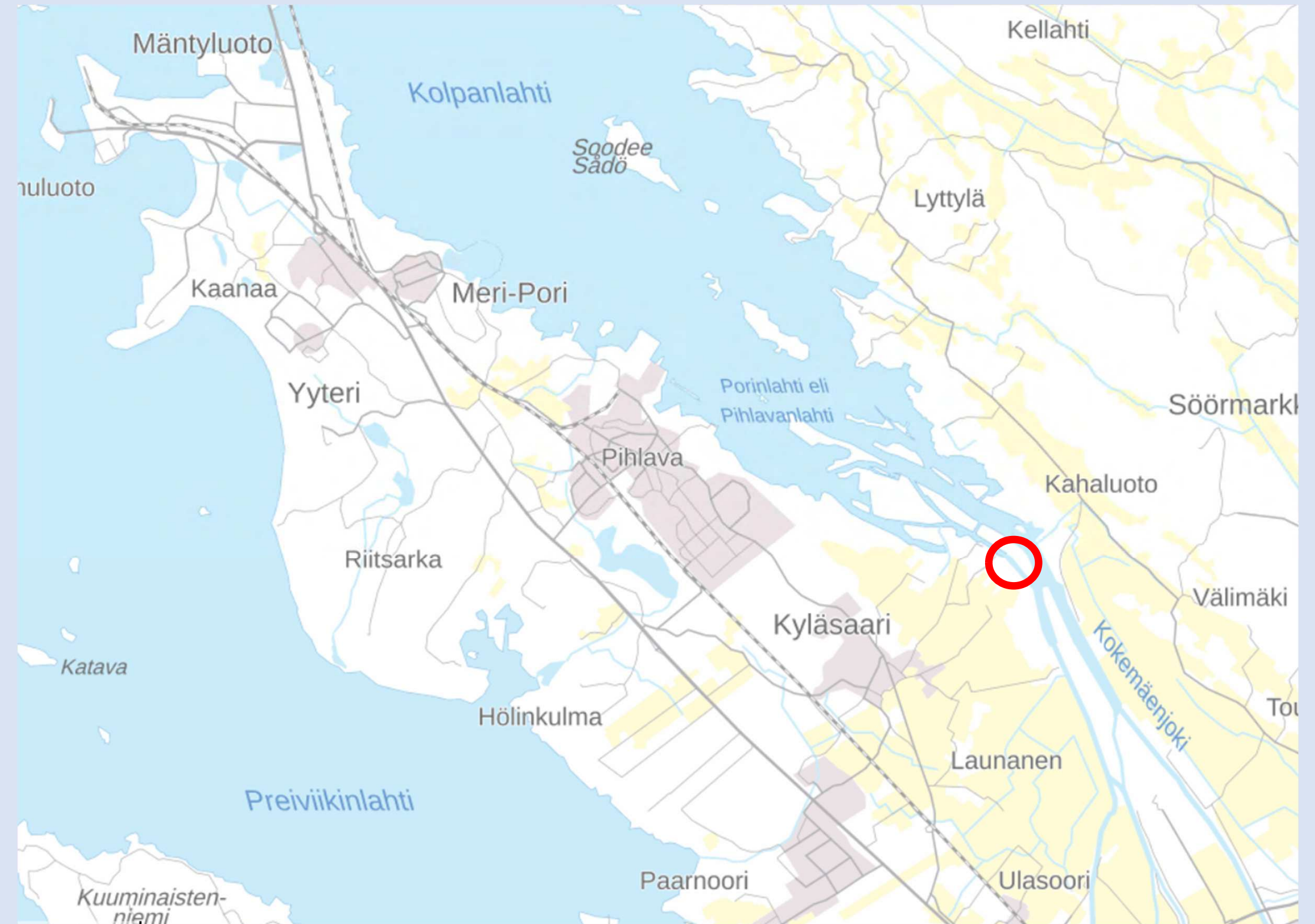
Tässä selvityksessä paikallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi esitetään Kivinin varhaista huvila-asutusta. Kivini sijaitsee Kyläsaaren taajaman itäpuolella kokemäenjoen suiston taitekohdassa, josta joki avautuu kohti Pihlavanlahtea. Kivinillä oli suuri taloudellinen merkitys Porin kaupungin porvareille 1600-luvulta 1700-luvun loppupuolelle, jolloin Kivinin Sandduddissa, eli Santanenässä toimi kaupungin ulkosatama. Kokemäenjoki oli madaltunut jo 1600-luvun alkupuolella niin, että purjehtiminen kookkailla laivoilla Porin jokisatamaan oli käynyt mahdottomaksi. Satamatoiminta vilkastutti alueen kehitystä, ja kun ulkosatama 1700-luvun lopulla siirtyi virallisesti Reposaareen, taantui Kivinin kehitys. Uudenlaista käyttöä alueelle oli kuitenkin tulossa, kun porilaiset alkoivat rakentaa rannan tuntumaan ja suiston saariin kesähuviloitaan mm. vanhoja kalamajoja laajentamalla 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Vuoden 1907 senaatinkartassa Kivinin kohdalle on merkitty huvilayhdyskunta, josta vanhemmat huvilat ovat myöhemmin kadonneet tai muuttuneet tyylillisesti niin, ettei niissä ole jäljellä merkittäviä kulttuurihistoriallisia piirteitä. Huvilayhdyskunnasta on jäänyt jäljelle Iso-Salmela, joka on säilyttänyt rakennusajankohtansa tyylipiirteet 1910-luvun lopulta. Kivinin huvilayhdyskunnasta jäljellä olevat, tässä selvityksessä paikallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi esitetyn alueen huvilat ovat 1900-luvun alkupuolelta.

Nykytila:

Kivinin asutus sijoittuu jokirannan lisäksi muutamien Kyläsaarentieltä joelle johtavien teiden varsille, ja on ajallisesti kerroksellista, mutta pääosin 1900-luvun puolivälin jälkeen rakentunutta omakotirakentamista. Kivinin vanhat huvilat ovat edelleen käytössä, ja muodostavat historiallisesti merkityksellisen alueen, joka kertoo olemassaolollaan 1900-luvun taitteen kulttuurihistoriasta. Osa huviloista on säilyttänyt melko hyvin alkuperäisen rakennusajankohdan tyyliinsä, joskin muutama rakennus on 1900-luvun puolivälin asussa. Kivinin huvilat edustavat kokoluokaltaan ja rakennustyyiltään pienipiirteisempää ja arkisempaa huvilarakentamista, kuin esimerkiksi Pihlavan Huvilarannan rakennukset. Näyttävimmät alueen huvilat ovat Maisema sekä Torkel Nordmanin suunnittelema 1910-luvun jugendin loppuvaihetta edustava Iso-Salmela. Tänä päivänä Kivini on merkittävä luonnonsuojelualue, jonka lehtomaisella alueella kasvaa runsaasti tervaleppää. Satama ei ole jättänyt näkyviä jälkiä ympäristöönsä. Alueen vakituisen asutuksen elinkeinot ovat keskittyneet maanviljelyyn ja kalastukseen. Kivini sijaitsee Kokemäenjokilaakson kulttuurimaiseman valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella.

Arviointi:

1900-luvun alun varhaista huvilarakentamista edustavat Kivinin huvilat muodostavat rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävän kokonaisuuden Kokemäenjoen suistossa. Alueen rakennuskanta edustaa 1900-luvun alun tyyllisesti ja rakennusalaan vaatimattomampaa huvilarakentamista, kuin esimerkiksi Pihlavan huvilarannan rakennukset. Huvilat ovat pääosin säilyttäneet varhaisen asunsa, mikä tekee niistä historiallisesti todistusvoimaisia. Alueella on myös Kuitula-niminen huvila, joka liittyy todennäköisesti Pihlavan kuitulevytehtaaseen ja kertoo 1900-luvun teollisuuden sosiaalipolitiikasta.

Kivinin sijainti Yyterinniemellä. Kivini merkitty karttapohjaan punaisella.

Kivin alueella on uutta rakennuskantaa, joka on pyritty sovittamaan alueen aiempaan ilmeeseen.

Kuitula valmistui 1900-luvun alkupuolella mutta rakennusta on muutettu tämän jälkeen niin, että rakennus edustaa sodanjälkeistä rakennustyyliä. Rakennus on säilynyt hyvin tässä muutosasussa.

Leppälän huvila 1800-luvun loppupuolelta.

Kivin 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien rakennuskantaa Masantiellä. Kuva. Olli Joukio

Kivin alueelle muodostui 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa huvilayhdyskunta, jonka rakennuskanta on pääosin hävinnyt. Kuva: Olli Joukio.

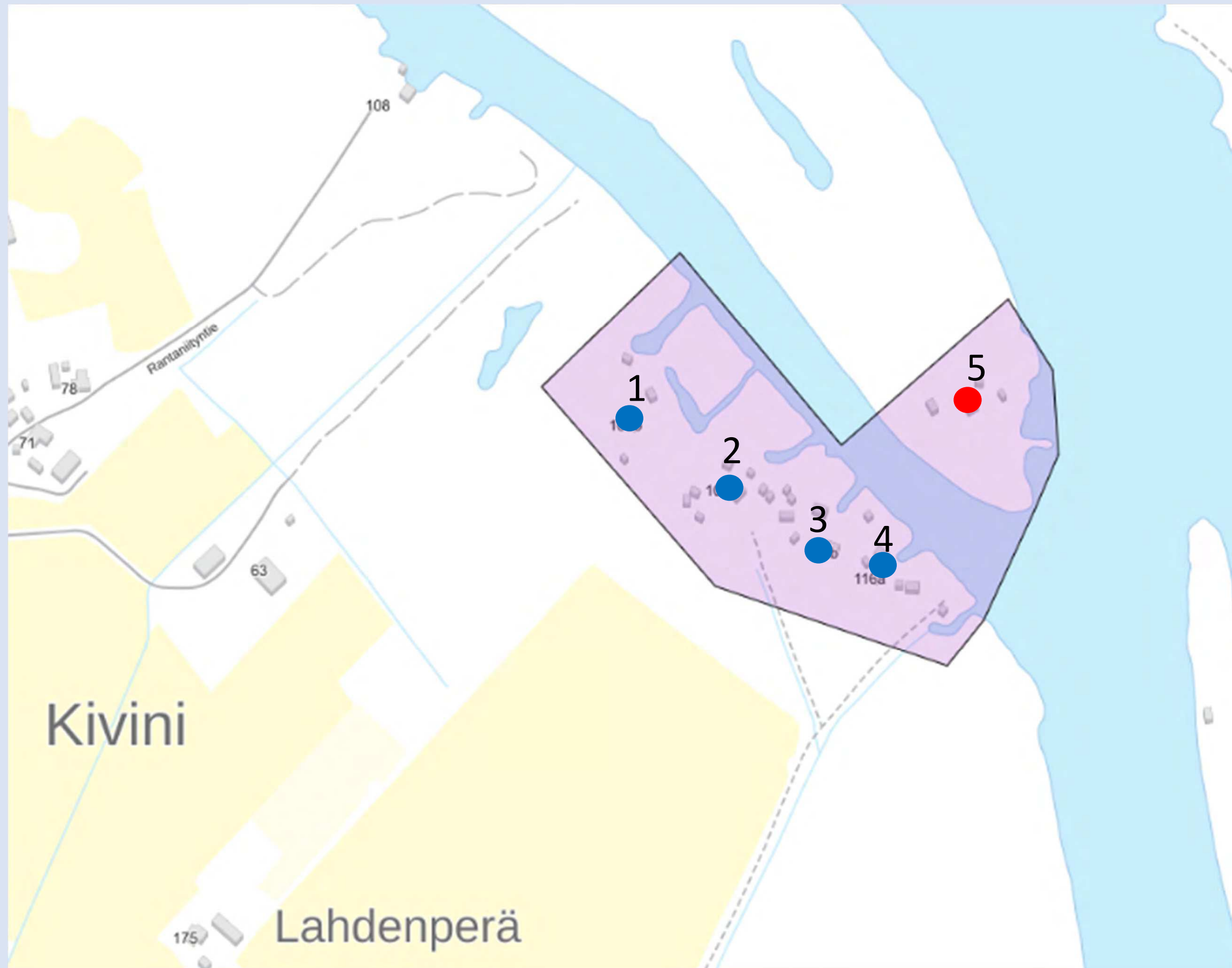

Kivinin alue vuoden 1907 senaatinkartassa. Alueelle on muodostunut kaksi huvilayhdyskuntaa, joista tässä selvityksessä arvoalueeksi on esitetty tuolloin vielä saarella sijainneita huviloita. Maisema-nimistä huvilaa ei ole vielä rakennettu. Pohjoisempana, niemen kärjessä sijaitseva alue on menettänyt ominaispiirteensä ja huvilat ovat suurilta osin hävinneet. Kuva: Vanhat kartat.

Kivinin alue vuoden 1955 karttaotteesta. Osaa vuoden 1907 kartassa esitetyistä rakennuksista ei ole merkitty karttaan, kuten aiemmin saarella sijainneita huviloita. Sen sijaan Maisema-niminen huvila on esitetty kartalla. Karttaotteesta näkyy, että iso osa alueesta on peltokäytössä. Kuva: Vanhat kartat.

KIVINI, paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristön rajaus

Kokemäensaaren Kivini, jonne 1800- ja 1900-luvun taitteessa muodostui huvilayhdyskunta. Pääosa huviloista on inventoitu luokkaan B, lukuun ottamatta Maisema-huvilaa saarella ja Iso-Salmelaa Kivinin pohjoiskärjessä. Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

1. Selkäluodontie 108b, Mäntylä
2. Selkäluodontie 108a, Kuitula
3. Selkäluodontie 116b, Ilola
4. Selkäluodontie 116 A, Leppälä
5. Tukkiluoto 116, Maisema
6. Kotirannankuja 22, Iso-Salmela

Kivini ilmakuvassa 1946. Pellot tuovat kuvaan laikukkuutta, metsää on jonkin verran. Kuva: Paikkatietoikkuna/historialliset ilmakuvat.

Kivini ilmakuvassa 2024. Kivinin eteläpuolella on edelleen peltomaita, jotka jatkuvat Kyläsaareen saakka. Kulttuuriympäristöselvityksessä paikallisesti arvokkaaksi todettu ympäristö sijoittuu rannan tuntumaan ja huvilarakennukset ovat etäällä toisistaan. Kuva: Paikkatietoikkuna/historialliset ilmakuvat.

5.2. UUSINIITY

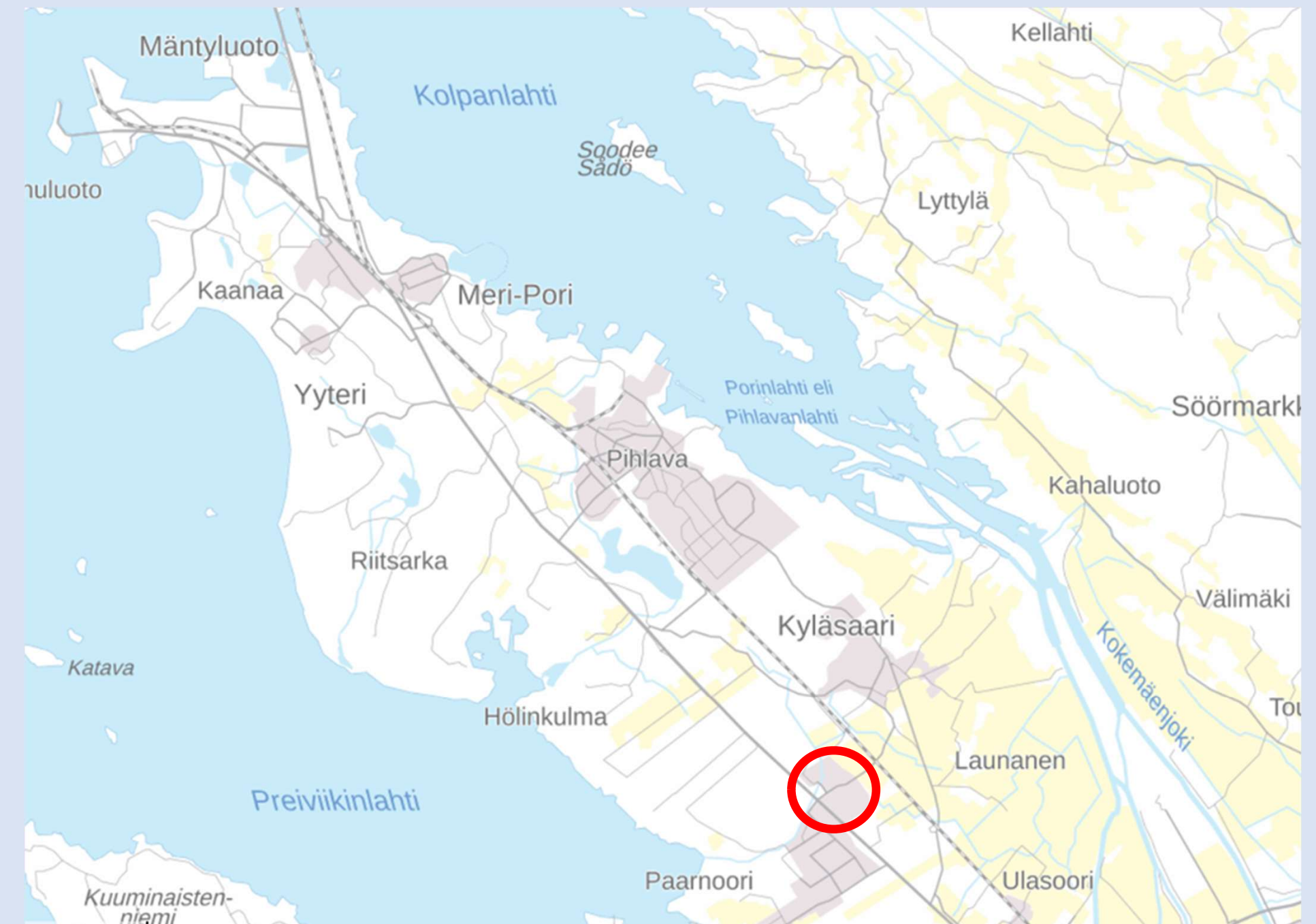
Uudenniityn asuinalue sijaitsee Kyläsaaren taajaman lounaispuolella, Mäntyluodon pikatien varrella. Uudenniityn alueelta inventoitiin yksi asuinaluekokonaisuus sekä metsähautausmaa.

Uudenniityn asuinalue on rakennettu Kyläsaaren Mörtin tilaan kuuluneen Leissannan alueelle, Kyläsaaren ja Mäntyluodontien väliin 1960-1970-luvulla. Kyläsaaren eteläpuolelle rakennettiin joitakin rintamiestaloja jo sodan jälkeen, mutta varsinainen Uudenniityn pientaloalue on rakentunut myöhemmin. Asuinalueen perustaminen liittyy Meri-Porin teollisuuden voimistumiseen 1960-1970-luvun vaihteessa ja vuoden 1969 yleiskaavavisioon Meri-Porin kasvusta Porin satelliittikaupungiksi. Mäntyluodontien meren puolelle on muodostunut Uudenniityn pienteollisuusalue, joka on rakentunut pääosin 1970-1990-luvulla.

Tyylillisesti omakotitaloalueen rakennuskanta edustaa aikakaudelle tyypillistä yksikerroksista pientalo- ja rivitaloasumista. Alueen 1960-luvun rakennuskanta sijoittuu Uudenniityntien itäpuolelle ja on säilyttänyt hyvin ominaispiirteensä. Erityisesti Nevanpellontien ja Uusitien varteen rakentuneet omakotitalot ovat pohjakaavaltaan ja arkkitehtuuriltaan yhteneväisiä pulpettikattoisia, yksikerroksisia rakennuksia, jotka ovat julkisivuiltaan joko tiilimuurattuja tai vaakalaudoitettuja. Rakennusten arkkitehtuurissa näkyy yhteiskunnan muutos; rakennukset on suunniteltu nimenomaan ydinperheen käyttöön ja tilasuunnittelussa on huomioitu yksityisautojen lisääntyminen, sillä jokaisen rakennuksen etualalle on suunniteltu autotalli. Yleisilmeeltään alue on puutarhamainen ja vihreä. Uudenniityntien länsipuolelle sijoittuu sen sijaan 1970-1980-valmistuneita omakoti- ja rivitaloja, jotka eivät muodosta keskenään arkkitehtonisesti yhtenäistä aluetta. Alueen maankäyttö on itäpuolta kompaktimpaa, ja arkkitehtonisesti vaihtelevaa.

Uudenniityn eteläpuolella sijaitsee Suomen ensimmäinen metsähautausmaa, joka perustettiin alueelle 1989. Alue on puistomaista mäntymetsää, jonka keskellä on Kaj Nordmanin suunnittelema kappeli. Postmodernismia edustavaan kappeliin on valittu maanläheiset julkisivuvärit, jotka mukautuvat hautausmaan metsäiseen luonteeseen. Luonnon muotoja mukaileva kappeli asettuu maisemaan luontevasti ja sen kookkaista ikkunoista aukeaa näkymä hautausmaalle, jossa maisema vaihtuu vuodenaikojen mukaan. Harmoniset sisätilat antavat tilaa ikkunoista aukeavalle luonnolle.

Uudenniityn asuinalueen Nevanpellontie ja Uusitien varsille muodostunutta aluetta sekä Metsähautausmaata esitetään tässä selvityksessä paikallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi.

Uuttaniittyä vuonna 1979. Kuva: Säästöpankin arkisto.

METSÄHAUTAUSMAA, paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristö

Metsähautausmaan kappeli, seurakuntasalin sisältävä palvelurakennus ja huoltotilat valmistuivat arkkitehti Kaj Nordmanin suunnittelemina Porin uudelle hautausmaalle Uuteenniittyn vuonna 1989. Uudenniityn metsähautausmaa oli Suomen ensimmäinen metsään perustettu hautausmaa. Metsähautausmaat eroavat tyypillisistä suomalaisista hautausmaista erityisesti ympäristön osalta: perinteisillä hautausmailla ympäristöä pyritään hallitsemaan esimerkiksi ruohoa leikkaamalla, sekä puita ja pensaita karsimalla. Metsähautausmaan hoidossa taas pyritään minimoimaan ympäristöä kuormittavia tekijöitä ja noudatetaan luonnonmukaisuuden periaatteita sekä monimuotoista ekosysteemiä. Porissa Uudenniityn metsähautausmaa on mäntymetsäistä aluetta, jonka aluskasvillisuudessa on kanervan ja puolukan varpuja. Uudenniityn metsähautausmaalla muistomerkit ovat matalia kiviä tai ristejä, jotka sulautuvat ympäristöön. Hautapaikat on sijoitettu kangasmetsän varvikkoon polveilevien polkujen varsille.

Metsähautausmaan rakennettuun kokonaisuuteen kuuluvat siunauskappelin, seurakuntasalin ja huoltorakennuksen lisäksi hautausmaan portti Maalaiskunnantien tuntumassa, lammen rannalla sijaitseva kellotorni, huoltopiste ja krematorio, joka on alueen rakennuksista uusin. Krematorio valmistui vuonna 2024. Metsähautausmaan vaaleiden tiilirakennusten ja rakenteiden arkkitehtuurissa on postmodernismille tyypillisiä kaarevia muotoja ja erkkereitä, jotka paitsi ovat edustavia oman aikansa arkkitehtuurin edustajia, myös suunniteltu huolellisesti paikkaansa. Rakennusten postmoderni muoto luo alueen polveilevan luonnon kanssa eheän kokonaisuuden.

Nykytila:

Metsähautausmaa on säilyttänyt sen alkuperäisen ajatuksen luonnonmukaisuudesta. Alueen rakennusten ominaispiirteet eivät ole heikentyneet, ja uudempi rakennuskanta, kuten vuonna 2024 valmistunut krematorio istuu alueen maisemaan ja rakennuskantaan hienosti.

Arviointi:

Arkkitehti Kaj Nordmanin maan ensimmäiselle metsähautausmaalle suunnittelemat rakennukset ja rakenteet muodostavat yhdessä metsäluonnon kanssa eheän ja levollisen kokonaisuuden, joka edustaa 1980-luvun lopun kirkollista arkkitehtuuria postmoderneine vaikutteineen.

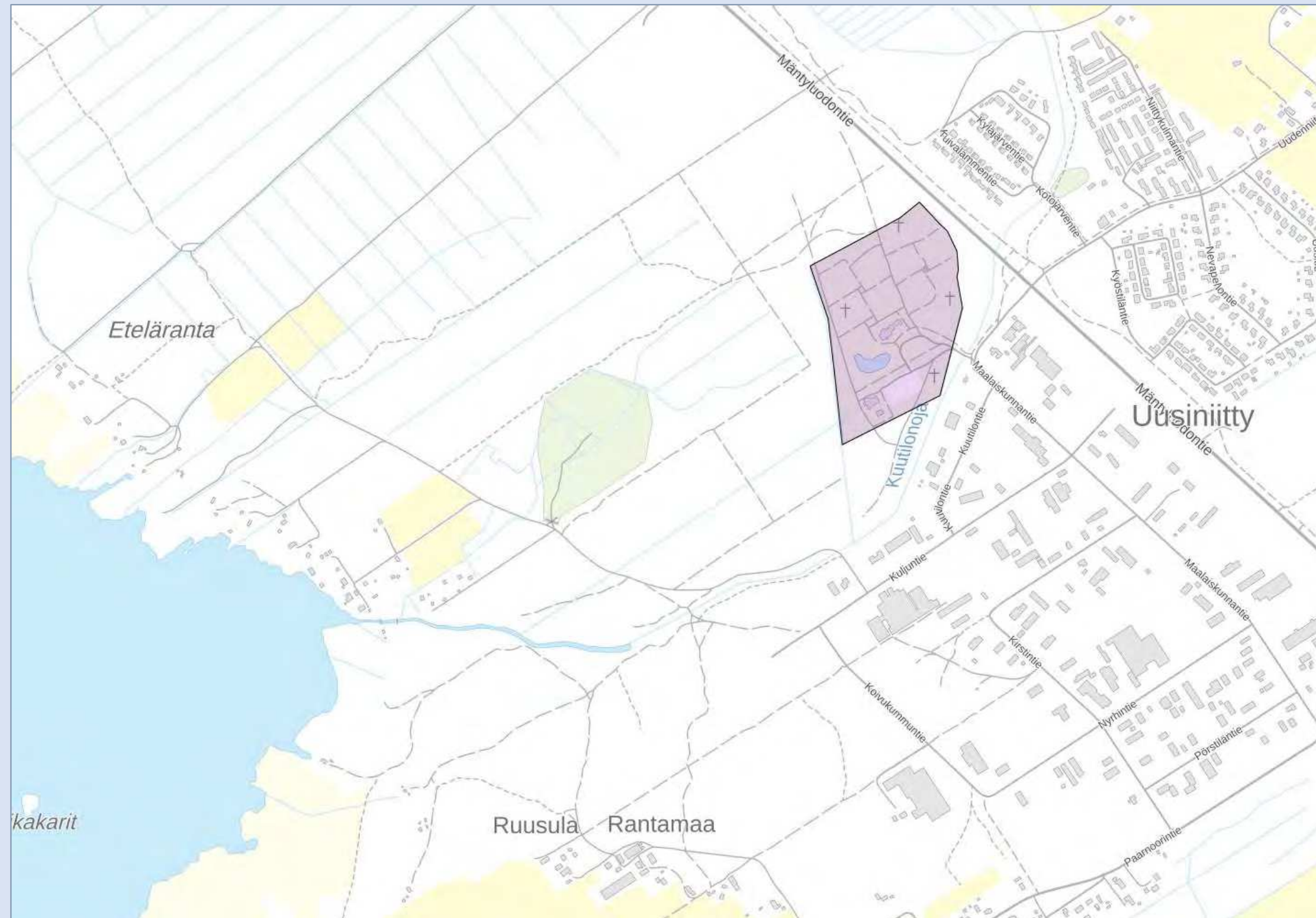

Metsähautausmaan kappeli.

Metsähautausmaan kappelin sisätilat, joista avautuu kookkaat ikkunat ulos metsään. Sisätilat ovat vähäeleiset ja harmoniset. Kuva: Porin evankelisluterilaisen seurakunnan kuva-arkisto.

METSÄHAUTAUSMAA, paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristön raja

Uudenniityn Metsähautausmaa. Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

Kuvat oikealta ylhäältä alas: Metsähautausmaalle valmistui 2024 uusi krematorio rakennus, jonka moderni, virtaviivainen ilme tuo uuden, ajallisen elementin alueen postmoderniin rakennuskantaan.

Metsähaustamaan tyypillisimmät puut ovat mäntyjä, joiden korkeat, alhaalta paljaat rungot antavat tilaa ja väljyyttä hautausmaalle. Aluskasvillisuutena on puolukoita ja kanervia.

Metsähautausmaan seurakuntasalin sisältävä palvelurakennus ja sen luonnonläheiset värit, ja elävä, postmoderni massoittelu sopivat metsäluontoon.

Nevanpellontien ja Uusitien omakotitaloasutus, paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristön kuvaus ja alueen raja

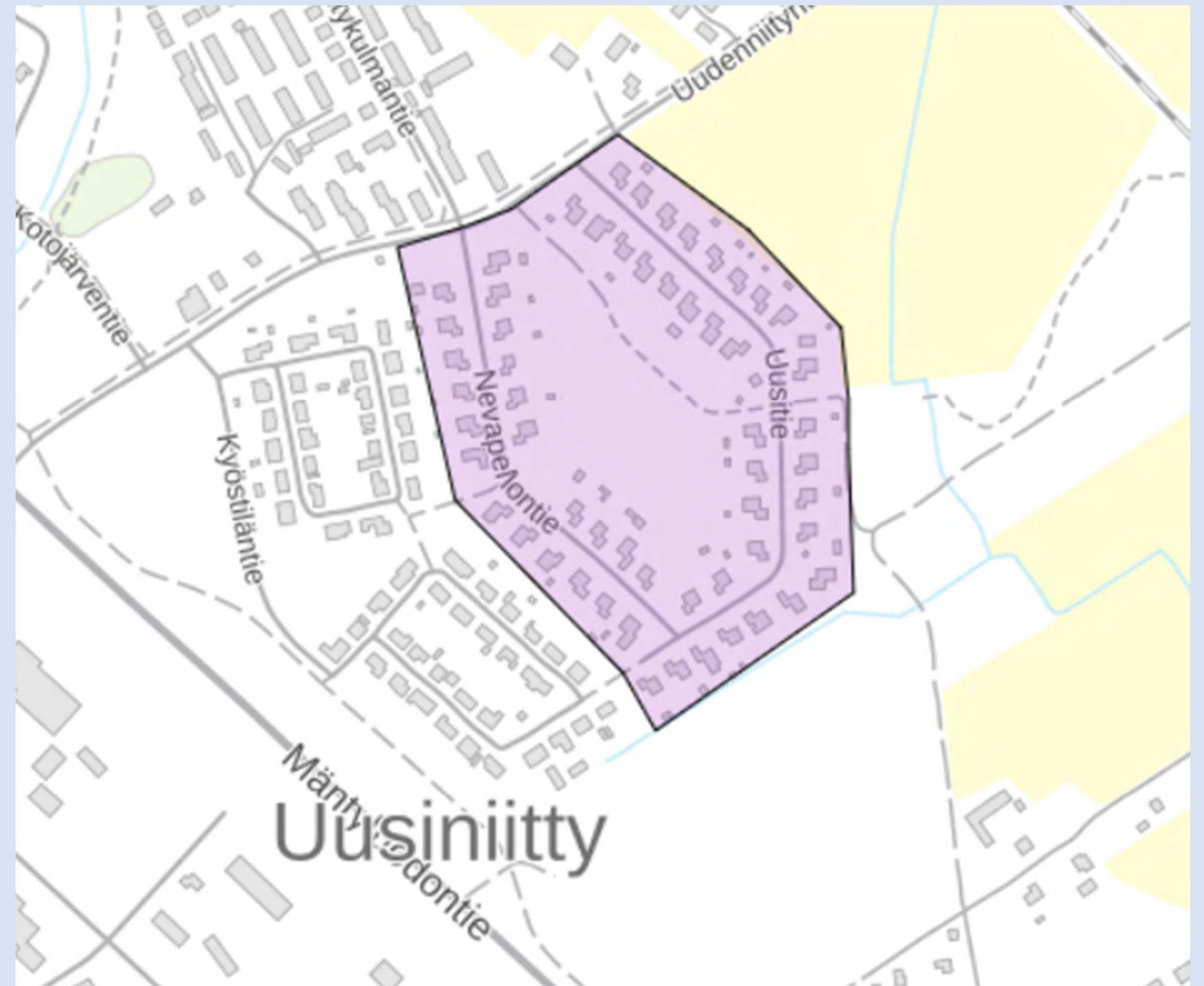
Uudenniityn Nevanpellontien ja Uusitien varrelle rakentunut asuinalue syntyi 1960-luvulla vastaamaan kasvavaan asuntotarpeeseen. Alue oli uuden aluepolitiikan tuote ja sijoitettiin lähelle pikatietä, jolta oli vaivaton kulkuyhteys seudun tehtaille. Yksikerroksiset, pulpettikattoiset omakotitalot suunniteltiin yhden perheen kodeiksi, ja niiden etuosaan rakennettiin autotallit. Alue suunniteltiin alkujaan nimenomaan asuinlähiöksi, jonka lähimmät palvelut sijaitsivat Kyläsaarella ja Pihlavassa.

Nykytila:

Alue on säilyttänyt rakennusaikaisen tyyliinsä, eikä rakennuksia ole laajennettu. Pääosin rakennukset ovat myös säilyttäneet rakennusajankohdan julkisivutyyliinsä. Kokonaisuutta täydentävät puutarhamaiset tontit. Nevanpellontien ja Uusitien varren asutus muodostaa Uuteenniittyyn oman, selvästi muusta rakennuskannasta erottuvan kokonaisuuden.

Arviointi:

Nevanpellontien ja Uusitien varrella sijaitseva asuinalue on säilyttänyt yhtenäisen ilmeensä ja kaavoitusaikaisen ihanteensa tiivistä rakennetusta omakotitaloalueesta, jonka ilme on kuitenkin vihreä ja puutarhamainen.

Uudenniityn Nevanpellontien ja Uusitien varteen muodostuneen asuinalueen raja: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

Vasemmalla: Rakennukset sijoittuvat Uusitien ja Nevanpellontien varteen niin, että jokaisen talon edustalle jää pieni etupiha. Takapiha muodostuu rakennuksen taakse muodostaen rajatun, yksityisen alueen. Piholla kasvaa tuijia, mutta myös perinteisempiä, kaavoitusajankohdalle tyypillisiä kasveja kuten vuorenkilpiä.

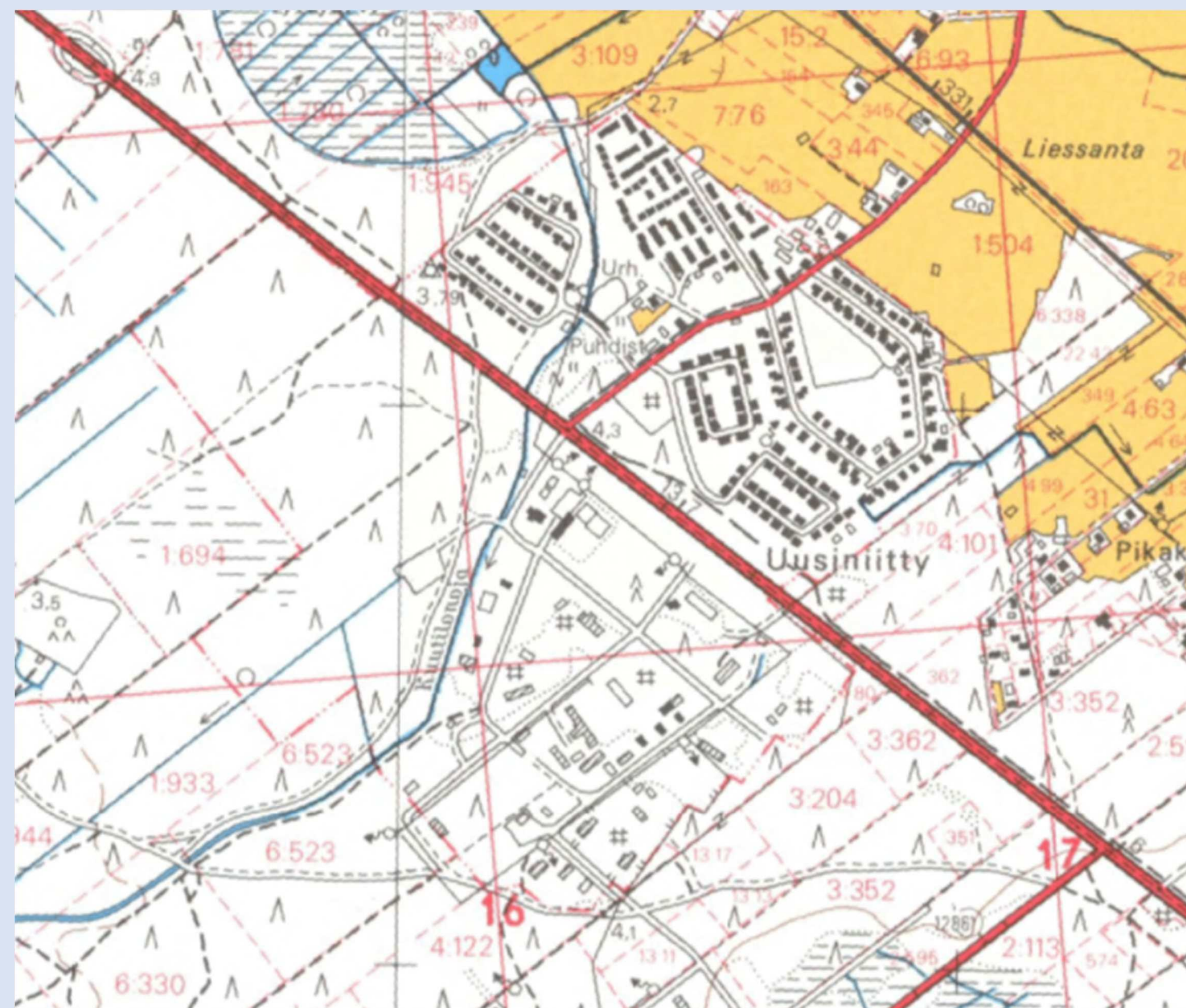
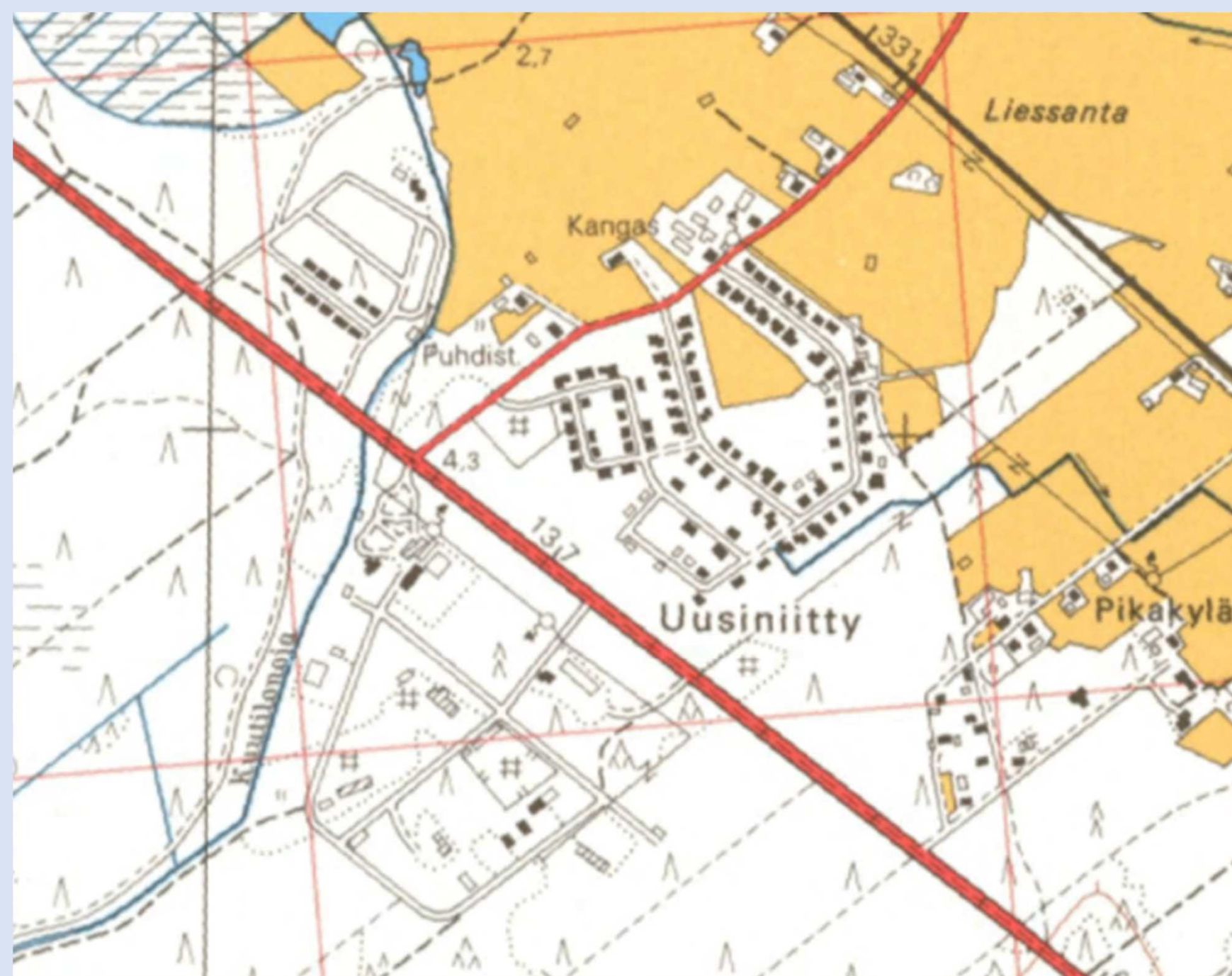

Uudenniityn Nevanpellontien ja Uusitien varrelle muodostunut asuinalue koostuu keskenään samanlaisista, pulpettikattoisista, yksikerroksista asuinrakennuksista, joiden etualalla on autotalli. Alue on puutarhamainen ja rehevä. Kuvat: Sanna Kuusikari

Vasemmalla kuvassa senaatinkartta vuodelta 1907. Uudenniityn koillispuolella kulkee rautatie, mutta Uusiniitty on vielä metsää ja niittymaata. **Oikealla** puolella oleva karttaote on vuodelta 1955. Uudenniityn asuinalueella on kaksi asuinrakennusta, muilta osin alue on vielä metsää ja niittymaata Uudenniityn eteläpuolella kulkee jo pikatie. Kuvat: Vanhat kartat.

Vasemmanpuoleinen karttaote on vuodelta 1978. Uudenniityntien itäpuoli on rakentunut, länsipuolella on muutamia rakennuksia, mutta pääosin alue on peltoa. **Oikeanpuoleinen** karttaote on vuodelta 1987, ja kartalla näkyy täydentynyt asuinalue. Myös kaakkoispuolella näkyy pienteollisuushallit. Kartat: Vanhat kartat.

Uusiniitty ilmakuvassa 1946. Alue on vielä pääosin rakentumatonta. Kyläsaaren kyläalueen pellot ulottuvat Uudenniityn alueelle saakka. Kuva: Paikkatietoikkuna/historialliset ilmakuvat.

Uusiniitty ilmakuvassa 2022. Alue rakentui pääosin 1970-luvulla, ja asuinrakennukset keskittyivät Mäntyluodontien pohjoispuolelle. Uudenniityn pienteollisuusalue ja Metsähautausmaa sijaitsevat Mäntyluodontien eteläpuolella. Kuva: Paikkatietoikkuna/historialliset ilmakuvat.

5.3. PIHLAVA JA RIESKALA

Pihlava on Kokemäensaaren maarekisterikylän ja samalla koko Yyterinniemen suurin taajama, jonka kehitys ja kasvu ovat kiinteästi sidoksissa alueen teollistumiseen 1800-luvun puolivälistä lähtien. Tässä selvityksessä Pihlavaa ja Rieskalan kaupunginosaa käsitellään yhdessä, sillä Rieskalan historiallinen konteksti ja palvelukeskuksen synty ovat sidoksissa Pihlavan kasvuun.

Vaikka Pihlavan alueen varsinainen kasvu sijoittuu 1800-luvulle, ei alue kuitenkaan ollut tätä ennen asumatonta: Pihlavassa sijaitsi Yyterin kartanon torppia, ja sen maat sekä merkittävimmät kalastusalueet jaettiin 1700-luvulla isojaon yhteydessä Yyterin kartanon ja Kokemäensaaren tilojen kesken. Ensimmäiset huvilat rakennettiin Pihlavan länsipuolelle jo 1850-luvulla. 1800-luvun lopulle mennessä alueelle muodostui porilaisten liikemiesten huvila-asutus, jolla oli oma vaikutuksensa alueen kehitykseen. Pihlavan kylä alkoi kuitenkin kasvaa varsinaisesti vasta vuonna 1875 perustetun sahan myötä. Sahan perusti ruotsalainen Fredriksfors Osakeyhtiö, ja se nousi nopeasti yhdeksi Porin seudun merkittävimmistä teollisuuslaitoksista. Paikannimeksi 'Pihlava' vakiintui käyttöön 1800-luvun loppupuolella.

Vuonna 1889 saha siirtyi A. Ahlström Oy:n omistukseen. Tämän myötä alueen teollinen toiminta laajeni entisestään: sahaan liitettiin vuonna 1894 toimintansa aloittanut konepaja. 1900-luvun alussa Pihlavan sahan saavutettavuutta parannettiin rakentamalla sivuraide Mäntyluodon rautatiestä saha-alueelle. Aiemmin yhteys Pihlavaan oli kulkenut höyrylaivalla ja maanteitse. Teollinen kasvu jatkui toisen maailmansodan jälkeen, kun alueelle perustettiin kuitulevytehdas 1940-luvun loppupuolella. Näin sahasta, konepajasta ja uudesta tehtaasta muodostui kokonaisuus nimeltä Pihlavan Tehtaat. Alueella toimi myös oma satama 1960-luvulla.

Pihlavan kasvu ja identiteetti ovat rakentuneet vahvasti teollisen perinnön ja työnantajavetoisen yhteiskuntarakenteen, paternalistisen järjestelmän, varaan. Tämä näkyy muun muassa alueelle rakennetuissa työpaikoissa, kouluissa sekä rakennetussa kulttuuriympäristössä. Yhtenäinen työväenasuntoalue Halssi edustaa tätä kehitystä. Alueen suunnitteli arkkitehti Karl Lindahl 1920-luvulla Ahlströmin omistaman Pihlavan sahan työntekijöitä varten. Osa Halssin rakennuksista on siirretty lakkautetuilta Ahlströmin sahoilta Kaunissaaresta (Eurajoki) ja Haminaholmasta (Merikarvia). Rakennukset on suojeltu vuonna 1985 vahvistetulla asemakaavalla. Halssin rannassa sijaitsee arkkitehti Aarne Ervin suunnittelema kivirakenteinen sauna- ja pesularakennus, joka valmistui vuonna 1949 ja oli Halssin asukkaiden yhteiskäytössä. Sahaan liittyy oleellisesti myös Kaunismäen virkailijataloalue saha-alueen länsipuolella. Kaunismäki muodostaa maisemallisen kokonaisuuden, joka kaavoitettiin 1920-luvulla ja jolle laadittiin samassa yhteydessä oma puutarhasuunnitelma.

John Englundin ottama valokuva Pihlavan sahasta vuonna 1929. Tukit alueelle uitettiin vesiteitse.
Kuva: Satakunnan Museo.

Vanhan maantien ja Ahlströmintien risteyksessä kesällä 1968. Vasemmalta kattolyhdyillä varustettu Ahlströmin seimi (päiväkoti), punatiilinen pakari, Kansan kauppa ja mansardikattoinen Pihlavan Kumi ja Muovi. Kuva: Kansan Arkisto.

Kaunismäen alueella sijaitsee kolme 1920-luvulla rakennettua puista virkailijataloa, jotka on suunniteltu arkkitehti Karl Lindahlin piirustusten pohjalta. Lisäksi alueella on vuonna 1946 valmistunut tehtaanjohtajan asuinrakennus, joka on toteutettu arkkitehti Alvar Aallon laatimien tyyppipiirustusten mukaan. Kaunismäkeä täydentävät myös arkkitehti Kristian Gullichsenin 1960-luvulla suunnittelemaat modernistiset atrium-talot.

Pihlava oli Porin maalaiskunnan aikana sen suurin taajama ja Pihlavan maalaiskunnan aikaista liikerakentamista on säilynyt Pihlavan keskustassa nykypäivään. Porin maalaiskunta toimi 1800-luvun puolivälin tienoilta vuoteen 1967, jolloin maalaiskunta liitettiin Poriin. Pihlava toimi pitkään teollisuusyhdyskuntana, jonka asuntorakentaminen keskittyi erityisesti Kappalemaan, Holman ja Viinahaminan työväenasuntoalueille. 1920-luvulla rakennetusta Halssista muodostui Yyterinniemen vanhin yhtenäinen asuinaluekokonaisuus. Toisen maailmansodan jälkeinen teollinen kasvu synnytti uuden ajallisen kerrostuman Pihlavan asuntokantaan. Jälleenrakennuskauden asuinrakennuksia sijoittui erityisesti Aravakylään Pihlavan keskusta-alueen kaakkoispuolelle sekä Rieskalan alueelle, jonne A. Ahlström Oy rakennutti uuden työväenasuntoalueen. Alueen liikerakennukset sijoituivat alun perin Vanhan maantien varrelle, joka toimi kylätienä. 1950-luvulla valmistunut uusi yhdystie, Harry Gullichsenintie, muutti yhdyskuntarakennetta ohjaten liikerakentamisen uudelle väylälle. Tien varteen keskittyivät vähitellen alueen keskeiset päivittäispalvelut, kuten pankit ja ruokakauppa. Sodan jälkeiseen laajenemiskauteen kuuluvat myös Pihlavan kirkko (1957) ja uusi keskusurheilukenttä (1963). Entinen kylätie, Vanha maantie, hiljeni vähitellen läpiajoliikenteen siirryttyä ensin yhdystielle ja myöhemmin 1990-luvulla rakennetulle Pihlavantielle, joka sijoittuu Vanhan maantien eteläpuolelle.

Vanha posti- ja sentraalirakennus Vanhan maantien ja Ahlströmintien risteyksessä.

Pihlavan taajama kasvoi 1970-luvun alkupuolella, jolloin kylään rakennettiin elementtikerrostaloja helpottamaan teollisuustyöläisten asutuspulaa. Talot rakennettiin kuitenkin melko pieninä kokonaisuuksina, eikä varsinaisena aluerakentamisena. Uudempi pientalorakentaminen on toteutettu tiivistämällä vanhoja asuinalueita. Yhdystien palvelukeskittymää on täydennetty 1970 – 2000-luvulla. Nykyisin Pihlava on Yyterinniemen suurin taajama, jonne Meri-Porin palvelut ovat pitkälti sijoittuneet.

1970-1980-luvulla Pihlavan keskustan eteläpuolelle, Rieskalan kaupunginosaan valmistuivat Meri-Porin lukio (1983) ja Meri-Porin uimahalli (1985). Rakennukset valmistuivat osana Meri-Porin alueen palveluiden kehittämistä. Meri-Porin yläaste ja Pihlavan kirjasto rakennettiin niiden lounaispuolelle vuonna 1990-luvulla. Rakennukset suunnitteli Arkkitehtitoimisto Küttner Ky.

Pihlavan sahan alue ja asuinalueet, Huvilaranta ja Halssi ovat valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä. Halssi sijaitsee myös Kokemäenjokilaakson kulttuurimaiseman valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella.

Tässä selvityksessä on lisäksi esitetty Rieskan palvelukeskusta ja työväenasuntoja paikallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi.

Pihlavan lähes 150 vuotta kestänyt kasvu taittui 1990-luvun alun lamaan, eikä Pihlavasta muodostunut kaavailtua Porin satelliittikaupunkia. Talouden laskusuhdanteesta ja lamasta huolimatta alueella toimi edelleen saha, Kuitulevytehdas ovat lopetti toimintansa 2013.

Vuonna 2022 Pihlavan asukasmäärä oli reilut 1300. Vuonna 1980 asukasluku oli noin 2900, vuonna 1995 noin 2200 ja 2013 asukasluku oli päälle 1500. Uudisrakentaminen Pihlavassa on viimeisen kymmenen vuoden aikana pysähtynyt muutamia uudisrakennuksia lukuun ottamatta.

Halssissa on säilynyt Pihlavan sahan työntekijöilleen rakennuttamia asuinrakennuksia, jotka rakennettiin vastaamaan työväestön asutuspulaan. Taustalla oli myös yhteiskunnallinen halu parantaa työväestön huonoja asuinoloja – ja samalla työväestön moraalialia.

Pihlavan kuitulevytehdas lopetti toimintansa 2013. Punatiiliset arkkitehti Olav Hammaströmin suunnittelemat rakennukset ovat kuitenkin säilyneet.

Pihlavan taajaman läpi kulkeva, Vanhan maantien ja Mäntyluodontie (vt 2) yhdistävä yhdystie eli Harry Gullichsenintie kesällä 1982. Tie muutti Pihlavan keskustan rakennetta ja siirsi liikerakennukset sen varrelle. Kuva: Satakunnan Kansan kuva-arkisto.

Pihlavan valtakunnallisesti merkittävien rakennetun kulttuuympäristöalueiden (RKY) rajausta, kuvausta ja arviointia

Pihlavan saha ja asuinalueet

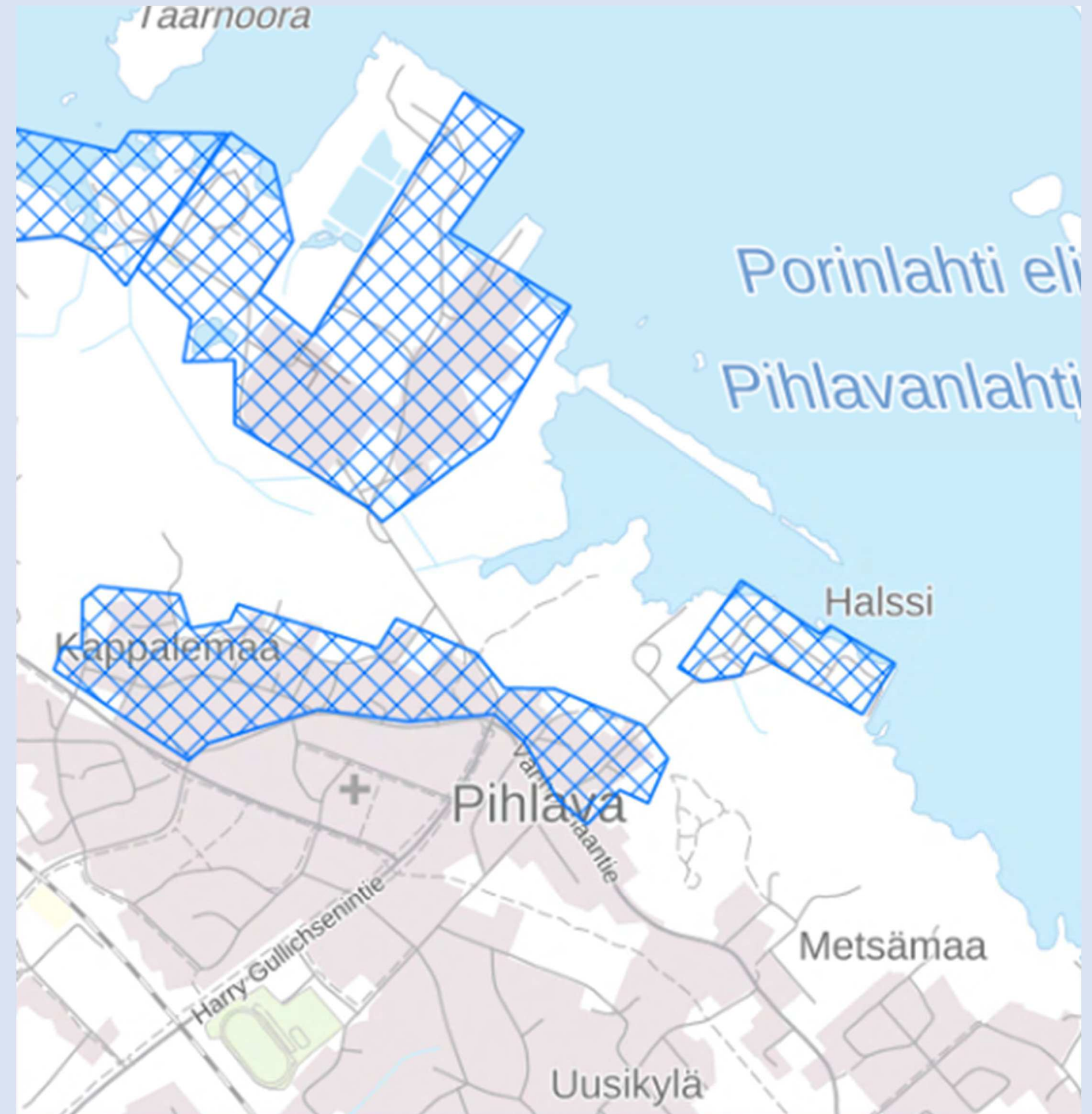
Pihlavan sahan ja siihen liittyvän yhdyskunnan rakennuskanta sisältää kerrostumia huomattavan pitkältä ajalta. Pihlavan 1870-luvulla perustettu saha on Porin Isonsaunan ja Haukiputaan Martinniemen sahojen rinnalla ainoa säilynyt höyrysahakauden suursahan rakennus. Sahaan liittyvät Kaunismäen virkailijatalot sekä Kappalemaan ja Halssin työväenasuinalueet. Eri rakennusvaiheita edustavat alueet ilmentävät sahayhdyskunnan hierarkiaa.

Pihlavassa on vanhan 1900 valmistuneen saharakennuksen sisälle asennettu moderni sahateknologia. Nykyiseen laajuuteen saha rakennettiin 1910-luvulla. Aarne Ervi piirsi vanhaan höyrykonehuoneeseen funktionalistisen ruokalan 1949. Punatiilinen kuitulevytehdas rakennettiin 1948 arkkitehti Olav Hammarströmin piirustusten mukaan. Ranta-alueen maamerkinä on suuri sahatavaran kuivaamo.

Pihlavan tehtaassa välittömässä läheisyydessä on Ahlström Osayhtiön sahan johtajan ja virkailija-asuntojen alue Kaunismäki. Tehtaanjohtajan asunto on rakennettu 1946 Alvar Aallon tyyppipiirustuksien mukaan. Kolme virkailijataloa on rakennettu 1920-luvulla arkkitehti Karl Lindahlin suunnitelmien mukaan. Virkailijoiden ketjutalon suunnitteli arkkitehti Olav Hammarström 1940-luvulla. Atriumtalojen rivin suunnitteli arkkitehti Kristian Gullichsen. Kaunismäen luoteispuolella alkaa huvila-alue, jonka huviloista kaksi liittyy Ahlström -suvun historiaan. (kts. Pihlavan huvila-alue)

Sahan kaakkoispuolella on 1920-luvulla rakennettujen mansardikattoisten työväenasuntojen rivistö, Halssi. Rakennukset suunnitteli arkkitehti Karl Lindahl.

Sahan eteläpuolelle jäävä Kappalemaa edustaa sahan vanhinta työväenasutusaluetta. Rakennuskannaltaan eri-ikäinen alue rakentui alunperin vapaamuotoisesti. Rakennuskanta on pääosin 1800-luvun loppupuolelta ja 1900-luvun alkupuolelta. Rakennuksissa on usein käytetty hyväksi sahalta hankittua jätettä. Koulurakennukset valmistuivat 1920-luvulla.

Pihlavan sahan ja asuinalueen rky-rajaus. Kuva:
https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=350

Pihlavan maakunnallisesti merkittävien kohteiden raja- aus, kuvaus ja arviointi

1. Pihlavan kirkon ympäristö

Pihlavan vanha työväenasuntoalue juontaa juurensa 1870-luvulta, jolloin Pihlavan höyrystys perustettiin. Kappalemaan, Holman, Viinahaminan ja Sahamäen alkuaan kaavoittamattomilla mailla on säilynyt vaihtelevan ikäistä, pääosin 1900-luvun alun rakennuskantaa. Osittaisesta uusiutumisesta huolimatta alue on säilyttänyt omaleimaisen luonteensa.

Alueen laidalla on Pihlavan ala-asteen koulu, jonka vanha koulurakennus on valmistunut 1915 ja ruokalarakennus 1923.

Pihlavan kirkon rakennukset valmistuivat kylän keskelle arkkitehti Olaf Küttnerin toimiston suunnittelemina vuonna 1957. Kokonaisuuteen kuuluvat korkea kirkkosali kastekappeleineen, kirkkoon liittyvä matala seurakuntasali sekä kaksi asuinosa, joista toinen on rakennettu erilliseksi. Erillinen, kaksikerroksinen asunto-osa on liitetty muuhun kokonaisuuteen puisella pergolalla. Rakennusten julkisivuilla on harjattu rappauspinta. Julkisivuissa ja pihan rakenteissa on käytetty 1950-luvun arkkitehtuurille tyypillisesti myös liuskekiveä. Kirkon toiminnalliseen kokonaisuuteen liittyy sen koillispuolelle vuonna 1980 valmistunut, Michael Küttnerin suunnittelema seurakuntatalo.

Arviointi

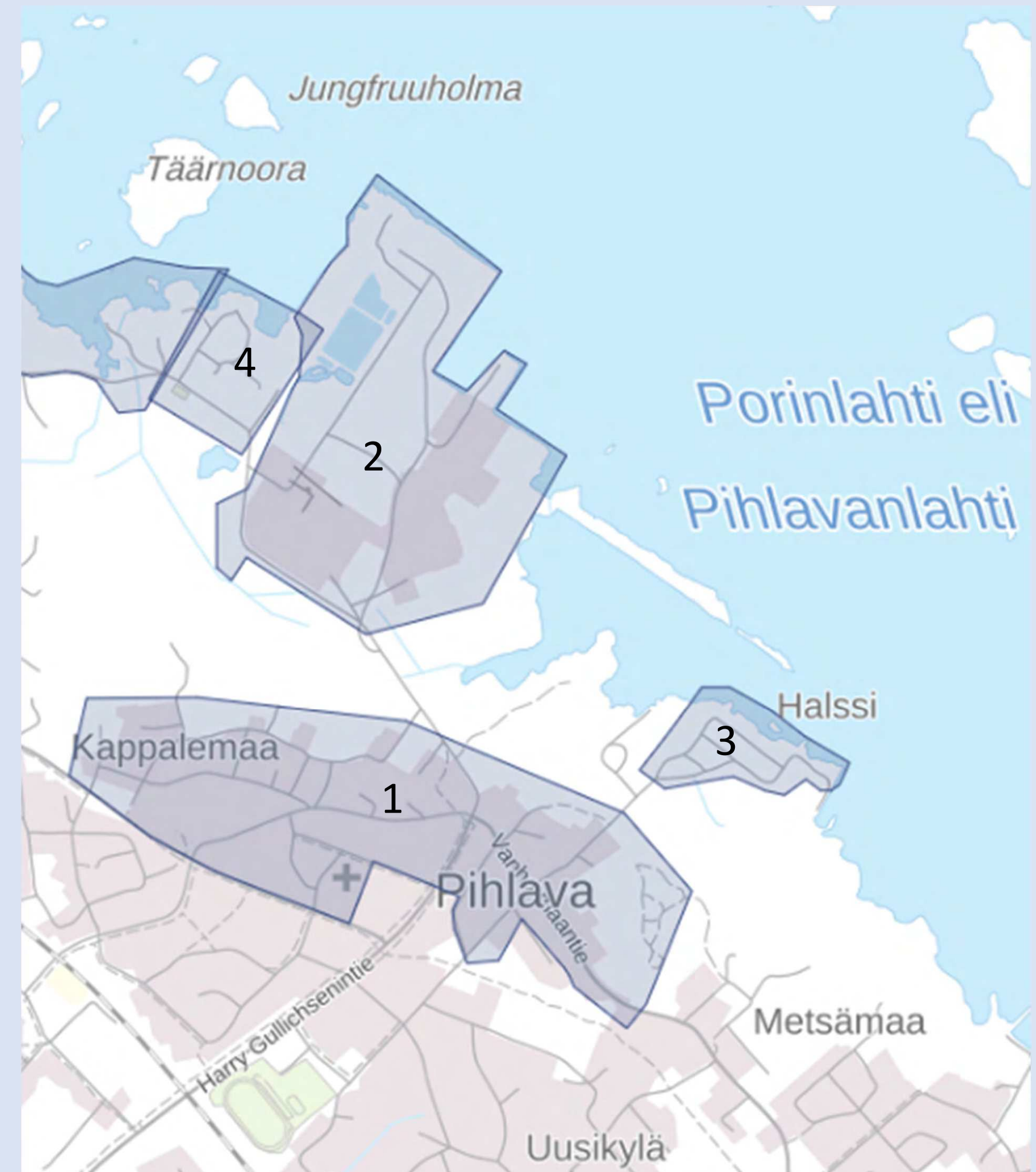
Laaja ja tiivis työväenasuntoalue, jossa rakennukset pääosin 1900-luvun alkupuolelta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

2. Pihlavan teollisuusalue

Pihlavan höyrystys perustettiin vuonna 1875. Antti Ahlströmin omistukseen saha siirtyi 1889. Toimintaa laajennettiin konepajalla 1894. Vanha höyrystys paloi vuonna 1900 ja uusi saha rakennettiin vielä samana vuonna. Höyrykone- ja kattilahuone on myös samalta vuodelta. Nykyiseen laajuuteensa saha rakennettiin ruotsalaisen Bolinder-yhtiön toimittamien piirustusten mukaan 1916. Pieni paja on ilmeisesti alueen vanhimpia rakennuksia ja rakennustavaltaan Porissa erittäin harvinainen. Sahan lähellä on vanha konttorirakennus sekä arkkitehti Aarne Ervin höyrykonehuoneeseen piirtämä funktionalistinen ruokala vuodelta 1949. Punatiilinen kuitulevytehdas rakennettiin 1948 arkkitehti O. Hammarströmin piirustusten mukaan. Ranta-alueen maamerkinä kohoaa ilmeisesti Alvar Aallon 1954 suunnittelema suuri sahatavaran kuivaamo.

Arviointi

Suomen sahateollisuuden historian kannalta keskeinen, yhä toimiva teollisuuslaitos. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

Pihlavan maakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen rajaukset:

- 1.) Pihlavan kirkon ympäristö
- 2.) Pihlavan teollisuusalue
- 3.) Pihlavan Halssi
- 4.) Kaunismäen virkailijatalot

Maakunnallisesti merkittävien kohteiden kuvaus ja arviointi

3. Halssi

Arkkitehti Karl Lindahl suunnitteli Halssin asuinalueen Ahlströmin omistuksessa olleen Pihlavan sahan työntekijöille 1920-luvulla. Halssinnokan taloista kolme rakennettiin kaksikerroksisiksi ja taitekattoisiksi: Hevonen, Karhu ja Hirvi. Pieniä asuntoja oli molemmissa kerroksissa. Osa Halssin rakennuksista on siirretty 1920-luvulla Ahlströmin Kaunissaaren (Eurajoki) ja Haminaholman (Merikarvia) lakkautetuilta sahoilta. Rakennukset on suojeltu 1985 vahvistetulla asemakaavalla.

Rannassa on arkkitehti Aarne Ervin vuonna 1948 suunnittelema kivirakenteinen sauna- ja pesularakennus Halssin asukkaiden yhteiskäyttöön. Sauna valmistui vuonna 1949.

Arviointi

Yhtenäinen 1920-luvun työväenasuntoalue meren rannalla. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

4. Pihlavan Kaunismäen virkailijatalot

Kaunismäen alue kuuluu nykyisin virallisesti vuonna 2010 perustettuun Huvilarannan kaupunginosaan, mutta on tässä yhteydessä käsitelty osana Pihlavaa, koska alue liittyy historiallisesti Pihlavan sahaan.

Pihlavan puunjalostustehtaan välittömässä läheisyydessä sijaitsevat A. Ahlström Osakeyhtiön rakennuttamat vanhat virkailija-asunnot. Alueen asemakaavan laati arkkitehti Karl Lindahl vuonna 1923 ja puutarhasuunnitelmat teki puutarha-arkkitehti Paul Olsson. Tehtaanjohtajan asuintalo on rakennettu arkkitehti Alvar Aallon laatimien tyyppipiirustusten mukaan 1946. Kaunismäen kolme puista virkailijataloa on rakennettu 1920-luvulla arkkitehti Karl Lindahlin suunnitelman mukaan. Virkailijoiden ketjutalo on rakennettu 1940-luvun lopulla arkkitehti O. Hammarströmin laatiman suunnitelman mukaan. Arkkitehti Kristian Gullichsenin varhaisimpia suunnittelutöitä oleva kolmen atriumtalon rivi 1960-luvulta edustaa Porissa harvinaista puhdasta modernia tyyliä.

Arviointi

Arkkitehtonisesti merkittäviä teollisuuden työsuhdeasuntoja Paul Olssonin suunnittelemassa puistomaisessa ympäristössä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

Viistokuva Pihlavan sahan alueesta, jonka takana näkyy Pihlavan keskustaa, ja 1960-1970-luvulla rakentuneita kerrostaloja. Taustalla näkyy Preiviikinlahti. Kuva: Porin kaupunkisuunnittelun kuva-arkisto.

Karttaote vuoden 1866 kartasta, jossa ei vielä näy Pihlavaa paikannimenä. Kartta: Vanhat kartat.

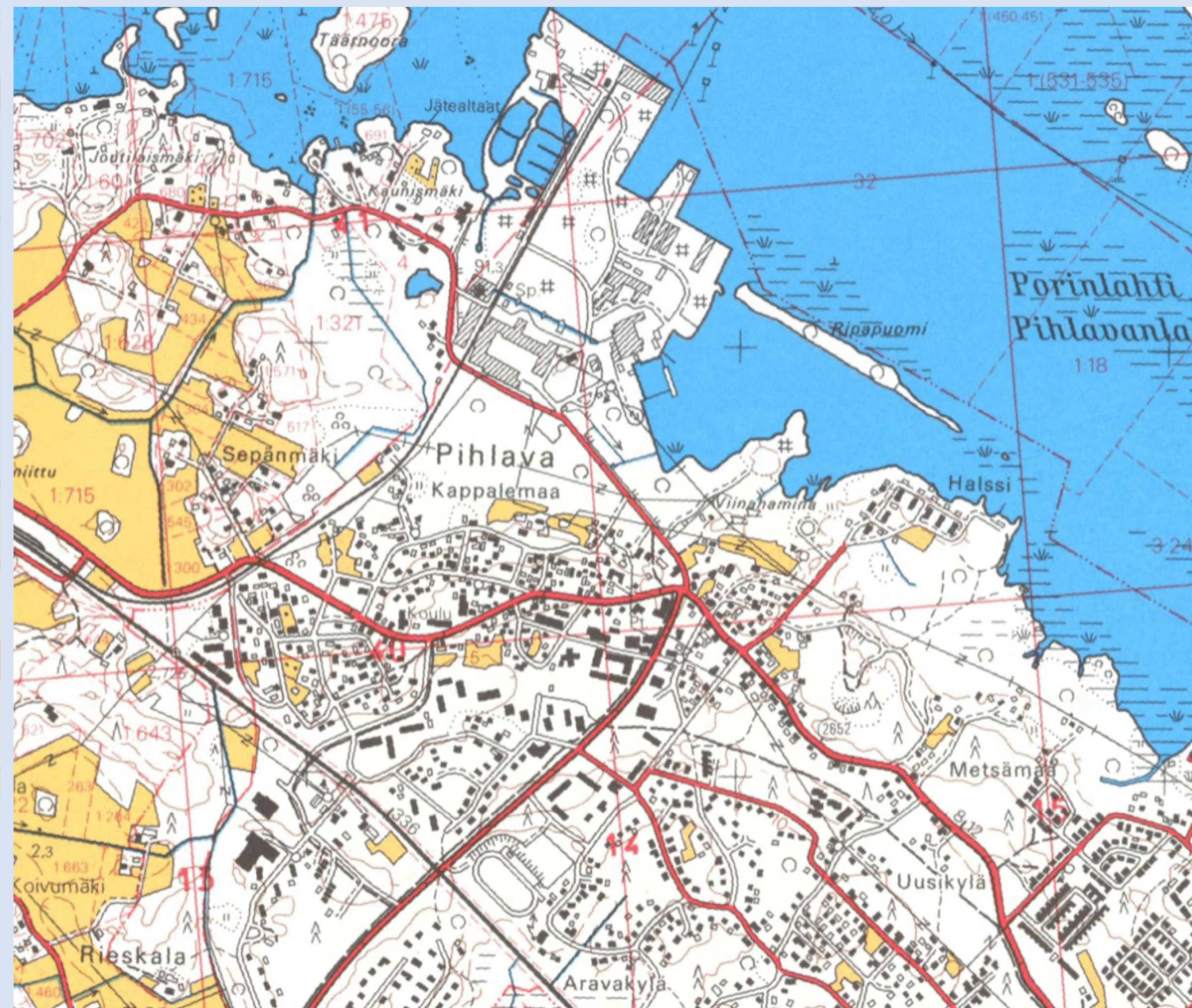
Karttaote vuoden 1896 kartasta, jossa Pihlava näkyy jo kartalla, ja maantie Porista johtaa Yyterinniemen Pihlavan ja Huvilarantaan. Kartta: Vanhat kartat.

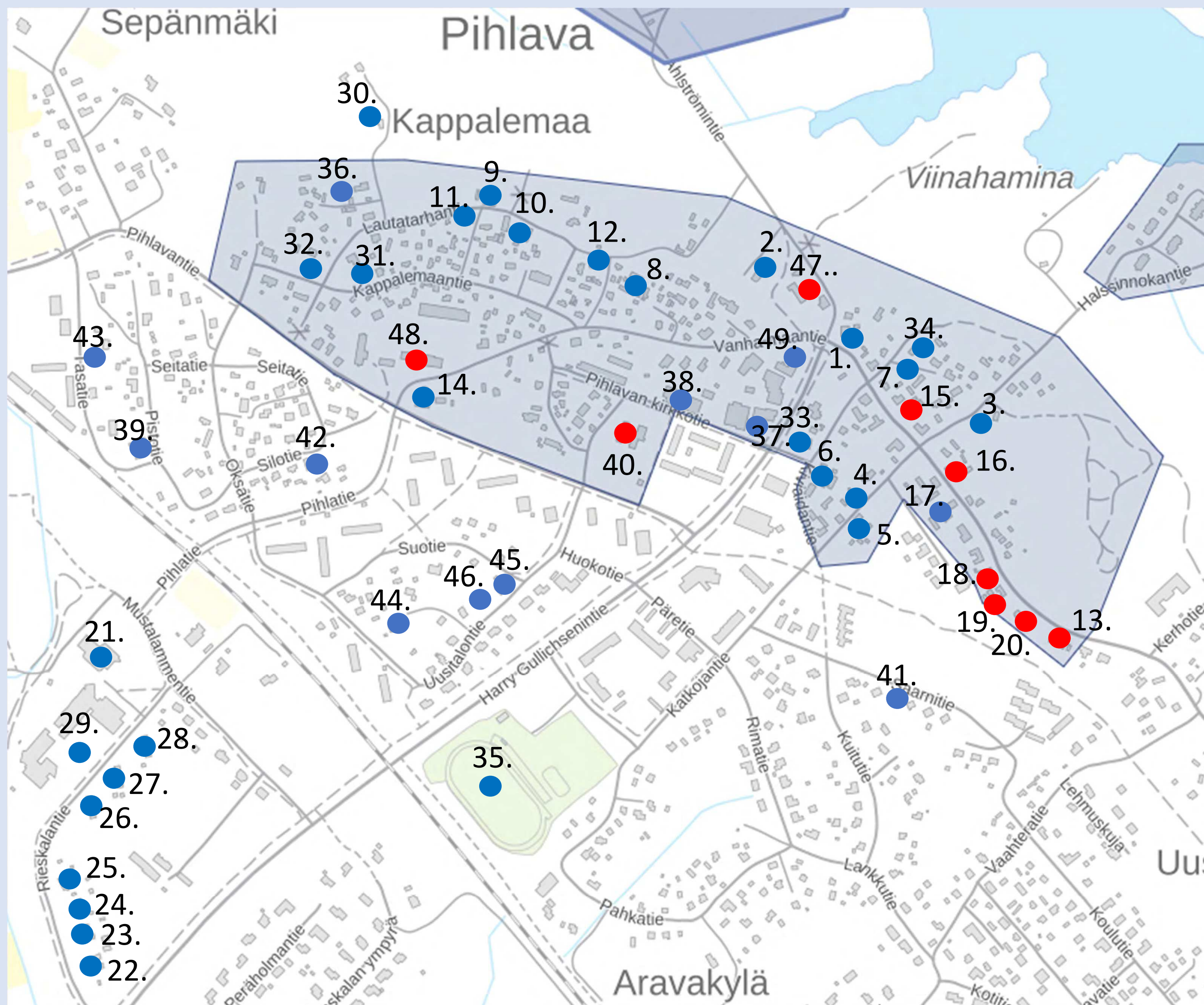
Pihlava senaatinkartassa vuonna 1907. Kyläsaaresta Pihlavaan johtavan Pihlavan tien/Vanhan Maantien ympärille on muodostunut rakennuskantaa. Pihlavan Konepaja ja saha sijaitsevat kartalla pohjoisosassa. Kaunismäkeen on muodostunut jo huvilayhdyskunta, sen sijaan Halssin alueella on vasta muutama rakennus. Kuva: Vanhat kartat.

Karttaote Pihlavasta 1955. Asutus on vielä pääosin keskittynyt Kappalemaan, Viinahaminan ja Halssin alueille, mutta levittäytynyt myös jo kohti Aravakylää ja Rieskalaa. Tielinjauksista mm. Pihlavan tien ja Ahlströmintien/Kaunismäentien linjaukset ovat suurelta osin säilyneet. Kartta: Vanhat kartat.

Karttaote Pihlavasta 1987, jolloin alueen kehitys oli jo muodostunut vastaamaan lähes nykytilaa. Pohjakartassa näkyvät muun muassa Rieskalan palvelukeskus, sekä keskustaan nousseet kerrostalot. Kartta: Vanhat kartat.

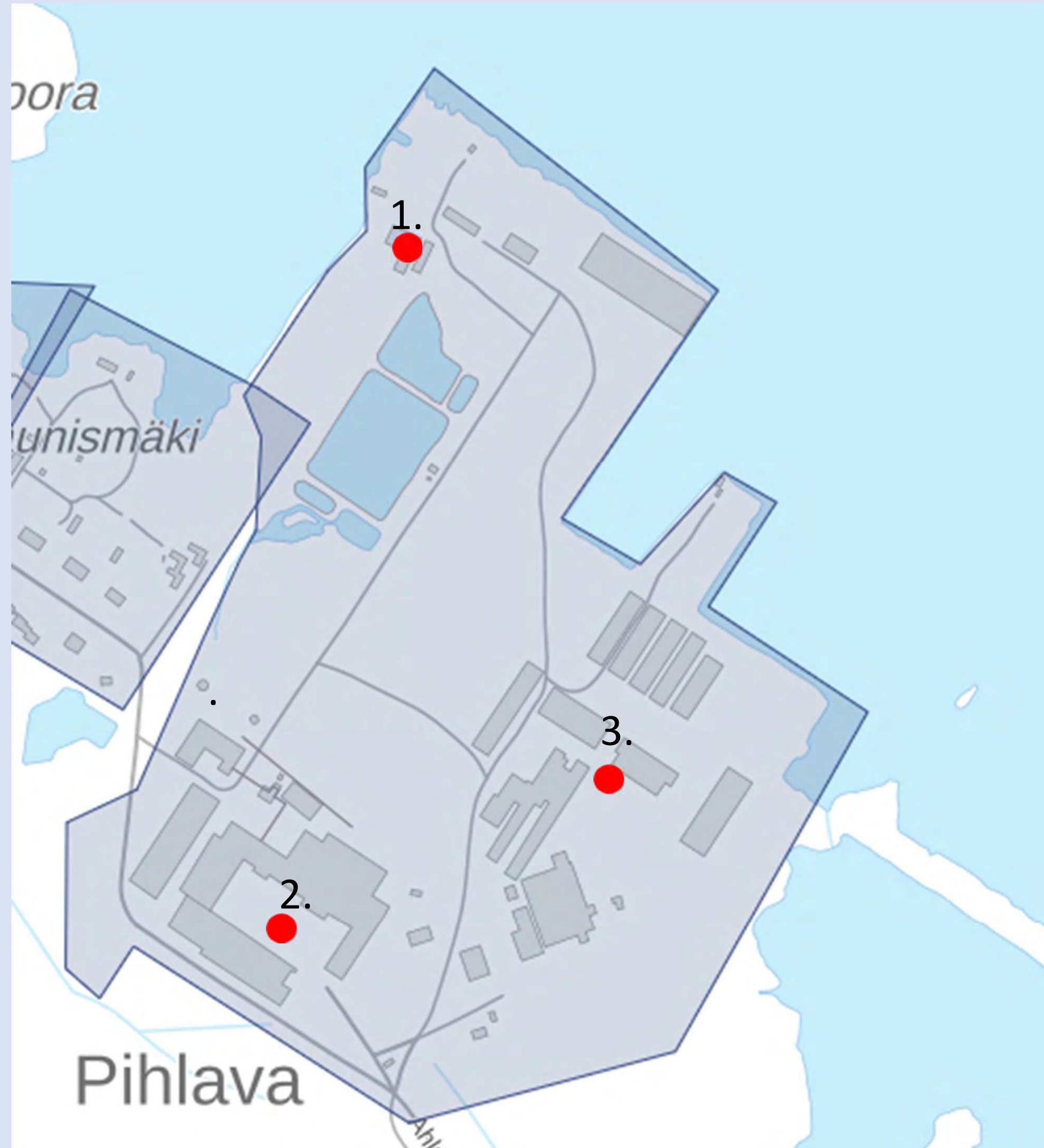
25. Rieskalantie 7a, nk. Pihlavan tehtaitten ammattimiesten talot
26. Rieskalantie 9, nk. Pihlavan tehtaitten ammattimiesten talot
27. Rieskalantie 11, nk. Pihlavan tehtaitten ammattimiesten talot
28. Rieskalantie 13, nk. Pihlavan tehtaitten ammattimiesten talot
29. Rieskalantie 8, Meri-Porin yhtenäiskoulu ja Pihlavan kirjasto
30. Höyläsuulintie 8, pihapiiri
31. Kappalemaantie 17, päärakennus
32. Kappalemaantie 23, päärakennus
33. Kirkkotienpää 1, Pihlavan talouskauppa
34. Kukulankuja 2, päärakennus ja korjaamorakennus
35. Lankkutie 1-3, Pihlavan keskusurheilukenttä
36. Lastukuja 3
37. Pihlavan kirkkotie 1, entinen Porin Säästöpankki
38. Pihlavan kirkkotie 5, Pihlavan seurakuntatalo
39. Pistotie 16, pihapiiri
40. Rinnekuja 2, Pihlavan kirkko
41. Saarnitie 11, päärakennus
42. Silotie 7, päärakennus
43. Tasatie 12, pihapiiri
44. Uusitalontie 17b, Onnenkiven avoin päiväkoti
45. Uusitalontie 7, Länsi-Leipä
46. Uusitalontie 9, päärakennus
47. Vanha maantie 16, entinen Pihlavan Työväen Osuuskauppa ja makasiini
48. Vanha maantie 2, Pihlavan koulu
49. Vanha maantie 33, entinen Porin Seudun Osuuskassa

Pihlavan maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö, jonka A- ja B- luokkaan arvotetut kohteet on sijoitettu kartalle. Lisäksi mukana ovat paikallisesti merkittävät kohteet, jotka sijaitsevat Rieskalassa.

- A luokka ●
B luokka ●

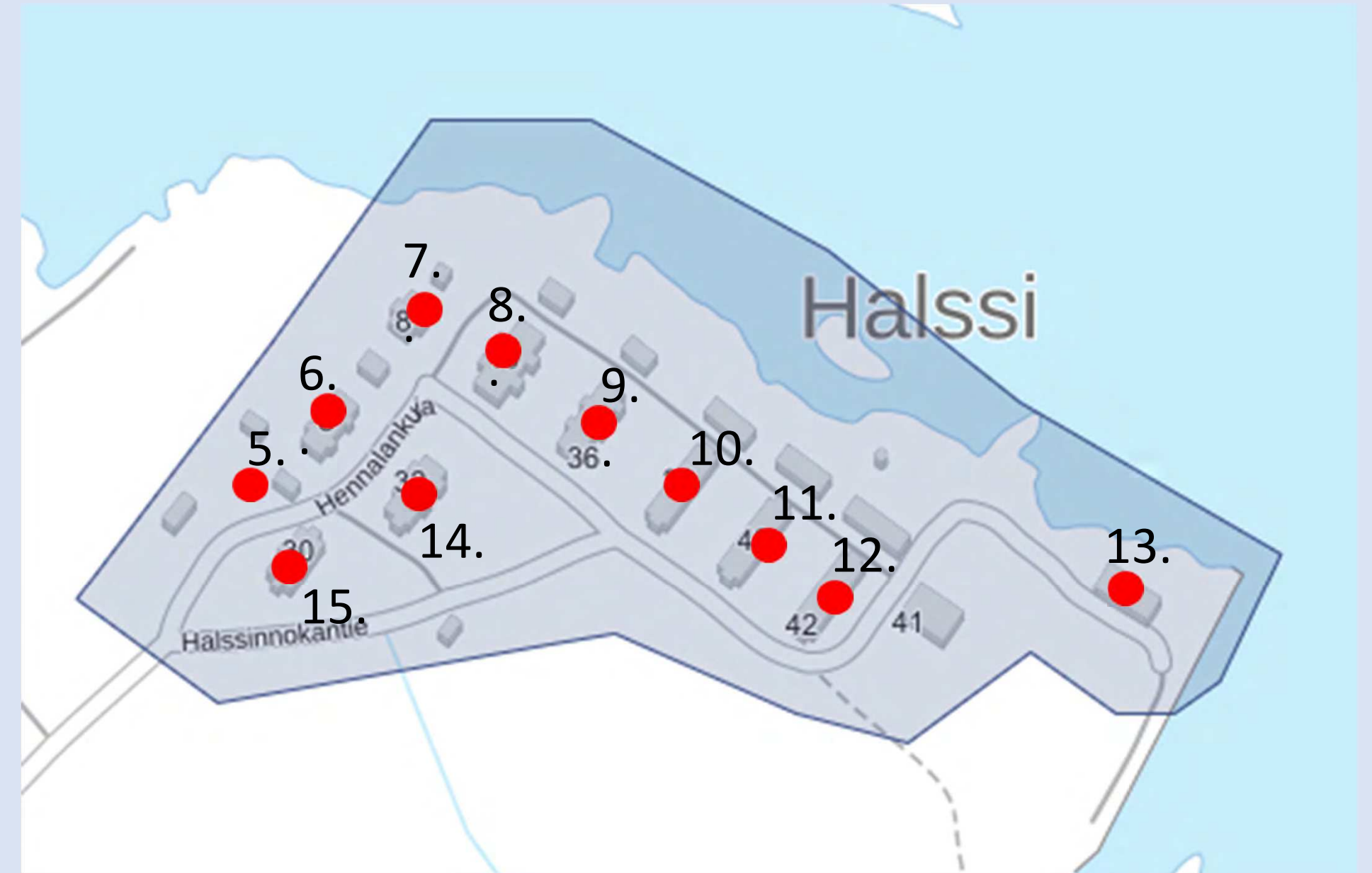
1. Ahlströmintie 1, entinen kauppa-, posti- ja sentraalirakennus
2. Ahlströmintie 6, entinen Ahlströmin lastentarha
3. Halssinnokantie 3, päärakennus
4. Kiviaidantie 14, pihapiiri
5. Kiviaidantie 15 a, pihapiiri
6. Kiviaidantie 6, pihapiiri
7. Kukulankuja 1, entinen kenkäkauppa
8. Lautatarhantie 14, pihapiiri
9. Lautatarhantie 21, partiolaisten talo
10. Lautatarhantie 28, entinen kauppa ja pihapiiri
11. Lautatarhantie 32, pihapiiri
12. Pahvinaulakuja 1, pihapiiri
13. Pihlavanatie 32, päärakennus ja pihapiiri
14. Vanha maantie 1, pihapiiri
15. Vanha maantie 26, pihapiiri
16. Vanha maantie 32, pihapiiri
17. Vanha maantie 47, entinen kauppa
18. Vanha Maantie 53, pihapiiri
19. Vanha maantie 55, pihapiiri
20. Vanha maantie 57, pihapiiri
21. Mustalammentie 14, Meri-Porin uimahalli
22. Rieskalantie 1, nk. Pihlavan tehtaitten ammattimiesten talot
23. Rieskalantie 3, nk. Pihlavan tehtaitten ammattimiesten talot
24. Rieskalantie 5, nk. Pihlavan tehtaitten ammattimiesten talot

Pihlavan sahan maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö

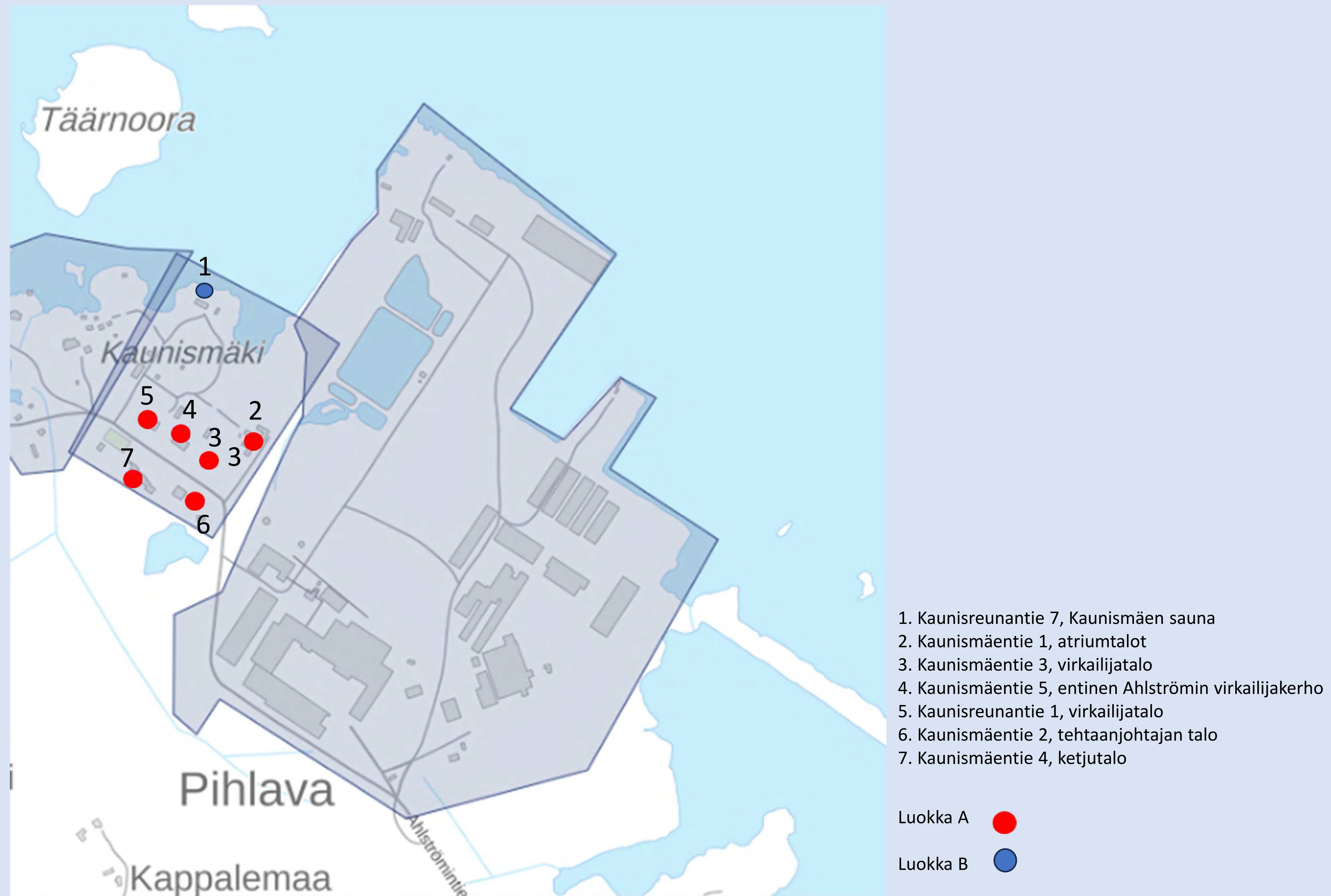
1. Voimalantie 4, Pihlavan konepaja
2. Ahlströmintie 9, Pihlavan kuitulevytehdas
3. Ahlströmintie 5, Pihlavan saha

Pihlavan Halssin maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö

5. Hennalankuja 2-4, ulkorakennus
6. Hennalankuja 6, asoy Halssinlammas pää –ja ulkorakennus
7. Hennalankuja 8, asoy Halssinporo pää –ja ulkorakennus
8. Hennalankuja 10, asoy Halssinporo pää –ja ulkorakennus
9. Halssinnokantie 36, asoy Halssinilves päärakennus
10. Halssinnokantie 38, asoy Halssinhevonen pää –ja ulkorakennus
11. Halssinnokantie 40, asoy Halssinkarhu päärakennus
12. Halssinnokantie 42, asoy Halssinhirvi pää –ja ulkorakennus
13. Halssinnokantie 47, Halssin sauna- ja pesularakennus
14. Halssinnokantie 32, päärakennus
15. Halssinnokantie 30-32, asoy Halssinhärkä, entinen Hennala päärakennus

Pihlavan Kaunismäen maakunnallisesti merkittävä rakennettu
kulttuuriympäristö

Arkkitehti Olav Hammarströmin suunnittelema ketjutalo. Kuva: Kalle Virtanen

Arkkitehti Kristian Gullichsenin suunnittelema atriumtalo Kaunismäessä. Kuva: Veera Saastamoinen.

Halssin työväen 1920-luvulla valmistuneet asuinrakennukset ovat edelleen aktiivisessa käytössä.

Pihlavan sahan Iso suuli, jonka maisemallinen vaikutus paitsi sahan alueella, mutta erityisesti Pihlavanlahdella, on merkittävä.

Pihlavan sahan saharakennukset ovat säilyneet hyvin. Pihlavan saha on ainoa Suomen höyrysahakaudelta saakka toiminut saha.

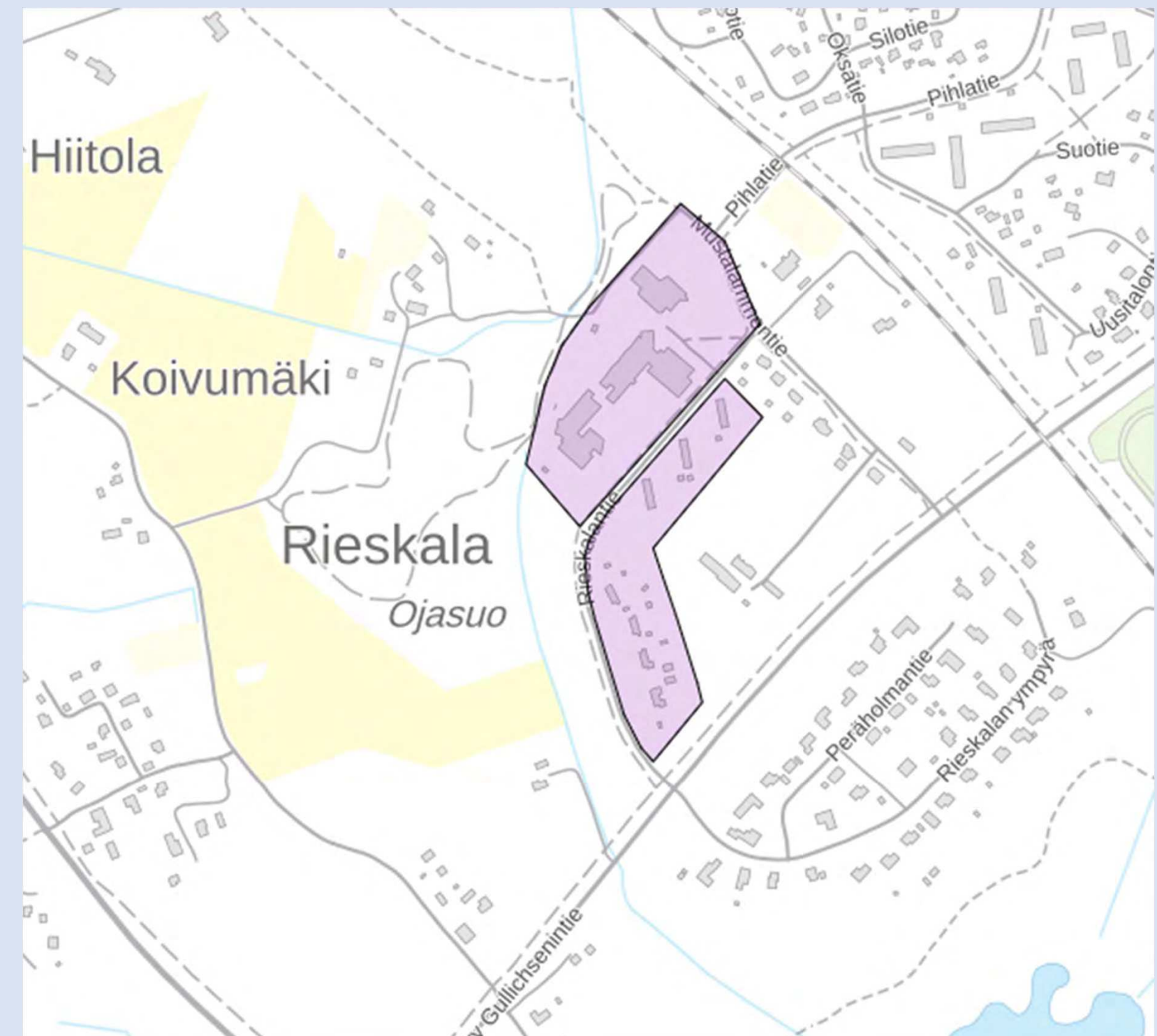
RIESKALAN PALVELUKESKUS JA TYÖVÄENASUNNOT, paikallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

Tässä selvityksessä paikallisesti merkittäviksi kulttuuriympäristöiksi esitetään Rieskalan työväenasuntoaluetta ja palvelukeskusta. Kohteet on inventoitu ensimmäistä kertaa Yyterinniemen yleiskaavatyön yhteydessä. Ne edustavat Pihlavan sodanjälkeistä kehitysvaihetta, joka liittyy erityisesti Pihlavan sahan toiminnan laajenemiseen 1940-luvun lopulla sekä 1960-luvun lopun aluepoliittisiin muutoksiin, jolloin Pihlava liitettiin osaksi Porin kaupunkia.

Rieskala sijaitsee Pihlavan keskustan eteläpuolella. Alueelle rakennettiin sahatyöläisten asuntoja jo 1920-luvulla, ja osa rakennuksista siirrettiin Halssin tavoin A. Ahlström Oy:n muilta sahoilta. Alueen varsinainen kehitys liittyy kuitenkin kuitulevytehtaan perustamiseen 1940-luvun lopulla, jolloin asuntorakentaminen muuttui aiempaa suunnitelmallisemmaksi. Rieskala esitettiin jo 1940-luvun alussa Kokemäenjokilaakson aluesuunnitelmassa Pihlavan asumisen laajentumissuunnaksi. Vuonna 1948 alueelle valmistui Ahlströmin työntekijöille rivitaloja ja niin sanotuille ammattimiehille paritaloja. Näiltä ajoilta peräisin olevat rakennukset ovat alueen vanhimpia säilyneitä asuinrakennuksia. Suurin osa niistä on edelleen käytössä, vaikka osa rakennuksista – mukaan lukien arkkitehti Aarne Ervin suunnittelemat ketjutalot – on myöhemmin purettu.

Työväenasuntojen rakentamisesta vastasi Pihlavan sahan, konepajan ja kuitulevytehtaan omistanut A. Ahlström Oy. Sen rakennuttamat satulakattoiset, pitkänomaiset asuinrakennukset heijastavat sodanjälkeisen ajan rationaalista rakentamistapaa. Rieskalantien alkuosassa sijaitsevat talot ovat paritaloja, kun taas kadun loppupäässä sijaitsevat rakennukset ovat useamman perheen rivitaloja. Rakennukset ovat säilyttäneet hyvin alkuperäiset rakennusajankohdan ominaispiirteet. Rieskalan kehitykseen liittyy myös Harry Gullichsenintien rakentaminen, joka oli osa Pihlavan ja Mäntyluodon välistä sodanjälkeistä liikenne- ja yhdyskuntarakenteen muutosta. Tien itäpuolelle rakentui 1960-luvulla Rieskalan ympyrän pientaloalue, joka on pitkälti säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä ja mittakaavansa. Pientaloalue ei sisälly tämän selvityksen inventointiin.

Nykyisen palvelukeskuksen paikalla sijaitsi aiemmin ns. vanha kenttä eli Rieskalan urheilukenttä, jonka Ahlström rakennutti vuonna 1939. Palvelukeskuksen rakentaminen käynnistyi 1980-luvulla alueen väestömäärän kasvun myötä. Ensimmäisinä rakennettiin Meri-Porin uimahalli ja lukio, joita seurasivat 1990-luvun alussa valmistuneet Meri-Porin yläaste ja kirjasto. Rakennusten suunnittelusta vastasi Arkkitehtitoimisto Küttner Ky. Nykyisin koulurakennukset toimivat osana Meri-Porin yhtenäiskoulua.

Rieskalan paikallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö sijaitsee Pihlavan keskustan eteläpuolella. Kokonaisuuteen kuuluvat Rieskalan työväenasunnot, jotka valmistuivat toisen maailmansodan jälkeen, vuonna 1948. Tyyllillisesti ne edustavat jälleenrakennuskauden rationaalista tyyliä.

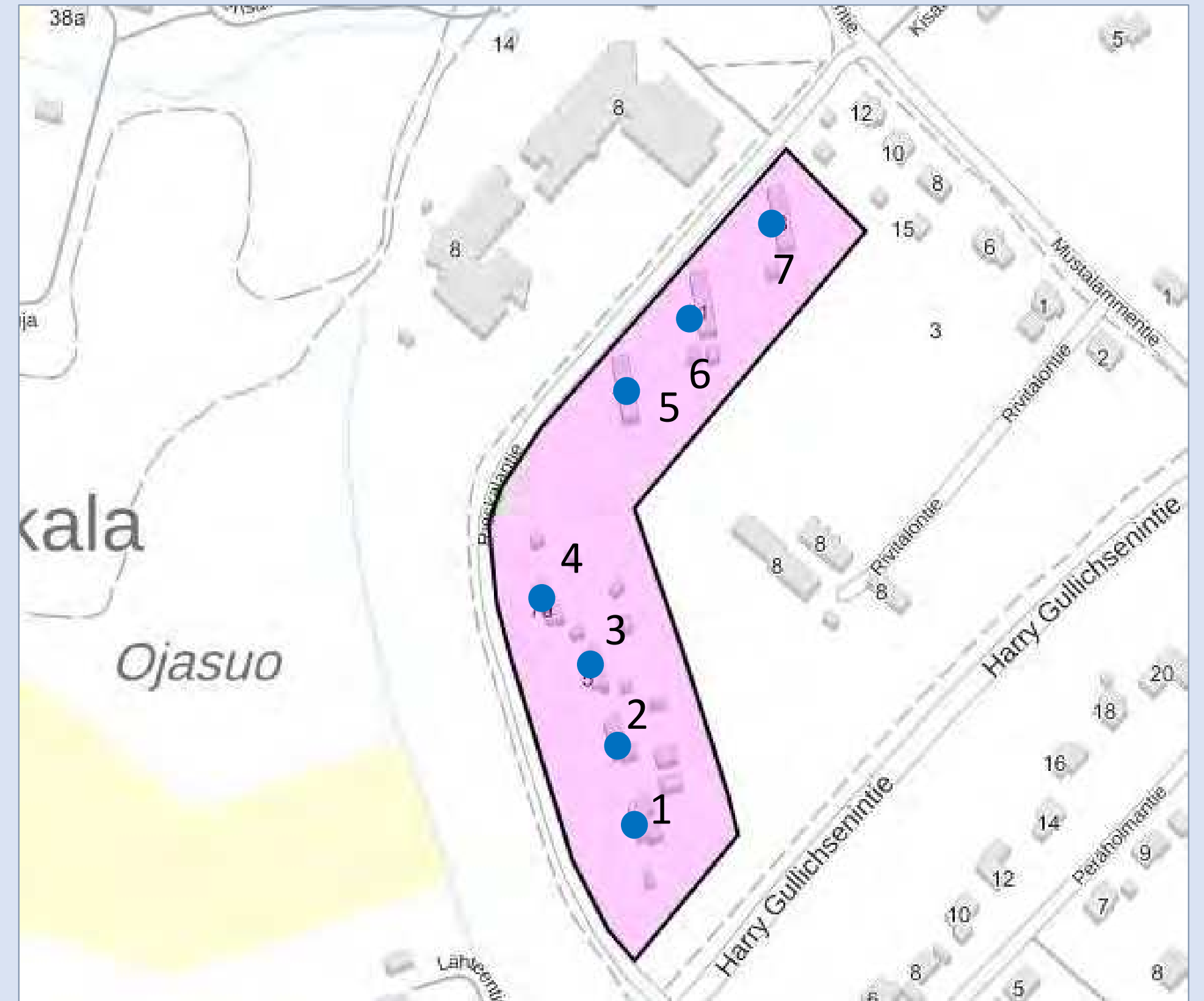
Modernimpaa rakennuskantaa edustaa toinen Rieskalan kokonaisuuteen kuuluva kohde, Rieskalan palvelukeskus, joka käsittää 1980-luvulla valmistuneet Meri-Porin uimahallin ja lukion, sekä 1990-luvulla valmistuneet yläasteen ja kirjaston rakennukset. Rakennusten suunnittelusta vastasi Arkkitehtitoimisto Küttner Ky.

RIESKALAN TYÖVÄENASUNNOT, paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristön arviointi ja alueen rajaus

Arviointi:

1940-luvun lopulla valmistuneet Rieskalan työväenasunnot muodostavat historiallisesti, sosiaalishistoriallisesti ja rakennushistoriallisesti merkittävän kokonaisuuden, joka liittyy Pihlavan Tehtaiden sodan jälkeiseen nousukauteen.

Satulakattoiset rakennukset edustavat sodanjälkeistä rationaalista rakennustyyliä, jossa rankorakenteisten talojen julkisivuvuokrauksena on käytetty ajalle tyypilliseen tapaan partaveitsipaneelia. Ahlströmin rakennuttaman, ajallisesti yhtenäisen rakennusryhmän käyttötarkoitus on säilynyt alkuperäisenä ja pääosa rakennuksista on edelleen asuinkäytössä.

Rieskalan työväenasunnot. Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

1. Rieskalantie 1, Pihlavan Tehtaitten ammattimiesten talot
2. Rieskalantie 3, Pihlavan Tehtaitten ammattimiesten talot
3. Rieskalantie 5, Pihlavan Tehtaitten ammattimiesten talot
4. Rieskalantie 7a, Pihlavan Tehtaitten ammattimiesten talot
5. Rieskalantie 9, Pihlavan tehtaitten työntekijöiden rivitalot
6. Rieskalantie 11, Pihlavan tehtaitten työntekijöiden rivitalot
7. Rieskalantie 13, Pihlavan tehtaitten työntekijöiden rivitalot

Yläkuvassa Rieskalantie 7, joka on rakennettu sahan työntekijöille ja valmistunut usean perheen asuinrakennukseksi.

Alapuolessa kuva Rieskalantien alkupäästä, jossa on sijaitsee paritaloja.

Pihlavan Tehtaiden työläisille rakennettu rivitalo, joka on säilyttänyt rakennusajankohtansa yksityiskohdat ja tyylin.

Pihlavan Tehtaiden työläisille rakennettu rivitalo Rieskalantiellä.

Nk. ammattimiesten talot ovat kookkaita paritaloja Rieskalantien varrella. Pihaa reunustavat perinteiset pensasaidat.

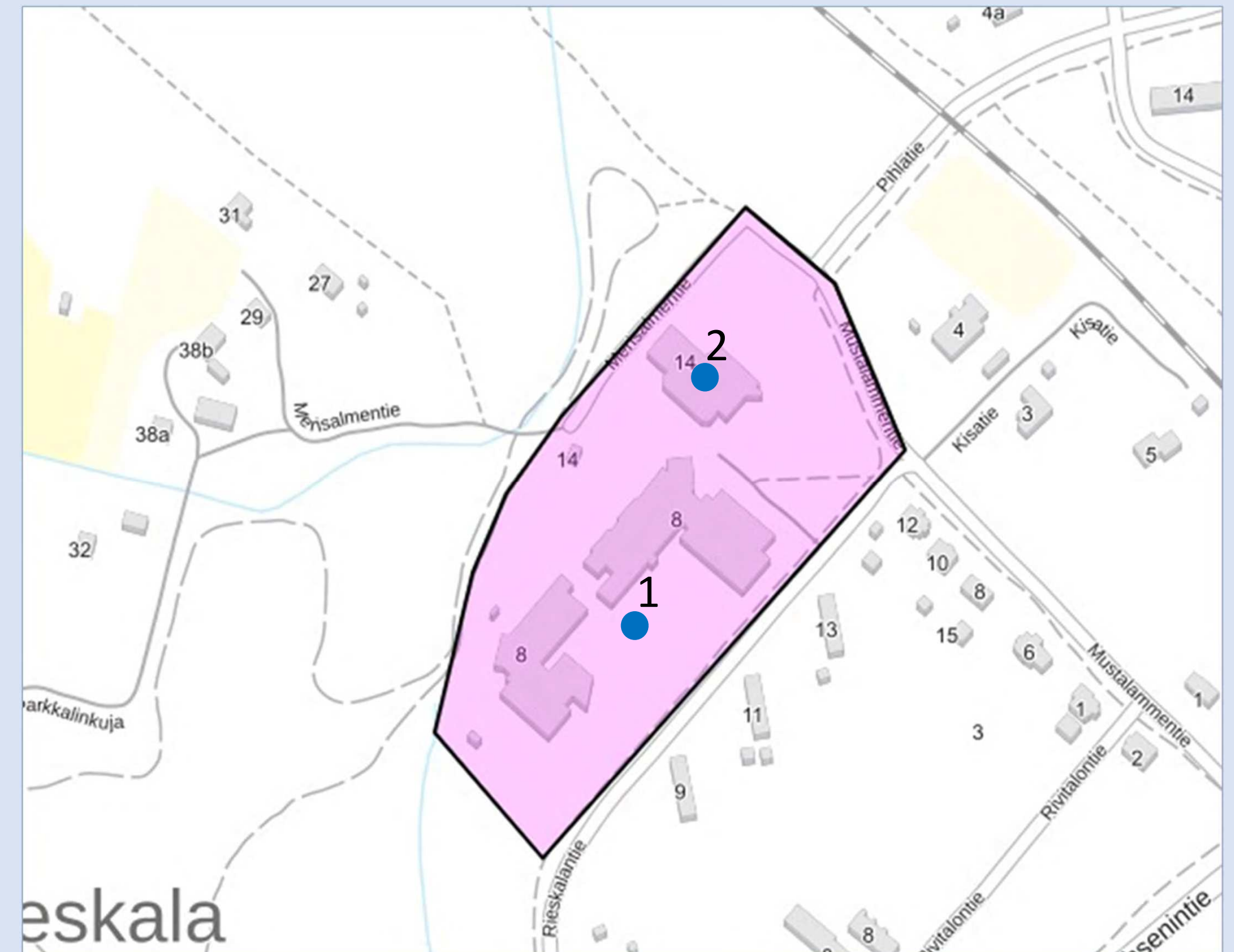
Aarne Ervin alueelle suunnittelemat, jo puretut, asuinrakennukset.

RIESKALAN PALVELUKESKUS, paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristön arviointi ja alueen rajaus

Arviointi:

Meri-Porin lukio (1983) ja Meri-Porin uimahalli (1985) valmistuivat osana Meri-Porin alueen palveluiden kehittämistä. Meri-Porin yläaste ja Pihlavan kirjasto rakennettiin niiden lounaispuolelle 1990-luvulla. Rakennukset suunnitteli Arkkitehtitoimisto Küttner Ky. Modernismia edustavien rakennusten tiilijulkisivut ovat maanläheiset ja tiilipinta pehmentää niiden osittain monotonistakin massoittelevaa. Meri-Porin yläkoulurakennuksen yksityiskohdissa, kuten sisäänkäyntien katoksissa on havaittavissa maltillista postmodernismia. Rakennukset muodostavat arkkitehtonisesti yhtenäisen toiminnallisen kokonaisuuden, joka kertoo todistusvoimaisella tavalla Pihlavan yhteiskuntarakenteen kehittymisestä 1980-1990-luvuilla. Rakennusten käyttötarkoitus on säilynyt alkuperäisenä.

Meri-Porin yhtenäiskoulu aloitti toimintansa Rieskalassa vuonna 2015, kun Pihlavan ja Mäntyluodon alakoulut sekä Meri-Porin lukio lakkautettiin, ja perusopetuksen koulutoiminnot keskitettiin Rieskalaan.

Paikallisesti merkittäväksi arvotettu Rieskalan palvelukeskus. Kartta: Satakunnan Museon Pakkii-tietokanta. Alueen kohteet on arvotettu luokkaan B.

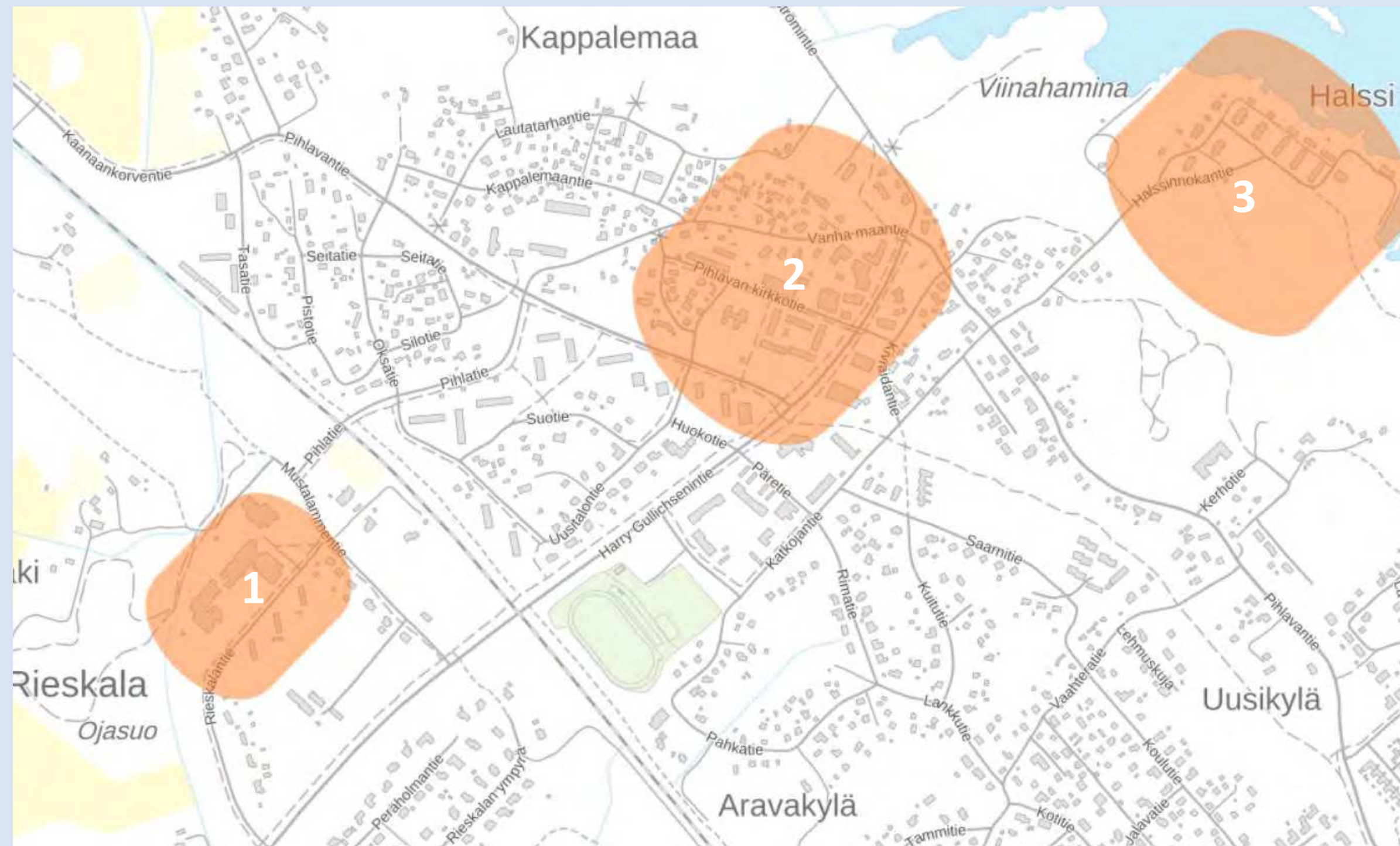
1. Rieskalantie 8, Meri-Porin yhtenäiskoulu ja kirjasto
2. Mustalammentie 14, Meri-Porin uimahalli

Ilmakuva Rieskalan palvelukeskuksesta. Alimpana uimahalli, keskellä liikuntasali sekä entinen lukio ja ylimpänä satulakattoinen yläaste/yhtenäiskoulu. Kuva koulun arkistosta.

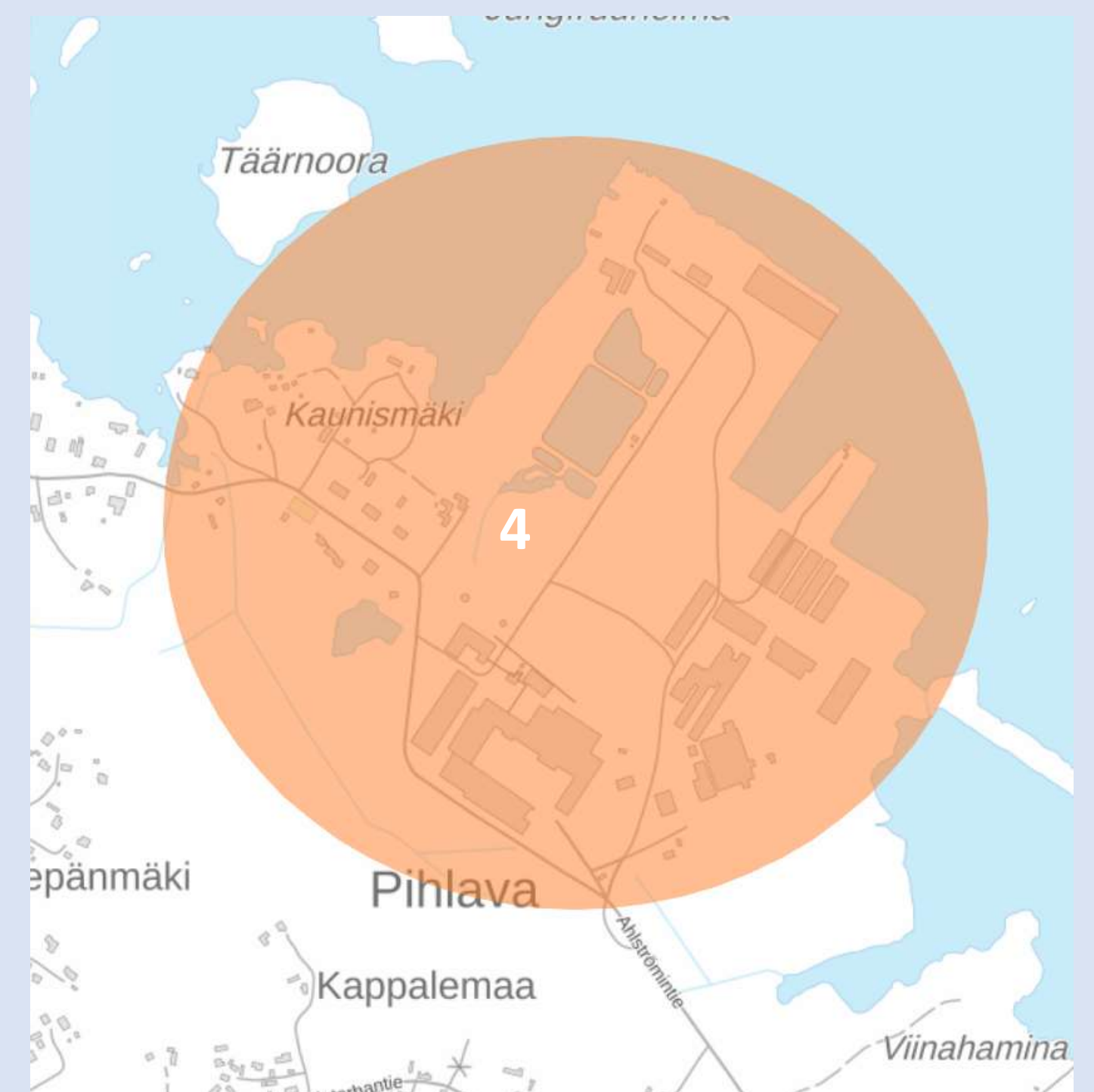

Kuvat 1 ja 3. Pihlavan uimahallin julkisivumateriaalina on käytetty punatiiltä, betonia ja peltiä. Muotokieleltään rakennus edustaa modernismia. Julkisivujen monotonista muotokieltä pehmentää luonnonkivistä muurattu sisäänkäynti. Kuva 2. Meri-Porin lukion koulurakennus on Arkkitehtitoimisto Küttner Ky:n suunnittelema ja valmistui 1980-luvulla. Rakennus on modernistinen ja selkeä kokonaisuus, jossa tehostevärinä on käytetty oranssia, kuten saman arkkitehtitoimiston toisessa porilaisessa koulukohteessa, Herralahden koulussa. Monotonista julkisivusommittelua rytmittävät julkisivun syvennykset. Kuva 3. Meri-Porin yläkoulu edustaa tyyllisesti hillittyä postmodernismia.

PIHLAVAN KYLÄTAAJAMAN KESKEISET NÄKYMÄT

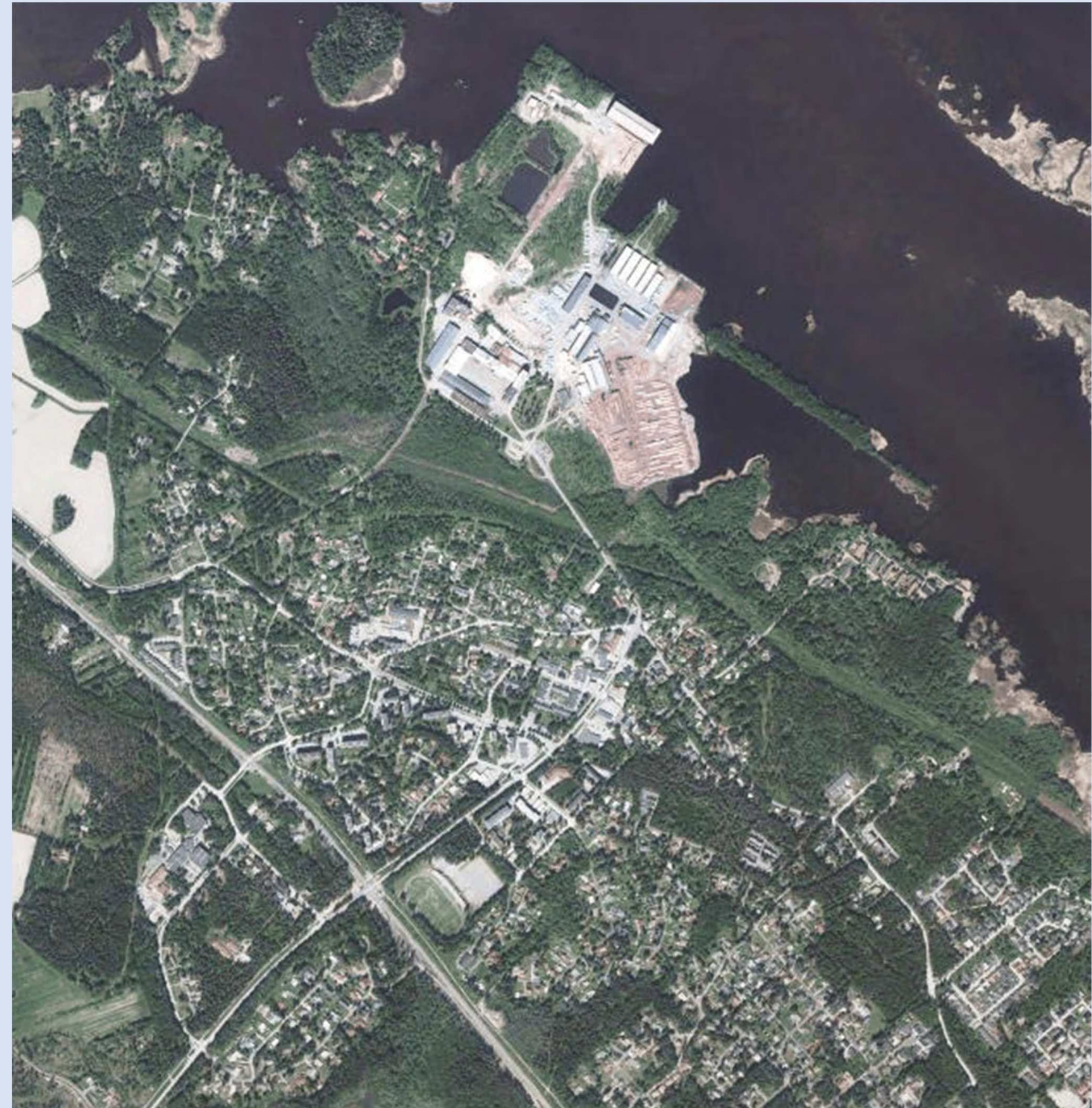
Pihlavan taajama-alue koostuu 1) Rieskalan palvelukeskuksesta, joka edustaa tyyllisesti alueen uusinta rakennuskantaa, sekä tien toisella puolella sijaitsevista työväenasunnoista. 2.) Pihlavan ydintaajama on ajallisesti kerroksellinen kokonaisuus, joka kuvaa teollisuuden ympärille muodostuneen kylän kehitystä 1800-luvun lopulta aina 1970-luvulle saakka. 3.) Halssin alue on yhtenäinen ja todistusvoimainen kokonaisuus.

Pihlavan taajama-alueen luoteispuolella sijaitsee Pihlavan saha sen länsipuolella kaunismäen asuinalue. Alue on maisemallisesti todistusvoimainen esimerkki meren äärelle nousseesta sahasta, sekä sen ympärille muodostuneesta, pääosin tehtaan virkailijoille rakentuneesta alueesta.

Pihlava vuonna 1958. Alueen teollisuus on jo keskittynyt pohjoiseen, niemenkärkeen. Asutus sen sijaan on sijoittunut etelämmäs. Nykyisen Rieskalan palvelukeskuksen paikalla on vielä peltomaata. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

Pihlava vuonna 2022. Alueen teollisuus on edelleen keskittynyt pohjoiseen, niemenkärkeen. Asutus on laajentunut kauttaaltaan ja Harry Gullichsenin tien ympäristöön. Vielä 1950-luvulla Pihlavan keskustan läheisyydessä on ollut peltomaata, joka on kadonnut elinkeinorakenteen myötä ja Pihlavasta on muodostunut urbaani kaupunginosa. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

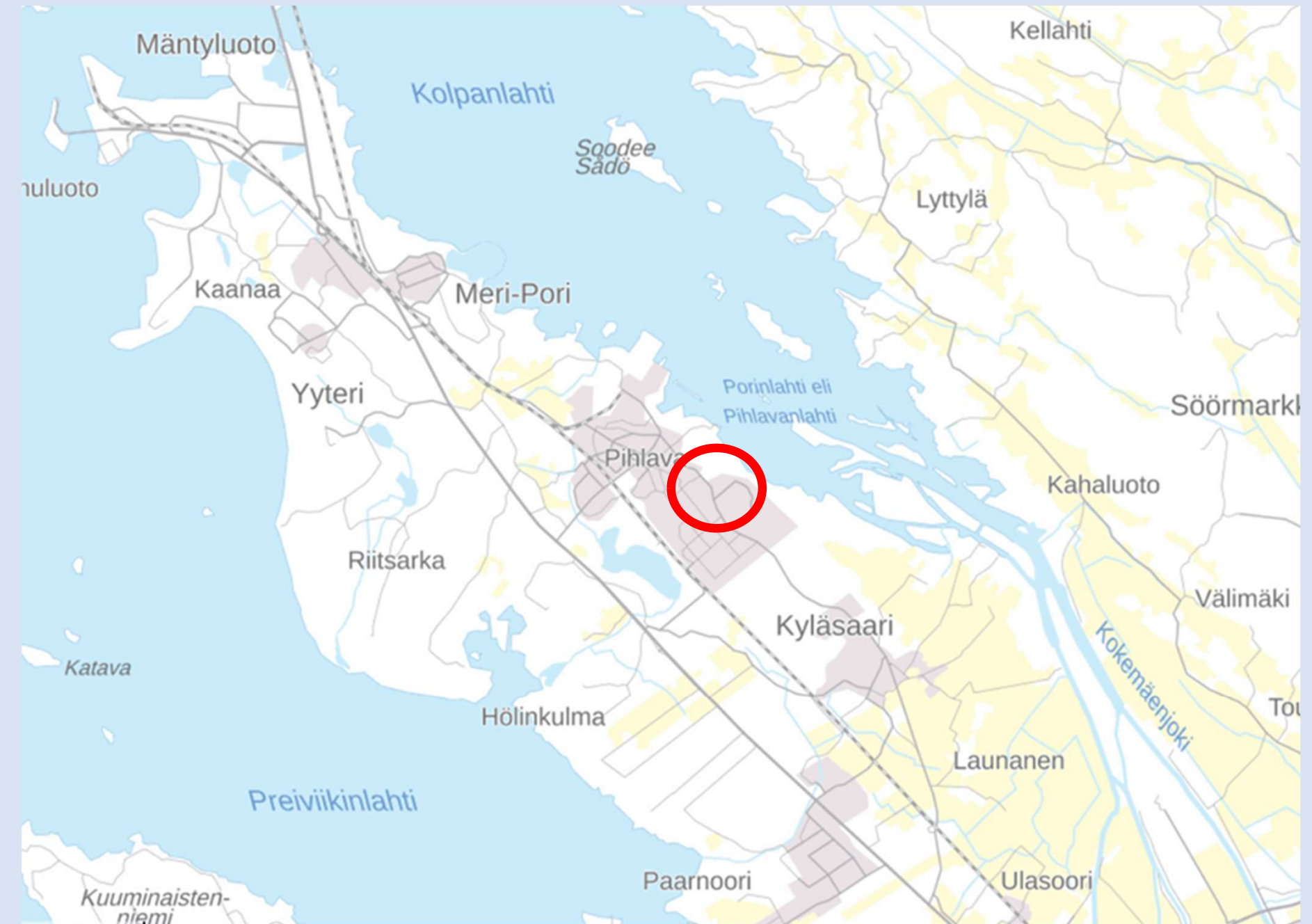
5.4. METSÄMAA

Metsämaa sijaitsee Kyläsaaren ja Pihlavan taajamien välissä, Pihlavanlahden rannalla. Alue on ollut melko harvaan asuttua, mutta 1860-luvun kartalla alueella näkyy muutamia taloja, jotka ovat todennäköisesti olleet kalastajataloja. Vuoden 1907 senaatinkartassa alueella näkyy muutamia rakennuksia, jotka pääosin sijoittuvat rannan läheisyyteen. Myöhemmin, sotien jälkeen asutusta muodostui myös Kyläsaarentien/Pihlavan tien läheisyyteen. Alueen kartoista on havaittavissa, että Metsämaan elinkeinot ovat pääosin liittyneet kalastukseen tai pienviljelyyn, osaa alueen asukkaita on todennäköisesti työllistänyt myös Pihlavan teollisuus. Läheisellä Fleiviikin alueella on lisäksi ollut 1960-luvulla minkkitarha.

Metsämaan kasvu sijoittuu 1970-luvulle ja 1980-luvulle, jolloin alueelle valmistui omakotitaloja, sekä Mestarintien rivitalo- ja erillistaloalue. Metsämaalta on inventoitu muutamia edustavia 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kalastajataloja, sekä Mestarintien alue, jota on tässä selvityksessä esitetty paikallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Mestarintie on arkkitehtien Matti Salmivallin ja Olli Lehtovuoren suunnittelema pientaloalue, joka valmistui 1970-luvun loppupuolella. Samantyyppisiä taloja oli rakennettu Salmivallin ja Lehtovuoren suunnittelemina jo Pormestarinluodon asuntomessualueelle vuonna 1975.

Pääosa alueen rakennuskannasta on 1970-1980-luvulta, mutta Metsämaa on täydentynyt myöhemmin muutamilla uudisrakennuksilla. Alueen yleisilme on vehreä ja puutarhamainen, jossa rakennukset ovat korkeimmillaan puolitoistakerroksisia omakotitaloja. Tässä selvityksessä Metsämaalta on esitetty paikallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi Mestarintien 1970-luvulla rakentunutta rivitaloaluetta.

Metsämaa sijaitsee Pihlavan ja Kyläsaaren välissä, Pihlavanlahden rannalla. Inventoinnissa paikallisesti merkittäväksi alueiksi Metsämaalta on osoitettu Mestarintien tiilirunkoisten, 1970-luvulla valmistuneiden rivitalojen yhtenäinen kokonaisuus.

MESTARINTIE, paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristön kuvaus ja alueen rajaus

Historia:

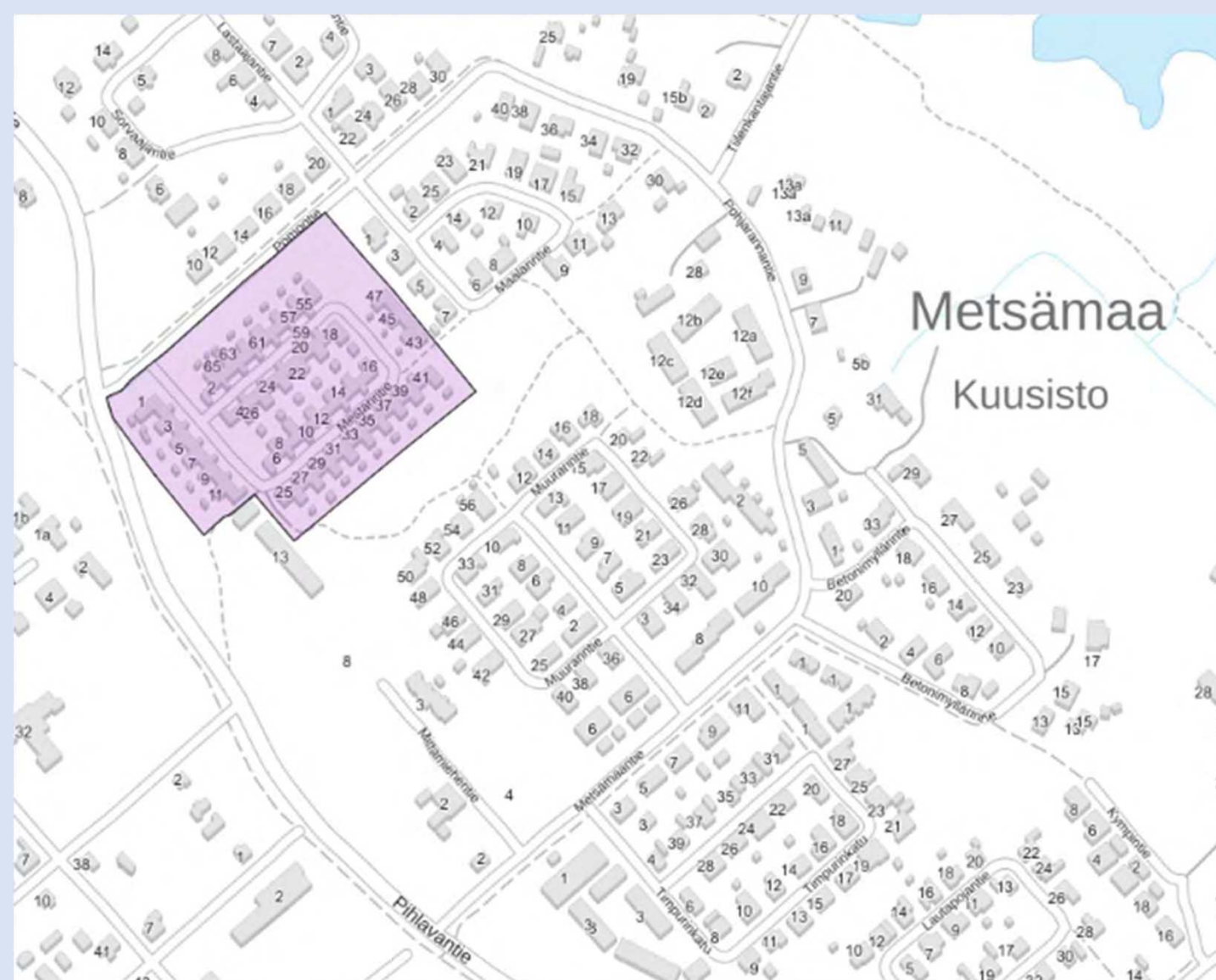
Arkkitehdit Matti Salmivalli ja Olli Lehtovuori suunnittelivat Metsämaan uudelle asuinalueelle ryhmän rivitaloja, jotka valmistuivat 1970-luvun loppupuolella. Samantyyppisiä taloja oli rakennettu Salmivallin ja Lehtovuoren suunnittelemina jo Pormestarinluodon asuntomessualueelle vuonna 1975.

Kuvaus:

Mestarintien asuintalot ovat matalia 1970-luvun tasakattoisia, punatiilipintaisia kytkettyjä pientaloja, joihin liittyy puurakenteisia varastorakennuksia, katoksia ja aitoja. Alueen hallitsevat värit ovat punainen ja musta.

Arviointi:

Mestarintien 1970-luvun asuinalue muodostaa ajallisesti ja arkkitehtoniselta ilmeeltään harvinaisen yhtenäisen, rakennushistoriallisesti arvokkaan kokonaisuuden.

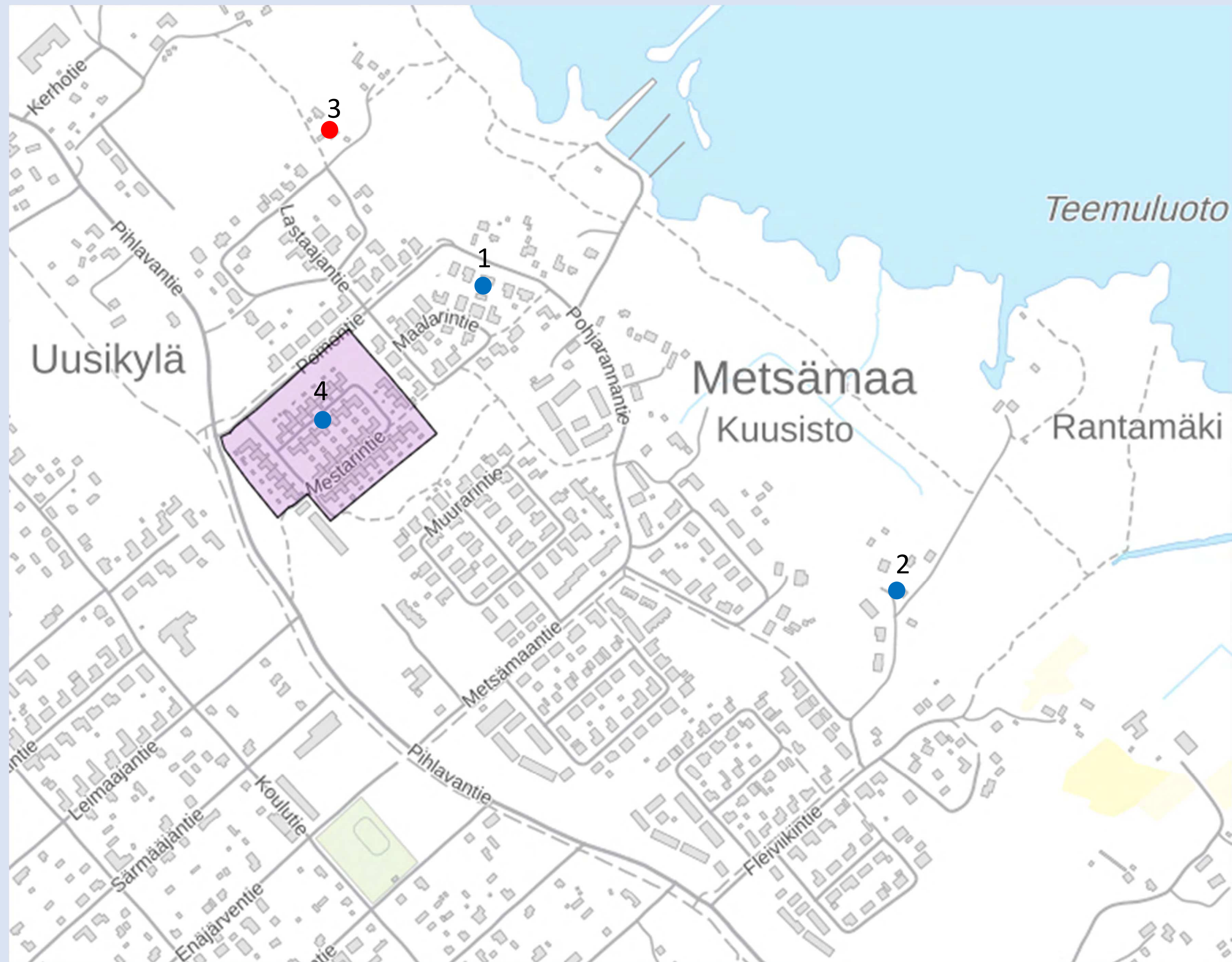

Mestarintien omakotitalojen puhtaaksi muurattua tiilipintaa.

Tiilipintaisiin asuinrakennuksiin liittyy puisia katoksia ja varasto-osia.

Metsämaan paikallisesti merkittävät, suojeluarvoja omaavat yksittäiskohteet

- 1. Pohjarannantie 36, pihapiiri
- 2. Katontekijäntie 2, pihapiiri
- 3. Puristajankuja 1, pihapiiri
- 4. Mestarin tien rivitaloalue, päärakennukset

Luokka A

Luokka B

Satulakatolla ja poikkipäädellä varustettu, 1890-luvulla valmistunut rakennus, joka edustaa alueen vanhempaa rakennuskantaa (kohde 1.).

Satulakattoinen, hirsirunkoinen asuinrakennus lienee 1900-luvun alusta (kohde 2.)

Erittäin hyvin säilynyt, luonnonkivijalkainen vanha kalastajatilän päärakennus lähellä Metsämaan kalarantaa. Kokonaisuuteen kuuluu tilan talousrakennuksia (kohde 4.)

Metsämaa kuvattuna 1946. Alue, jolle 1970-luvun kuluessa nousi pientaloalue, on vielä metsäistä ja olemassa oleva asutus on sijoittunut vesistöjen äärelle. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

Metsämaa kuvattuna 2022. Metsämaan kasvun painopiste ajoittuu 1970-luvulle, jolloin Porin kaupunki kaavoitti alueelle omakotitontteja. Alueen kasvu hidastui taloudellisen taantuman myötä 1980-1990-luvulla, mutta viime vuosina alueelle on noussut uusia omakotitaloja. Rannan läheisyydessä on jäljellä vanhempaa rakennuskantaa, kuten iäkkäitä kalastustiloja. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

5.5. ENÄJÄRVI

Enäjärven kaupunginosa on saanut nimensä Enäjärvi-nimisestä järvestä, joka on jäännös aiemmin Kokemäensaaren ja Yyterin välillä sijainneesta kapeasta sisälahdesta. Enäjärven pintaa laskettiin 1840-luvulla niittyalan kasvattamiseksi Yyterin kartanon ja kyläsaarelaisten yhteisenä hankkeena. Vielä 1900-luvun alun senaatinkartassa metsäinen alue näyttää lähes asumattomana. Rakennettu Enäjärvi käsitti tuolloin vain järven koillispuolella kulkevan rautatien, jokisuistosta radalle vievän tien ja joitakin taloja.

Enäjärvi sai ruutukaavamuotonsa toisen maailmansodan jälkeen, kun Kokemäensaaren tilasta lohkottiin rintamamiestontteja. Alun perin neljänneshettaarin kokoisia tontteja on sittemmin puolitettu ja täydennysrakennettu. Jälleenrakennuskauden rakennukset antavat alueelle kuitenkin edelleen sen ominaisen ilmeen. Enäjärven ja Pihlavan väliin muodostunut, pääosin matalista pientaloista koostuva Uusikylän alue on sen sijaan rakentunut 1970 - 1980 -luvulla.

Arkkitehti Henno Kamppuri suunnitteli uudelle asuinalueelle koulun ja koulun henkilökunnalle asuinrakennuksen, jotka valmistuivat vuonna 1953. Kamppuri suunnitteli myös Yyterin kansakoulun laajennuksen ja opettaja-asuntolan sekä Kyläsaaren kansakoulun opettaja-asuntolan. Enäjärven koulu on edelleen alkuperäisessä käytössään ja osoitettu maakunnallisesti merkittäväksi asuinrakennuksineen sekä urheilukenttineen.

Tässä selvityksessä Vaahteratien 1920-1930-luvuilla muodostunutta työväen asutusta on esitetty paikallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi.

Enäjärvi sijaitsee Pihlavan ja Kyläsaaren välissä.

Enäjärven asuinalue ilmakuvasa. Alueen tontit sijaitsevat tiivistä lähellä toisiaan, jonka lisäksi maisemaa hallitsevat metsäsaarekkeet. Alueen itäpuolella sijaitsee Pihlavanlahti. Kuva: Kallerna/Wikipedia.

Jälleenrakennuskauden rakennusten lisäksi Enäjärvellä on vanhempaa, 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien rakennuskantaa, jossa on asunut pääosin työväestöä.

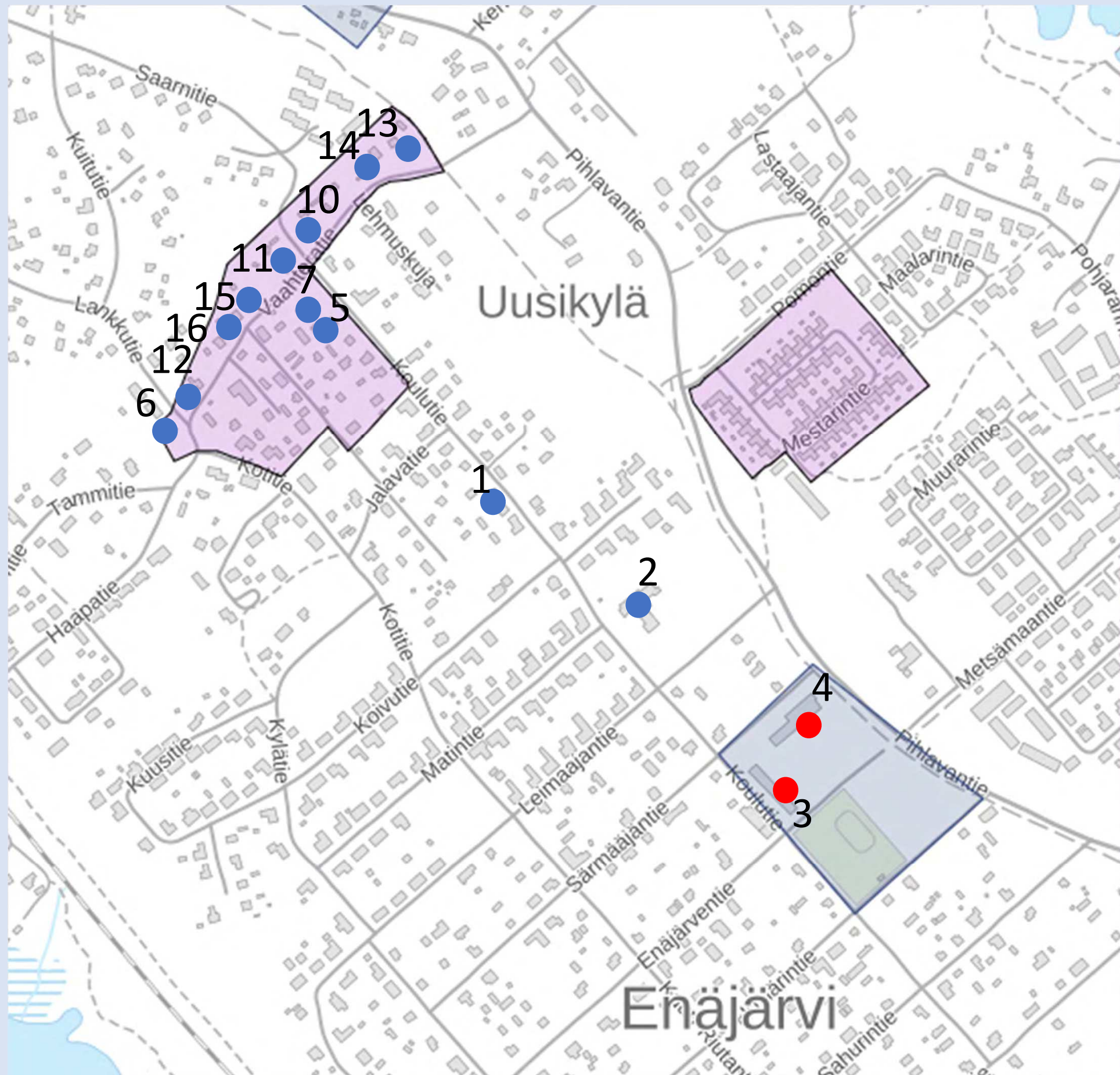
Enäjärven koulu on valmistunut 1950-luvun alkupuolella palvelemaan suuria ikäluokkia. Koulu on maakunnallisesti merkittävä rakennetun kulttuuriympäristön kohde. Kuva: Mikko Helminen

Valtaosa enäjärveläisistä rakennuksista on jälleenrakennuskaudelta.

Punatiilinen Enäjärven päiväkoti on valmistunut 1984. Rakennuksen kookkaat, useaan ruutuun jaetut ikkunat ja vaihteleva kattomuoto ovat arkista postmodernismia, toisaalta rakennuksen massoittelessa ja julkisivumateriaalissa on huomattavissa vaikutteita Enäjärven 1950-luvun koulusta.

Enäjärven inventoinnissa huomioidut yksittäiskohteet:

1. Koulutie 21, päärakennus
2. Koulutie 32, Enäjärven päiväkot
3. Koulutie 42, koulun rivitalo (MRKY)
4. Särnäälantie 2, Enäjärven koulu (MRKY)
5. Koulutie 5, pihapiiri
6. Lankkutie 25, päärakennus
7. Vaahteratie 10, päärakennus, talousrakennus ja pihapiiri
10. Vaahteratie 11, päärakennus ja pihapiiri
11. Vaahteratie 13, päärakennus, talousrakennus ja pihapiiri
12. Vaahteratie 23, päärakennus
13. Vaahteratie 3a, päärakennus
14. Vaahteratie 3b, pihapiiri
15. Vaahteratie 7, päärakennus, talousrakennus ja pihapiiri
16. Vaahteratie 9, päärakennus, talousrakennus ja pihapiiri

Kohteiden tiedot on tallennettu Pakki-tietokantaan.

Vaahteratie, paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristön kuvaus ja alueen raja

Historia:

Pihlavan työväestö rakensi alueen pientalot 1900-luvun alkupuolella. Vielä 1900-luvun alun senaatinkartassa metsäinen alue oli lähes asumatonta. Rakennettu Enäjärvi käsitti tuolloin vain järven koillispuolella kulkevan rautatien, jokisuistosta radalle vievän tien ja joitakin taloja.

Kuvaus:

Alueen rakennuskanta koostuu pääosin 1920-1930-luvulla rakennetuista hirsirunkoisista pientaloista. Pihapiiriin kuuluu tyypillisesti pieni asuinrakennus ja saunan sisältävä ulkorakennus. Rakennuksissa on useimmiten peiterimavuoraus ja satulakatto.

Arviointi:

Vaahteratien varteen muodostunut työväen asuinalue muodostaa rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaan kokonaisuuden. Pääosin 1920-1930-luvulla rakentunut asuinalue on säilyttänyt yhtenäisen ilmeensä sekä rakennusaikaisen mittakaavansa.

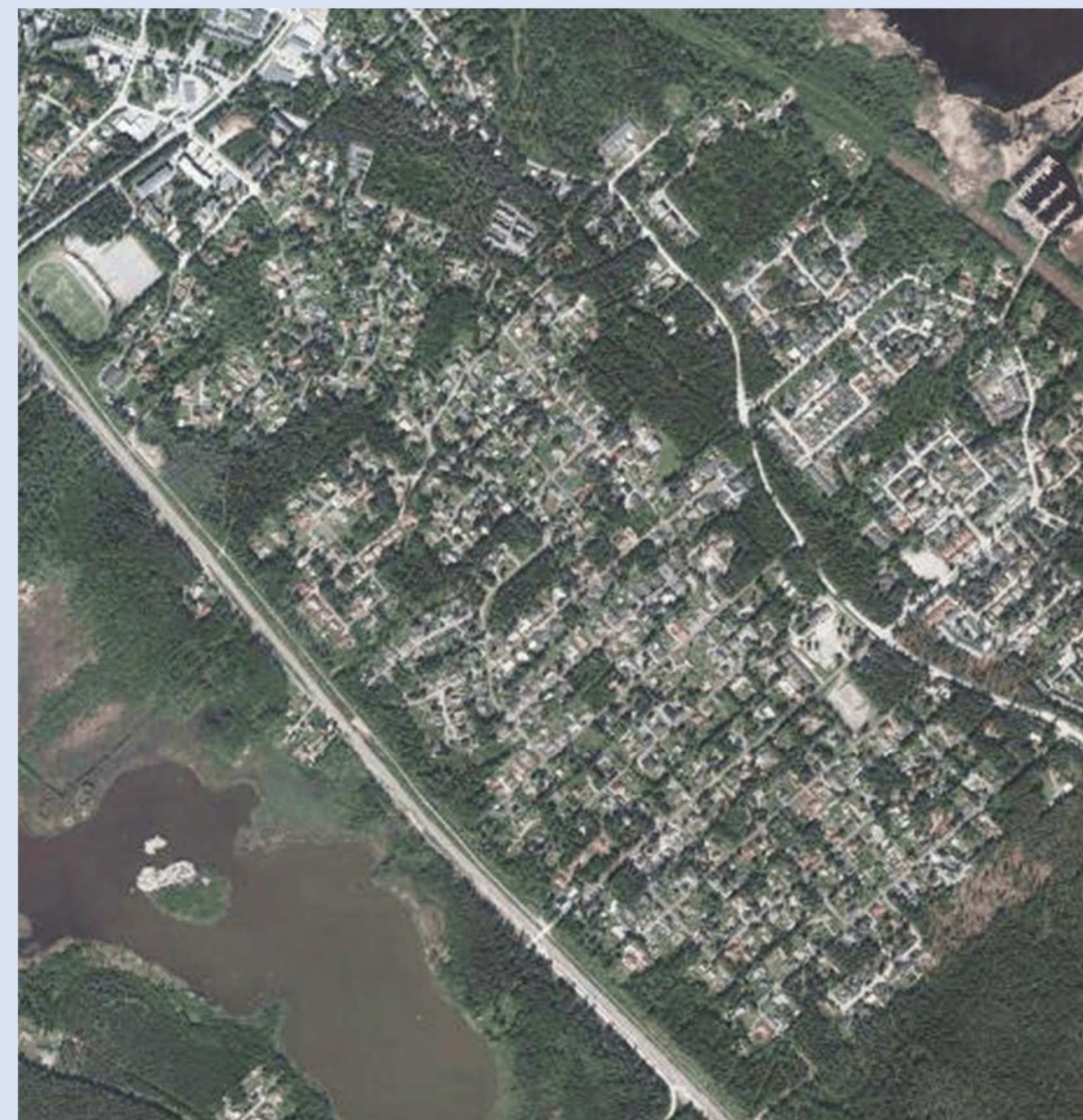
Selvityksessä inventoidut kohteet on arvotettu luokkaan A, B ja C, joista A ja B – kohteet on osoitettu kartalla.

Luokka A ●
Luokka B ●

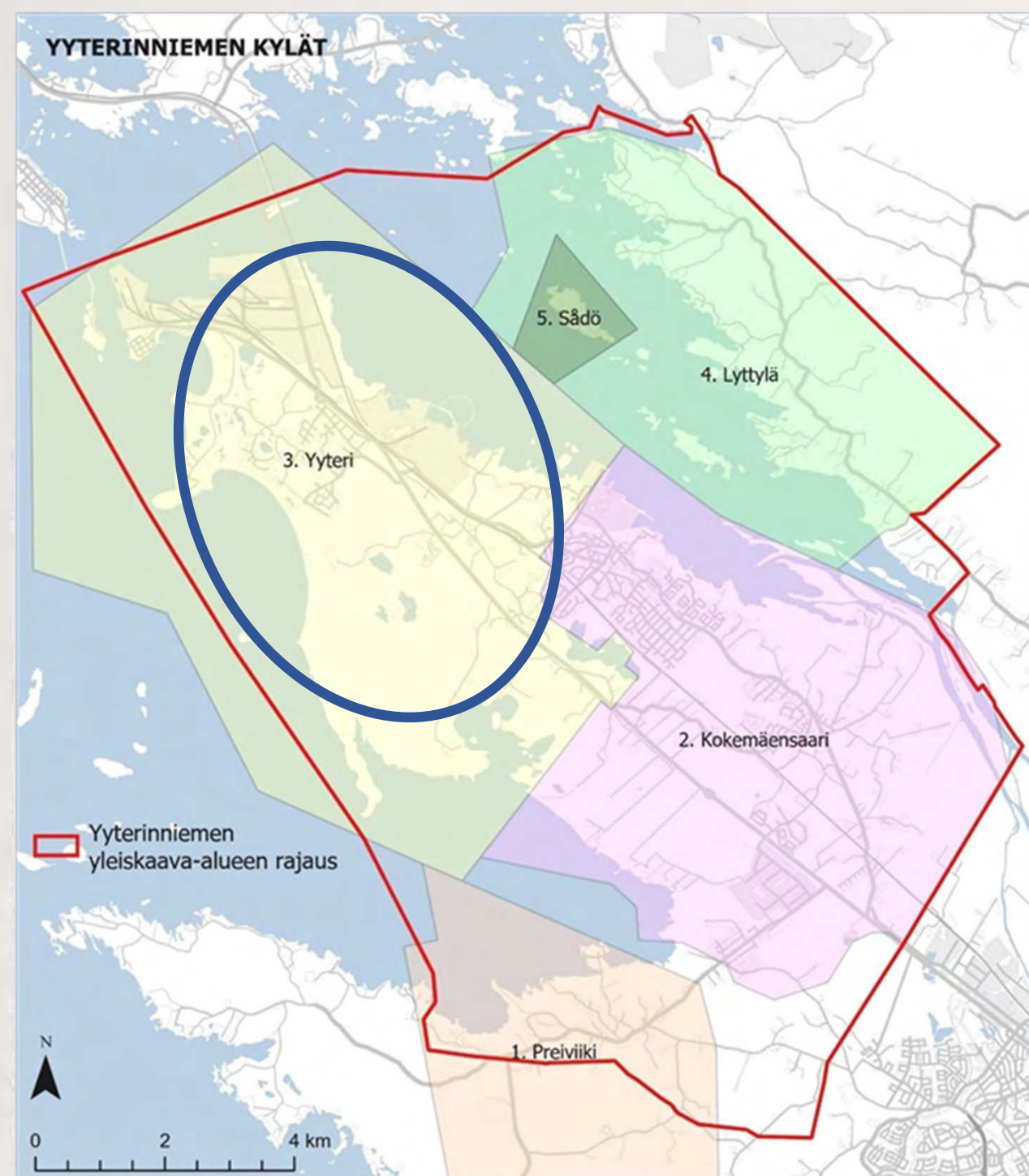

Enäjärvi vuonna 1950. Länsiosa on vielä melko koskematonta, mutta idässä on jo kaavoitettu rintamamiestontteja. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

Enäjärvi vuonna 2022. Alue on tiheästi rakentunutta pientaloaluetta. Enäjärvi houkutteli asuinpaikkana toisen maailmansodan jälkeen, sillä lähellä oli teollisuutta ja työpaikkoja. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

YYTERIN MAAREKISTERIKYLÄ

6. Yyterin maarekisterikylä

Yyterin maarekisterikylän alueella on asemakaavoittamattoman Yyterin kylän lisäksi Yyterin kaupunginosa. Alueen muut kaupunginosat ovat Kaanaa, Uniluoto, Karhuluoto, Herrainpäivät, Mäntyluoto, Kirrinsanta, Kaanaankorpi, Huvilaranta ja Levo. Näistä Kirrinsanta ja Kaanaankorpi muodostuvat suurelta osin teollisuusalueista, joten näitä ei ole käsitelty erillisinä kokonaisuuksina. Kaanaankorven ja Kirrinsannan arkkitehtuuri edustaa 1960-70-luvuilta lähtien rakennettua teollisuuden käyttöarkkitehtuuria ja näillä alueilla ei ole Kaanaankorven kahta huvilaa lukuun ottamatta rakennuskantaa, jolla olisi kulttuurihistoriallisia arvoja. Molemmat alueet ovat kuitenkin vaikuttaneet voimakkaasti lähiympäristön kehitykseen. Kaanaankorvessa sijaitsevat kaksi huvilaa on käsitelty tässä selvityksessä Huvilarannan yhteydessä, johon ne myös historiallisesti liittyvät.

Yyterin ruotsinkielinen nimi Ytterö viittaa suistoalueen uloimpaan saareen. Yyteri on Kokemäensaaren ohella Yyterinniemen vanhinta asuttua aluetta. Yyterin säterikartano muodostettiin 1580-luvulla kylän kolmesta talosta.

Yyterin kartanolla oli pitkään merkittävä vaikutus koko alueen kehitykseen. Esimerkiksi Levon alueella on edelleen havaittavissa jäänteitä vanhasta maankohoamisesta syntyneitä rantaniittyjä hyödyntäneestä torppa-asutuksesta. Merkittävän kokonaisuuden muodostavat myös Pihlavan luoteispuolella sijaitseva Huvilarannan 1850-luvulta lähtien syntynyt kokonaisuus, joka edustaa varhaisimpia huvila-alueita Suomessa. Alueen historia nivoutuu myös Yyterin kartanoon sekä Rosenlew-sukuun.

Myöhemmin Yyterin maarekisterikylän alueen rakentamista ovat vauhdittaneet Mäntyluodon sataman sekä alueen teollisuuden kehitys. Porin kaupunki sai rautatien vuonna 1895 ja tämän seurauksena satama siirrettiin 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa Reposaaresta mantereen puolelle ratayhteyden päähän. Yyterin kartanon vaikutuksesta kertoo sekin, että Mäntyluodon satama ja radan tontit lohkottiin 1800-luvun lopulla kartanon maista. Kartanon torpat ja vuokra-alueet itsenäistyivät 1920-luvulla, 1940-luvulla kartanon maiden pirstoutuminen jatkui pika-asutuslain johdosta.

Mäntyluotoon sataman yhteyteen muodostui vuosisadan vaihteesta lähtien Uniluodon asuinalue. Alueelle oli aikaisemmin rakennettu joitakin huviloita. Sodan jälkeen vuonna 1950-60-lukujen vaihteessa Kaanaankorpeen perustettu Vuorikemian tehdas vaikutti ympäristön kehitykseen ja synnytti mm. Kaanaan kaupunginosan. Toisaalta jatkuvasti laajentuneen tehdasalueen jalkoihin jäi myös joitakin alueelle rakennettuja huviloita. Mäntyluodon telakka aloitti toimintansa sataman kupeessa 1970-luvun alussa ja öljynporauslauttojen valmistajana vauhditti alueen kehitystä edelleen. Merkittävien osa Yyterin maarekisterikylän alueesta on rakentunut toisen maailmansodan jälkeen.

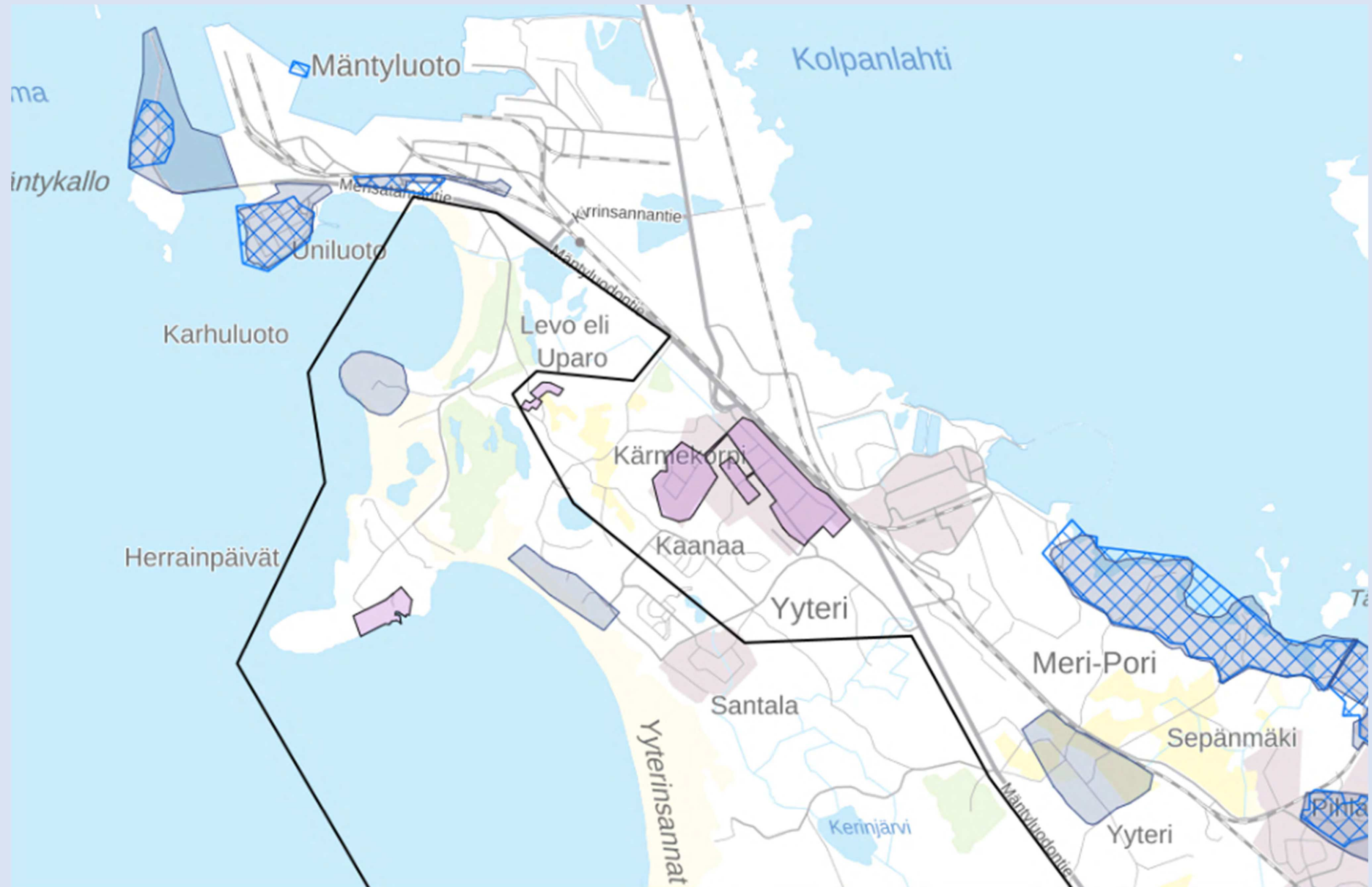
Yyterin maarekisterikylä kuului Porin maalaiskuntaan aina vuoteen 1967 asti, jolloin maalaiskunta liitettiin lopullisesti Porin kaupunkiin. Yyterin niemenkärki, Mäntyluoto, Levo ja Kaanaa oli liitetty Porin kaupunkiin jo aikaisemmin.

Yyterin santojen virkistyskäyttö voimistui 1930-luvulla, kun suojeluskunta sai Rosenlew-yhtiöltä Yyterin kartanolle kuuluneen alueen käyttöoikeuden. Sannoille rakennettiin vuonna 1933 Meriravintola, jonka lähelle rakennettiin viikonloppumajoja. Rakennukset on sittemmin purettu.

Toisen maailmansodan jälkeen monet työnantajat ja ammattiyhdistykset järjestivät työntekijöilleen lomanviettomahdollisuuksia ja –paikkoja, jotka olivat tarkoitettu työntekijöiden perheiden tai lasten kesäleirityypiseen lomanviettoon. Teollisuuslaitokset ja ammattiyhdistykset rakensivat lomakylä Yyterinniemen alueelle. Näistä on tallella ainakin osittain vielä Porin kuntatyöntekijöiden ammattiosasto 27:n vuonna 1948 rakennuttama lomakylä Herrainpäivillä sekä osittain alun perin Rosenlewille kuulunut lomakylä Yyterin santojen alueella. Nykyisin työntekijöiden lomanviettomahdollisuuksien järjestämistä ei enää nähdä yritysten ydintoimintana. Moni yritys on myös lakannut olemasta. Yhteisöllinen lomanvietto ei vastaa nykystandardeja ja entiset lomakylät ovat käyneet uhanalaisiksi. Alueen matkailukäyttö tehostui entisestään, kun Rantasiphotelli Yyteri valmistui 1970-luvun alkupuolella. Nykyisin Yyteri on valtakunnallisesti tunnettu matkailukohde.

Yyterin maarekisterikylä on arvoiltaan hyvin moninainen ja muodostuu useasta erilaisesta kokonaisuudesta. Yyterin maisemat ovat valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (VAMA 2021). Maisema-alueita on käsitelty tarkemmin kaava-alueelta laaditussa erillisessä maisemaselvityksessä (Vuokko Kemppi-Vienola 2025). Valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä (RKY 2009) alueella edustavat kolmesta aluekokonaisuudesta muodostuva *Mäntyluodon satama- ja luotsiympäristö* sekä *Pihlavan huvila-alue*. RKY-alueiden lisäksi *Uniluoto, Kallon majakka ja luotsiasema, Mäntyluodon asema-alue* sekä *Pihlavan huvila-alue* on osoitettu maakunnallisesti merkittäviksi kulttuuriympäristöiksi RKY-alueista hieman poikkeavilla aluerajauksilla (Satakunnan rakennusperintö 2023). Muut Satakunnan rakennusperintö 2023-selvityksessä maakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt Yyterin alueella ovat *Karhuluodon huvilat, Yyterin hotelli ja huvilat* ja *Yyterin kartano ja koulu*.

Tämän selvityksen yhteydessä Yyterin maarekisterikylän alueelta osoitettiin paikallisesti merkittäviksi yksittäiskohteiksi kaikkiaan 104 kohdetta. Paikallisesti merkittäviksi aluekokonaisuuksiksi esitetään Kaanaan 1950-1960-luvulla rakennettua kokonaisuutta sekä Herrainpäivien lomakyläaluetta.

Yyterin alueella sijaitsee runsaasti rakennetun kulttuuriympäristön ja maiseman arvoalueita. Tumman sininen rasteri osoittaa valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY2009) ja musta rajausta valtakunnallisesti merkittävän maisema-alueen (VAMA2021). Vaaleamman siniset aluemerkinnot edustavat maakunnallisesti merkittäviä kulttuuriympäristöjä (Satakunnan rakennusperintö 2023) ja violetit tämän selvityksen yhteydessä osoitettuja paikallisesti merkittäviä kulttuuriympäristöjä. Kartta: Satakunnan Museon Pakki-sovellus.

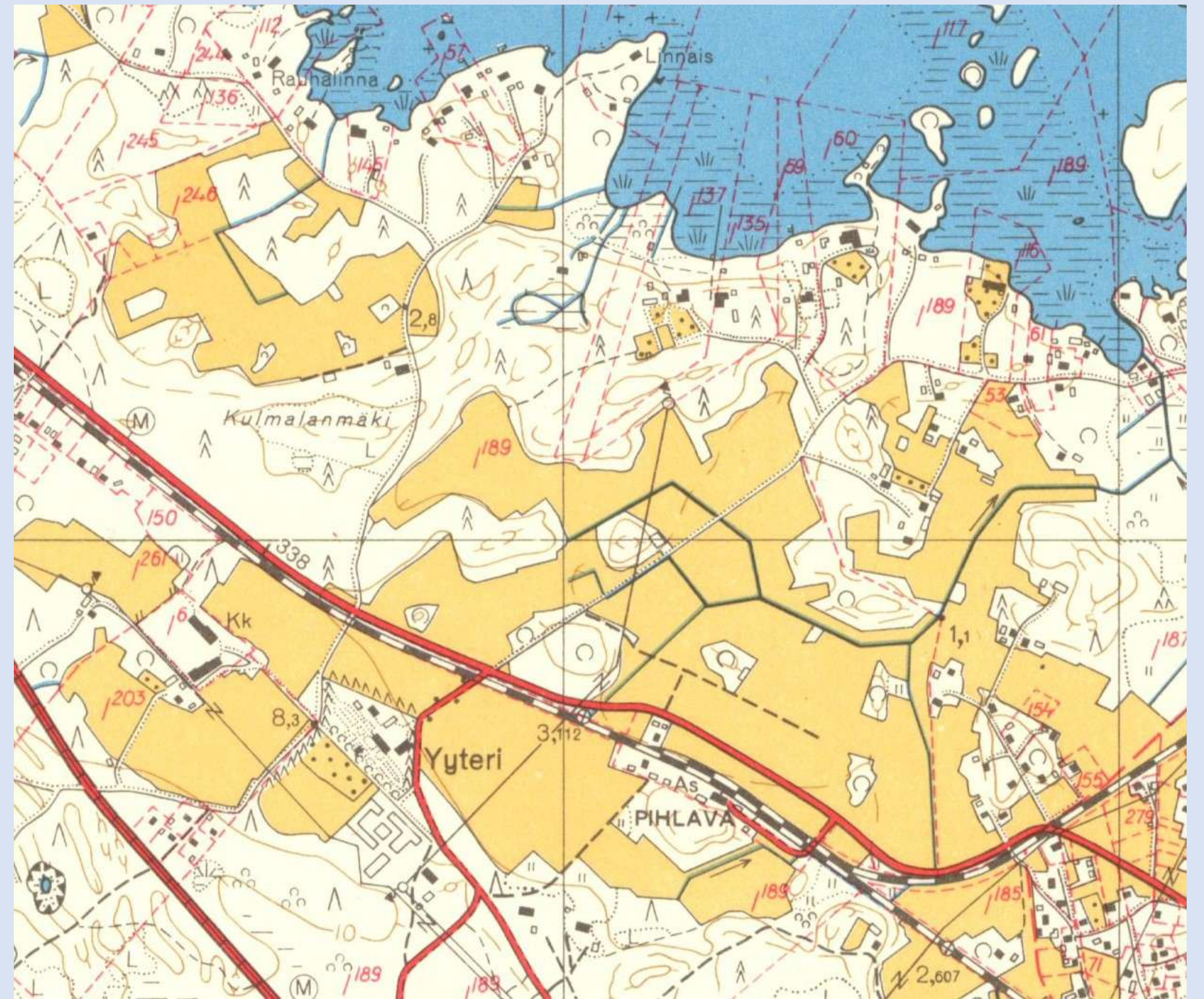
Oikealla Yterin kartta vuodelta 1689. Geometrisch Affrijtningh Öfwer Yttröo Belägit I Nedre Sattagunda Häradh och UlfzBy Sochn. Yterinniemen kärki on osapuilleen nykyisen Levon kohdalla. Herrainpäivät, Karhuluoto, Uniluoto ja Mäntyluoto olivat vielä saaria. Keskiosassa erottuvat Yterin säteriratsutilan rakennukset sekä pellot ja niityt. Myöhemmin kartanoksi kutsuttu kokonaisuus kuului tässä vaiheessa eversti Bernhard Rehbinderville. Veljekset Wilhelm ja Erik Rosenlew ostivat tilan Vanhakartanoilta 20.4.1920. Rosenlewit omistivat jo tässä vaiheessa useita Pihlavan huviloista. Kartta: Kansallisarkisto.

Yterin kartanon ja sitä ympäröivien jäljellä olevien viljelyalueiden historia ulottuu jo satojen vuosien taakse. Nykyinen rakennuskanta ajoittuu iäkkäimmiltä osiltaan 1700-luvulle. Rosenlewin aikana 1920-luvulla rakennettiin päärakennuksen eteläpuolelle näyttävät karjasuojat, jotka suunnitteli arkkitehtitoimisto Frosterus & Gripenberg. Alakuvassa kartanon rakennukset vuonna 1927. Valokuva: John Englund / Satakunnan Museo.

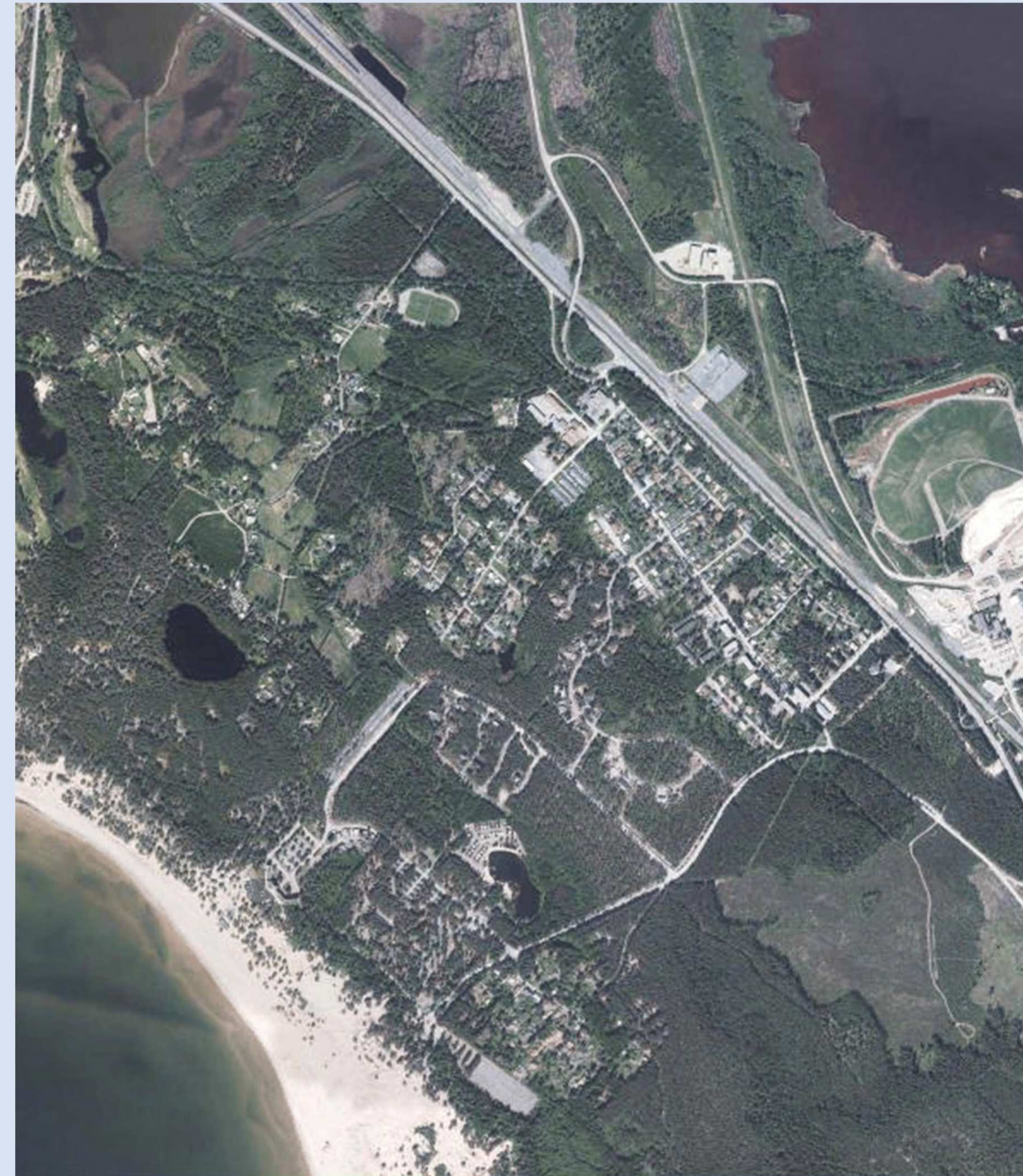
97

Yyterin maarekisterikylän aluetta vuosien 1962 ja 1970 peruskartoissa. Oikealla Yyterin kartanon viljelykset ovat säilyneet pääosin vastaavina kuin aikaisemmin. Vasemmalla ylhäällä Mäntyluodon satama-alue on laajentunut huomattavasti ja on mantereeseen kiinni. Myös Kallio on yhdistetty mantereeseen pengertiellä. Reposaarelle johtava pengertie valmistui vuonna 1956. Asutusta on levinnyt kartan eteläosassa erottuvan Kaanaan alueelle Kemiran tehtaiden ansiosta. Karhuluodon ja Herrainpäivien alueilla huvila-asutus on tiivistynyt. Vasemmalla alhaalla vuodelta 1962 olevassa peruskartassa Yyterin santojen läheisyyteen on syntynyt Santalan alue. Yyterin alueelle syntyi myös mm. teollisuuslaitosten lomakylä, jotka ovat nykyään uhanalaisia ja osittain jo alueelta hävinneet. Santalan eteläpuolella sijaitsee alun perin Rosenlew-yhtiöiden työntekijöilleen perustama lomakylä. Herrainpäivillä sijaitsee puolestaan mm. Outokummun tehtaiden ja Porin Kunnantyöntekijöiden ammattiosasto 27:n lomakylä, joka on tässä selvityksessä osoitettu paikallisesti merkittäväksi kokonaisuudeksi. Kartat: Maanmittauslaitos.

Yyterin aluetta kuvattuna 1956. Hiekkarantojen ympäristö on vielä melko rakentamatonta. Alareunassa erottuu 1930-luvulla rakentunut Santalan alue. Mäntyluodon tien varteen on alkanut muodostumaan Kaanaan asuinalue ja sen länsipuolella erottuu Kärmekorven jälleenrakennuskauden kokonaisuus. Kuvan oikeassa laidassa erottuvan vuonna 1957 perustetun Vuorikemia Oy:n alue on vielä rakentamaton. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

Yyterin aluetta kuvattuna 2022. Merkittävät luontoarvot omaavan Yyterin alueen asutus on keskittynyt samoille paikoille, kuin jo 1950-luvun lopulla otetussa kuvassa. Vuorikemian tehtaan (nyk.Venator) perustaminen näkyy Kaanaan asuinalueen kasvuna. Yyterin santon läheisyyteen rakentui kylpylähotelli 1970-luvun alkupuolella. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

6.1. MÄNTYLUOTO

Mäntyluodon rakennettu ympäristö koostuu pääosin merenkulun toiminnoista. Sataman vanhin osa rakennettiin vuosina 1898-1901 Yyterinniemen luoteiskärkeen Mäntyluodon ja Vasikkaluodon saarille. Samaan aikaan sen eteläpuolelle rakennettu rautatie määräsi sataman paikan. Rautatie Porista Mäntyluotoon valmistui vuonna 1899 täyttämään maaliikenneyhteystarpeen kaupungin ja uuden sataman välillä sekä luomaan yhteyden Tampereen kautta Helsinkiin. Satama hallitsee edelleen Mäntyluodon kaupunginosaa.

Kallon majakka valmistui vuonna 1903 palvelemaan Porin uutta ulkosatamaa. Kalloa ja mannerta yhdistävä pengertie rakennettiin 1930-luvulla, kun Mäntykalloon rakennettiin Lipsasen kauppahuoneen pieni öljysatama. Alueen kulttuurihistoriallisesti merkittävää rakennuskantaa edustavat myös vuonna 1900 valmistunut arkkitehti Bruno Granholmin suunnittelema Mäntyluodon asema, sekä vuonna 1917 valmistunut porilaisen arkkitehtitoimisto Fagerholm & Nordmanin (Arthur Fagerholm ja Torkel Nordman) suunnittelema Mäntyluodon hotelli, joka on edelleen alkuperäisessä käytössään.

Satamakadun varrella sijaitsevat pääasiassa sodan jälkeen rakennetut liikerakennukset kuuluvat virallisesti Mäntyluodon kaupunginosaan, mutta palvelukeskittymä on tässä yhteydessä käsitelty osana Uniluodon asuinalueetta.

Yläkuvassa Kallon merenkäyntiin liittyvää rakennuskantaa. Kallossa toimiva Segelföreningen i Björneborg on perustettu vuonna 1856 ja se on Suomen vanhimpia ellei vanhin urheiluseura. Alakuvassa vuonna 1963 valmistunut kaupunginarkkitehti Olaf Küttnerin suunnittelema entinen samakonttori Merisatamantien varressa. Satama-alue sekä siihen liittyvät toiminnot hallitsevat Mäntyluodon maisemaa.

Mäntyluodon satama-alue ympäristöineen on kokenut monta muutosta vuosikymmenten aikana ja tällä on ollut merkitystä myös nykyisen Meri-Porin alueen kehitykseen. Vasemmalla yläkuvassa sataman laajennustyöt 1930-luvulla. Kuva: Museovirasto/Finna. Oikealla ylhäällä värikuva satamasta 1950-luvulta. Vasemmalla alhaalla satama-aluetta Uniluodon suuntaan 1950-luvulla. Kuvassa erottuvat mm. Hacklinin ja Krogiuksen konttorit ja taustalla vuonna 1939 valmistunut Uniluodossa sijaitseva kivikoulu. Valokuvat: Satakunnan Museo. Oikealla alhaalla Kirrinsannan telakka-aluetta vuonna 1990. Öljynporauslauttojen valmistus oli alueella hallitseva maisemallinen elementti. Valokuva: Työväen arkisto/Finna.

Mäntyluoto 1958. Alueen pohjoisosa on satamateollisuuden käytössä ja alueelle on muodostunut jo hyvät logistiset yhteydet. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

Mäntyluoto 2022. Alueen pohjoisosa on laajentunut; merialueita on täytetty sataman tarpeisiin. 1950-luvun jälkeen alueelle muodostunut rakennuskanta on pääasiassa ”käyttörakennuksia”, kuten halleja ja varastorakennuksia. Sataman itäpuolelle KIRRINSANTAAN syntyi Mäntyluodon telakka 1970-luvun alussa. Telakka-alueen itäpuolella näkyy 1950-luvulla rakentunut Reposaarentie, sekä myöhemmin rakennettu rautatie Tahkoluodon satamaan. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

MÄNTYLUODON SATAMA- JA LUOTSIYMPÄRISTÖ (RKY2009)

Museoviraston valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen (RKY) inventoinnissa mainitaan Mäntyluodon luotsi- ja satamaympäristön alueesta:

Mäntyluodon satama on monipuolinen satamahistoriaan ja merenkulkuun liittyvä ympäristö yhdessä viereisen Reposaaren kanssa.

Porin satamien, Mäntyluodon ja Reposaaren, edustalla sijaitseva Kallon saari on historiallisesti merkittävä luotsipaikka. Kallossa olevat merenkulun turvalaitteet sekä luotsiasemat muodostavat ajallisesti monikerroksisen, suhteellisen tiiviin ja hyvin säilyneen rakennuskokonaisuuden. Vilkaassa satamamiljöössä ovat rakennukset ovat säilyttäneet yhteytensä alkuperäiseen toimintaympäristöönsä.

Kallon majakka koostuu rautaisesta 9,3 metriä korkeasta graniittijalustalle perustetusta loistotornista ja siinä kiinni olevasta puurakennuksesta (1885/1903). Tornissa on kaksi edelleen toimivaa valolaitetta, joista toinen on majakan alkuperäinen diopterinen valolaite. Majakan vieressä on vanha sumumerkinantoasema (1906). Konesuojana ja koneenkäyttäjän asuntona toiminutta rakennusta on laajennettu toisen maailmansodan jälkeen, jolloin siitä myös poistettiin sumutorveen liittynyt tekniikka. Kallon luotsiasemalla on vanha, Krimin sodan jälkeen rakennettu luotsivartiotupa (1859).

Mäntyluodon satama-alueen meriliikennehistorialliseen kokonaisuuteen uudistuneella satama-alueella kuuluu satamaloistoksi 1903 arkkitehti Gustaf Nyströmin suunnitelmin rakennettu koristeellinen ns. Ryssäntorni, joka on nykyisin valoton tunnusmajakka. Ryssäntorni ja sen viereen myöhemmin sijoitettu Luveeni-nosturi (satamakäytössä 1901-1985) on keväällä 2020 siirretty laiturialueen muutostöiden vuoksi sivummalle.

Mäntyluodon satama-alueen satamarataan liittyy asemamiljöö puistoineen. Asemarakennusta, joka on valmistunut 1900 arkkitehti Bruno Granholmin laatimien tyyppipiirustusten pohjalta, on laajennettu 1900-luvun alussa. Satamaliikenteen kasvuun liittyy myös aseman viereen 1918 [1917] valmistunut hotelli ja ravintola.

Satama-alueeseen liittyy Uniluodon pieni ja tiheästi rakennettu yhdyskunta suorakulmaisine tontteineen ja pienine asuinrakennuksineen, jotka ovat pääasiassa 1900-luvun alusta. Rakennuksista edustavin on nykyisin kouluna toimiva Johan Nordstrandin suunnittelema ja merikapteeni Oscar Heinen rakennuttama uusrenessanssihuvila. Toinen koulurakennus on vuodelta 1939, suunnittelijana arkkitehti Jaakko Laaksovirta.

Mäntyluodon valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö koostuu neljästä osakokonaisuudesta. Lännempänä sijaitsee Kallon majakan ympäristö, etelässä Uniluodon asuinalue ja idässä Mäntyluodon asema-alue ympäristöineen. Pohjoisin osakokonaisuus käsitti aikaisemmin Gustaf Nyströmin suunnitteleman satamaloiston, nk. ”Ryssäntornin” sekä satamanosturi ”Luveenin”. Nämä siirrettiin satama-alueella etelämmäksi heti Mäntykalloon johtavan pengertien pohjoispuolelle.

Kallon majakka.

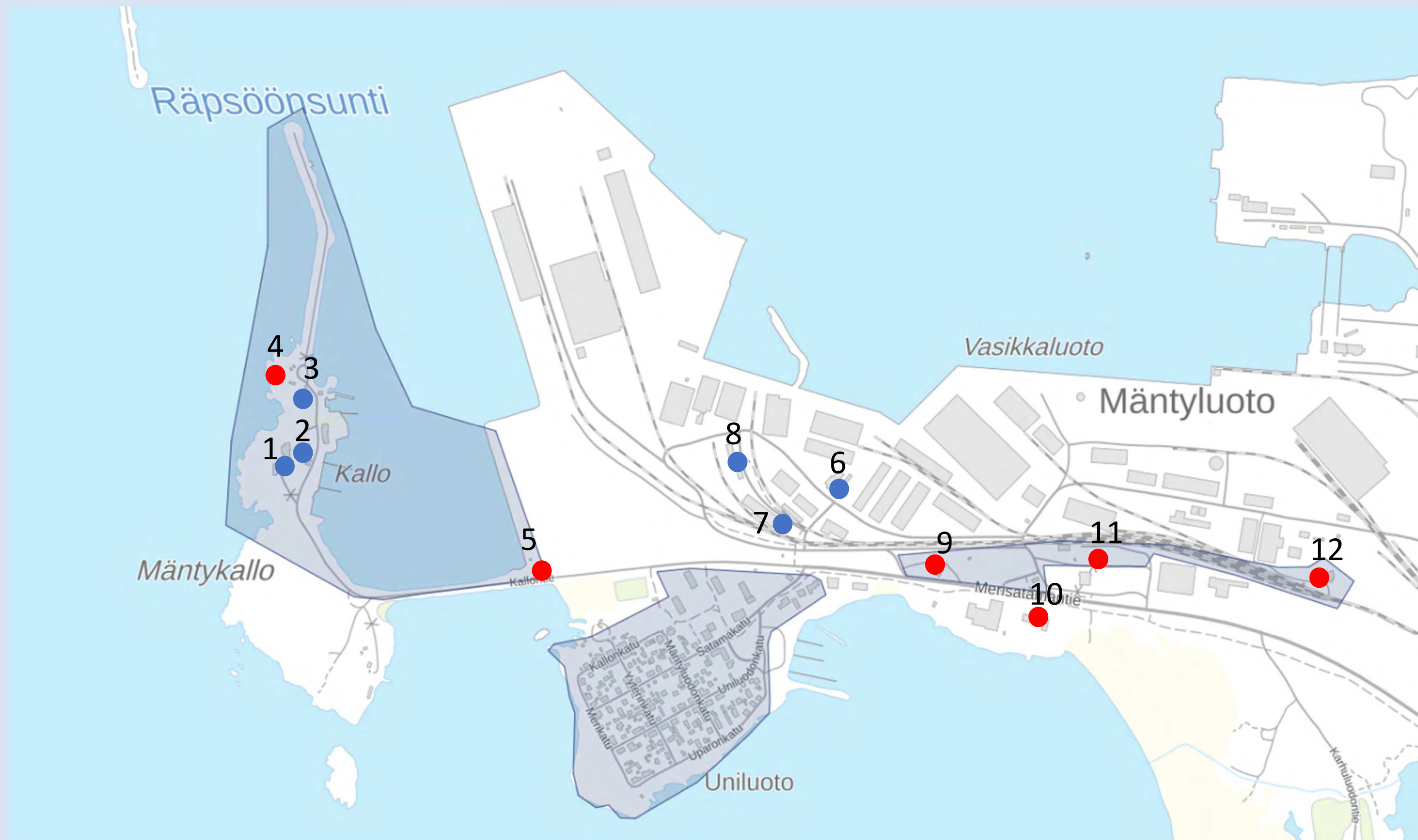
Mäntyluodon sataman ympäristön kokonaisuuksia on osoitettu myös RKY-alueista hieman poikkeavin aluerajauksin maakunnallisesti merkittäviksi kulttuuriympäristöiksi (Satakunnan rakennusperintö 2005 ja 2023). Lisäksi satama-alueella sijaitseva Mäntyluodon asemarakennus kuuluu ns. rautatiesopimuksen piiriin. Vuonna 1998 allekirjoitetun valtakunnallisia rautatieasema-alueita koskevan menettelytapasopimuksen (Rautatiesopimuksen) osapuolina olivat ympäristöministeriö, Museovirasto, Ratahallintokeskus, VR-yhtymä Oy, Valtion kiinteistölaitos (nykyinen Senaatti-kiinteistöt) ja Metsäntutkimuslaitos.

Mäntyluodon asema-alueen maakunnallisesti merkittävään kulttuuriympäristöön on liitetty myös viereinen arkkitehtien Fagerholm & Nordman suunnittelema Mäntyluodon hotelli. Alueen kuvauksessa mainitaan: *Porin ja Mäntyluodon sataman välinen rautatie rakennettiin vuosina 1895-99. Mäntyluodon edustava rautatieasema valmistui vuonna 1900. Se on rakennettu arkkitehti Bruno Granholmin laatimien tyyppipiirustusten mukaan ja sitä on laajennettu vuosina 1912 ja 1915. Asema-alueeseen liittyy myös jonkin matkan päässä oleva veturitalli.*

Rautatieaseman länsipuolella sijaitseva arkkitehtuuritoimisto Fagerholm & Nordmanin suunnittelema 1910-luvulla rakennettu jugendtyylinen hotelli- ja ravintolarakennus liittyy olennaisesti satamakaupunginosan miljööseen.

Yläkuvassa satamanosturi Luveeni ja satamaloisto ”Ryssäntorni” nykyisessä sijoituspaikassaan Mäntykalloon johtavan pengertien varressa. Keskellä vuonna 1917 valmistunut edelleen toiminnassa oleva Mäntyluodon hotelli. Alakuvassa vuonna 1900 valmistunut Mäntyluodon asema.

Mäntyluodon satama-alueen ympäristössä vanhinta rakennuskantaa edustavat Kallon majakka (1903) ja purjehdusseuran rakennukset (1906-1940-luku). Sataman arkinen ruokalarakennus ja satamakonttori ovat sotienjälkeiseltä ajalta. Rakennukset on arvotettu luokkaan A ja B.

Mäntyluodon maakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen rajaukset sekä inventoinnissa huomioidut yksittäiskohteet:

1. Kallontie 24, Kallon luotsiasema, nykyinen merivartioasema
2. Kallontie 24, luotsitupa
3. Kallontie 26, purjehdusseuran rakennukset
4. Kallontie 26, Kallon majakka

5. Kallontie, Ryssäntorni ja Luveeni
6. Mäntyluodon satama, ruokalarakennus
7. Mäntyluodon satama, ent. Krogiuksen konttori
8. Mäntyluodon satama, Hacklinin konttori
9. Merisatamantie 2, Mäntyluodon hotelli

10. Merisatamantie 13, entinen satamakonttori
11. Merisatamantie 4, Mäntyluodon asema
12. Mäntyluodon satama, Veturitalli

6.2. UNILUOTO

Uniluoto sijaitsee Mäntyluodon lounaispuolella ja muodostaa teollisen satama-alueen välittömään läheisyyteen oman yhtenäisen asuinalueensa. Alueeseen kiinteästi liittyvät Satamakadun varressa sijaitsevat liikerakennukset kuuluvat virallisesti Mäntyluodon kaupunginosaan, mutta tässä yhteydessä ne käsitellään edellä osana Uniluotoa historiallisen kontekstinsa vuoksi.

Uniluodon neljä ensimmäistä huvilaa valmistuivat 1900-luvun vaihteessa. Mäntyluodon talvisataman (1898 -) ja rautatien (1899) myötä huviloiden ympärille rakentui satamatyöläisten, merimiesten ja kalastajien asuttama yhdyskunta. 1900-luvun vaihteen huvilaan 1920-luvulla perustettu Mäntyluodon koulu sai funktionalistisen uudisrakennuksen kaupunginarkkitehti Jaakko Laaksovirran suunnittelemana vuonna 1939.

Uniluoto on palstoitettu 1900-luvun alussa ruutukaavan ihanteita noudattaen ja rakennettu valtaosin puusta. Kortteleita on täydennetty erityisesti 1920-luvulla ja jälleenrakennuskaudella. Alueen nykyinen asemakaava on pääosin vuodelta 1957!

Alueelle leimallisia piirteitä ovat myös aidatut pihat, portit sekä pienet autotallit päälystämättömien katujen varsilla. Puukaupunginosa on säilyttänyt omaleimaisen ilmeensä, mutta myös yhtenäisen mittakaavansa täydennysrakentamisesta huolimatta. Teollisuuden voimistuminen ja Kirrinsannan telakan rakentaminen aiheuttivat asuntotarpeen, jota tyydyttämään rakennettiin vuosina 1972-73 muutamia kerrostaloja Kallontien tuntumaan. Nämä lamellikerrostalot sekä yksi 1960-luvulla valmistunut pistetalo ovat huomioitu Satakunnan rakennusperintö 2023-selvityksessä osaksi Uniluodon maakunnallisesti merkittävää kulttuuriympäristöä.

RKY-alueesta poiketen kerrostalojen lisäksi myös 1970-luvulla valmistuneet Satamakadun varren liikerakennukset on huomioitu osaksi maakunnallisesti merkittävää kulttuuriympäristöä. Alueen kuvauksessa mainitaan: *Uniluodon yhdyskunta on syntynyt 1900-luvun alussa Mäntyluodon talvisataman rakentamisen (1898-1901) yhteydessä. Niemi palstoitettiin säännöllisen suorakulmaisiin tontteihin. Puiset asuinrakennukset ovat valtaosaltaan 1900-luvun alusta. Rakennuksista edustavin on entinen Heinen huvila. Merikapteeni Oscar Heinen rakennuttama huvila valmistui Uniluotoon vuonna 1900 porilaisen J. Nordstrandin suunnittelemana. Koristeellisen uusrenessanssirakennuksen ensimmäinen kerros on tiiltä, toinen ja kolmas puuta.*

Vieressä sijaitseva, arkkitehti Jaakko Laaksovirran suunnittelema funktionalistinen koulurakennus on valmistunut vuonna 1939. Satamakadun alkupäässä on T. Blomqvistin vuonna 1935 suunnittelema funktionalismia ja klassismia yhdistävä muuntoasema ja puhelinkeskus.

Uniluodon 1900-luvun alusta lähtien ruutukaavaan rakentuneen asuinalueen lisäksi Uniluotoon voidaan kiinteästi katsoa kuuluvan Satamakadun varrella sijaitsevat 1940-60-luvulla rakennetut liikerakennukset, jotka virallisesti kuuluvat Mäntyluotoon. Etualalla 1930-luvulla valmistunut klassistinen muuntoasema ja puhelinkeskus. Alakuvassa Uniluodon vuosina 1972-73 rakennettuja lamellitaloja, joita rakennettiin satama-alueen ja uuden telakan työntekijöille. Valokuvat: Olli Joukio.

Uniluodon 1900-luvun alusta lähtien rakentuneen asuinalueen rakennuskantaa. Vasemmalla alhaalla alueen varhaista rakennuskantaa edustava vuonna 1901 valmistunut arkkitehti Johan Nordstrandin suunnittelema "Heinen huvila" sekä kaupunginarkkitehti Jaakko Laaksovirran suunnittelema koulurakennus vuodelta 1939.

Uniluoto vuoden 1958 ilmakuvassa. Alue oli jo 1950-luvulle tultaessa rakentunut tiheään ja sen muodostumiseksi omaksi asuinalueeksi vaikutti Mäntyluodon talvisataman perustaminen 1900-luvun alussa. Pääosa alueen rakennuskannasta on 1900-luvun alusta. Satamaa vastapäätä on rakennettu liikerakennuksia. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

Uniluoto vuonna 2024 otetussa ilmakuvassa. Uniluodon pohjoisosan 1970-luvun kerrostalot muovasivat maisemaa merkittävästi. Liikerakennusten määrä lisääntyi 1960-luvulla. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

Uniluodon maakunnallisesti merkittävän alueen rajausta ja inventoinnissa huomioitavat yksittäiskohteet:

1. Satamakatu 25, entinen ns. uusi säästöpankki
2. Satamakatu 23, entinen säästöpankki
3. Satamakatu, Mäntyluodon muuntoasema
4. Mäntyluodonkatu 1, päärakennus
5. Uniluodonkatu 9, ulkorakennus; vanha yleinen sauna
6. Uniluodonkatu 3, pää – ja ulkorakennus
7. Uparonkatu 2, päärakennus
8. Uniluodonkatu 1 a, pää – ja ulkorakennus
9. Uniluodonkatu 2, päärakennus
10. Uniluodonkatu 4, tontin rakennukset
11. Uniluodonkatu 6, päärakennus
12. Yterinkatu 6, päärakennus
13. Yterinkatu 8, päärakennus – ja pihapiiri
14. Yterinkatu 5, ulkorakennus
15. Mäntyluodonkatu 6, ent. kauppa
16. Satamakatu 9, päärakennus
17. Satamakatu 15, päärakennus
18. Satamakatu 19, Mäntyluodon entinen koulu ja Heinen huvila.
19. Uniluodonkatu 20, päärakennus
20. Uniluodonkatu 18 / Mäntyluodonkatu 5, päärakennus
21. Satamakatu 20, päärakennus – ja ulkorakennus
22. Satamakatu 18, päärakennus
23. Mäntyluodonkatu 11, päärakennus
24. Satamakatu 16, pää – ja ulkorakennus
25. Mäntyluodonkatu 12, Lokkilinna
26. Kallontie 11, päärakennus
27. Satamakatu 10, päärakennus
28. Satamakatu 8, Hacklinin työhönottokonttori
29. Yterinkatu 12 / Kallontie 7, päärakennus
30. Satamakatu 4, pihapiirin rakennukset

Uniluoto on valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö. Uniluodon yhdyskunta syntyi 1900-luvun alussa, kun Porin ulkosatama siirrettiin Reposaaresta Mäntyluotoon. Uniluodon niemi palstoitettiin säännöllisen suorakulmaisiin tontteihin. Puiset asuinrakennukset ovat valtaosaltaan 1900-luvun alusta, mutta joukossa on myös muutamia jälleenrakennuskauden rakennuksia. Kartalla osoitettu maakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön rajausta (Satakunnan rakennusperintö 2023) sekä inventoidut kohteet, jotka arvotettu joko A- tai B-luokkaan.

Luokka A ●
Luokka B ●

6.3. KARHULUOTO

Yyterin kartanolle kuulunut Karhuluoto (Björnholm) on saari vielä 1850-luvun kartoissa. Karhuluotoon rakennettiin huviloita 1800-luvun loppupuolella sekä 1900-luvun alkupuolella. On mahdollista, että paikalla oli tätä ennen myös Yyterin kartanolle kuulunut torppa tai torppia, joita varakkaammat porvarit hankkivat huvilakäyttöön 1800-luvulla. Tähän viittaisi ainakin alueella sijaitseva Soltorp, jota ei ole kuitenkaan merkitty torpaksi 1900-luvun alun venäläisessä topografikartassa. Karttamerkintöjen mukaan alue näyttäisi toimineen 1800-1900-lukujen vaihteessa pääasiassa huvilakäytössä. Alueen muu rakennuskanta ajoittuu 1900-luvun alkupuolen sekä puolivälin paikkeille. Kuten monella muullakin alueella, Mäntyluodon satamaan johtava rautatie vauhditti alun perin varakkaamman väestön huvilakulttuurin leviämistä myös Yyterinniemen alueella.

Karhuluodon huviloista edustavimmat ovat 1900-luvun alussa arkkitehti Johan Nordstrandin suunnittelema Villa Björnbo ja arkkitehtitoimisto Borg, Sirén & Åbergin 1920-luvulla suunnittelema Hiltula. Arvokkaita ovat myös arkisemmat pienten tilojen pihapiirit, joissa on säilynyt myös toiminnallisen historian jälkiä.

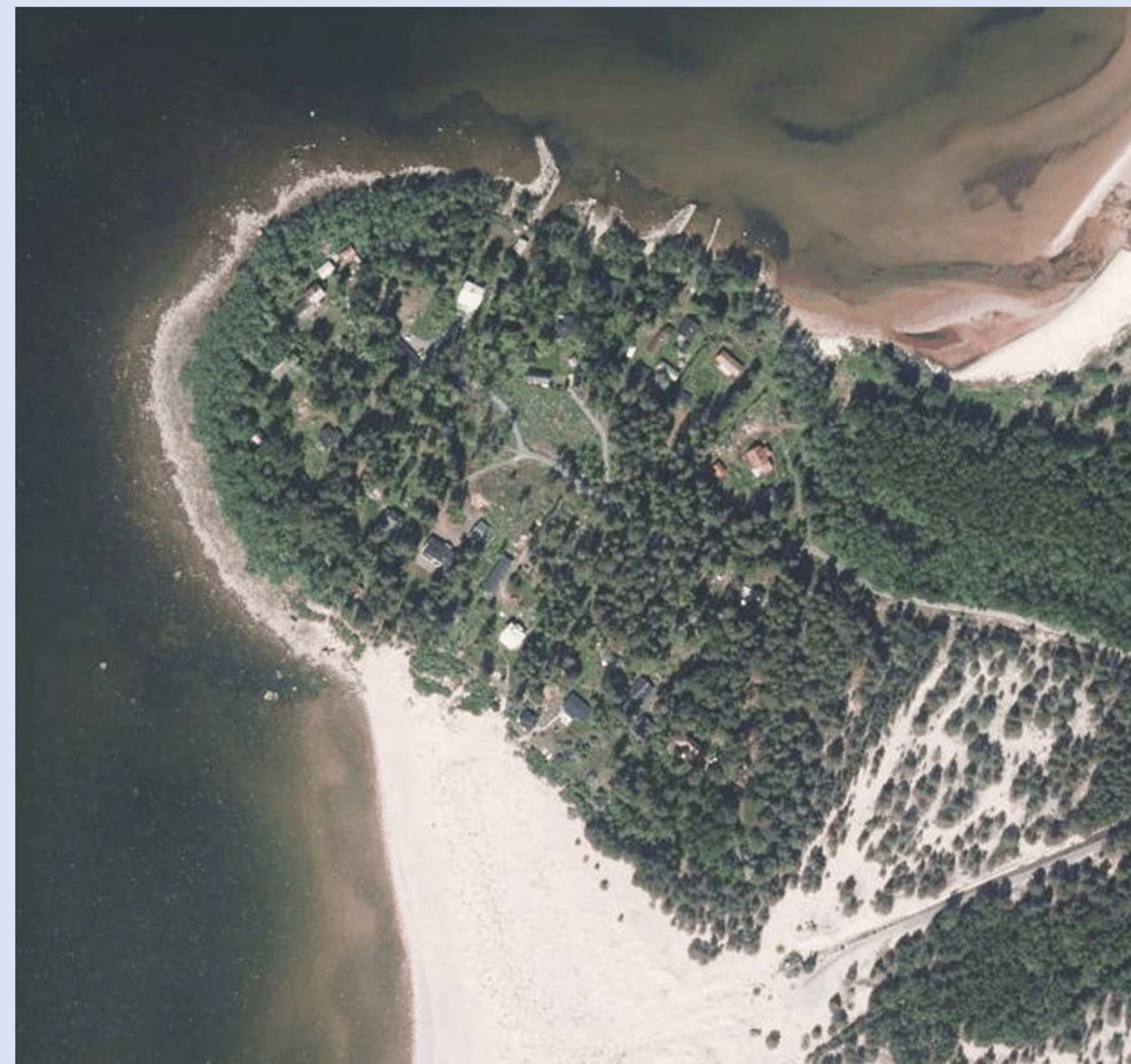
Karhuluoto kuuluu valtakunnallisesti merkittävään maisema-alueeseen *Yyterin maisemat* ja on osoitettu maakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi (Satakunnan rakennusperintö 2005 ja 2023). Alueen kuvauksessa mainitaan (2023): *Karhuluotoon alkoi muodostua jo varhain huvila-asutusta. vanhinta huvila-asutusta edustavat 1900-luvun alussa rakennettu jugendtyylinen, arkkitehtitoimisto Åberg & Sirénin suunnittelema huvila sekä suunnilleen samanikäinen Villa Björnbo.*

Karhuluodon alue 1900-luvun alun venäläisessä topografikartassa. Karttaan on merkitty kolme huvilatonttia. Näistä ovat tallella edelleen kartassa niemen eteläosaan merkitty vuonna 1899 huvilaksi valmistunut Villa Björnbo ja pohjoisrannalla 1800-luvun loppupuolella valmistunut Soltorp, joka nimensä mukaisesti saattaa olla entisiä Yyterin kartanon torppia. Kiinteistöä ei ole kuitenkaan merkitty kartassa torpaksi. Kartalla vaikuttaisi lukevan myös venäjäksi "Datši Lahti", joka viittaa huvila-asutukseen. Kartta: Kansallisarkisto

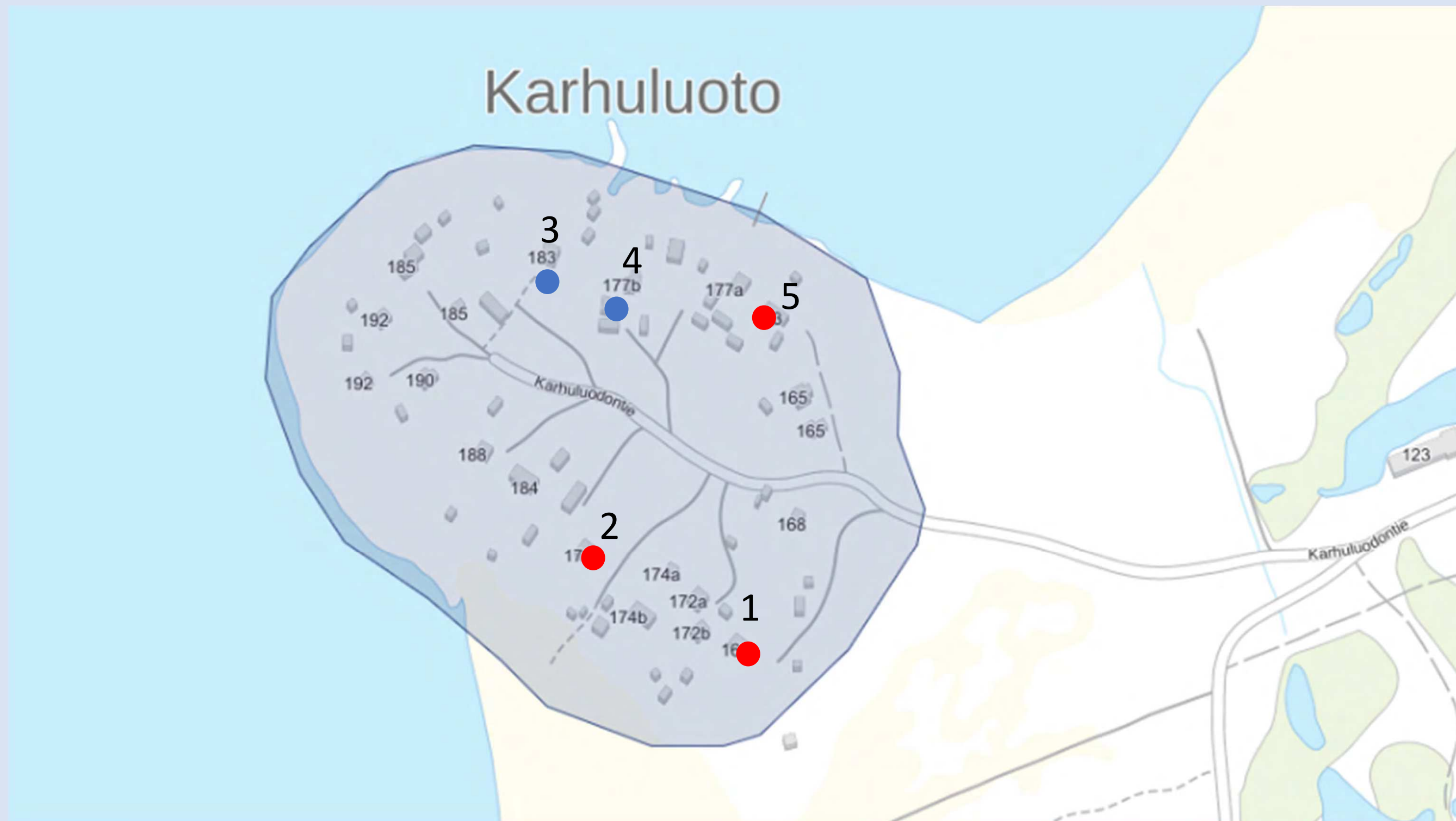

Vuoden 1958 ilmakuvassa Karhuluodossa näkyy alueelle jo 1800-luvun loppupuolella sekä 1900-luvun alkupuolella muodostunut huvila- ja asuinyhdyskunta, jolla rauhaa ja tuulensuojaa Selkämeren tuulilta antoi alueen runsas puusto. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

Vuoden 2022 ilmakuvassa Karhuluoto on rakennetulta maisemaltaan hyvin samantyyppinen, kuin noin 70 vuotta aiemmin. Maa on kohonnut jonkin verran ja puusto on vallannut alaa Karhuluodon itäpuolella. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

KARHULUOTO

Karhuluodon maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö sekä inventoidut kohteet.

Luokka A ●
Luokka B ●

Karhuluodon inventoinnissa huomioidut yksittäiskohteet:

1. Karhuluodontie 162, Hiltula
2. Karhuluodontie 178, Villa Björnbo
3. Karhuluodontie 183, huvila
4. Karhuluodontie 177 b, kalastajantilan pihapiiri
5. Karhuluodontie 163, Soltorp

Soltorp 1800-luvun loppupuolelta.

Vuonna 1899 valmistunut Villa Björnbo.

Vuonna 1926 valmistunut Hiltula.

6.4. LEVO

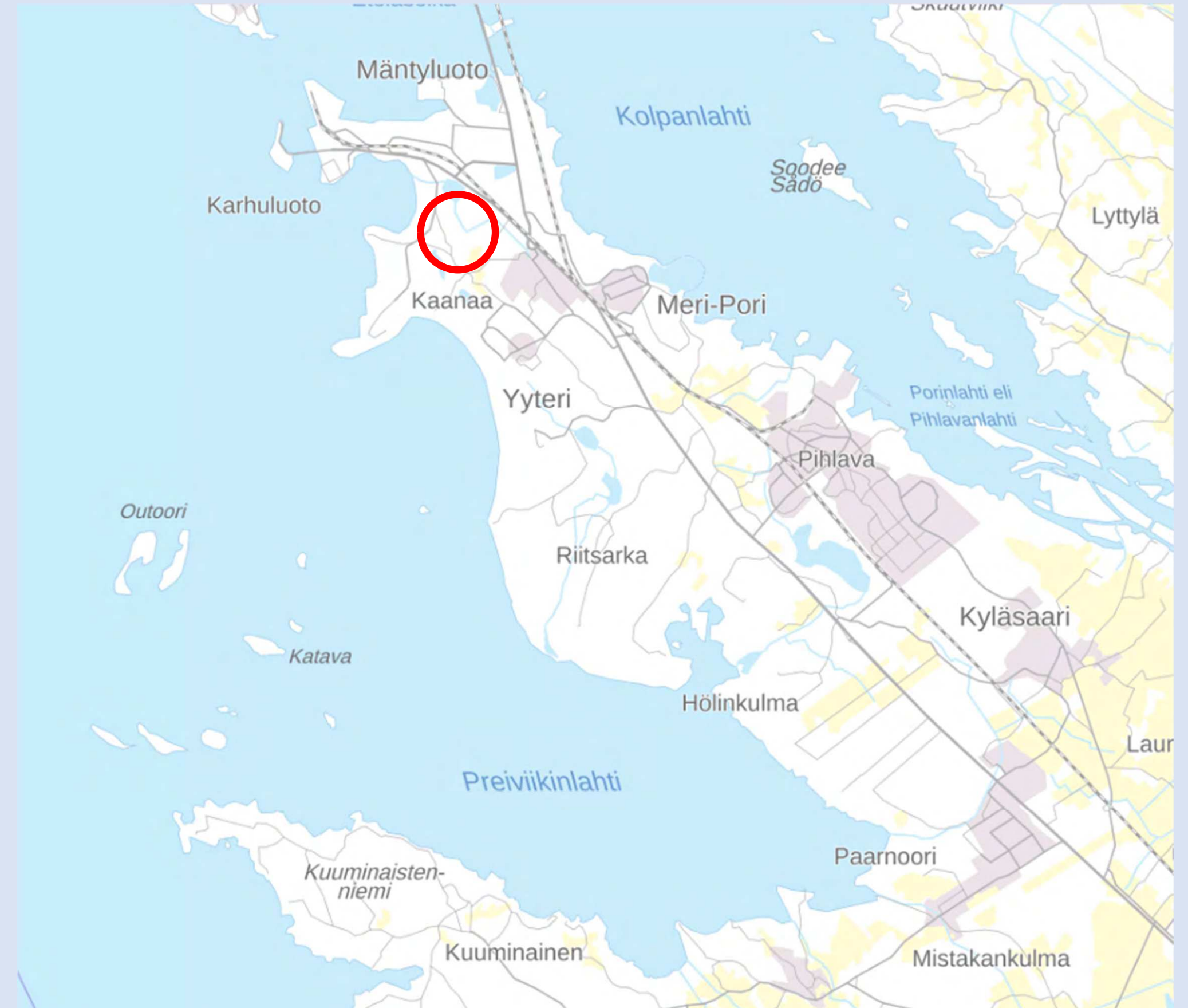
Levon alue on rakennettu 1760-luvulta alkaen, jolloin alueelle perustettiin ensimmäinen Yyterin kartanoon kuulunut torppa. 1800-luvun alussa Levon alueella oli kolme torppaa ja 1830-40-luvulla perustettiin vielä neljäs torppa. 1900-luvun alkuun asti kestäneen torppa- ja maatalouskauden jälkeen Levon asutus on kasvanut läheisen Mäntyluodon sataman laajentumisen tahdissa. Myös 1950-1960-lukujen vaihteessa rakennetulla Vuorikemian tehtaalla ja siihen liittyvällä Kaanaan kaupunginosalla on ollut vaikutusta asutuksen voimistumiseen alueella.

Levon rinnalla alueesta on käytetty myös Upero- tai Uparo-nimeä. Levo-nimi viittaa mahdollisesti karjatalouteen ja karjan lepopaikkaan. Upero/Uparo (tai Uparå) oli puolestaan Levon alueella 1800-luvulla sijainnut torppa, jonka nimi saattaa viitata alueen historialliseen luonteeseen, Yläsaareen. Uparo-niminen alue erotettiin Yyterin kartanosta vuonna 1936. Tälle maa-alueelle rakennettiin sittemmin Kaanaan ja Kärmekorven taajamat.

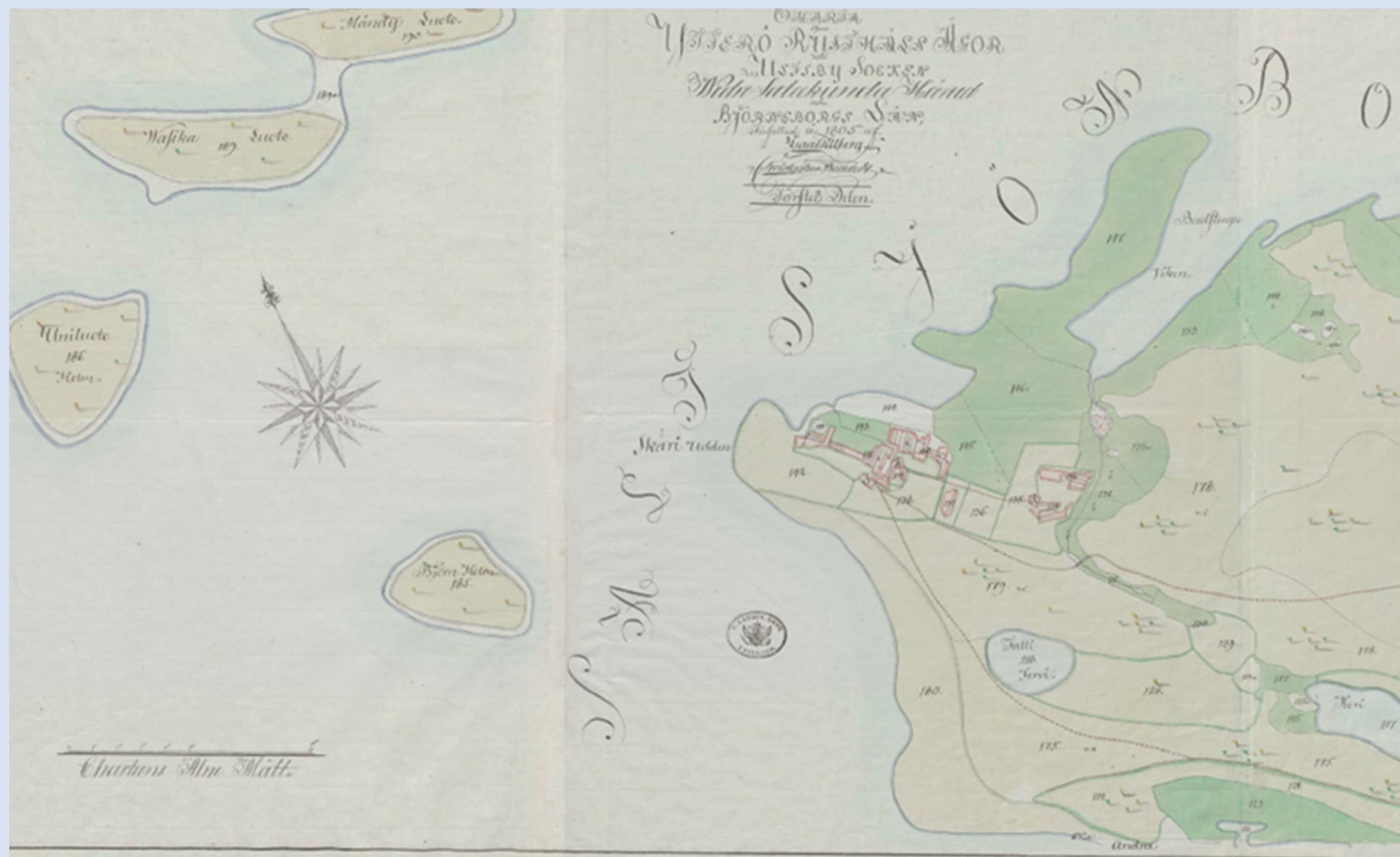
Levon rakennuskanta käsittää entisiä torppia ja mäkitupia sekä pääosin 1930- ja 1950-lukujen välissä rakennettuja omakotitaloja. Torpista lohkotut asuintontit sijoituivat maatalouden ehdoilla tilojen ja viljelysten reunamille, kyläteiden varsille. Tonteille rakennettiin pieniä, mäkitupatyyppejä mökkejä tai hieman suurempia, puolitoistakerroksisia asuinrakennuksia. Työväestön mökkiasutus keskittyi Huvikumuntien varteen, esimiesten ja ammattihenkilöiden rakennuttamat omakotitalot muodostivat oman alueensa Kumpuluodontien varrelle. Oman kokonaisuutensa muodostaa alueen hiekkarantoihin ja dyyniäihin liittyvä kesäasutus, jota syntyi torppien itsenäistymisen jälkeen 1930- ja 1940-luvuilla. Alueella tyypillinen rakennustyyppi on satulakattoinen, 1- tai 1,5 kerroksinen, puuvuorattu asuinrakennus. Vanhemmasta torppakaudesta muistuttavat entisten torppien pihapiirien yksittäiset rakennukset ja peltojen jäänteet. Nykyisten tielinjojen pohjana olevat entiset kärrypolut. Alueen torppien ja mäkitupien pienimuotoinen maatalous on väistynyt 1960-luvun jälkeen, minkä seurauksena peltoala on supistunut.

Kaupunki rakensi vuosina 1954-55 Levon alueelle urheilukentän Kaanaan sekä Mäntyluodon ja Uniluodon asukkaiden käyttöön. TUL rakennutti 1960-luvulla kentän läheisyyteen Yyterin urheilumajan sekä majoitusrakennuksen. Edelleen käytössä oleva kaupungin urheilukenttä ja TUL:n rakennukset edustavat samalla ajan poliittisen järjestötoiminnan ja hyvinvointiyhteiskunnan rakenteita, jossa urheilu- ja liikuntapaikkojen rakentamisella oli merkittävä rooli.

Levon alueella toteutettiin asemakaavatasoinen rakennusinventointi vuonna 2015 (Heilu Oy) kaavan lähtötiedoiksi.

Levon alueen sijainti on merkitty punaisella ympyrällä pohjakarttaan.

Ylhäällä ote Yterin kartanon tiluskartasta vuodelta 1805. Karttaan on punaisella merkitty Levon alueen kolme torppaa sekä niihin kuuluneet viljelykset. Rantaniityt sijoittuvat pääosin torppien pohjois- ja koillispuolelle. Vasemmalla oleva saari on nykyinen Karhuluoto. Kauempana vasemmalla erottuvat saaret ovat Uniluoto ja Mäntyluoto. Alakuvassa tilanne sata vuotta myöhemmin venäläisessä topografikartassa. Levon alueen rakennuskanta sekä pienimuotoiset viljelmät sijoittuvat edelleen torppien alueelle. Kartat: Kansallisarkisto.

Levon aluetta vuoden 1958 ilmakuvassa. Asutus sijoittuu nauhamaisesti alueen teiden varsille. Pienipiirteiset viljelykset vastaavat pääasiassa 1900-luvun alun tilannetta. Alueella oli tässä vaiheessa rakennettu myös huvila-asutusta mm. kuvan alareunassa erottuvan Fatijärven rannalle sekä 1930-luvulta lähtien myös omakotitaloja. Oikeassa yläkulmassa Levon urheilukenttä sekä sitä vastapäätä sijaitsevat TUL:n 1950-luvulla rakennuttamat urheilumaja ja majoitusrakennus. Kuva: Paikkatietoikkuna/historialliset ilmakuvat.

Vasemmalla ylhäällä Levon Kumpuludontien 1930-40-lukujen omakotialuetta, joka on tässä selvityksessä ehdotettu paikallisesti merkittäväksi kokonaisuudeksi. Oikealla ylhäällä Levon urheilukenttään liittyviä rakennuksia 1960-luvulta. Vasemmalla alhaalla Huvikummuntien varren alueelle tyypillistä pienipiirteistä mäkitupatyyppistä maaseutumaisemaa kiviaitoineen. Oikealla alhaalla 1930-luvun huvila Fatijärven alueella.

KUMPULUODONTIEN OMAKOTITALOT, paikallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

Levon entisten torppareiden maankäytön suunnittelu ja maiden lohkominen alkoi 1930-luvulla, kun Mäntyluodon satamaa laajennettiin voimakkaasti. Se lisäsi tonttien kysyntää myös Levon puolella. Torpista lohkotut asuintontit sijoituivat maatalouden ehdoilla tilojen ja viljelysten reunamille, kyläiden varsille. Tonteille rakennettiin pieniä, mäkitupa-tyyppisiä mökkejä tai hieman suurempia, puolitoistakerroksisia asuinrakennuksia. Työväestön mökkiasutus keskittyi Huvikummuntien varteen, esimiesten ja ammattihenkilöiden rakennuttamat omakotitalot muodostivat oman alueensa Kumpuluodontien varrelle.

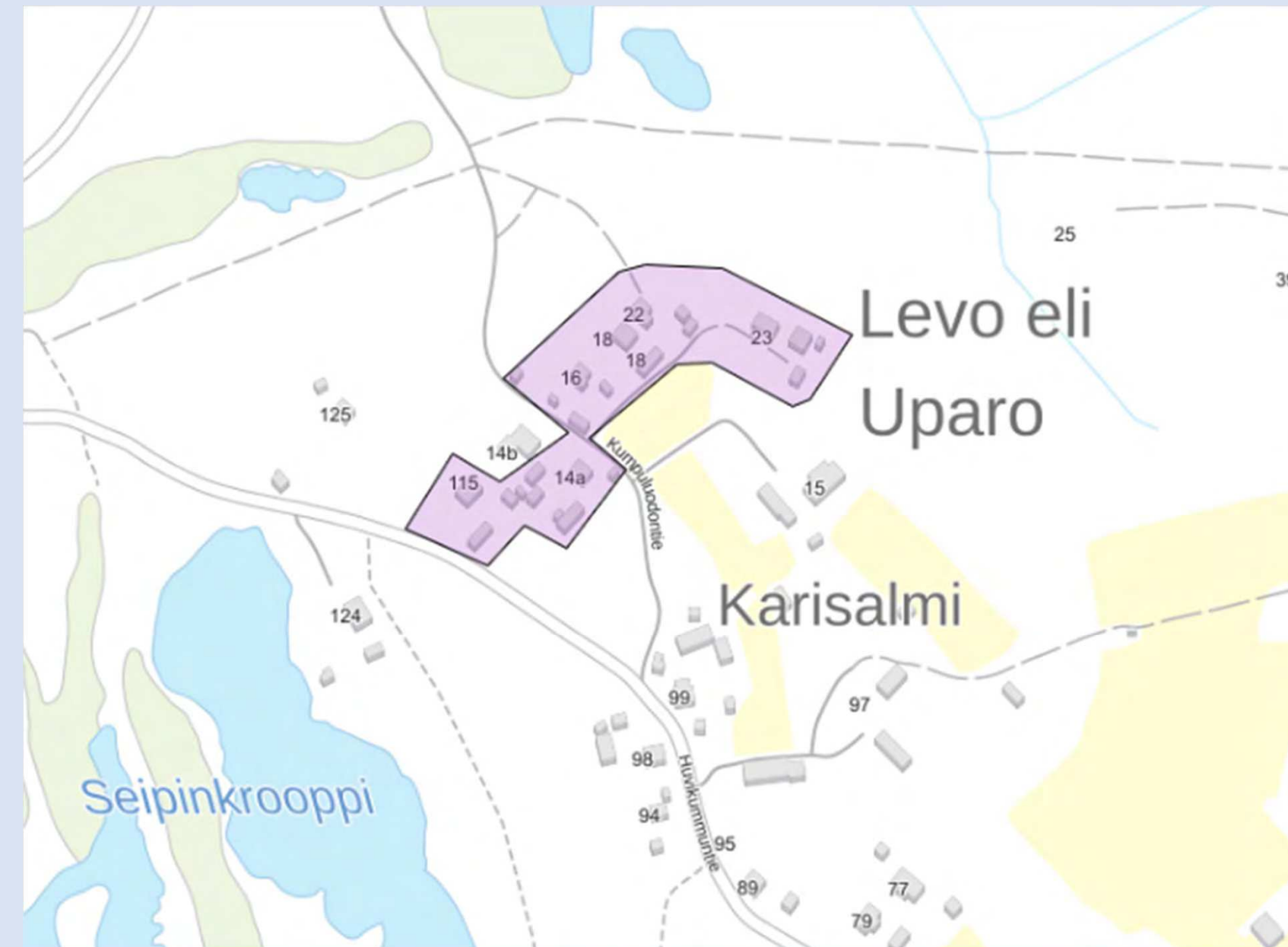
Nykytila

Levon Kumpuluodontien varteen metsäiselle alueelle 1930- ja 1940-luvuilla rakennettu melko tiivis pienehkö omakotialue muodostaa ajallisesti ja mittakaavallisesti eheän kokonaisuuden. Alueen rakennuskanta on säilynyt ominaispiirteiltään sekä osin myös materiaaleiltaan erittäin hyvin.

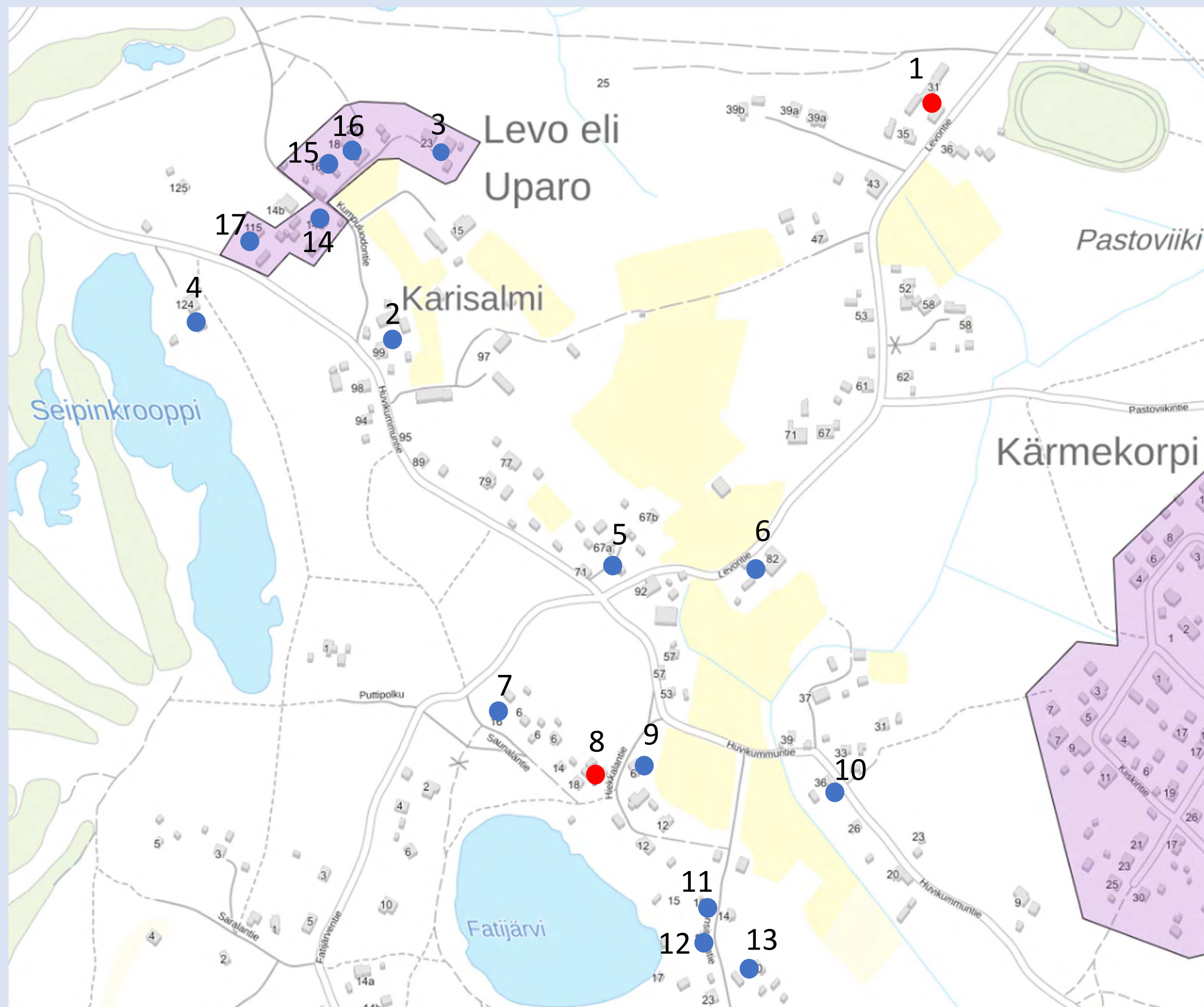
Arviointi

Esimiesten ja ammattihenkilöiden rakennuttama omakotialue, joka on osa yhtenäistä maisemakokonaisuutta, jonka historia liittyy Levon asutushistorian muutokseen ja Mäntyluodon sataman laajenemiseen. Alueella harvinaisempaa sotaa edeltävää omakotiasutusta, jolla maisemallisten arvojen lisäksi historiallista todistusvoimaa.

Kumpuluodontien ympäristön omakotialue on osoitettu kaavoituksen yhteydessä huomioitavaksi kokonaisuudeksi myös Levon alueen asemakaavaa varten laaditussa rakennusinventoinnissa vuonna 2015 (Heilu Oy).

Kuva oikealla ylhäällä: Levon paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristön raja-
Kuva oikealla alhaalla: Kumpuluodontien omakotitaloja.

Levon/Fatijärven alueelle muodostuu yksi arvoalue "Kumpuluodontien omakotitaloalue", jonka lisäksi alueella sijaitsee inventoituja kohteita, joilla on mm. rakennushistoriallista arvoa. Erityisen hienoja kohteita ovat Ilomäki, Linnainmaa ja Levon urheilumaja. Ilomäki edustaa 1900-luvun alkupuolen huvilarakentamista, ja on alkujaan toiminut Porin liikeväki ry:n kesäviettopaikkana. Levon urheilukenttä edustaa sodan jälkeistä rationaalista rakennustapaa ja hyvinvointiyhteiskunnan rakentumista, jossa taajamiin rakennettiin omat urheilukentät tarvittavine huoltorakennuksineen. Linnainmaan 1940-luvulla valmistunut, funktionalistinen rakennus edustaa modernia huvilarakentamista.

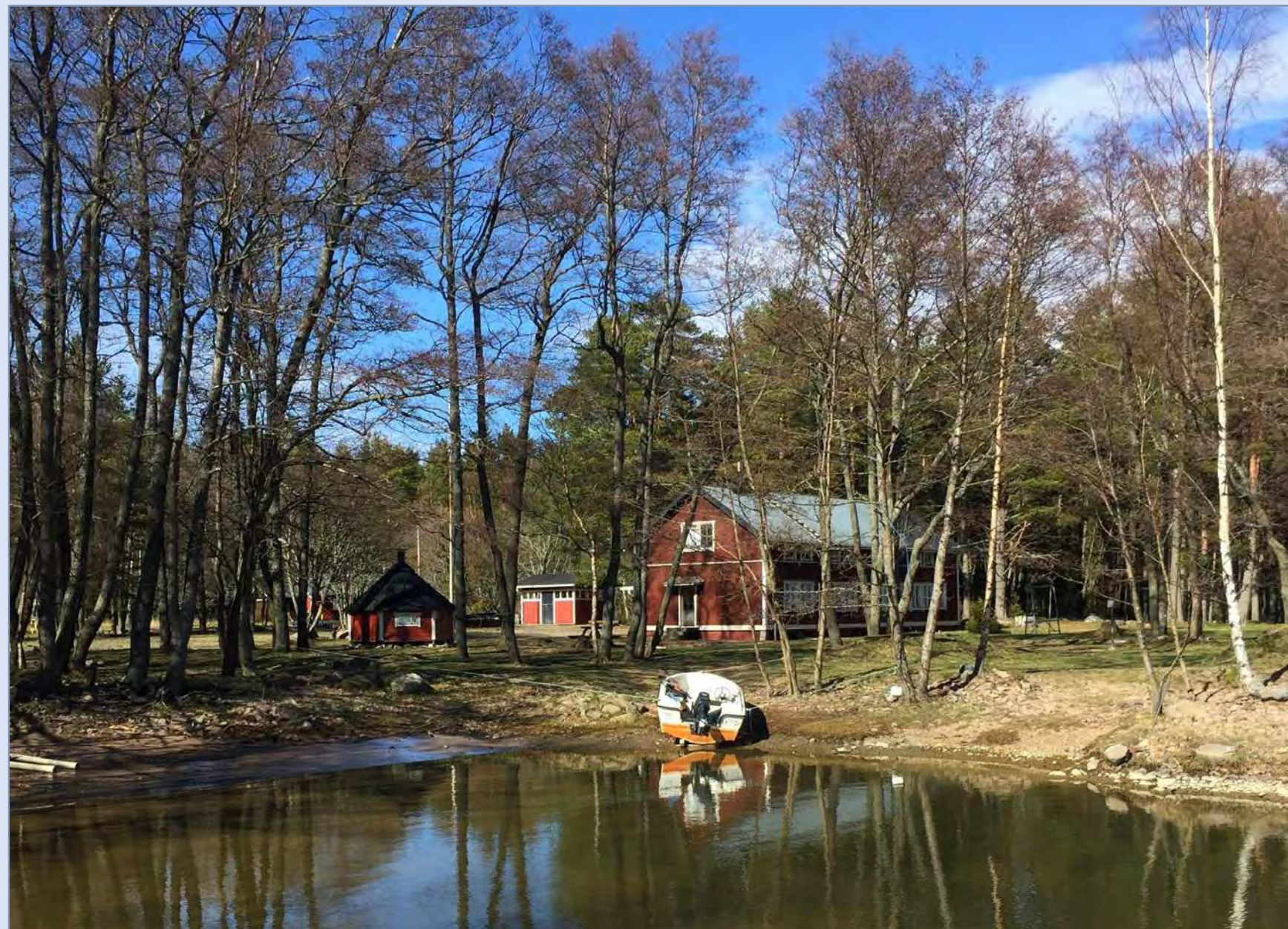
Luokka A ●
Luokka B ●

1. Levontie 31, Levon urheilumaja	9. Hiekkalantie 6, Länsitalo
2. Huvikummuntie 99, Karisalmi	10. Huvikummuntie 36, Salmela
3. Kumpuluodontie 23, Ilomäki	11. Länsitalontie 15, Friman
4. Huvikummuntie 124, Seipinkrooppi	12. Länsitalontie 17, Parola
5. Levontie 95, Irjala	13. Länsitalontie 20, Eskola
6. Levontie 82, Karjula	14. Kumpuluodontie 14a, Varjola
7. Fatijärventie 16/Saunalantie 4, Naskali	15. Kumpuluodontie 16, Kumpuluoto
8. Hiekkalantie 9, Linnainmaa	16. Kumpuluodontie 18, Lehto
	17. Huvikummuntie 115, Järvensivu

6.5. HERRAINPÄIVÄT

Herrainpäivien historia juontaa vahvasti vapaa-ajanviettoon, jollaisena alue on säilynyt nykypäivään asti. Alueen nimestä on jo pääteltävissä se, että vielä 1800-luvulla saarena ollut Herrainpäivät liittyi porvariston huvilakulttuuriin ja vapaa-aikaan. 1900-luvun alun venäläisessä topografikartassa alueelle on merkitty kaksi huvilaa. Herrainpäivien tienimistö (Viikonlopuntie, Päivänpaistentie) viittaavat myös alueen historiaan lomanviettopaikkana. Kesätien ja Lomatien ympäristöön syntyi tiivis mökkiasutus 2. maailmansodan jälkeen. Alueen myöhempi historia liittyy vahvasti myös etenkin sodan jälkeen työnantajien ja ammattiyhdistysten tarjoamiin mökkikyliin ja tähän liittyvään yhteisölliseen lomanviettoon sekä samalla työntekijöiden viihtyvyyden sekä sosiaalisten olojen paranemiseen. Herrainpäivillä ovat lomailleet esimerkiksi Outokummun metelltehtaiden työntekijät, työväenopiston toverikunta ja kunnallisten työntekijöiden ammattiosasto, jonka 1950-luvulla rakennettu lomakylä on edelleen tallella ja käytössä.

Tämän selvityksen yhteydessä on osoitettu paikallisesti merkittäväksi nykyisin Lomatien ympäristön mökkikyläkokonaisuus.

KTV:n rakennukset venevalkaman rannalla.

KTV:n kokoontumISRakennus.

1900-luvun alun venäläisessä topografikartassa alaosassa Herrainpäivien niemi (ylempänä Karhuluoto), joka oli vielä 1800-luvulla saari. Alueelle on merkitty kaksi huvilatonttia, joista toisen kohdalle on merkitty sekä kyrillisillä kirjaimilla että suomeksi "Granlund". Alue vaikuttaa olevan muilta osin rakentamaton ja rantaniittynä. Herrainpäivien niemenkärki on ollut aina rakentamaton ja toiminut ulkoilualueena. (Kartta Kansallisarkisto) Oikealla Porin työväenopiston toverikunnan kesänviettoa Herrainpäivillä vuonna 1955. Oikealla ylhäällä uuden mökin rakennustyöt. Oikealla alhaalla toverikunnan hiihtokilpailut helmikuussa 1955. Taustalla työväenopiston toverikunnan mökki Leppärrä. Valokuvat: Satakunnan Museo. Vasemmalla alhaalla Leppärrä nykyään.

Herrainpäävät 1958. Ilmakuvassa näkyy muutamia rakennuksia. Hiekkarannat ovat erityisesti pohjoispuolella melko näkyvät. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

Herrainpäävät 2022. Rakennuksia on harvakseltaan ja metsä on vallannut alaa aiemmin paljailta hiekkaisilta alueilta. Kuvan koillispuolella näkyy vuosina 1988-1990 rakennetun golfkentän aluetta. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

HERRANPÄIVÄT LOMAKYLÄ

Historia:

Teollisuuslaitokset ja ammattiyhdistykset rakensivat sodan jälkeen lomakylää Yyterinniemen alueelle. Kunnantyöntekijöiden ammattiosasto vuokrasi kaupungilta maa-alueen vuonna 1948, jonka jälkeen sen palstoille rakennettiin ammattiosaston jäsenten toimesta pieniä mökkejä. Osaa mökeistä on sittemmin laajennettu.

Kuvaus:

Lomatien varrella sijaitseva kunta-alan ammattiliiton, eli nk. KTV:n lomakylä muodostaa Herrainpäivien mökkiasutuksen yhtenäisimmän osan. Pienimittakaavaiseen kokonaisuuteen kuuluu kolmisenkymmentä, pääosin 1950-luvulla rakennettua mökkiä ja yhteisrakennus. Alueella sijaitsee myös vuonna 1947 valmistunut kaksikerroksinen Kause Oy:n puutavaralahjoituksella toteutettu työväenopiston toverikunnan mökki Leppära, jonka alkuperäinen rakennusajankohta on muutoksista huolimatta edelleen havaittavissa.

Arviointi:

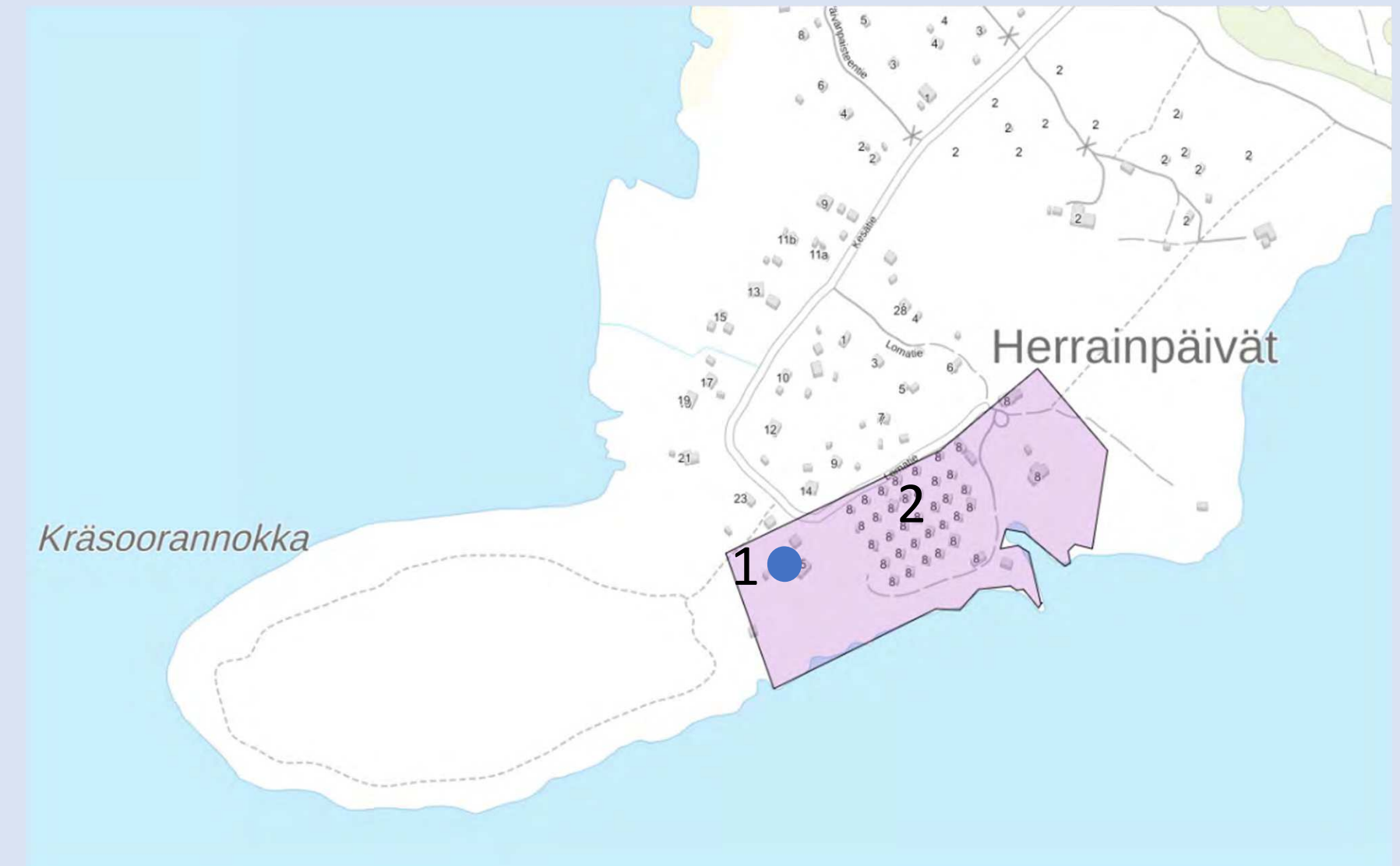
Herrainpäivien lomakylä muodostaa merenrantamaisemaan tiiviin, pääosin 1950-luvulle ajoittuvan rakennuskokonaisuuden, joka nivoutuu paikalliseen ammattiyhdistyshistoriaan. Alueen huomionarvoisimpia piirteitä ovat sen tiiviys ja mökkien pieni koko. Kokonaisuus edustaa nykyisin yhä harvinaistuvaa yhteisöllistä lomanviettokulttuuria sekä toisen maailmansodan jälkeistä hyvinvointiyhteiskunnan rakentumista ja muutosta vapaa-ajanviettokulttuurissa.

Herrainpäivät kuuluu Yyterin valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen. Herrainpäivien niemenkärki Kräsoora mökkien lounaispuolella on rauhoitettu luonnonsuojelulla.

Mökki Herrainpäivillä.

HERRAINPÄIVÄT LOMAKYLÄ, paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristön raja

Herrainpäivien lomakylän alue. Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta. Herrainpäivien lomakylää ei ole arvioitu erikseen, sillä alue koostuu rakennusryhmästä, joka on kokonaisuudessaan paikallisesti arvokas.

1. Kesätie 25, Leppära
2. Herrainpäivien lomakylä

Lomatien mökkejä.

6.6. KAANAA

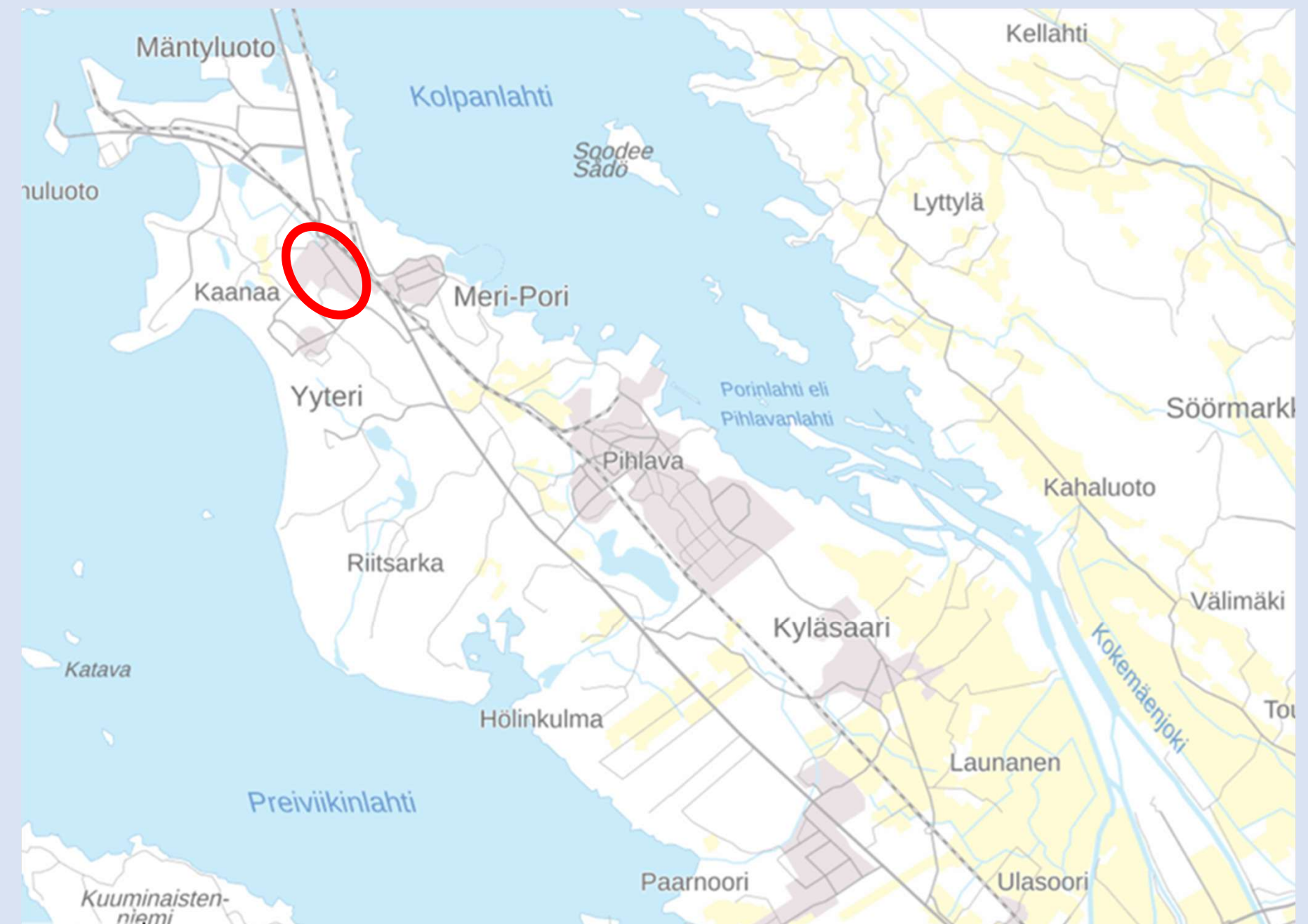
Kaanaan kaupunginosan (61.) historia nivoutuu tiiviisti etenkin Vuorikemia Oy:n 1950-1960-lukujen vaihteessa Kaanaankorpeen rakennuttamaan tehtaaseen että kaupungin sataman laajentumiseen. 1900-luvun alussa Yyterin kartanon maihin kuulunut alue oli käytännössä rakentamaton. Vuosisadan vaihteessa alueelle tullut rautatie vilkastutti myös ympäristön huvilarakentamista Kaanaankorven ja Huvilarannan alueella. 1900-luvun alun venäläiseen topografikarttaan on Kaanaan kohdalle merkitty radan varteen yksi rakennus ja teksti ”Platf. Kana”.

Kaanaan verraten nuoren 61. kaupunginosan rakennuskannaltaan vanhinta osaa edustavat sataman laajennuksen seurauksena rakennetut jälleenrakennuskauden pientalot Kärmeorvessa Eerontien ja Kaanaantien ympäristössä. Kaanaan alueella Juhanintien ja Kaanaantien varret on rakennettu pääasiassa 1950-60-luvulla ja ne muodostavat erittäin yhtenäisen ja laajan ajallisen ja arkkitehtonisen kokonaisuuden.

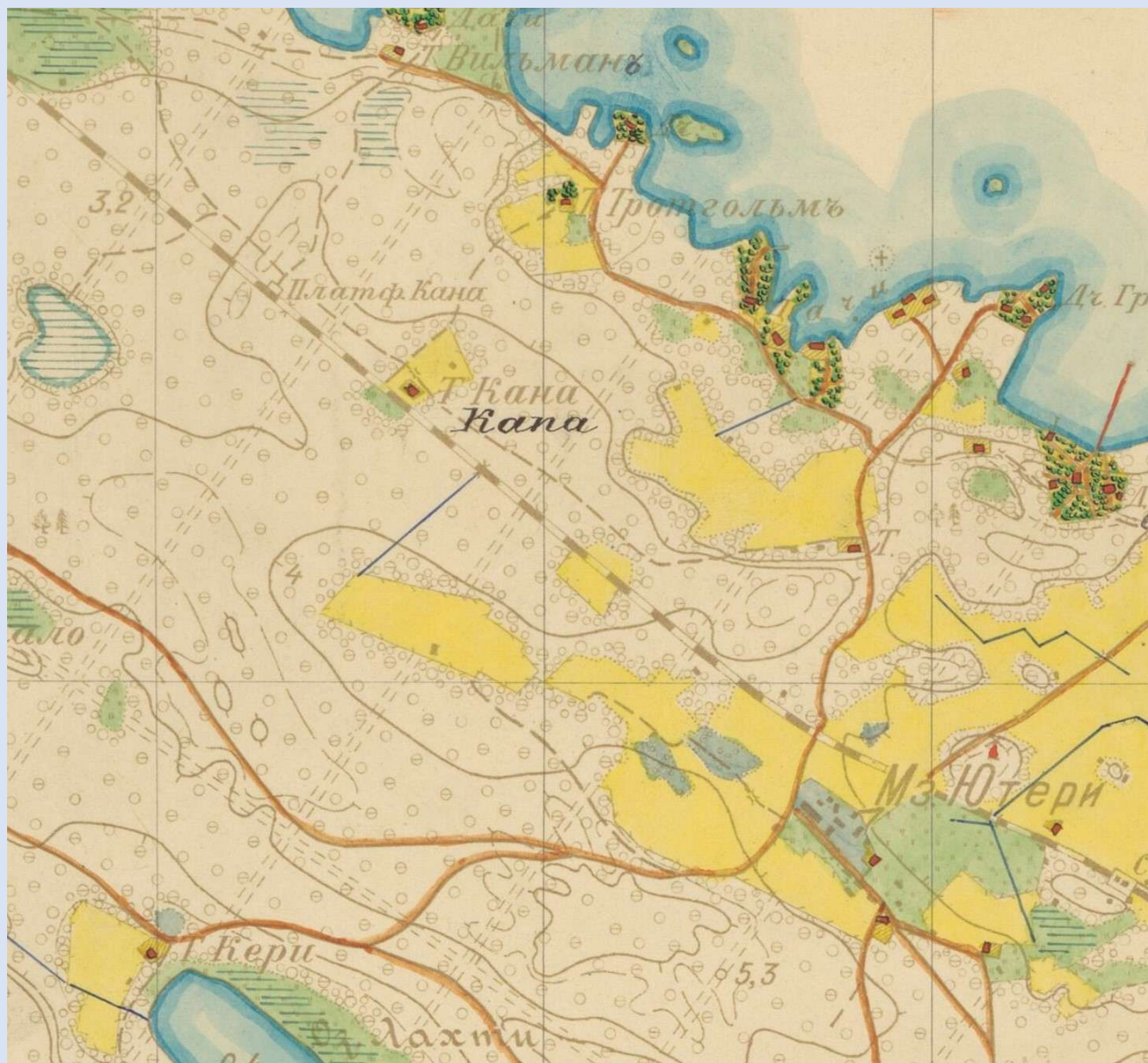
Kaanaan vuonna 1964 valmistunut arkkitehti Olaf Küttnerin suunnittelema konstruktivistinen vesitorni toimii pitkälle erottuvana arkkitehtonisesti korkealaatuisena maamerkinä.

Kaupunginarkkitehti Olaf Küttnerin suunnittelema vuonna 1964 valmistunut Kaanaan vesitorni.

Näkymä Kaanaantieltä.

Yyterin kartanon maihin kuulunut Kaanaan alue oli 1900-luvun alussa käytännössä rakentamaton. Venäläisessä topografikartassa on rautatien yhteyteen merkitty yksi rakennus ja teksti "Platf. Kana", eli Kaanaassa on ollut rautatien pysäkki, jota ovat hyödyntäneet mm. rannalle merkittyjen huviloiden asukkaat. Kuvan oikeassa alalaidassa Yyterin kartano. Kartta: Kansallisarkisto. Oikealla ylhäällä Kaanaan aluetta vuonna 1958 otetussa ilmakuvassa. Vasemmassa laidassa näkyy Kärmeekorpeen Eerontien ympäristöön rakentunut jälleenrakennuskauden asuinalue. Kaanaassa Juhanintien ja Kaanaantien varsille on alettu rakentamaan. Oikeassa reunassa Vuorikemian tehtaiden rakennustyömaa. Oikealla alakuvassa Kaanaan aluetta vuonna 1964. Asutus on laajentunut Juhanintien ja Kaanaantien varsilla kohti luodetta. Vuorikemian teollisuusalueen ensimmäinen vaihe on valmistunut. Ilmakuvat: Paikkatietoikkuna/historialliset ilmakuvat.

Vasemmalla ylhäällä Kaanaan aluetta kuvattuna rakenteilla olevasta vesitornista 1962-1963. Valokuva: Satakunnan Kansa. **Vasemmalla** uudenkarhea, vuonna 1964 valmistunut Kaanaan vesitorni sekä Porin kaupungin ja Porin maalaiskunnan rajakyltti. Kaanaan kaupunginosa liitettiin maalaiskunnasta Porin kaupunkiin vuonna 1960. Koko maalaiskunta liitettiin Poriin vuonna 1967. Valokuva: Sven Raita, Satakunnan Museo. **Ylhäällä oikealla** Vuorikemian 1950-60-lukujen vaihteessa rakennuttama tehdas Kaanaankorven alueella vuonna 1982. Tehtaalla, mutta myös sataman laajentumisella oli keskeinen merkitys Kaanaan kaupunginosan syntyyn. Valokuva: Museovirasto 1982.

KAANAA JA KÄRMEKORPI, paikallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

Tässä selvityksessä esitetään paikallisesti merkittäväksi kokonaisuudeksi Kaanaan ja Kärmekorven pääosin 1950-60-luvulla rakennettua ajallisesti yhtenäistä ja paikoin hyvin säilynyttä pientalovaltaista myös pihapiireiltään hyvin säilynyttä kokonaisuutta. Juhantien itäpäässä sijaitsee lisäksi joitakin 1960-luvulla valmistuneita hyvin alkuperäisasussaan säilyneitä kerrostaloja.

Kärmekorvessa pihapiirit sijoittuvat sorapäälysteisen Eerontien, Valkontien, Killintien ja Kiiskintien varsille. Kookkailla puutarhatonteilla on kadun puolelle sijoitetun asuinrakennuksen lisäksi tyypillisesti puinen talousrakennus. Talot ovat rakennusajankohdalle tyypillisesti pääosin puolitoistakerroksisia, rankorakenteisia ja vaaleaksi maalattuja rintamamiestaloja, joissa on satulakatto ja peiterimavuoraus. Alueen ilme on avoin, osa tonteista on rajattu teistä pensasaidalla tai puisella säleaidalla.

Arviointi

Kaanaa muodostaa poikkeuksellisen laajan ja ominaispiirteiltään hyvin säilyneen suurelta osin 1950-60-luvuilla rakennetun kokonaisuuden, jonka syntyhistoria liittyy läheiseen, alun perin Vuorikemian rakentamaan tehtaaseen. Alueella on runsaasti sekä arkkitehtonisilta ominaispiirteiltään, että materiaaleiltaan hyvin säilyneitä rakennusajankohdalleen tyypillisiä pientaloja sekä Juhantien varrella 1950-60-lukujen vaihteen kerrostaloarkkitehtuuria. Alueen maisemaa hallitsee arkkitehti Olaf Küttnerin suunnittelema konstruktivistinen arkkitehtonisesti laadukas vesitorni vuodelta 1964.

Kärmekorvessa Eerontien ympäristössä alueen pihapiirit muodostavat yhtenäisen ja hyvin säilyneen kokonaisuuden, johon kuuluvat jälleenrakennuskaudelle tyypilliset kookkaat puutarhat.

Juhantien varrella sijaitsevien 1960-luvulla valmistuneiden kerrostalojen alkuperäisarkkitehtuuri on säilynyt hyvin.

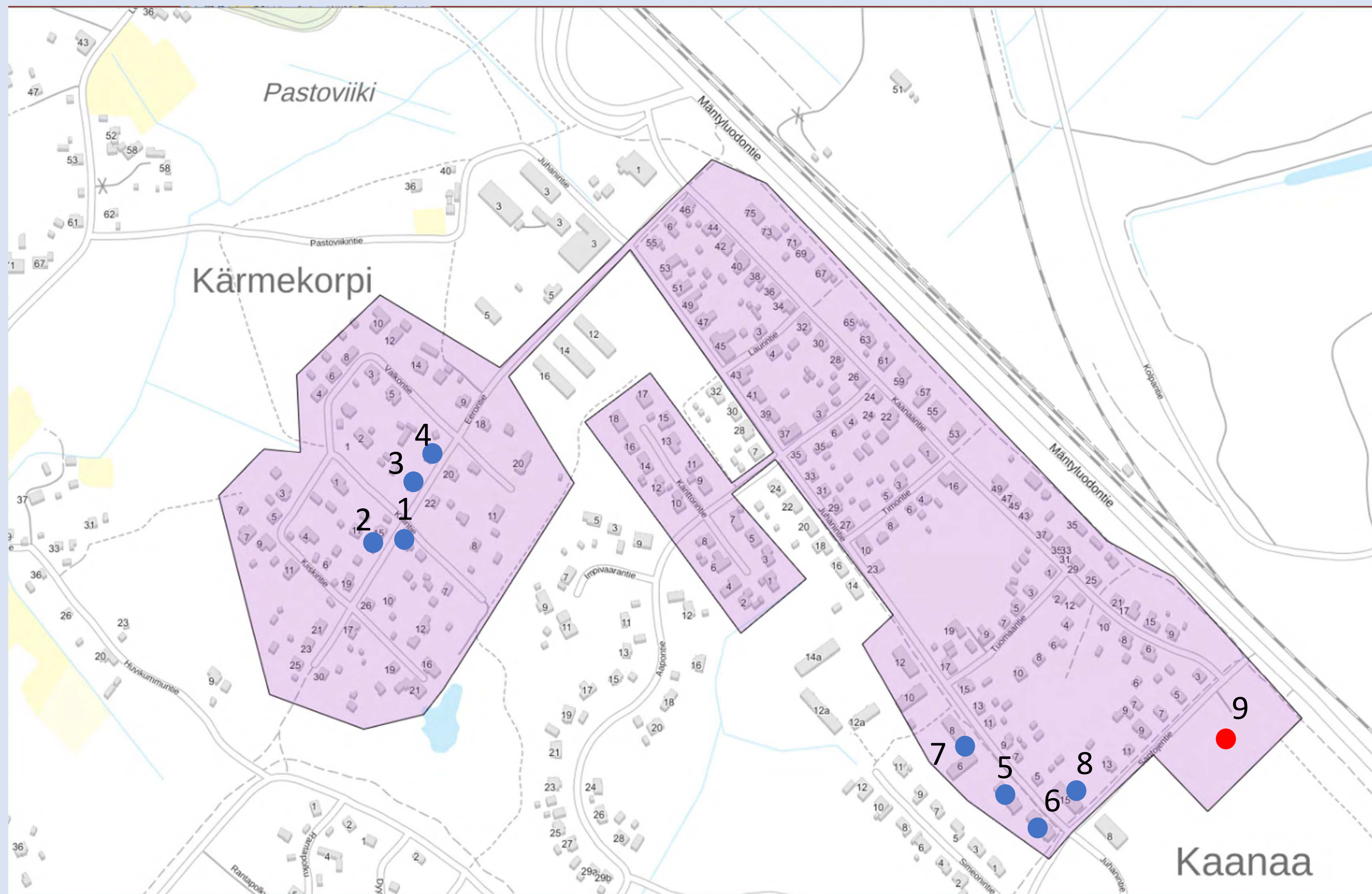

Näkymä Kaanaantieltä.

Eerontien rintamamiestaloja.

KAANAA JA KÄRMEKORPI, paikallisesti merkittävän kulttuuriympäristön rajausta ja inventoidut yksittäiskohteet

Kaanaan kaupunginosan paikallisesti merkittäväksi ehdotetun aluekokonaisuuden rajausta. Alue muodostuu etenkin Juhanintien ja Kaanaan tien varsille 1950-60-luvulla rakentuneesta yhtenäisestä pääosin hyvin säilyneestä kokonaisuudesta sekä tätä hieman iäkkäämmästä, sodan jälkeen rakennetusta Kärmeekorven alueesta. Aluekokonaisuus edustaa 1950-1960-luvun rakentamista ja heijastavaa alueen kasvua Vuorikemian tehtaan perustamisen ja sataman laajenemisen johdosta.

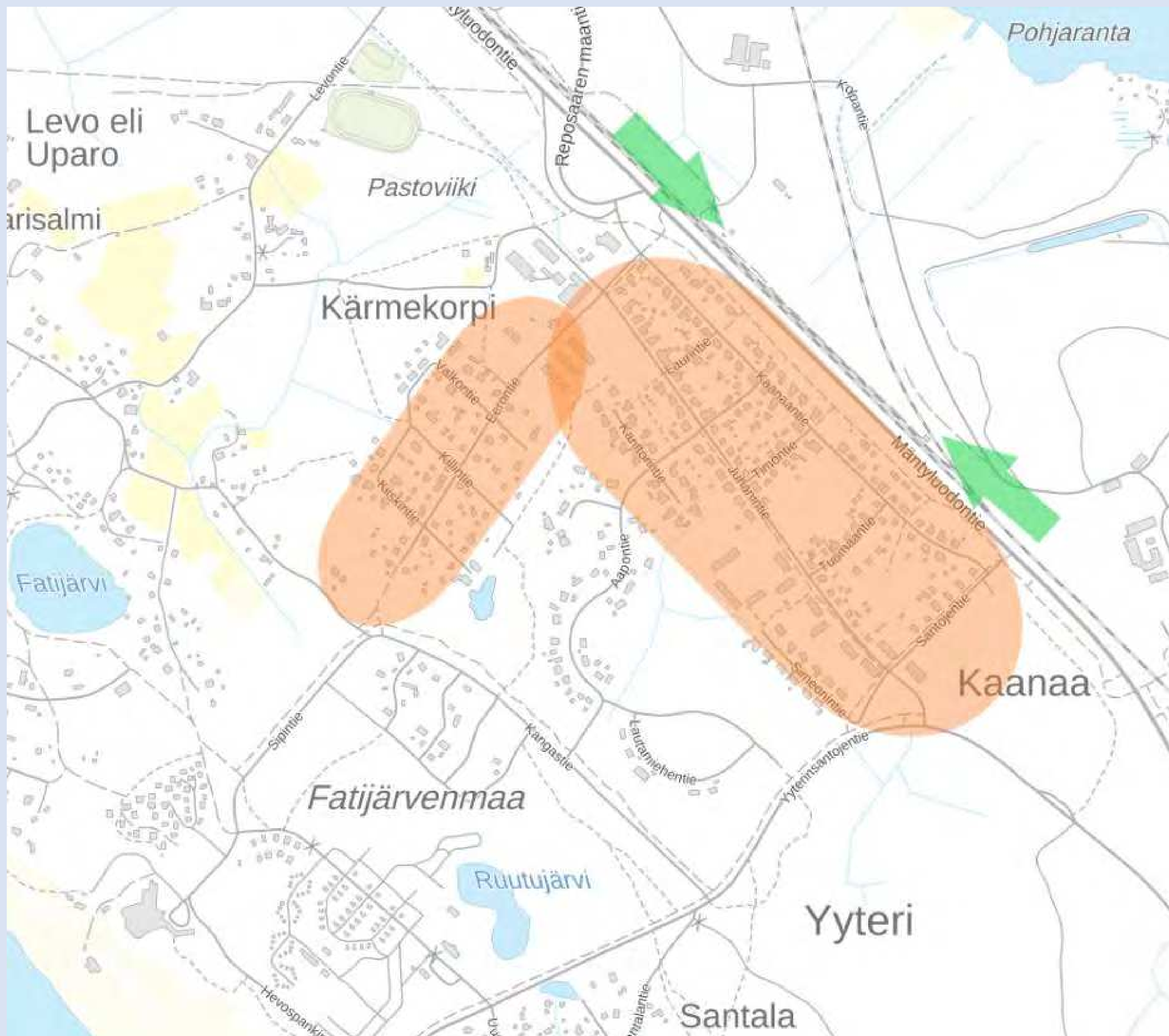
Rakennukset on arvioitu A ja B-luokkiin.

A-luokka ●
B-luokka ●

Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

Kaanaan inventoinnissa huomioitavat yksittäiskohteet:

1. Killintie 5, asuinrakennus
2. Eerontie 21, asuinrakennus
3. Eerontie 13, asuinrakennus, ulkorakennus ja pihapiiri
4. Eerontie 11, asuinrakennus, ulkorakennus ja pihapiiri
5. Juhanintie 4, asuinrakennus
6. Juhanintie 2, asuinrakennus
7. Juhanintie 6-8, asuinrakennukset
8. Santojentie 15, entinen Säästöpankin rakennus
9. Santojentie 4, Kaanaan vesitorni

Kaanaan taajamakuullisesti tärkeimmät alueet, joiden alueella näkyvät selkeimmin alueen kulttuuriympäristölliset arvot. Lisäksi karttapohjaan on osoitettu nuolilla pikatien varsi, josta on näkymä asuinalueelle sekä näköyhteys entiselle Vuorikemian tehdasalueelle. Alueet liittyvät historiallisesti toisiinsa.

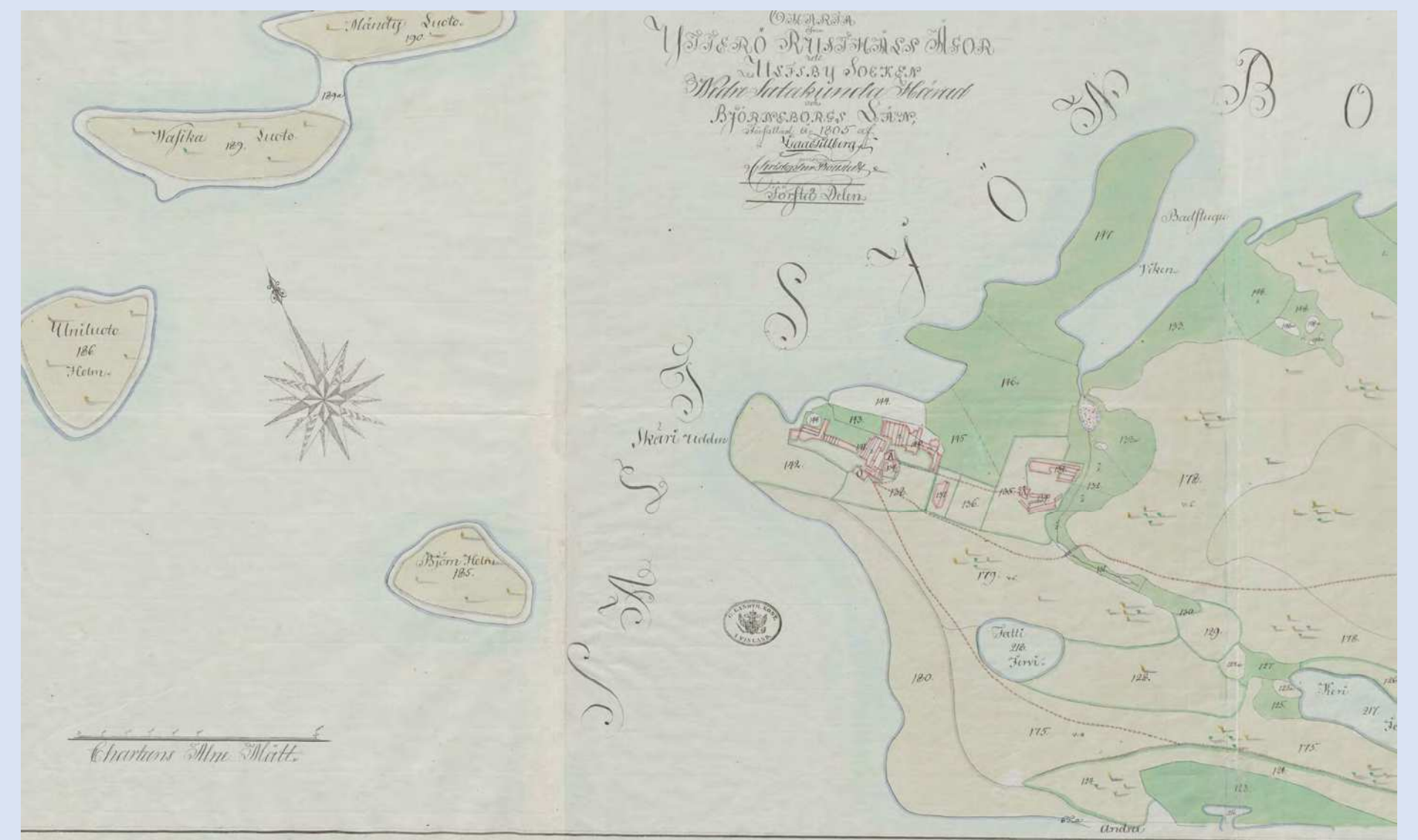
6.7. YYTERI

Yyterin kylän historia nivoutuu tiiviisti Yyterin kartanoon. Kylän ja kartanon 400-vuotinen maatalousmaisema on vaihtunut 1900-luvulta lähtien teollistumisen, liikenteen, taajaman ja vapaa-ajan maisemiksi. Yyterin maatalousmaisema on supistunut ja laajat torppareiden hoitamat rantaniityt ovat metsittyneet. Alueen viljelymaisemasta kertovat edelleen pienipiirteiset viljelyalueet sekä kartanon ympäristössä että Levolla kartanolle aikanaan kuuluneiden torppien yhteydessä. Kartanon maille ovat 1600-luvun jälkeen muodostuneet kuuluisat dyynit sekä Mäntyluodon satama, Kemiran tehdas ja niihin liittyvät taajamat. Muutoksen vauhdittajina ovat toimineet etenkin satama ja rautatie, mutta myös keskittynyt maanomistus ensin kartanon, myöhemmin Rosenlewin ja kaupungin toimesta.

Nykyinen uimarannan alue dyyneineen on muotoutunut nykyisenkaltaiseen asuunsa vasta 1700- ja 1800-lukujen taitteen tietämillä. Yyterin santojen ympäristö säilyi rakentamattomana pitkälle 1900-luvun alkupuolelle, joskin rantoja käytettiin virkistäytymiseen jo vuosisadan vaihteen tienoilla. 1900-luvun alussa karaistumista ja luonnonvesissä uintia alettiin pitää säätyläistön parissa terveellisenä.

Vuonna 1920 Yyterin kartano siirtyi Rosenlew-yhtiön omistukseen ja 1933 yhtiö vuokrasi Yyterin sannot Satakunnan suojeluskuntapiirille 10 vuodeksi. Lotta Svärd-järjestö perusti rannan läheisyyteen meriravintolan. Näihin aikoihin alkoi rakentumaan myös santojen lähellä sijaitseva Santalan asuinalue.

Myös Rosenlew-yhtiö hyödynsi Yyterin maitaan metsätalouden lisäksi tarjoamalla työntekijöilleen virkistäytymismahdollisuuksia. Toiminta alkoi vuonna 1945 lasten kesäleireillä, jotka oli suunnattu erityisesti heikoimmassa asemassa olevien perheiden lapsille. Vuonna 1947 leiritoiminta laajeni, kun yhtiön nuorille työntekijöille järjestettiin virkistäytymisleiri. Lopulta päädyttiin rakentamaan varsinainen lomakylä, joka palvelisi työntekijöitä puolisoineen ja lapsineen, sekä myös eläkkeelle siirtyneitä. Viidentoista mökin ja talousrakennusten muodostama kokonaisuus valmistui vuonna 1950. 1950-luvulla aluetta alettiin kehittää ajanmukaisempaan suuntaan ja rannalle rakennettiin mm. tanssilava. 1950-lukua kutsuttiin Yyterin kulta-ajaksi. 1960-luvulla Yyteri oli kuitenkin jäänyt palveluiden tarjonnan suhteen vanhanaikaiseksi. Alueelle oli kaavailtu jo pitkään hotellia ja lopulta 1970-luvun alussa hotelli-projekti nytkähti liikkeelle Rosenlewin varatoimitusjohtajaa Magnus Savanderin ja Porin kaupunginjohtajaa Heikki Kosken toimiessa puuhamiehenä. Uudesta hotellista järjestettiin suunnittelukilpailu vuonna 1971 ja samana vuonna Rosenlew myi hotelliyhtiölle 42 hehtaaria hiekkaranta-aluetta, joka oli käynyt Rosenlewille itselleen turhaksi. Suunnittelukilpailun voitti arkkitehtien Jan Söderlund ja Erkki Valovirta toteuttama suunnitelma. Rakennuksesta tehtiin suhteellisen suuri ilman, että se näkyisi häiritsevänä hallitsevana elementtinä ranta-alueelle. Hotellin omistajuus on vaihdellut useaan otteeseen. Yyteriä on kehitetty voimakkaasti 2000-luvulla ja alueelle on myös rakennettu melko runsaasti, osin iäkkäämmän rakennuskannan kustannuksella. Esimerkiksi lomakylät ovat kokeneet melko mittavia muutoksia. Rosenlewin alkuperäisestä lomakylästä on säilynyt kolme 1950-luvulla rakennettua mökkiä.

Ylhäällä otteet Yyterin kartanon tiluskartasta vuodelta 1805. Karttoihin on merkitty punaisella kartano ja siihen kuuluvien torpat ja näiden viljelykset. Tilanne säilyi vastaavana käytännössä vuosisadan vaihteeseen, jolloin alueen halki toteutettiin rautatie uuteen Mäntyluodon satamaan. Alueelle rakennettiin enemmän vasta 1900-luvun alkupuolella kartanon torppien itsenäistyttyä. Kartat: Satakunnan Museon arkisto.

Vasemmalla ylhäällä säätyläisrouvia rentoutumassa dyyneillä 1910-luvulla. **Oikealla ylhäällä** 1930-luvulla valmistunut sittemmin purettu alun perin Lotta Svärd –järjestölle kuulunut meriravintola santojen tuntumassa. 1900-luvun alkupuolella Yyteri kasvatti suosiotaan koko kansan virkistäytymispaikkana. **Vasemmalla alhaalla** auringonpalvoja 1940-luvulla. 1970-luvun alkupuolella valmistuneella Yyterin hotellilla oli merkittävä vaikutus alueeseen. Kaupungin jazz-festivaali vaikutti myös hotellilla. Valokuvat: Satakunnan Museo.

Vasemmalla ilmakeku Yyterin santon alueesta. Keskellä kuvaa erottuu 1920-30-luvulta lähtien rakentunut Santalan asutuskeskittymä. **Oikealla** olevassa kartassa vuodelta 1962 erottuu Santalan lisäksi selkeästi sen eteläpuolelle merkitty lomakylä. Ilmakeku: Paikkatietoikkuna/historialliset ilmakevat. Kartta: Maanmittauslaitos.

POOKINTIE JA YYTERIN HOTELLI, maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

Yyterin santojen tuntumaan Yyterin kartanon maille rakennettiin 1960-luvun lopulla lähtien muutamia huviloita lähinnä Rosenlew-yhtiön johtajien vapaa-ajanasunnoiksi. Huvilat otettiin sittemmin ympärivuotiseen käyttöön. Reijo Kunnaksen ja Kristian Gullichsenin suunnittelemat modernit huvilat muodostavat arkkitehtonisesti korkealaatuisen, dyynimaisemaan luontevasti sulautuvan rakennuskokonaisuuden. Huvilat ja hotelli edustavat uudenlaista vapaa-ajanasumista Yyterinniemen vanhempaan huvilakulttuuriin verrattuna.

1960-1970-luvuilla eri puolille Suomea rakennettiin moderneja loma- ja kokoushotelleja tanssiravintoloihin ja saunoihin. Hotelleja suunnittelivat arkkitehdit ja usein rakentamisessa ja sisustuksessa korostuivat kotimaiset materiaalit ja suomalainen design. Hotellit sijoittuivat tyypillisesti luonnonkauniisiin maisemiin kaupunkien liepeille. Syrjäisemmän sijainnin vuoksi niitä myös kutsuttiin korpilotelleiksi. Alun perin Rantasipi-ketjuun kuulunut Yyterin hotelli valmistui Yyterin santojen huviloiden kaakkoispuolelle vuonna 1974 ja se edustaa tyypillistä tuon ajan korpilotella. Rosenlew-yhtiöllä oli merkittävä vaikutus myös tässä hankkeessa. Hotellin suunnitteli arkkitehtikilpailun voittanut Arkkitehtitoimisto Söderlund & Valovirta. Hotellin sekä huviloiden muodostama kokonaisuus on huomioitu maakunnallisesti merkittäväksi ja se sijoittuu valtakunnallisesti merkittävälle maisema-alueelle.

Yyterin hotellin ja huviloiden muodostamasta maakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön kuvauksessa (Satakunnan rakennusperintö 2023) mainitaan: *Yyterin hotelli valmistui vuonna 1974 arkkitehtuurikilpailun tuloksena. Sen suunnitteli Arkkitehtitoimisto Söderlund & Valovirta. Melko kapean, kolmikerroksisen, betonipilareille rakennetun hotelliosan ilme on voimakkaasti horisontaalinen, mitä nauhaikkunat korostavat. Hotellin keskiosaa on korotettu vuonna 2019 kahdella kerroksella, mikä on muuttanut rakennuksen selkeän vaakasuuntaista ilmettä. Yksikerroksinen, muodoltaan orgaaninen ravintolaosa on rakennettu meren ja santojen puolelle, jossa se seurailee dyynien muotoa. Ravintolassa on viherkatto.*

Hotellin pohjoispuolella, rannan tuntumassa, on edustava joukko Rosenlewin johtoportaalte rakennettuja moderneja huviloita/omakotitaloja 1960-90-luvuilta. Arkkitehti Kristian Gullichsenin suunnittelema Villa Berner valmistui Maritnantielle vuonna 1965 ja arkkitehti Reijo Kunnas on suunnitellut Pookintien varteen asuinrakennuksia vuosina 1972-1996.

Moderni kylpylähotelli ja edustava joukko asuinrakennuksia Suomen kuuluisimmalla hiekkarannalla.

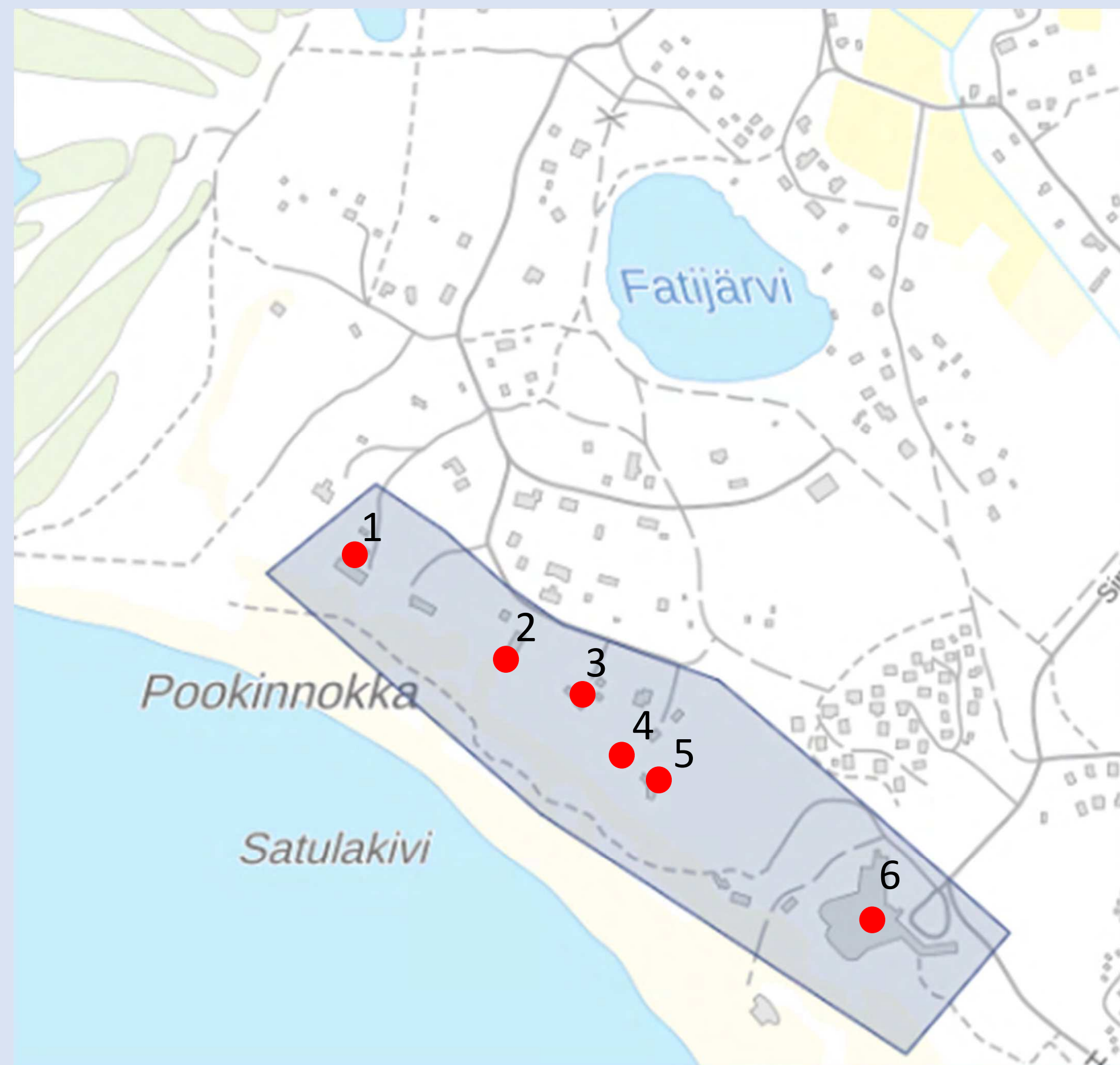
Santalan asuinalueen ja hotellin eteläpuolella sijaitsee lomakyläalue, jonka historia ulottuu 1950-luvulle ja Rosenlew-yhtiöön, joka rakennutti työntekijöilleen alueelle lomakylän, joka on uusiutunut lähivuosisikymmenten aikana runsaasti. Alkuperäisestä 1950-luvun lomakylästä on jäljellä kolme mökkiä.

Yläkuvissa näkyvät Yyterin hotelli sekä Pookintien varteen 1960-luvulla valmistuneet huvilat edustivat uudenlaista vapaa-ajanviettoa aikaisempaan huvila- ja mökkikulttuuriin verrattuna. Alakuvassa Rosenlewille kuuluneessa lomakylässä on säilynyt kolme alkuperäistä, 1950-luvulla rakennettua mökkiä.

POOKINTIE JA YTERIN HOTELLI MAAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄ KULTTUURIYMPÄRISTÖ SEKÄ INVENTOIDUT YKSITTÄISKOHTEET

1. Maritintie 5, Villa Berner
2. Pookintie 3, asuinrakennus, autotalli ja pihapiiri
3. Pookintie 5, asuinrakennus
4. Pookintie 9, asuinrakennus
5. Pookintie 11, asuinrakennus
6. Yterin kylpylähotelli
7. Hiekkarannantie 189, Rosenlewin lomakylän alkuperäiset mökit

Luokka A
Luokka B

YYTERIN KARTANON YMPÄRISTÖ, maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

1500-luvulla muodostettu Yyterin kartano edustaa Porissa harvinaista kartanomiljöötä ja Yyterinniemen vanhinta rakennuskantaa. Kartanoksi melko vaatimattoman ja talonpoikaisen tilan vanhimmilta osiltaan 1700-luvulle ajoittuvat rakennukset muodostavat nykyasussaan eheän ja 1920-luvun klassismia edustavan kokonaisuuden. Arkkitehtitoimisto Frosterus & Gripenbergin näyttävät, karjatalouden 1920-luvun voimakasta kehitysvaihetta kuvastavat karjasuojat muodostavat kartanon rakennustaiteellisesti merkittävimmän osan.

Yyterin koulun 1910- ja 1950-luvulla valmistuneet rakennukset muodostavat ajallisesti kerroksellisen, mutta myös ominaispiirteiltään hyvin säilyneen kokonaisuuden. Arkkitehti Henno Kamppurin suunnittelemat 1950-luvun rakennukset edustavat tyyppillistä, mutta arkkitehtonisesti laadukasta jälleenrakennuskauden arkkitehtuuria.

Yyterin kartano ja koulu on huomioitu maakunnallisesti merkittävänä kulttuuriympäristönä Satakunnan maakuntakaava 2050 –päivitysinventoinnissa vuonna 2023. Yyterin kartano on Meri-Porin yleiskaavassa (2002) alue, jonka omaleimainen luonne tulee säilyttää (S-2). Satakunnan rakennetun kulttuuriympäristön päivitys- ja täydennysinventoinnissa mainitaan: *Rautatien varressa sijaitsevan Yyterin kartanon historia ulottuu 1500-luvulle. Kartanon puinen päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1700-luvulta, myöhemmin sitä on jatkettu. Nykyisen empireasunsa se sai vasta 1920-luvulla. Päärakennuksen ympärillä on vanha puisto ja useita rakennuksia.*

Tilan komeat tiiliset karjarakennukset tien toisella puolella ovat arkkitehtitoimisto Frosterus & Gripenbergin suunnittelemat. Navettarakennus valmistui 1923, sikala ja kanala 1924.

Yyterin kartanon vieressä on entisen Yyterin koulun rakennuskokonaisuus, joka koostuu vuonna 1910 valmistuneesta koulusta, sen luoteispäätyyn vuonna 1957 rakennetusta laajennusosasta sekä koulun henkilökunnan asuinrakennuksesta, joka valmistui samana vuonna laajennusosan kanssa. Laajennusosan ja yksikerroksisen asuinrakennuksen on suunnitellut arkkitehti Henno Kamppuri.

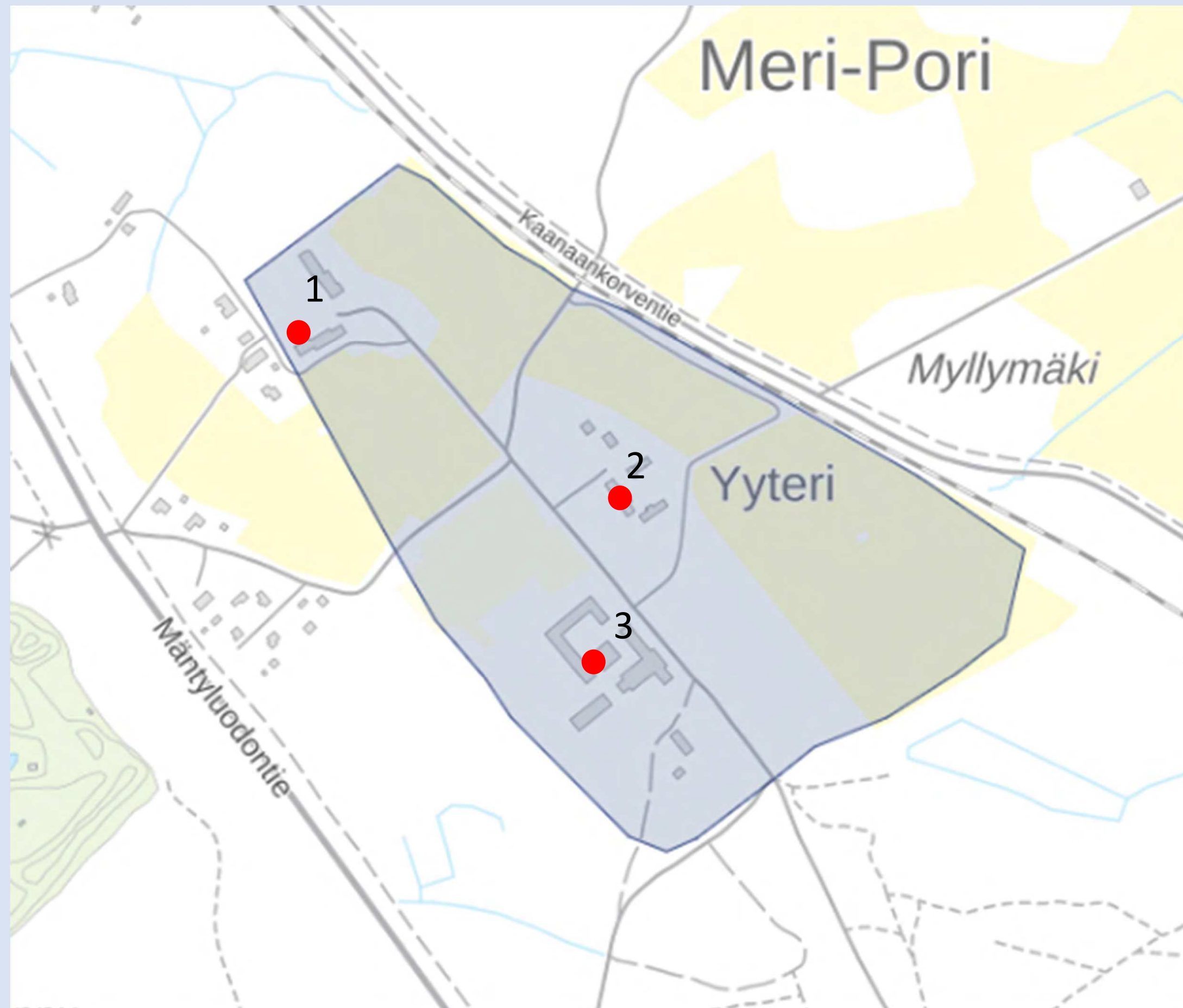
Historiallinen kartanoalue, jossa edustava rakennuskanta puiston keskellä ja karjapihalla poikkeuksellisen komeat tiiliset talousrakennukset 1920-luvulta. Vieressä 1900-luvun alun kansakoulurakennus ja 1950-luvulla tehty opettajien asuntorakennus.

Kuvat 1. ja 2. Yyterin kartanon rakennuksia, joista ylimmässä kuvassa on kartanon klassismia edustava päärakennus. Alemmassa kuvassa ovat kartanon kookkaat karjasuojat.

Kuva 3. Yyterin koulu, jonka vanhin osa on vuodelta 1910, laajennus 1957.

YYTERIN KARTANON MAAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄ KULTTUURIYMPÄRISTÖ SEKÄ INVENTOIDUT YKSITTÄISKOHTEET

Kartanon asuinrakennuksia.

1. Linjamäentie 227, Yyterin koulu
2. Linjamäentie 203, Yyterin kartano
3. Linjamäentie 188, Yyterin kartanon karjasuojat

Yyterin kartanon alueella inventoidut kohteet, joista kaikki lukeutuvat luokkaan A. Yyterin kartanon rakennukset ovat vanhimmilta osiltaan 1700-luvulta, mutta pääosin 1900-luvun alkupuolelta.

Luokka A ●

HUVILARANTA, valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

Suomen vanhimpiin kuuluvan huvila-alueen ensimmäiset huvilat valmistuivat Pihlavanlahden rannalle 1850-luvulla. Huvilat liittyvät kaupunkilaissäätöläistön elämäntapaan, jossa hakeuduttiin vapaa-ajan ja kesän viettoon maaseudulle. Porilaisten porvarien kesäviettopaikat rakennettiin aluksi Yyterin kartanolta ostetulle tai vuokratulle maalle. Suurin osa huviloista rakennettiin 1900-luvun taitteessa, jolloin kesäviettoon saavuttiin jokea pitkin tai junalla. Myös alueen torppia oli kesäisin vuokralla kesäasuntoina. Myöhemmin torppia laajennettiin tai korvattiin uudella huvilarakennuksella.

Ensimmäiset huvilat rakennettu 1850-luvun lopulla, vuonna 1861 (Björneborgs Tidning 30.8.1861) huviloista oli käytössä Mathildedal (rakenteilla), Illois, Rauhalinna ja Huvitus. Huviloita rakennettiin lisää harvakseltaan. Huviloita ja huvilakäytössä olleita torppia on ollut alueella enimmillään noin 30.

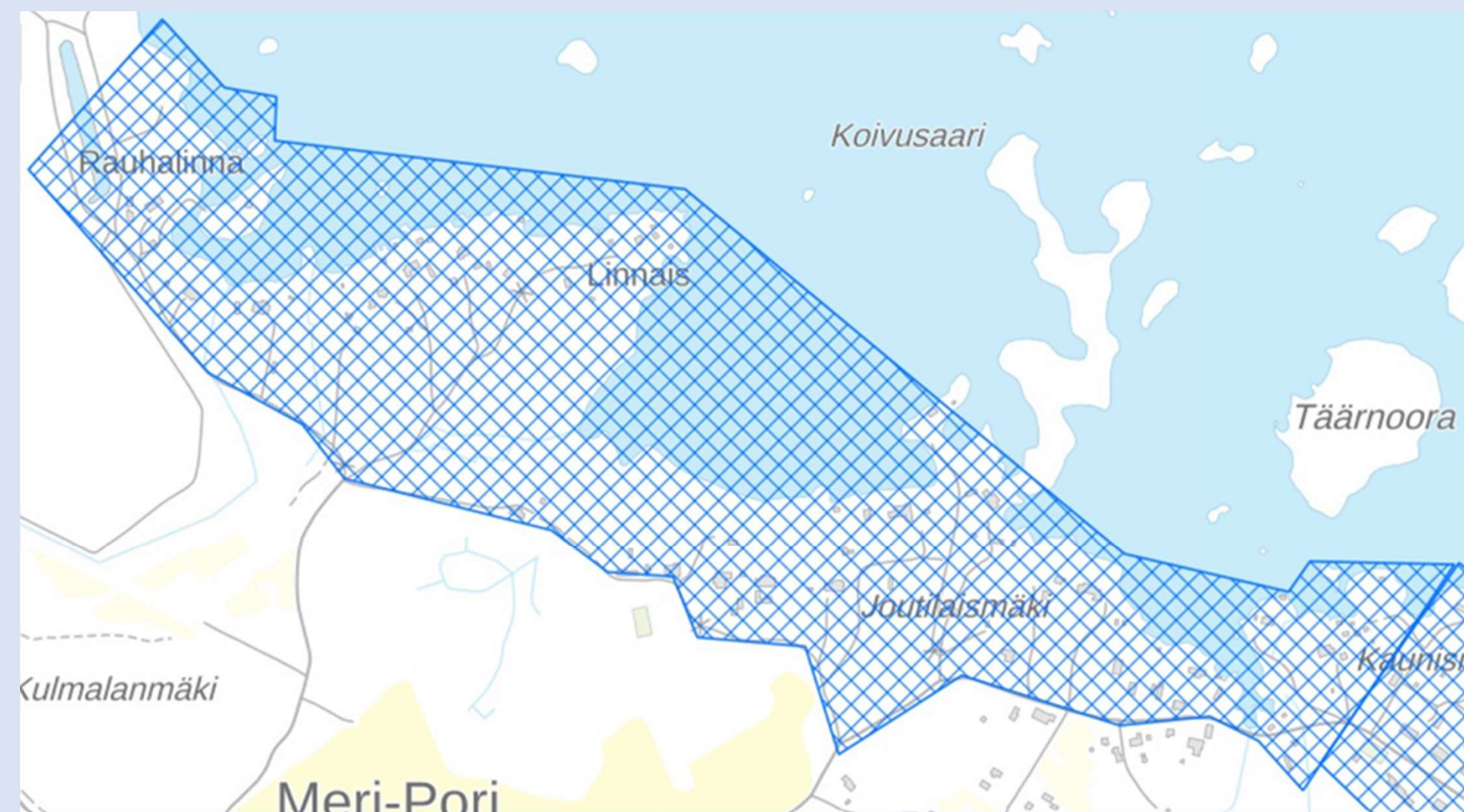
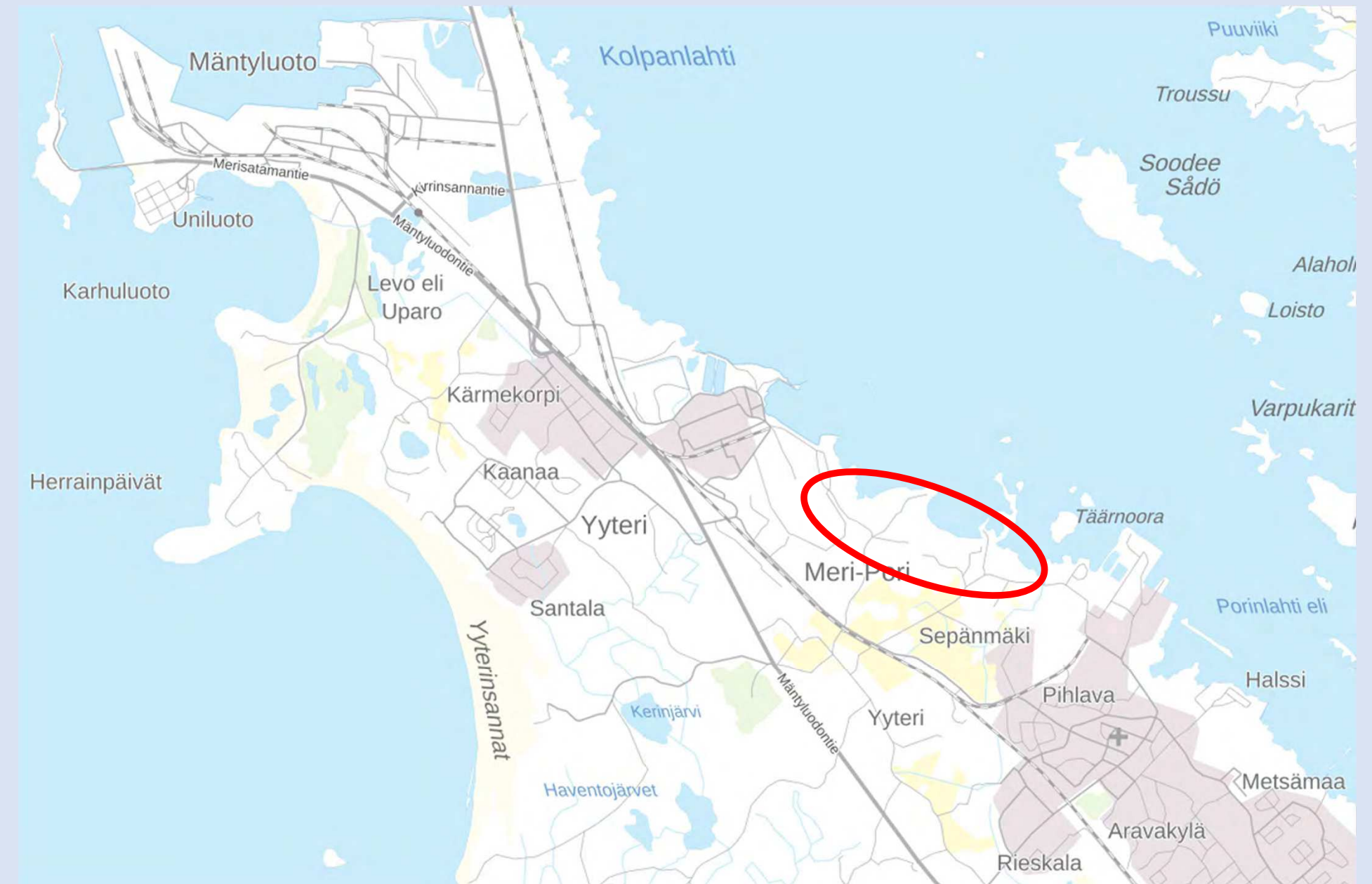
Entisten Kemiran tehtaiden ja A. Ahlström Oy:n sahan / Suomen Kuitulevytehtaan väliin jäävän huvila-alueen huvilat ovat suurikokoisia, ja kokonaisuuteen on kuulunut yleensä kaksikerroksisen huvilan lisäksi talli-varasto-jääkellari-puusuojarakennus, ulkorakennus, ulkokuone, kylpy- ja uimahuone, 1920-luvulta lähtien sauna sekä leikkimökki. Parhaita aikakautensa huviloita ovat Illois (1859), Grankulla (1878), Honkala (n.1882), Djupvik (1800-1900-lukujen vaihde), Stenvik (n. 1916), Lustigkulla (torppa, muutettu huvilaksi n. 1920-luvulla) ja Erikstorp (1937). Huviloista on purettu mm. Mathildedal, Brunsvik, Björkvik, Trolloora, Fredriksvik (Huvitus) ja Metsäpirtti, sekä huvilana joskus käytetty Kulmalan torppa. Kokonaisuus on tästä huolimatta edelleen merkittävä.

Pihlavan huvila-alue on osoitettu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY). RKY-alueen kuvauksessa mainitaan: *Pihlavan huvila-alue on laaja 1800-luvun jälkipuoliskon ja 1900-luvun alun huvilakulttuuria edustava alue Porinlahden rannalla. Huvilat ovat Porin kaupungin porvareiden rakennuttamia ja eri arkkitehtien suunnitteleamia. Alue on hyvin säilynyt ja arkkitehtuuriltaan korkeatasoinen varhaisen huvilakulttuurin edustaja maassamme.*

Valtaosa huviloista on peräisin 1900-luvun taitteen molemmiin puolin. Vanhimpia huviloita ovat Illoisin huvila ja Rauhalinna 1850- ja 1860-luvuilta. Huviloiden suunnittelijoita ovat mm. arkkitehdit Julius Basilier, Torkel Nordman, Karl Lindahl ja Jarl Eklund.

Arkkitehtonisesti huomattavia ovat Rosenleweille rakennetut Grankulla ja Erikstorp, apteekkari Nerwanderin rakennuttama Honkala ja sen naapuri Solvik. Lustigkulla on kesäasunnoksi muutettuja Yyterin entisiä torppia. Muista Pihlavan huviloista mainittakoon Lehtonen, Vartio, Stenvik, Djupvik, Bäckman, Olhava, Mellin, Metsola, Rantapirtti ja Wilhelmsvik.

Huvila-alue rajautuu Porinlahteen, Yyterin kartanon peltoihin sekä Kemira Pigmentsin (1961) ja Pihlavan sahan (1875) teollisuusalueisiin.

Pihlavan huvila-alueen valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön (RKY) raja. Kartta: Satakunnan Museon Pakki-sovellus.

Alue on osoitettu RKY-alueesta vuoden 2023 päivitysinventoinnissa hieman tarkentuneella aluerajauksella myös maakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi (Satakunnan rakennusperintö 2005 ja 2023). Alueen kuvauksessa mainitaan: *Alue on nykyisellään eräs maamme parhaiten säilyneitä varhaisen huvilakulttuurin edustajia. Illoisin huvila on rakennettu ilmeisesti 1859 ja on siten Pihlavan vanhimpia. Sen rakennuttivat kauppiasveljekset Karl ja Fredrik Borg. Rakennus on 1800- ja 1900-luvun vaihteen asussa. Myös Rauhanlinna (Alicelund) kuuluu Pihlavan vanhimpiin huviloihin sillä se on rakennettu 1861. Erikoiseksi huvilan tekee se, että se on tuolloin ollut yhteisomistuksessa.*

Fredrik Wilhem Rosenlew rakennutti Grankullan huvilan vuonna 1878 Julius Basilierin laatiman suunnitelman mukaan. Rakennusta on muutettu mm. vuonna 1924 Torkel Nordmanin piirustusten mukaan. Honkalan huvilan päärakennus on rakennettu 1880-luvun alussa apteekkari J.F. Newanderin toimesta. Myöhemmin se siirtyi Ahlström-suvun omistukseen. Rakennus on säilytetty vuosisadan alun asussa. Tontilla on myös itse huvilaa vanhempi torpparakennus, johon on myöhemmin lisätty koristeellinen kuisti ja ikkunanluukut. Ns. Goethe-paviljonki on rakennettu vuonna 1941. Tove Jansson on maalannut myöhemmin sen Goethe-aiheiset seinämaalaukset.

Solvikin rakennushistoria liittyy viereiseen Honkalaan. Se rakennettiin 1930 pääasiassa arkkitehti Karl Lindahlin ja F. Laimgruberin laatiman suunnitelman mukaan. Tontilla on myös Honkalan vanha uimahuone.

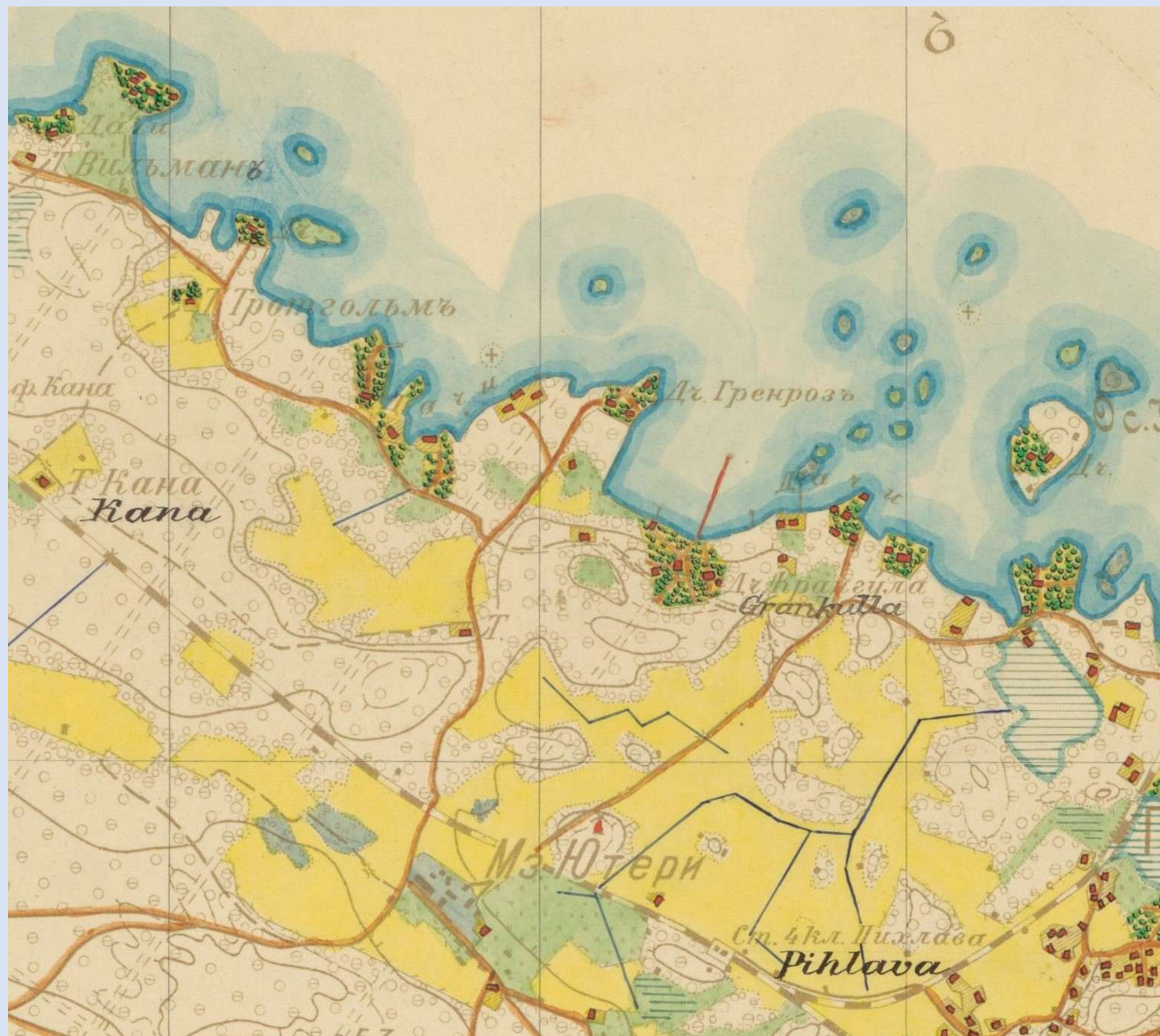
Lustigkulla on entinen torppa, joka muutettiin huvilaksi 1900-luvun alussa. Erikstorpin tiilisen huvilan rakennutti Erik Rosenlew vuosina 1936-37 arkkitehti Jarl Eklundin laatiman suunnitelman mukaan. Tontilla on myös pienempi vanha hirsirakennus, joka on ilmeisesti entinen torppa. Muita Pihlavan vanhoja huviloita ovat huvilat Lehtonen (Silwaan), Vartio, Stenvik, Djupvik, Bäckman, Olhava, Mellin, Metsola, Rantapirtti ja Wilhelmsvik.

Osa huviloista sijoittui nykyisen Kaanaankorven alueelle ja jäivät suurelta osin Kemiran tehtaiden laajennusten jalkoihin. Kaksi kokonaisuuteen kuuluvaa huvilaa sijaitsee kuitenkin Edelleen Kaanaankorven alueella.

Yläkuvassa Grankullan huvila vuonna 1988. Kuva: Tuulikki Kiilo / Satakunnan Museo.

Alakuvassa Metsola Kaanaankorvessa 1980-luvulla. Kuva: Satakunnan Kansan kuva-arkisto.

Huvila-aluetta 1900-luvun alun venäläisessä topografikartassa. Yyterin kartanon tilakokonaisuus keskellä alhaalla. Grankullan pohjoispuolella on karttaan merkitty huvilaan kuulunut noin 200 m pitkä laituri. Tämän länsipuolella niemen kärjessä sijaitsee puolestaan huvila Linnais, jonka yhteyteen on kartalla merkitty nimi Grenroz (Grönroos?). Tässä vaiheessa myös itäreunassa erottuvassa Täärnooran saarella on ollut huvila. Karttaa halkoo vuosisadan vaihteessa toteutettu rautatie ja vasemmassa reunassa erottuu Kaanaan pysäkki. Kartta: Kansallisarkisto)

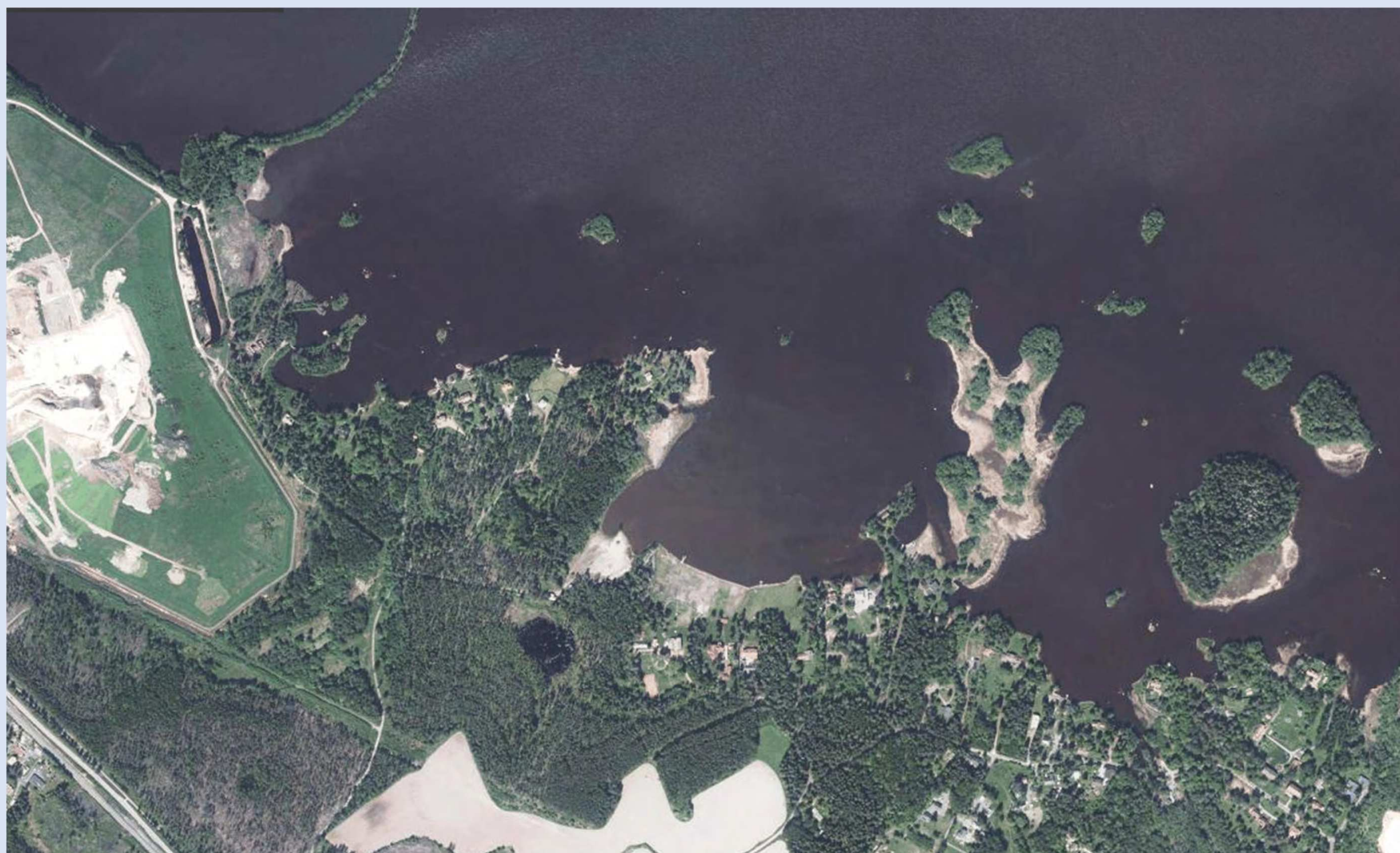
Villa Grankullan n. 200 metriä pitkä laituri kuvattuna vuoden 1886 paikkeilla. Valokuva: Satakunnan Museo).

Edelleen alueella oleva Iloisin huvila, joka on rakennettu alun perin vuonna 1859. Valokuva: Satakunnan Museo.

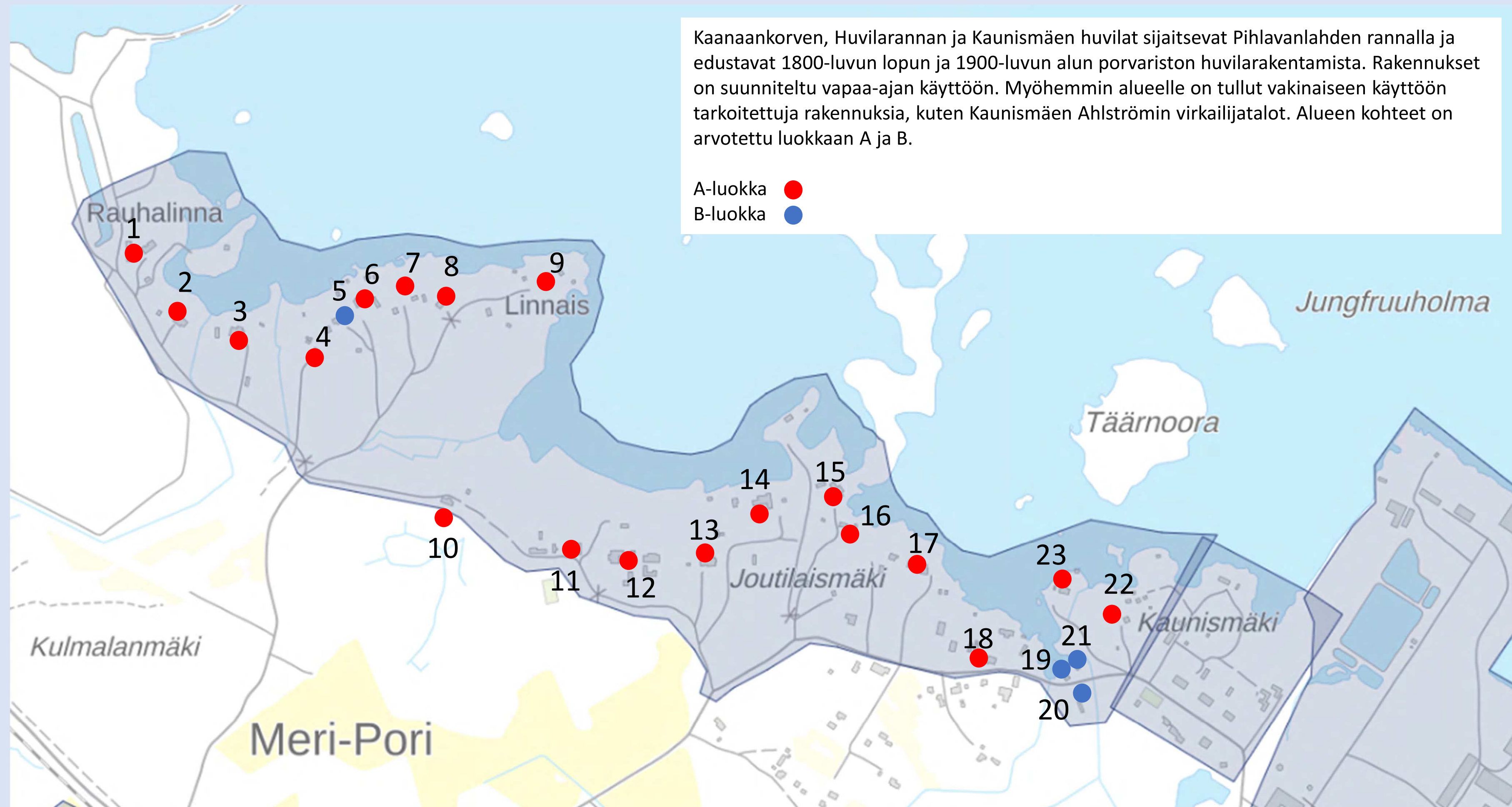

Huvilarantaa ja Kaanaankorpea vuonna 1958. Kaanaankorpi on vielä melko koskematon eikä Vuorikemia ole vielä rakentunut. 1900-luvun alun huvilat näkyvät maisemassa. Kuva: Paikkatietoikkuna/ Historialliset ilmakuvat.

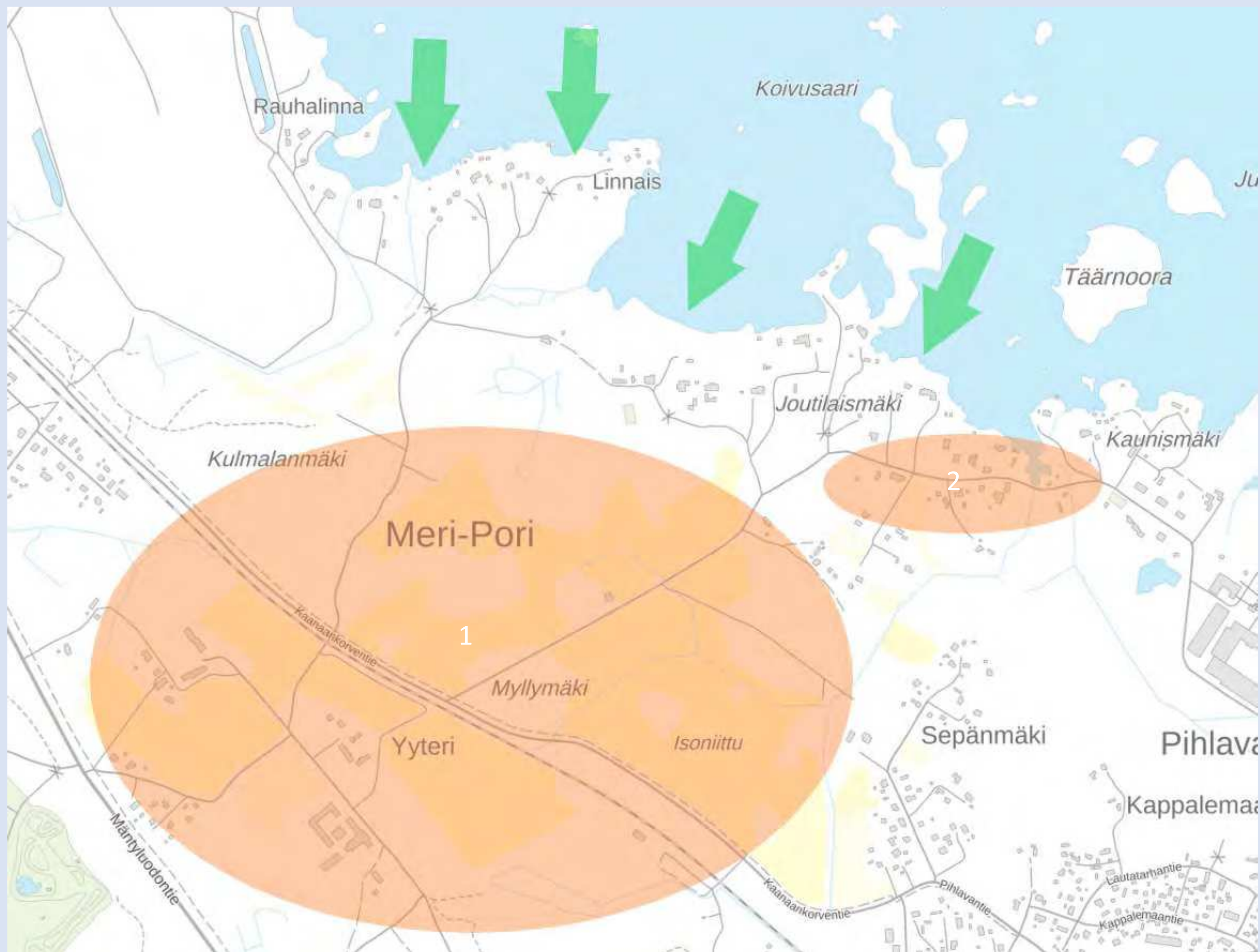
Huvilarantaa ja Kaanaankorpea 2022. Kaanaankorpi on voimakkaasti teollistunut ja muokannut maisemaa lännessä. 1900-luvun alun huvilat näkyvät edelleen maisemassa, joiden lisäksi on muodostunut jonkin verran uutta rakennuskantaa. Kuva: Paikkatietoikkuna/ Historialliset ilmakuvat.

HUVILARANTA, maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö ja inventoidut yksittäiskohteet

Huvilarannan inventoinnissa huomioidut yksittäiskohteet:

1. Rauhalinnantie 41, Rauhalinna (Alicelund)	9. Linnaistie 10, Linnais (eli Jockum)	16. Brunnsvikintie 24, Rantapirtti
2. Rauhalinnantie 31, Metsola	10. Wilhelmsvikinpolku 6, Lustigkulla	17. Kaunismäentie 27, Mathildedahl
3. Rauhalinnantie 15, Ilois	11. Wilhelmsvikintie 35, Grankulla	18. Kaunismäentie 21, asuinrakennus, muut tontin rakennukset ja pihapiiri
4. Rauhalinnantie 5, Mellin (Aphuset)	12. Wilhelmsvikintie 25, Wilhelmsvik	19. Kaunismäentie 15, asuinrakennus
5. Linnaistie 2, Nissebo (Bäckman), sauna	13. Wilhelmsvikintie 11, Björkvik	20. Kaunismäentie 10, asuinrakennus ja kaivo
6. Linnaistie 4, Olhava	14. Wilhelmsvikintie 9, Erikstorp	21. Kaunismäentie 13, Lehtonen (ent. Silwaan), asuinrakennus
7. Linnaistie 6, Djupvik (Ronnala, Hjortvik)	15. Brunnsvikintie 24, Brunnsvik	22. Kaunismäentie 9, Honkala
8. Linnaistie 8, Stenvik		23. Kaunismäentie 11, Solvik

Yyterin kartano ja siihen liittyvät pellot (1) luovat alueelle maisemallisesti eheän kokonaisuuden, jota täydentävät pengertielle näkyvät kartanot ja koulun rakennukset. Pihlavan Kaunismäen virkailijatalot (2) sijaitsevat Kaunismäentien varrella, ja niillä on voimakas maisemallinen todistusvoima alueen historiasta. Vihreät nuolet mereltä kohti rantaa osoittavat huvilarantaan, jossa suojaisella sijainnilla olevat huvilat eivät näy tielle, mutta lahdelta rakennukset näkyvät hyvin lehdeettömään aikaan.

LYTTYLÄN MAAREKISTERIKYLÄ JA SÅDÖ

7. Lyttylän maarekisterikylä ja Sådö

Lyttylä sijaitsee mantereella Yyterinniemen itäpuolella, jokisuiston vastarannalla. Maaseutumaisen kylän kaakkoispuolella asutus on painottunut kallioharjanteen lounaisrinteelle. Lyttyläntie halkoo Porista saavuttaessa aluksi avointa peltomaisemaa, mutta maisema muuttuu kylään saavuttaessa pienipiirteisemmäksi, kumpuilevaksi ja kallioperäiseksi.

Lyttylän arvioidaan asutetun viimeistään 1500-luvulla. Lyttylän kartano (Lyttskär) perustettiin vuonna 1614, kun kuningas Kustaa II Adolf antoi Lyttylän ja Kellahden tilat läänitykseksi ratsumestari Otto Johan Grothusenille. Lyttylän säteri tuhoutui tulipalossa 1685.

Kartanon muita omistajia ovat olleet muun muassa Eneskjöldin suku, vapaaherra ja Vaasan läänin maaherra Carl Constantin de Carnall, kauppaneuvos Fredrik Frans Wallenstråle ja kuvernementinsihteeri Pietari Birkman. Berndt Eneskjöld omisti myös Yyterin kartanon vuosina 1755-1757. Lyttylän kartano oli kruunun tila vuoteen 1850 saakka, eli siitä maksettiin vuokraa. Vasta Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian entinen kapteeni Frenrik Frans Wallenstråle osti kartanon omakseen vero- eli perintötilaksi. 1850-luvun alussa kartanon maat oli jaettu isännän, neljän lampuodin (vuokralaisen) ja kahdentoista torpparin viljeltäviksi. Tyhjilleen jäänyt vuonna 1896 valmistunut kartanon päärakennus otettiin vuonna 1906 perustetun kansakoulun tiloiksi.

Viljelyn lisäksi elinkeinoja ovat olleet myös kalastus ja laivanvarustus. Wallenstråle rakennutti 1800-luvun alussa Lyttylän kartanon laivavarvissa aikansa suurimpiin kuuluvia aluksia. Lyttylän sahalta ajettiin talvisin puutavaraa syvärantaan Sådön saareen laivoihin lastattavaksi.

Kuten Yyterinniemielläkin, keskittynyt maanomistus määritteli pitkälti myös Lyttylän kehitystä. Kartanon viimeinen omistaja oli tanskalainen liikemies Valdemar Heyman, joka myi kartanon ja sen maat 22 torpparilleen vuonna 1900. Lyttylä oli tuolloin yhden manttaalin säterirustholli (veroton perintöratsutila). Kolmen sadan vuoden kartanokausi päättyi. Maanomistusolojen seurauksena Lyttylän tilakeskuksia leimaa pienipiirteisyys verrattuna esimerkiksi Preiviikiin tai Kyläsaareen.

Lyttylän huvilarakentaminen alkoi 1900-luvun alussa. Vanhimmat huvilat rakennettiin valtaosin meren rannalle. 1960-luvun alussa Satakunnan Kansassa Lyttylän mainittiin olevan mitä erinomaisin paikka huvila-asutukselle, puhuttiin jopa ”Lyttylä-villityksestä”. Alueelle rakennettiinkin 1900-luvun aikana satoja mökkejä.

Sådö eli Soodee on Kokemäenjoen suiston suurin saari, joka on kuulunut Ulvilan suurpitäjän Anolan kartanoon. Sådön sijainti jokisuistossa ja sen syvät rannat tekivät saaresta sataman jo Porin jokisatamien aikana. Sådöhön tuotiin puutavaraa laivattavaksi mm. Lyttylästä ja se toimi Leineperin ruukin lastauspaikkana 1700-luvulla. Sådössä on ollut myös tervahauta.

Saari asutettiin viimeistään sataman myötä 1700-luvun lopulla. 1800-luvun alun kartassa saarelle on merkitty yksi torppa ”Sådö torp”. Aukkaat ovat olleet pääosin kalastajia. Saaren sisäosassa sijaitsee suistoalueelle tyypillinen, 1900-luvun alkupuolella valmistunut Saltvikin kalastajatilän asuinrakennus, joka edustaa saaren vanhinta ja historiallisesti merkittävintä rakennuskantaa. Sådön viimeiset vakituiset asukkaat ovat muuttaneet mantereelle 1900-luvun loppupuolella. Kesämökkien rakentaminen alkoi Sådössä toisen maailmansodan jälkeen. Saari on ollut myös suosittu leiriytymispaikka.

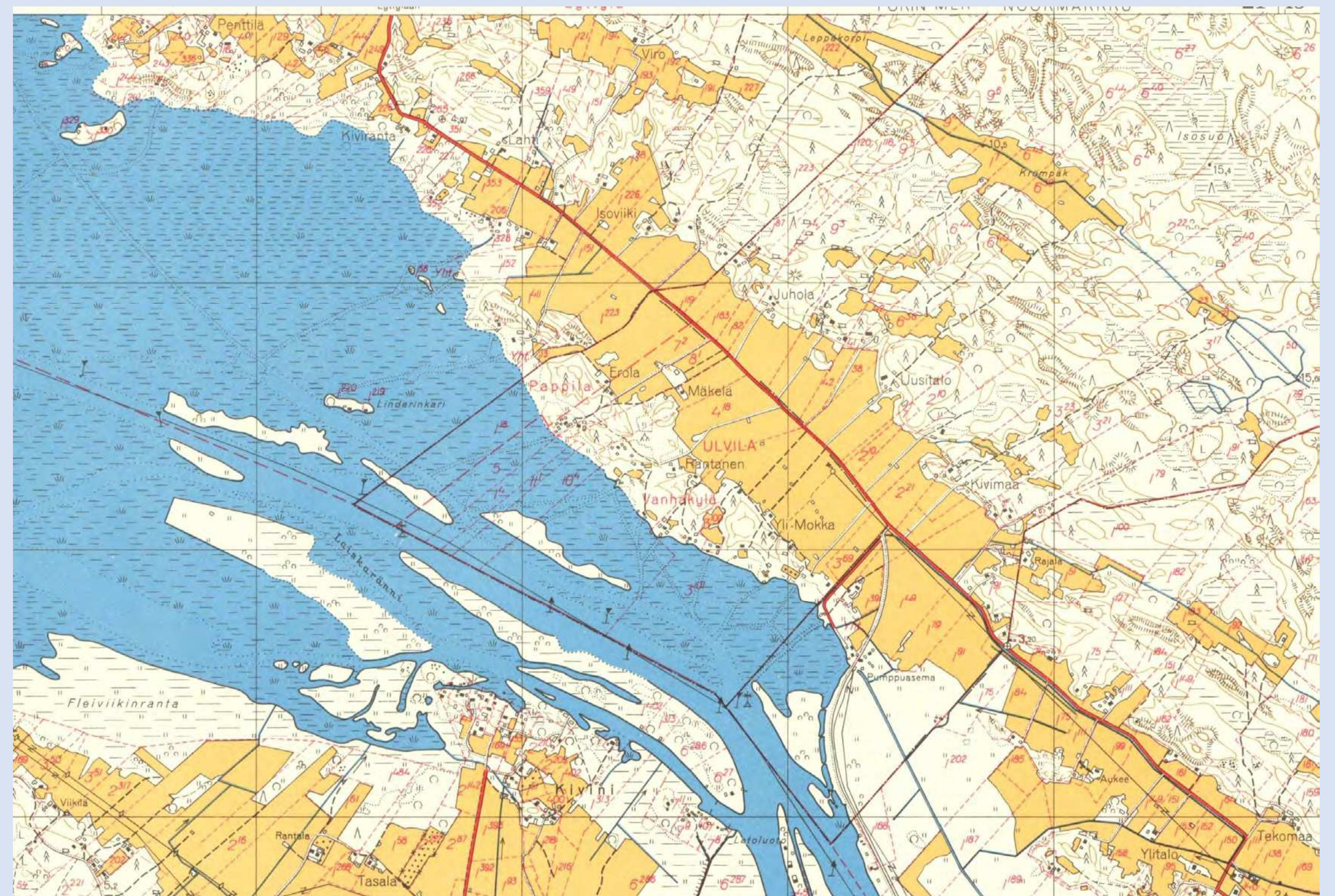
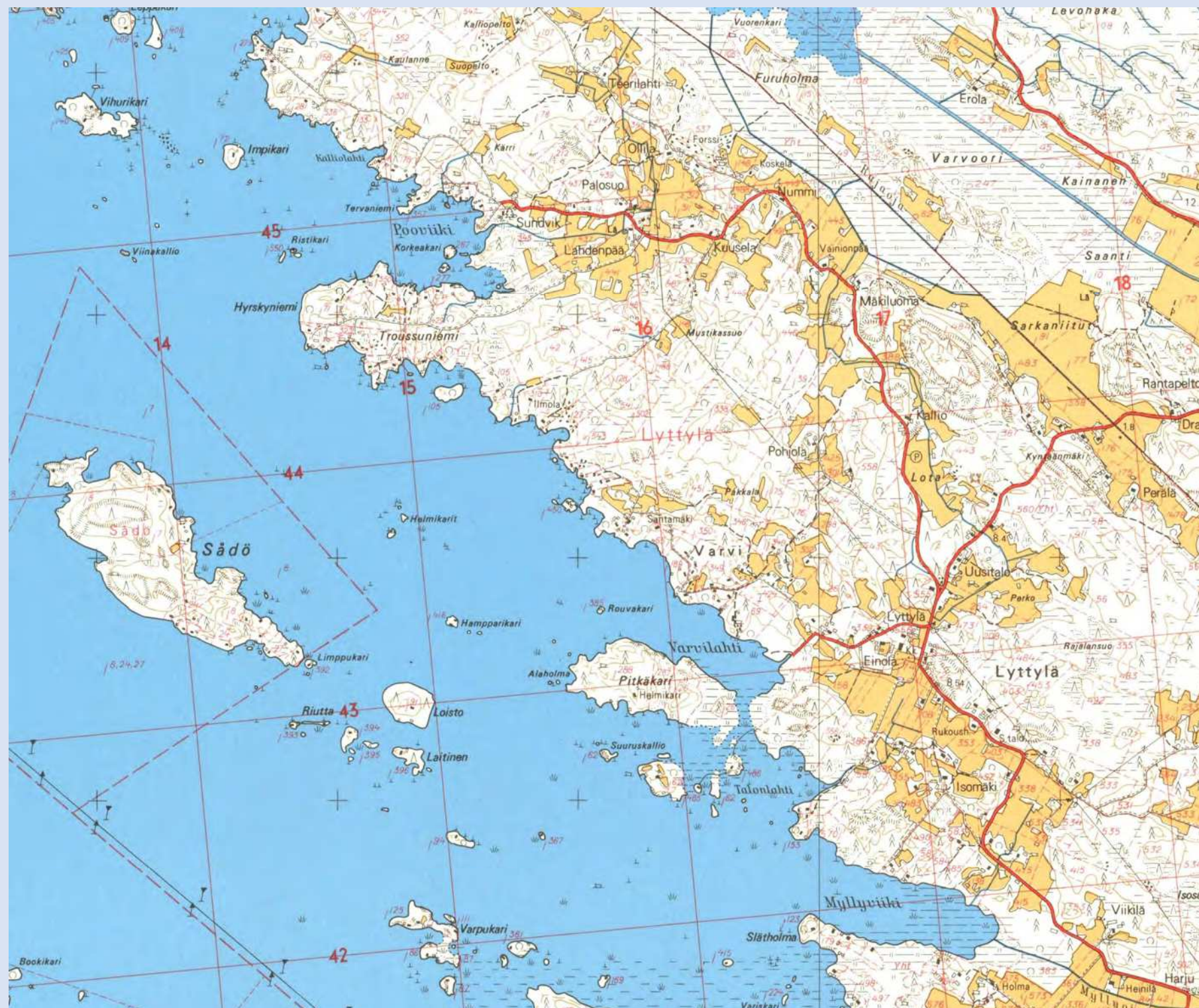
Yläkuvassa vuonna 1896 valmistunut Lyttylän kartanon päärakennus, joka muutettiin kansakouluksi 1900-luvun alussa. Kuva otettu vuonna 1926. Alakuvassa Lyttyläntien varren tyypillistä pienipiirteistä rakennuskantaa.

Lyttylän kartanon tilukset 1800-luvun alussa. Kartano (A) ja siihen kuuluneet torpat on merkitty punaisella. Viljelykset ovat säilyneet osin tähän päivään saakka. Ylemmässä kartassa Sådön saareen on merkitty yksi torppa "Sådö torp". Kartat: Kansallisarkisto.

Lyttylän aluetta 1900-luvun alun venäläisessä topografikartassa. Viljelyalueet vastaavat pääosin nykyisiä ja sijoittuvat Lyttyläntien varrelle. Lyttyläntien linjaus vastaa nykyistä. Lyttylän kartano puutarhoineen erottuu keskellä kartan yläosassa. Kartanon pohjoispuolelta lähtee Varvintien linjaus kohti rantaa. Sådön saareen on merkitty yksi rakennus. Busan saareen on merkitty huviloita. Kartta Kansallisarkisto.

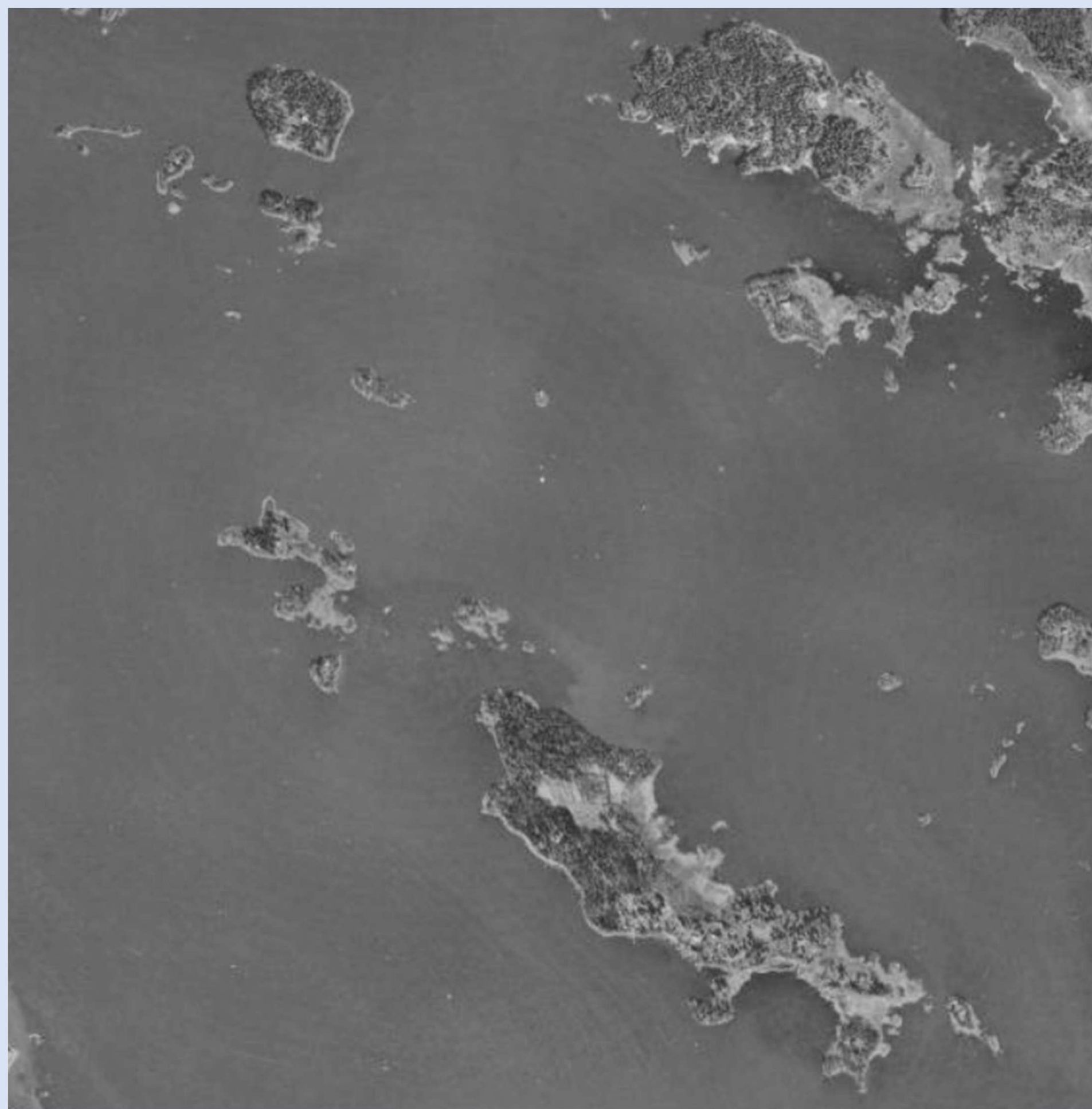
Lyttylän aluetta vuosien 1970 ja 1962 peruskartoissa. Kartan pellot ovat säilyneet viljelykäytössä suurelta osin nykypäivään saakka. Alueen eteläosassa viljelymaisema hallitsee Lyttyläntien molemmin puolin. Pienimuotoinen rakennuskanta sijoittuu peltoaukeiden taakse metsän laitaan. Alueella kesäasutuksen määrä lisääntyi sodan jälkeen huomattavasti, myös jonkin verran vasemmassa kartassa näkyvässä Sådön saarella.

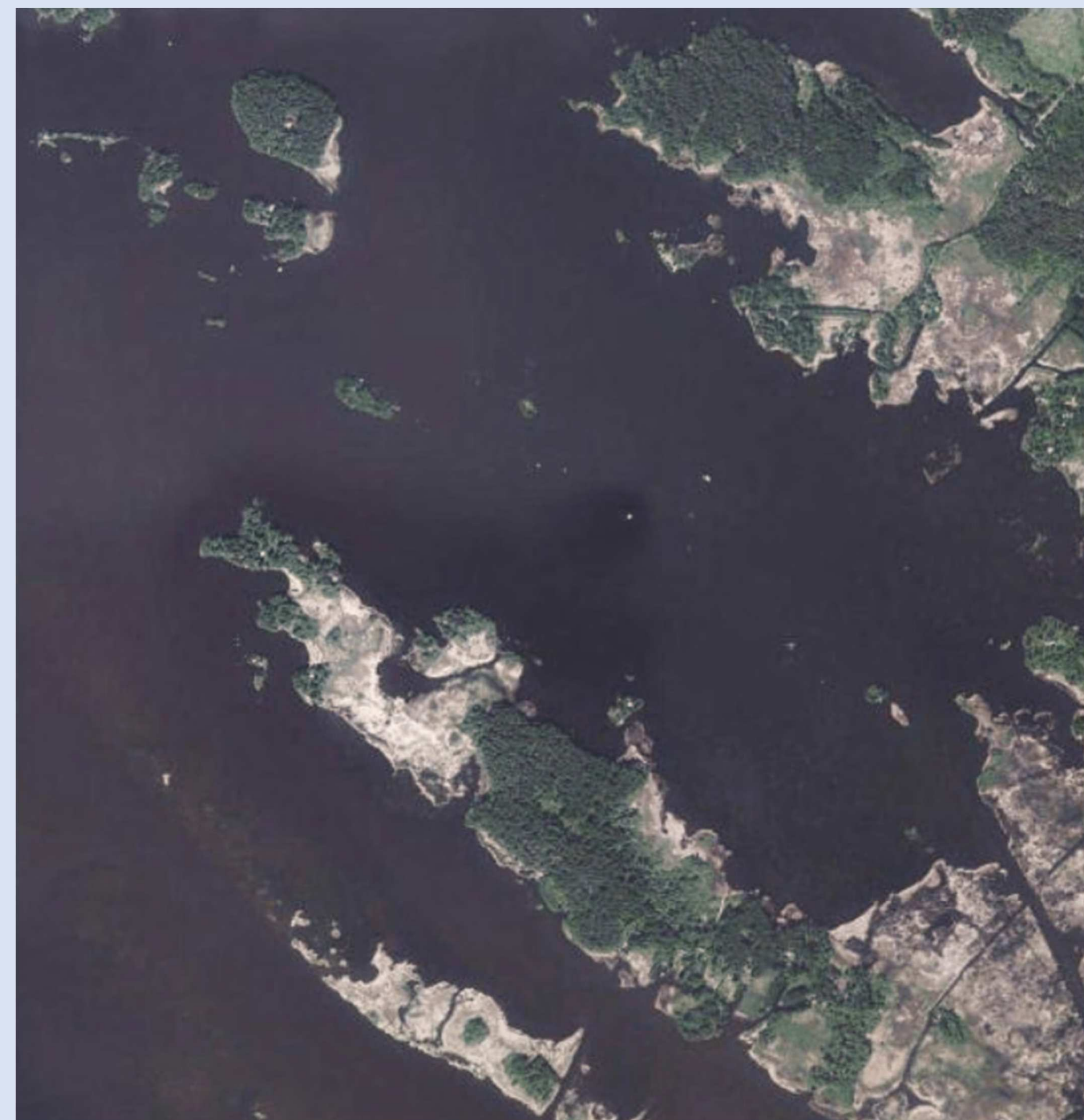
Varviranta vuoden 1958 ilmakuvassa. Maisemaa pilkuttavat alueen kalastajatilat, huvilat ja maatilat, joiden pellot ovat sijoittuneet Kellahden kylätien ympärille. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

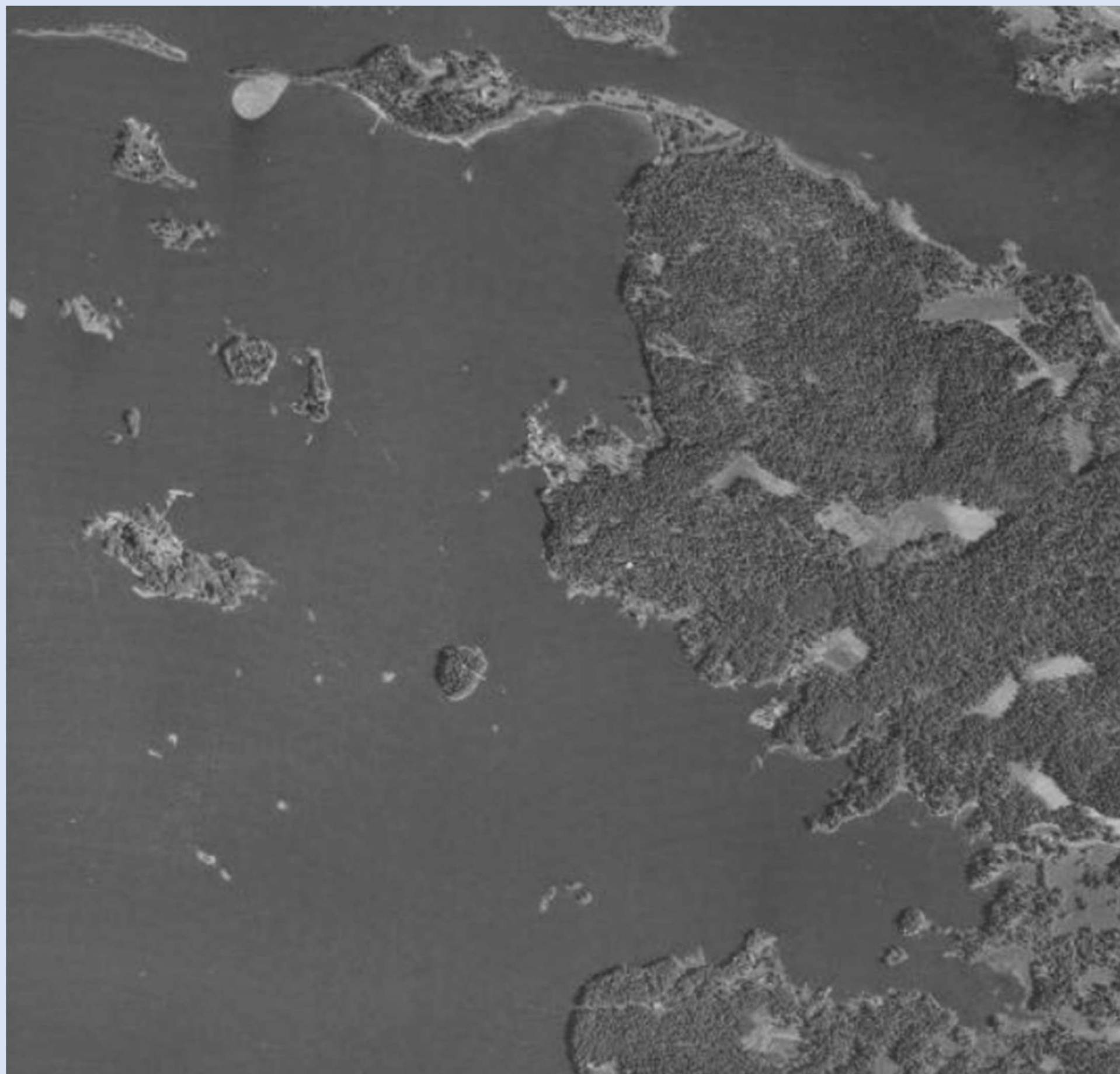
Varvirannan miljöötä vuonna 2022. Alue on säilyttänyt maaseutumaiset piirteensä, joskin peltoala on kaventunut 1950-luvun jälkeisinä rakennemuutosten vuosina. Kuva: Paikkatietoikkuna/Historialliset ilmakuvat.

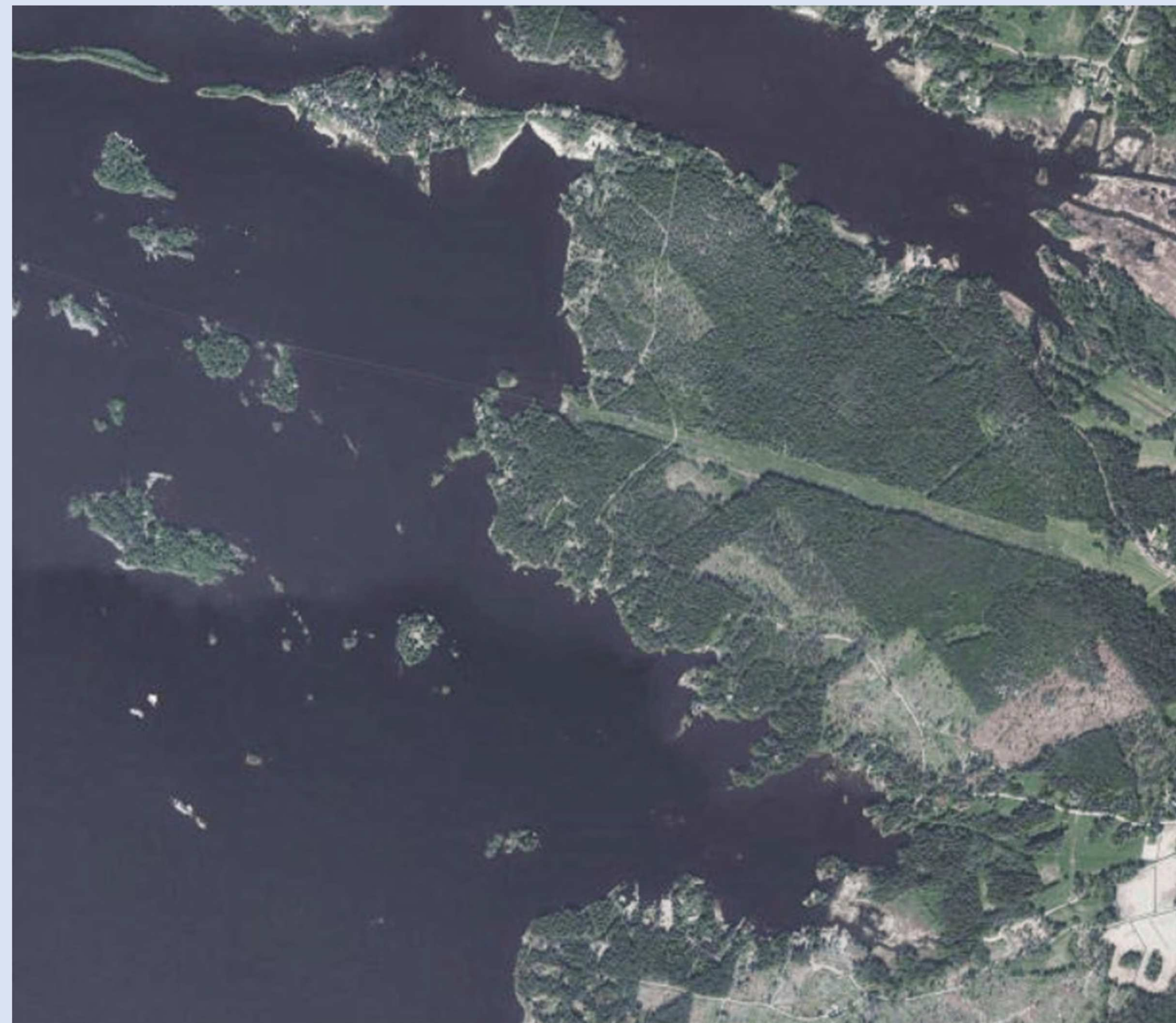
Pihlavanlahden saaria vuonna 1950. Kuvissa näkyy vanhoja kalastustiloja sekä huviloita. Kuva: Paikkatietoikkuna/ Historialliset ilmakuvat.

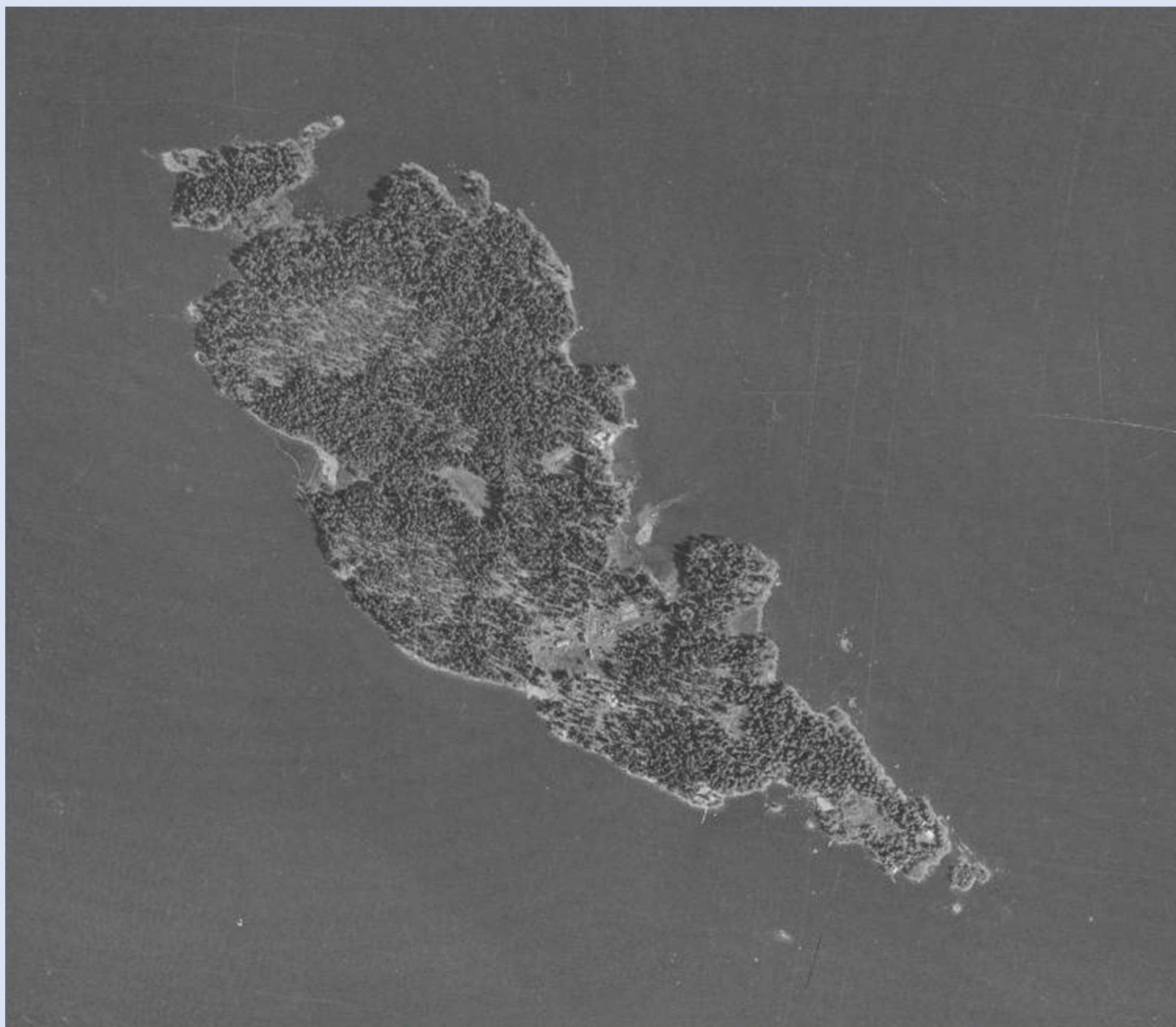
Pihlavanlahden saaria vuonna 2022. Maa on kohonnut ja vesistöt rehevöityneet niin, että Busan saari näyttää jo sulautuvan mantereeseen. Huvila/vapaa-ajan asutus saarissa vastaa lähes 1950-luvun tilannetta. Kuva: Paikkatietoikkuna/ Historialliset ilmakuvat.

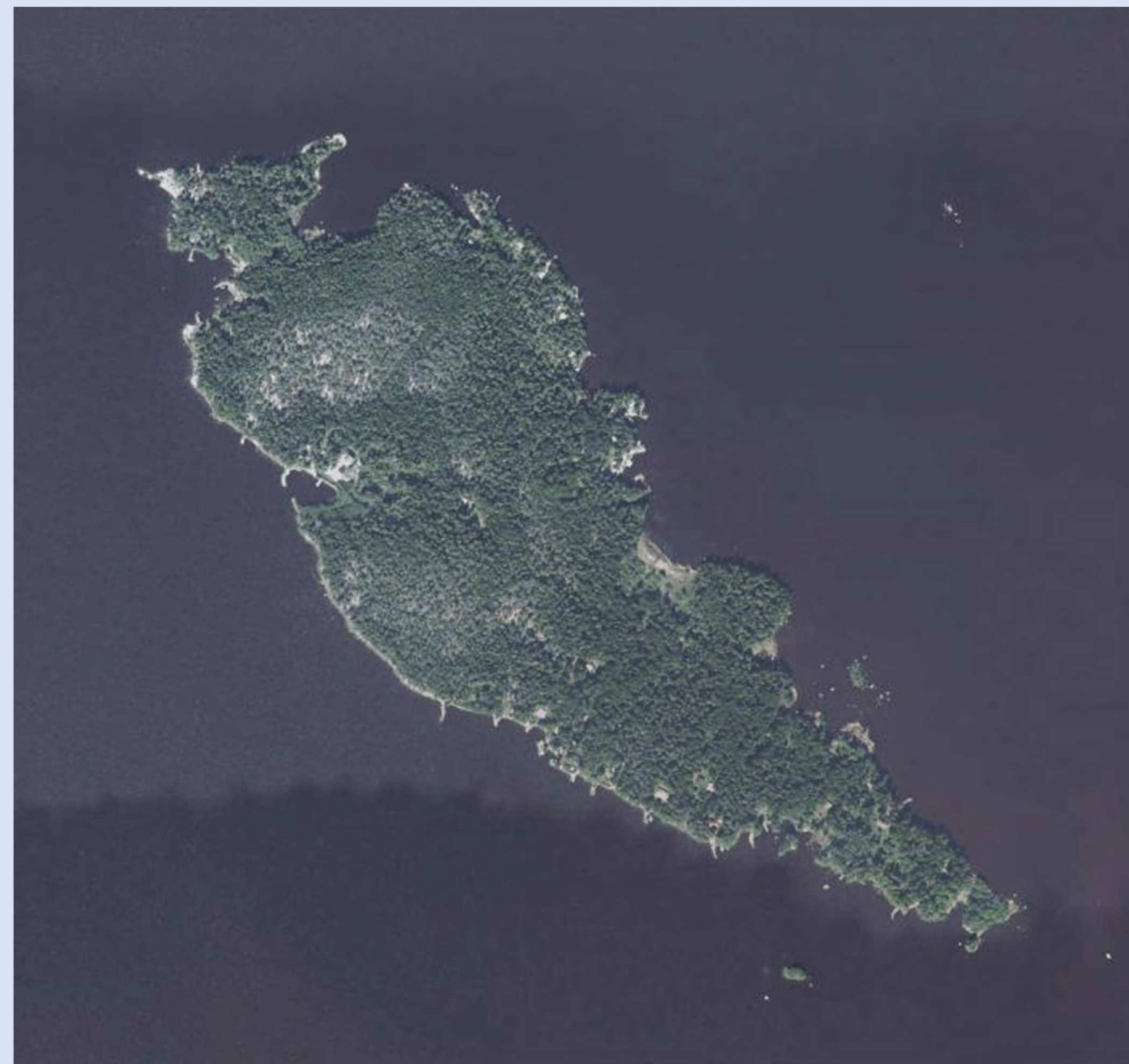
Skuutviikin niemenkärkeä ja saaria vuonna 1950. Kuvasta on hahmotettavissa asutusta erityisesti Mäntyniemen niemenkärjessä, sekä etelämpää, Skuutviikistä. Tiestö on vielä vähäistä. Kuva: Paikkatietoikkuna/ Historialliset ilmakuvat.

Skuutviikiä vuonna 2022. Alueen rakennuskanta keskittyy edelleen Skuutviikinlahden ja Puodanlahden rannoille keskiosan ollessa metsäistä aluetta. Kuva: Paikkatietoikkuna/ Historialliset ilmakuvat.

Sådön saari vuonna 1950. Saaren eteläosassa on laajemmin asutusta. Kuva: Paikkatietoikkuna/ Historialliset ilmakuvat.

Sådön saari vuonna 2022. Saaren mökkiasutuksen sijainnit ovat pysyneet pääosin entisillä paikoillaan. Kuva: Paikkatietoikkuna/ Historialliset ilmakuvat

Lyttylässä yhdistyvät maanviljelys sekä merellinen kulttuuri. Maanviljelys hallitsee maisemaa Lyttyläntien molemmin puolin. Alueen pellot ovat olleet viljelyksessä jo satojen vuosien ajan. Lähtään kirjava, pääosin pienimuotoisista tiloista koostuva rakennuskanta sijoittuu tien molemmin puolin peltoaukeiden taakse metsäalueiden laitaan. Maisemallisesti keskeisenä kiintopisteenä toimii Lyttylän kartanon maille vuonna 1896 valmistunut näyttävä uusrenessanssityylinen päärakennus. Sittemmin koulukäytössä ollut rakennus toimii nykyisin kylätalona. Rakennuksen lähistöllä sijaitsee aikanaan Lyttylän kartanolle kuuluneita kellareita, jotka ajoittuvat mahdollisesti 1700-luvulle. Kellarit edustavat alueen varhaisinta säilynyttä rakennuskantaa.

Alueen merellistä kulttuuria edustavat puolestaan alueella harjoitettu laivanrakennus, pursiseuran toiminta sekä etenkin sodan jälkeen voimistunut huvilarakentaminen. Maakunnallisesti merkittävä pursiseuran paviljonki sijaitsee Hyrskyniemessä. Historialliselle laivanrakennuspaikalle eli Varvinlahdelle johtaa vanha kiviaitojen reunustama tie. Nykyisin aluetta hallitsee huvila-asutus, joka ajoittuu varhaisimmilta osiltaan 1800–1900-lukujen vaihteeseen. Alueella on myös hyvin säilynyttä sodanjälkeistä huvila-asutusta. Lyttylän saaristossa on lukuisia paikallisesti merkittäviä varhaisen huvilakulttuurin edustajia, kuten Loisto ja Pikku-Loisto, jotka liittyvät historiallisesti samaan ilmiöön kuin Pihlavanlahden länsirannalla sijaitseva Huvilaranta, joka on osoitettu valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi. Lisäksi Lyttylän saaristossa sijaitsee entisiä kalastajataloja sekä luonnollisesti runsaasti myös sodanjälkeisen mökkikulttuurin edustajia. Rakentamista leimaa pienipiirteisyys.

Sådö on nykyisin keskiosiltaan lähes luonnontilainen loma-asuntosaari, jonka mökit on sijoitettu rannan tuntumaan. Saaren rakennuskanta koostuu valtaosin 1960-luvulla ja sen jälkeen valmistuneista kesämökeistä.

Tämän selvityksen yhteydessä osoitettiin Lyttylästä paikallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi Pihlavanlahden huvila-asutus, joka käsittää saarista Busan, Varpukarit, Loiston ja Pikku-Loiston. Lyttylän alueella joko kohde tai aluemerkinällä suojeltavaksi esitetään kaikkiaan 43 kohdetta. Alueen kulttuurihistoriallisesti merkittävimmät kohteet sijoittuvat Lyttylän alueella rannikolle ja saariin ja edustavat pääasiassa ennen sotia valmistunutta asuin- ja huvilarakentamista. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä tilakokonaisuuksia alueella ei juurikaan ole, vaan iäkkäämpää rakentamista leimaa pienipiirteisyys. Sådön saarelta inventointiin otettiin mukaan ainoastaan Saltvikin entinen kalastajatalo.

Alun perin 1860-luvulla valmistunut Porin kirjatyöntekijäin huvila.

ARVIOINTI

Lyttylän alueella Kokemäenjoen ja Ahlaisten jokisuun kalastustilat sekä Varvinlahti ovat osoitettu Satakunnan vaihemaakuntakaavassa 2 (2019) maakunnallisesti merkittäviksi kulttuuriympäristöiksi ja lisäksi Lyttylän rukoushuone, Lyttylän koulu (kartano) ja Hyrskyniemi ovat osoitettu maakunnallisesti merkittäviksi kohteiksi. (Satakunnan rakennusperintö 2005). Lyttylä-Varvinranta ja Kolpanlahti on huomioitu maakunnallisesti merkittävänä kulttuuriympäristöinä tekeillä olevaa uutta maakuntakaavaa varten laaditussa Satakunnan rakennetun kulttuuriympäristön päivitys- ja täydennysinventoinnissa. Lyttylä-Varvinrannan kuvauksessa mainitaan:

Lyttylän kartanon uusrenessanssia edustava päärakennus valmistui 1800-luvun lopussa. Kaksikerroksinen, runsain puuleikkauksin koristeltu rakennus toimi Lyttylän kouluna vuosina 1906-1970. Pihapiirissä on päärakennusta huomattavasti vanhempia luonnonkivisiä kellareita sekä koulua varten 1900-luvun alussa rakennettu ulkorakennus.

Lyttylän 1930-luvulla valmistunut, kooltaan melko pieni rukoushuone sijaitsee Lyttylän kylään johtavan tien varrella. Satulakattoiseen puurakennukseen liittyy pieni kuistiosa sisäänkäynteineen.

Lyttylän koululta johtaa vanhalle laivanrakennuspaikalle idyllinen kiviaitojen reunustama tie, jonka varrella on vanhaa asutusta. Santamäki komealla töyräällä on hyvin säilynyt 1800- ja 1900-luvun vaihteen huvilarakennus, jossa on avoterassit. Varvinrannan tien mutkassa on ryhmä 1940- ja 50-luvun sopusuhtaisia huviloita. Porin kirjatyöntekijöiden huvilarakennus on rakennettu 1800-luvun lopulla tukkukauppias Karumon huvilaksi. Rakennuksessa on komea kuisti.

Kolpanlahden alueesta mainitaan Satakunnan rakennusperintö 2023 aineistossa: Kolpanlahdella on rannikolle leimallista rakennusperintöä vanhoista kalastajataloista ja huviloista yhdistysten lomakyltiin. Troussun niemellä sijaitseva Porin Saaristolaispurjehdusseuran vuonna 1910 valmistunut paviljonki Hyrskyniemi on rakennusmestari K.V. Elosen suunnittelema kaksikerroksinen, korkealla tornilla varustettu puurakennus.

Skuutviikinniemiellä on ollut asutusta jo 1800-luvun lopulla. Mäntyniemessä sijaitseva, todennäköisesti kalastajatilaksi rakennettu Palmuluhta on valmistunut 1890-luvulla. Lahden pohjukassa on Silmon 1800-luvulla rakennettu kalastajatalon pihapiiri. Tervaniemessä on vuonna 1910 rakennettu, omaleimainen, pienikokoinen jugendhuvila.

Mäntyniemi on vuonna 1931 perustetun Pihlavan Työväen Urheilijoiden (PTU) kesäviettopaikka. Seura osti Mäntyniemen tilan huviloineen syksyllä 1954 seuran jäsenten käyttöön. Tontilla on 1910-luvulla valmistuneen huvilan lisäksi 1950-luvulla rakennettu tanssilava ja kolmisenkymmentä pientä puurakenteista mökkiä, joiden rakentaminen alkoi 1950-luvulla. Mäntyniemi edustaa paikallisen urheiluseuran kulta-aikaa.

Impikarin saarella on jyrkkäkattoinen 1930-luvulla rakennettu, alueelle poikkeuksellisen edustava huvila. Varhaista huvilakulttuuria edustava rakennus ja siihen liittyvät luonnonkivipengerrykset ovat maisemallisesti merkittävät. 1900-luvun alussa Loulun saareen rakennetun kalastajatalon rakennuskokonaisuuteen kuuluu vuonna 1905 valmistuneen päärakennuksen lisäksi sauna ja useita muita ulkorakennuksia, kuten 1920-luvulla rakennettuja rantavajoja. Myös Leppäkarin saarella on pieni mökki ja sauna, jotka on ilmeisesti rakennettu 1800-luvun lopulla tukkilaisten käyttöön.

Kolpanlahden maakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön huviloita.

Vasemmalla ylhäällä Porin Pursiseuran vuonna 1910 valmistunut paviljonki "Hyrskyniemi". Oikealla ylhäällä Pihlavan Työväen Urheilijoiden perustama Mäntyniemen kesäviettopaikka. Vasemmalla alhaalla vuonna 1934 valmistunut kansakoulunopettaja J.V. Pohjanhongan suunnittelema Lyttilän rukoushuone. Oikealla alhaalla Lyttilän kartanon vuonna 1896 valmistunut uusrenessanssityylinen päärakennus, joka muutettiin koulukäyttöön 1900-luvun alussa. Rakennus toimii nykyisin kylätalona.

KOLPANLAHTI, maakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön raja- ja inventoidut yksittäiskohteet

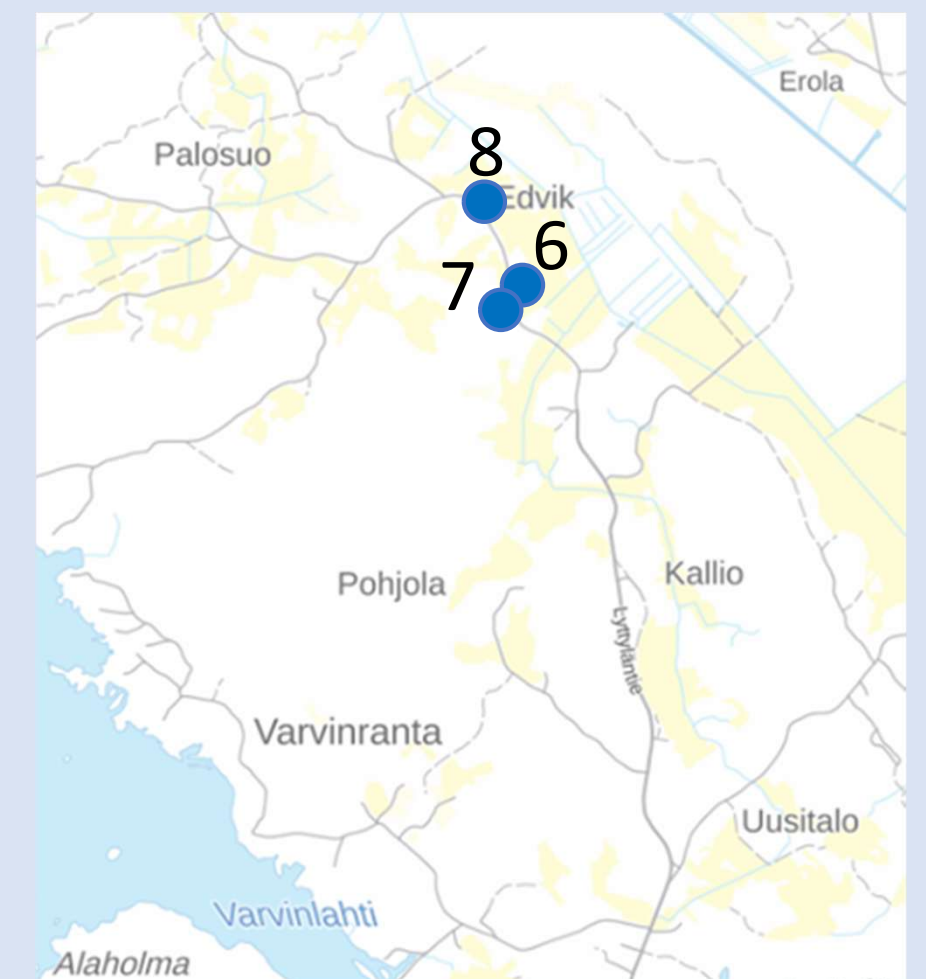
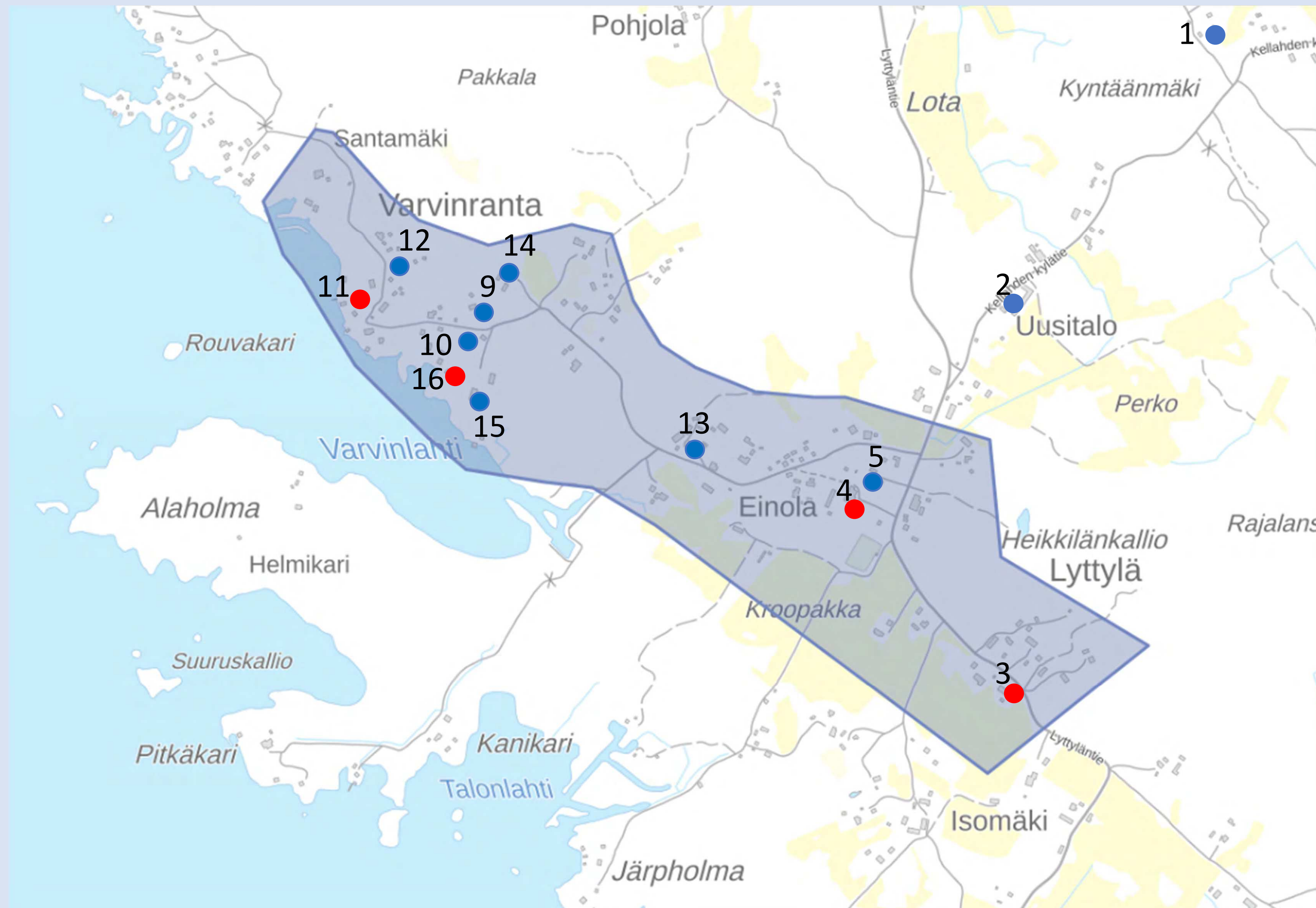

Kolpanlahti. Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

Lyttylän inventoinnissa huomioidut yksittäiskohteet:

1. Hyrskyniementie 125 c, huvila
2. Hyrskyniementie 125 d, huvila
3. Hyrskyniementie 137, Hyrskyniemi
4. Impikari, huvila
5. Kalliolahdentie 116, asuinrakennus ja sauna
6. Kalliolahdentie 44, huvila
7. Kalliolahdentie 50, huvila
8. Kalliolahdentie 56, asuinrakennus ja sauna
9. Kalliolahdentie 76 a, huvila ja sauna
10. Loulu, pihapiiri
11. Lyttyläntie 1453, pihapiiri
12. Lyttyläntie 1472, Silmo
13. Mäntyniementie 279, Palmuluhta
14. Mäntyniementie 293, Mäntyniemi
15. Skuutviikin Leppäkari 41
16. Tervaniementie 22, Tervaniemi
17. Vihurikari 10, sauna

VARVINRANTA, maakunnallisesti merkittävän alueen rajaus sekä inventoidut yksittäiskohteet

Luokka A ●
Luokka B ●

Lyttylän Varvinranta. Kartta: Satakunnan Museon Pakki-tietokanta.

1. Kellahden kylätie 275 a, asuinrakennus	10. Varvintie 106, asuinrakennus
2. Kellahden kylätie 336, tilan rakennukset ja pihapiiri	11. Varvintie 120, asuinrakennus
3. Lyttyläntie 1098, Lyttylän rukoushuone	12. Varvintie 129, asuinrakennus
4. Lyttyläntie 1138, Lyttylän kartano	13. Varvintie 39, hirsiaitat
5. Lyttyläntie 1144, kellarit	14. Varvintie 87, rakennukset ja pihapiiri
6. Lyttyläntie 1313, Vainionpää	15. Varvintie 94, asuinrakennus
7. Lyttyläntie 1314, talousrakennus ja puutarha	16. Varvintie 96, Porin kirjatyöntekijäin huvila
8. Lyttyläntie 1340, Edvik	
9. Varvintie 101, tontin rakennukset ja pihapiiri	

PIHLAVANLAHDEN HUVILA-ALUE, paikallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

Pihlavanlahden huvila-alue koostuu varhaisen huvilakulttuurin edustajista, entisistä kalastajataloista sekä toisen maailmansodan jälkeen alkaneesta mökkikulttuurin edustajista. Merkittävimmät yksittäiskohteet ovat varhaista huvilakulttuuria edustavat, alun perin 1880-luvulle ajoittuva Loisto sekä vuonna 1912 valmistunut Pikku-Loisto. Nämä varhaisen huvilakulttuurin edustajat liittyvät historiallisesti Pihlavanlahden länsirannalla sijaitsevaan valtakunnallisesti merkittävään Huvilarannan alueeseen. Sekä Loiston että Pikku-Loiston huvilat ovat erittäin hyvin säilyneet. Pikku-Loiston ja Varpukarien välissä sijaitsee Pajulanininen huvila vuodelta 1911, mutta rakennus on huonokuntoinen. Mantereen puolella Pitkäkarissa sijaitsee hyvin todennäköiseksi huvilaksi vuonna 1900 valmistunut ominaispiirteiltään hyvin säilynyt asuinrakennus.

Varpukarissa on havaittavissa jälkiä alueen kalastuselinkeinoista 1900-luvun alusta. Myös Busan saarella sijaitsee paikallisesti merkittäviä huvila- ja mökkikulttuurin edustajia sekä kaupungin entinen kesäsiirtola.

ARVIOINTI

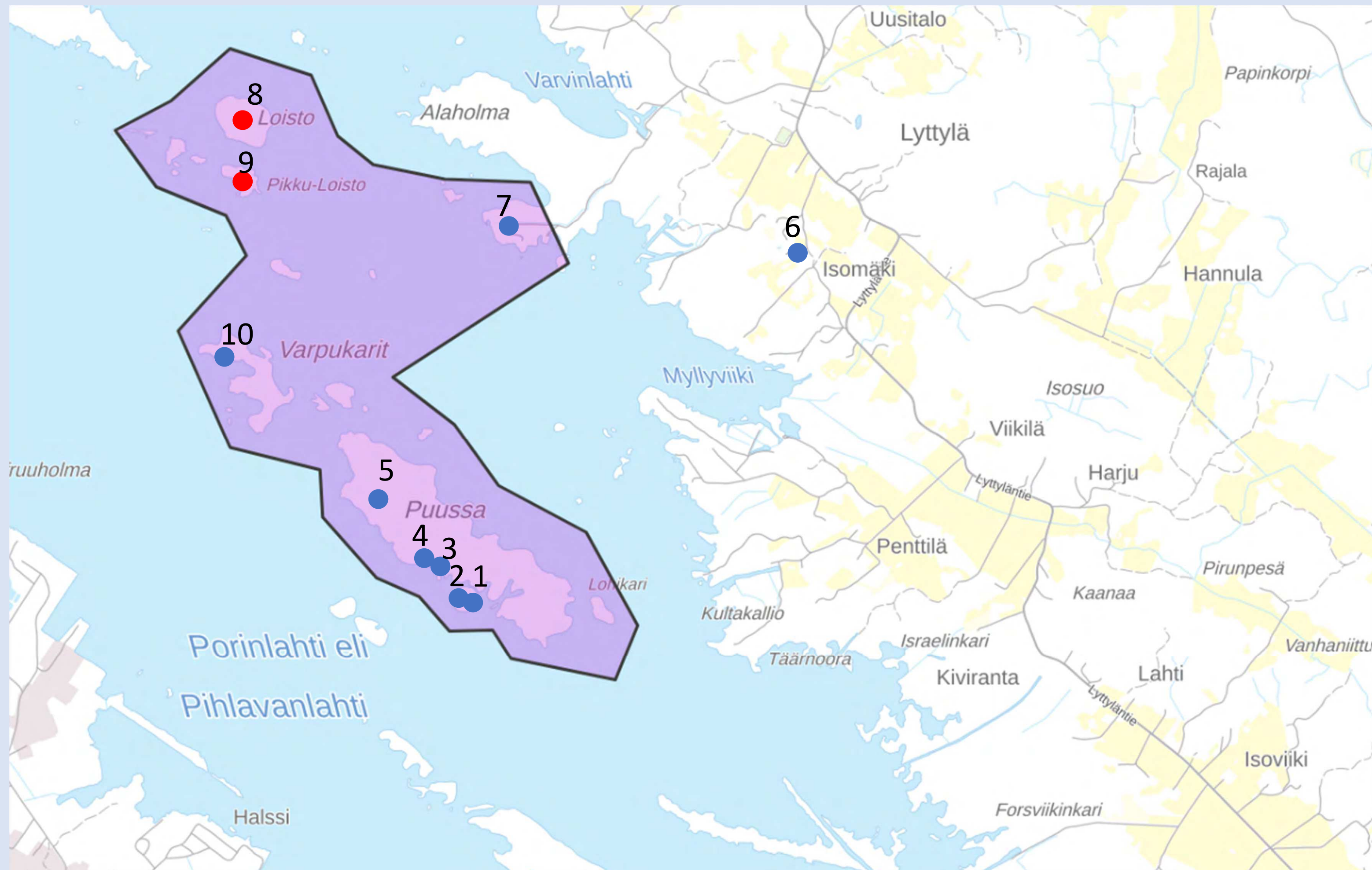
Pihlavanlahden huvila-alueessa yhdistyvät varhainen huvilakulttuuri, joka liittyy laajemmin historiallisena ilmiönä Pihlavanlahden rannoille rakennettuihin huviloihin sekä pienipiirteinen sodanjälkeiseen aikaan ajoittuva mökkikulttuuri. Alueella on myös havaittavissa edelleen jälkiä perinteisestä kalastuselinkeinosta.

Huvila-alue sijoittuu valtakunnallisesti merkittävään maisema-alueeseen *Kokemäenjokilaakson kulttuurimaisemat* (VAMA 2021).

Alun perin 1880-luvulla rakennettu Loisto ja vuonna 1912 rakennettu Pikku-Loisto edustavat Pihlavanlahden varhaista huvilakulttuuria.

PIHLAVANLAHDEN PAIKALLISESTI MERKITTÄVÄ KULTTUURIYMPÄRISTÖ

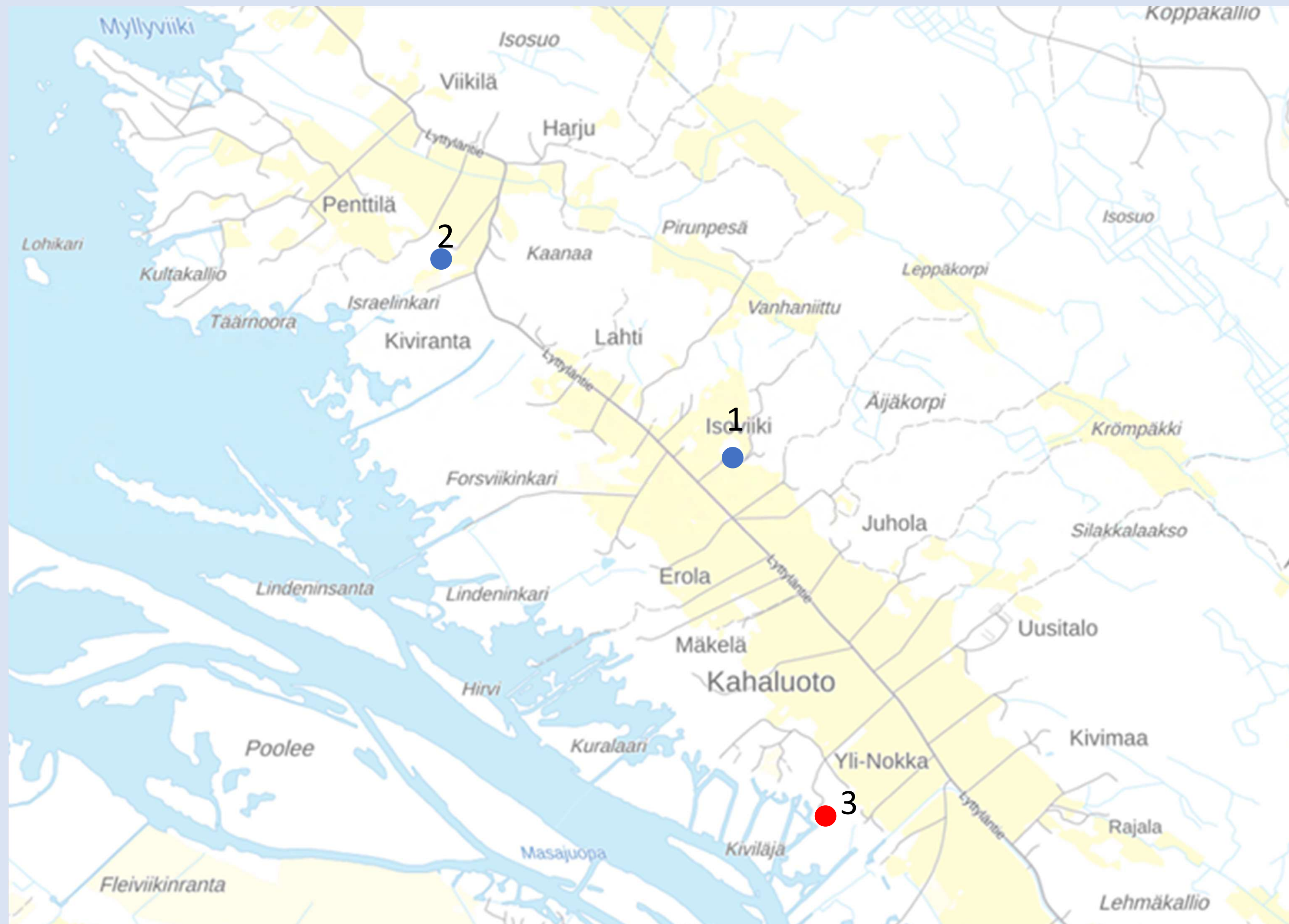

Pihlavanlahden pääosin saaristoon sijoittuvassa huvila-alueessa yhdistyy varhainen huvilakulttuuri sekä perinteinen sodanjälkeinen mökkikulttuuri. Alueen varhainen huvila-asutus liittyy laajemmin historiallisena ilmiönä Pihlavanlahden länsiosaan nykyiseen Huvilarantaan rakennettuihin huviloihin. Alueella on myös havaittavissa edelleen jälkiä perinteisestä kalastuselinkeinosta.

Luokka A ●
Luokka B ●

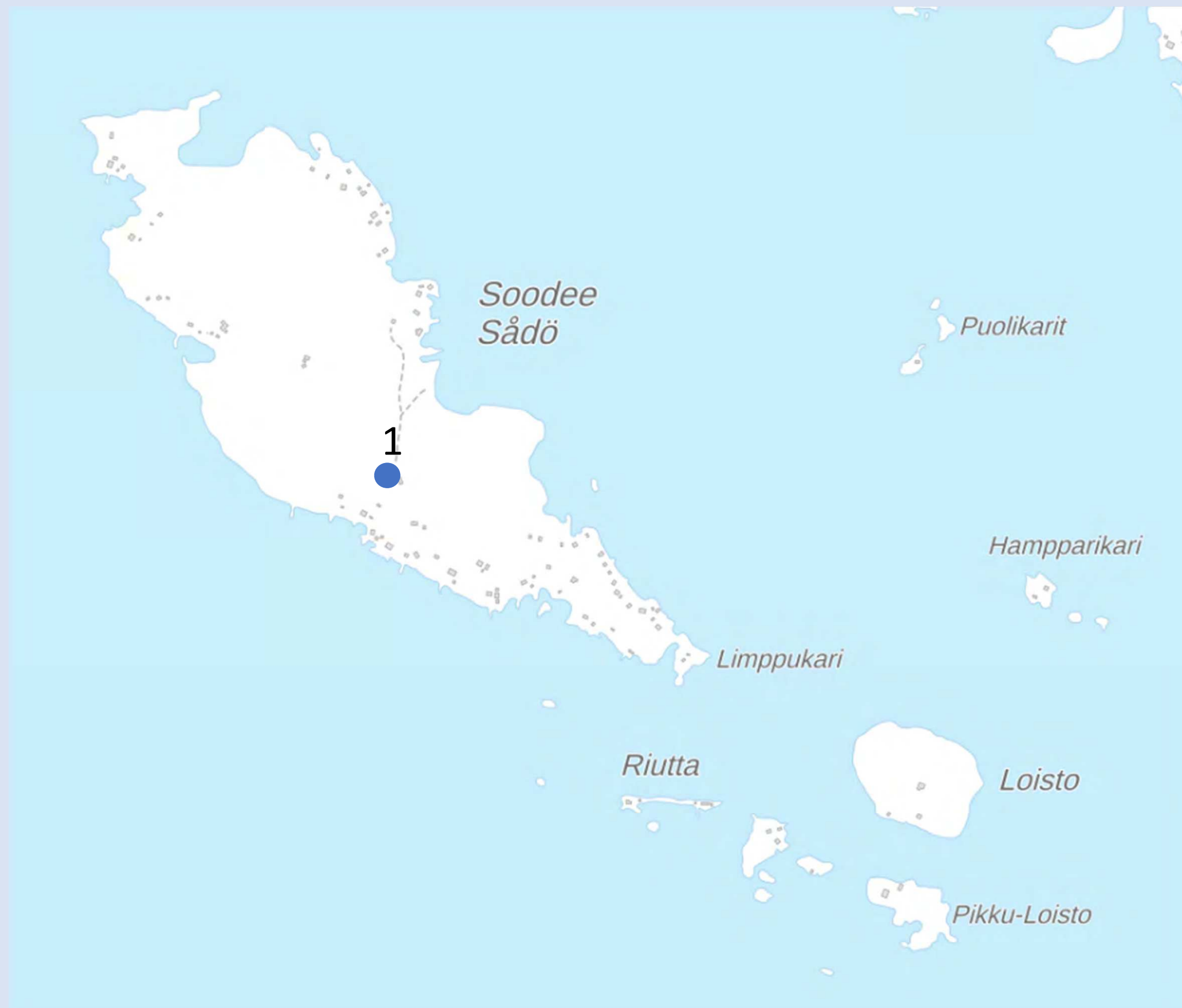
1. Busanluoto 245, asuinrakennus ja pihapiiri
2. Busanluoto 246, päärakennus
3. Busanluoto 280, pihapiiri rakennuksineen
4. Busanluoto 283, tilan rakennukset
5. Busanluoto 323, kaupungin entinen kesäsiirtola ja Oksasen huvila, pihapiiri, huvila ja sauna
6. Kalliorantatie 29, asuinrakennus
7. Kanikarintie 95, asuinrakennus ja pihapiiri
8. Loisto 41, Loisto, pihapiiri
9. Pikku-Loisto 57, pihapiiri
10. Varpukarit 152, asuinrakennus ja ulkorakennus

LYTTYLÄ, Lyttylätien varren inventoituja kohteita

Luokka A ●
Luokka B ●

1. Lyttyläntie 767 b, Isoviiki, pihapiiri
2. Lyttyläntie 910, Kivilahti, päärakennus
3. Katajanokantie 17, asuinrakennus ja pihapiiri

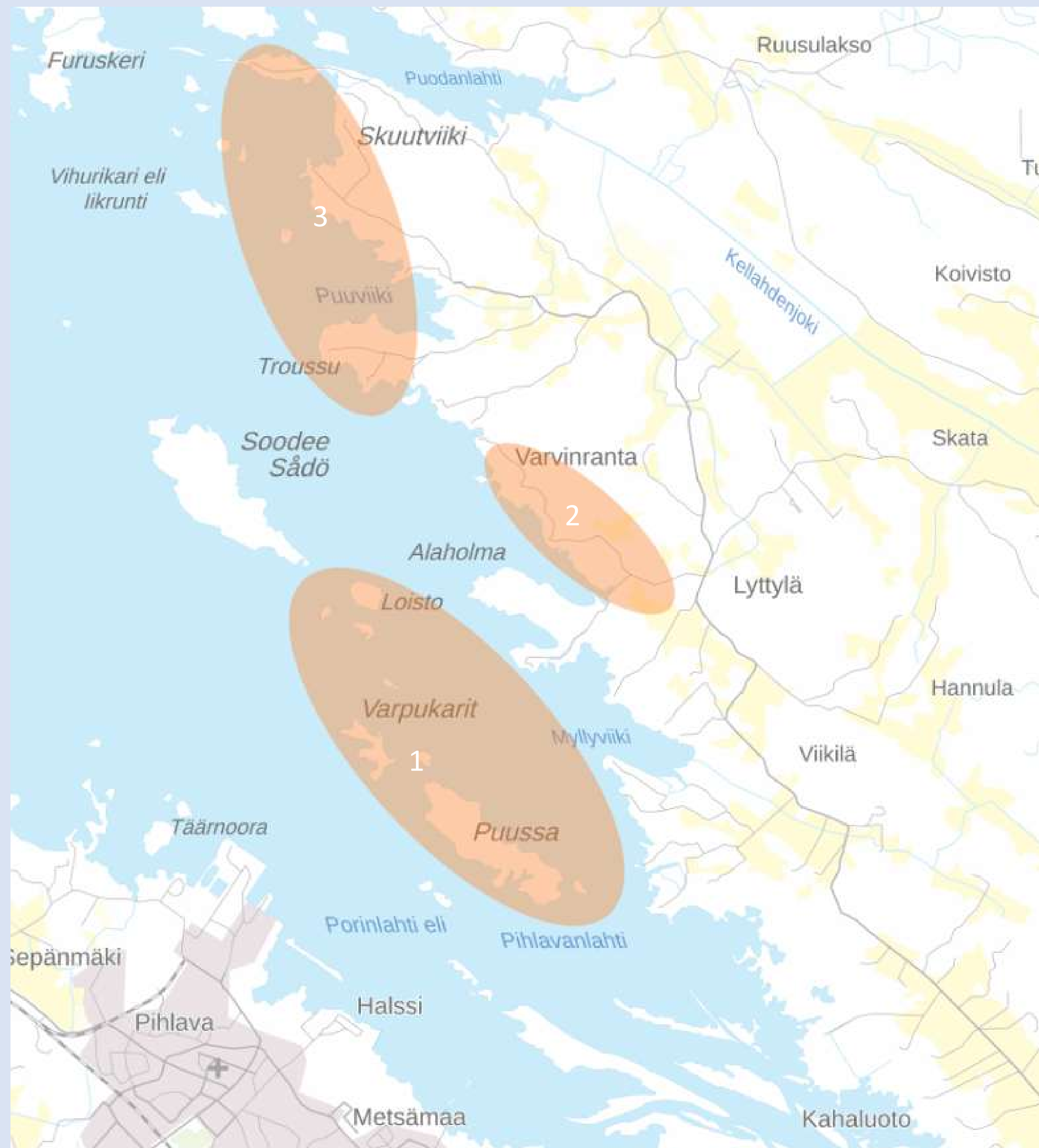

Sådolläinen tila kesällä 1962. Kuva: Olavi Alsta, SM. Alakuvassa Saltvikin kalastajatilan päärakennus.

Sådön inventoinnissa huomiodut yksittäiskohteet:

1. Saltvikin kalastajatila, Sådö

Lyttylän merkittävimmät näkymät sijoittuvat saariston huvilakokonaisuuteen (1.), Varvinrannan alueella sijaitsee Lyttylän kartano, siihen liittyvät viljelymaisemat ja huvilarakentamista (2.). Pihlavanlahden rannalle sijoittuu rannikolle leimallista rakennusperintöä vanhoista kalastajatiloista ja huviloista yhdistysten lomakylään (3.).

Kuva Kyläsaaren Iso-Riutantieltä kohti peltoaukeita. Kuva: Sanna Kuusikari.

8. YHTEENVETO

Historia

Yyterinniemen rakennettu kulttuuriympäristö on monipuolinen ja kerroksellinen. Miljöössä näkyvät niin yhteiskunnan rakenteelliset muutokset, kuin paikallistasolla Porin kaupungin taloudellisen painopisteen muutos kauppamerenkulusta teollisuuteen. Alueen asutuskeskukset keskittyvät pääasiassa vanhoille kylätaajamille Mäntyluodon radan ympärille, sekä teollisuuden eli työpaikkojen läheisyyteen.

Sysäyksen Yyterinniemen nykyiselle kehitykselle antoi Porin jokisataman madaltuminen; suurilla laivoilla oli vaikea saapua kaupungin satamaan ja jo 1600-luvulla Hietanenä toimi Porin ulkosatamana. 1700-luvulla ulkosatama siirtyi Reposaareen ja 1800-luvun lopulla Mäntyluotoon. Ulkosataman läheisyys houkutti teollisuutta ja toimi motivaattorina myöhemminkin. Alue onkin omalaatuinen yhdistelmä maaseutua ja teollisuusyhdyskuntaa, jossa alueen kehitys on kulkenut käsikädessä Porin elinkeinorakenteen kanssa.

Yyterinniemi ei kuitenkaan ollut koskematonta aluetta ennen 1860-luvulla alkanutta teollistumista. Vanhinta rakennuskantaa alueella edustavat alueen viljely- ja kalastustilat, jotka sijoittuvat Preiviikiin ja Kyläsaaren kylään. Kylistä on maininta jo 1500- ja 1600-luvuilta. Vuoden 1907 senaatinkartassa näkyvät erityisesti Yyterin kartanon, Preiviikin ja Kyläsaaren kylän ympäristön viljelymaat, jotka liittyvät osaltaan murrokseen maanviljelyssä ja viljelyalan lisääntymiseen. Maanviljelyn lisäksi meri toi useaan perheeseen leivän pöytään ja alueella oli runsaasti pieniä kalastustiloja, jotka sijoittuvat niin mantereelle, kuin Yyterinniemeä ympäröiviin saariin. Pihlavanlahden rannoilla asuneet talonpojat saivat lisäksi tienestiä muun muassa luotsaamisesta.

Kalastamisen ja maanviljelyn lisäksi elinkeinona oli luonnollisesti laivanrakennus, jota harrastettiin muuan muassa Lyttilän Varvinrannassa. Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian entinen kapteeni Fredrik Frans Wallenstråle rakennutti Lyttilässä 1800-luvun alussa aikansa suurimpiin kuuluvat suomalaisalukset ja myöhemmin.

Varvinrannan läheisyyteen muodostui oma huvilayhdyskuntansa. Pienimuotoisempaa laivanrakennusta ja veneenveistoa harrastettiin muuallakin Yyterinniemiellä.

Yyterinniemen rakennettuun kulttuuriperintöön kuuluu lisäksi säätyläisten ja porvarien huiloita, jotka ovat valmistuneet pääosin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Huvilarakentaminen liittyy erityisesti porvariston elintapojen muutokseen 1800-luvulla, jolloin vapaa-aikaa ja erityisesti kesiä siirryttiin viettämään luonnon helmaan. Monella alueelle huvilan rakentaneella oli myös liikesuhteita hoidettavana Yyterinniemiellä sijaitsevista teollisuuslaitoksista. 1800-luvun lopulla alueella liikennöi päivittäin höyrylaivoja, jotka kuljettivat säätyläisiä merellisiin tunnelmiin. Varsinaista kesämökkirakentamista Yyterinniemeen syntyi toisen maailmansodan jälkeen. Samaa aikakautta edustavat myös tehtaiden ja ammattiliittojen vaatimattomat lomamökit.

Alueen teollisuuslaitokset aloittivat toimintansa 1870-luvulla. Tällöin perustettiin Pihlavan saha (1875) ja 1894 Pihlavan Konepaja. Saha perustettiin Pihlavanlahden rannalle, joka lienee ollut suojaisempi, kuin Selkämeren puoli Yyterinniemen länsipuolella. Pihlavanlahden kautta oli myös mahdollista uittaa sahatavaraa Reposaaren satamaan (joka toimi pääasiassa puutavaran kuljetuksessa satamana). Myöhemmin teollisuuden ja Mäntyluodon sataman myötä alueelle rakennettiin rautatie, joka valmistui 1900. Rautatien rakentaminen peltoaukeiden keskelle on ollut suuri maisemallinen muutos agraariin yhteiskuntaan.

Yyterinniemen kasvunpaikat liittyvätkin erityisesti teollisuuteen. Pihlavasta muodostui 1800-luvun loppuun mennessä teollisuusyhdyskunta, jossa muun muassa koulua ylläpiti saha. Mäntyluodon talvisatama synnytti Yyterinniemen kärkeen omaleimaisen Uniluodon yhdyskunnan.

Yyterinniemen seuraava kasvupyrähdys tapahtui toisen maailmansodan jälkeen, kun alueelle kaavoitettiin rintamamiestontteja. Maalaiskunnan liitos Porin kaupunkiin 1960-luvun lopulla vaikutti rakennuskannan kasvuun ja uusiutumiseen; Metsämaalle kaavoitettiin tontteja, Pihlavaan rakentui Rieskalan palvelukeskus uusine koulu-, uimahalli ja kirjastorakennuksiin. Pihlavan ennen matalaa, puutalovaltaista miljöötä muuttivat uudet, korkeat kerrostalorakennukset. Uniluotoon valmistui niinikään 1960-1970-luvulla kerrostaloja. 1950-luvun lopulla Vuorikemian perustaminen Kaanaankorpeen lisäsi alueen työpaikkatarjontaa ja todennäköisesti osaltaan vaikutti Yyterin kylpylähotellin rakentamiseen juuri tälle alueelle, sekä Uudenniityn asuinalueen syntymiseen.

Alueen rakennuskannan valmistumisajankohta painottuu 1900-luvun alkuun, sekä toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Merkityksellistä alueella on se, että alueen rakennuskanta on pääosin matalaa omakotiasumista, muutamia 1950-luvun jälkeen Kaanaaseen, Pihlavaan ja Mäntyluotoon rakentuneita kerrostaloja lukuun ottamatta.

Alueen ominaispiirteet

Yyterinniemen maankäytön painoalueet ovat:

Maanviljely- ja kalastustilat (Preiviiki, Kyläsaari, Lyttylä, Yyterin kartano)

- Näillä alueilla on tärkeää huomioida tielinjaukset, niiden varteen muodostunut asutus, miljöö ja avoimet peltomaiset. Rakennuskannan korkeuteen on hyvä kiinnittää huomiota.

Huvila- ja vapaa-ajan asunnot (Karhuluoto, Yyteri, Pihlavan huvilaranta, Lyttylä, Kivini)

- Alueen omaleimaisuus, identiteetti ja ominaispiirteet tulee huomioida.

Teollisuus (Pihlava)

- Alueen rakennuskanta on muodostunut palvelemaan teollisuutta, ja rakennuksilla ja miljööllä on todistusvoimainen arvo historiallisesta ajanjaksosta. Alueen suunnittelussa pitää ottaa huomioon ympäristö ja rakennuskanta.

Satamateollisuus (Mäntyluoto)

- Länsi-Suomen rakennettuun kulttuuriperintöön kuuluvat oleellisena osana satama-alueet, joiden toiminnat ja niihin liittyvät rakennukset kertovat yhteiskunnan talous- ja infrastruktuurihistoriasta.

Teollistumisen myötä syntyneet asutusalueet (Uusiniitty, Kaanaa, Pihlava, Uniluoto)

- Alueet ovat syntyneet teollistumisen myötä, mutta niillä on oma ajallinen identiteettinsä, joka tulee huomioida maankäytössä ja alueiden muutoskestävyydessä.

Kuvassa Edvin Mattilan talo Kokemäensaaressa. Mattilan talo kuuluu alueen kantatiloihin.
Kuva: Satakunnan Museo.

Muutoskestävyys

Yyterinniemen kulttuuriympäristö on enemmän kuin osiensa summa. Alue muodostaa monipuolisen kokonaisuuden, joka perustuu eri elinkeinoin ja kytkeytyy useisiin historiallisiin ajanjaksoihin. Alueen kulttuuriympäristö on myös paitsi ajallisesti kerroksellinen, myös monipuolinen. Arjen ja jokapäiväisen rakennetun kulttuuriympäristön ympäristön rinnalla esiintyy rakennustaiteellisesti korkeatasoista ja ainutlaatuista arkkitehtuuria.

Alueen rakennetun ympäristön ja maiseman arvot ja erityispiirteet tulisi nähdä Yyterinniemen identiteettiä vahvistavina ja kehittämistyölle inspiraatiota tarjoavina elementteinä. Yyterinniemen kehittämisessä on otettava huomioon sen moninaiset tavoitteet – niin toiminnalliset kuin suojelullisetkin – jotka liittyvät rakennettuun kulttuuriympäristöön, maisemaan ja luontoon. Näiden tavoitteiden yhteensovittaminen saattaa olla paikoin haastavaa. Alueen muutoksille herkimvät kohteet sijoittuvat valtakunnallisesti ja maakunnallisesti tunnistettujen arvoalueiden sisälle.

Näillä alueilla olemassa olevan rakennuskannan purkaminen tai harkitsematon uudisrakentaminen voi vaarantaa alueen kulttuurihistorialliset arvot, identiteetin ja todistusvoimaisuuden. Erityisen herkkiä ovat esimerkiksi teollisuusyhdyskuntien asuinalueet, jotka heijastavat tietyn ajan rakentamistapaa ja usein yksittäisten suunnittelijoiden tai rakentajien kädenjälkeä. Samoin varhaiset huvilayhdyskunnat, joissa puutarhamainen miljöö on osa kokonaisuuden arvoa, sekä maanviljelyyn perustuneet kylätaajamat, joita reunustavat laajat peltoaukeat, ovat säilyttämisen kannalta keskeisiä.

Uudisrakentamista ja sen sijoittelua näille alueille tulee harkita erityisen huolellisesti. Myös alueen vanhalla tielinjastolla on kulttuurihistoriallista merkitystä. Kyläasutus on perinteisesti muodostunut teiden varsille, ja esimerkiksi Kyläsaaren Kivinille johtava tielinjaus saattaa olla peräisin jo 1600-luvulta. Lopuksi on tärkeää korostaa, että yksittäisten kohteiden lisäksi huomio on kiinnitettävä laajempaan aluekokonaisuuteen. Uudisrakentaminen tulisi ohjata alueille, joilla sillä on mahdollisuus muodostaa oma merkityksellinen kokonaisuutensa ja asettua luontevasti osaksi Yyterinniemen kulttuuriympäristön historiallista jatkumoa.

Preiviiki

Alueen ominaispiirteenä on agraariin ryhmäkylään perustuva maisema ja kylärakenne, jonka muutosherkintä aluetta on Preiviikin kylän keskusta, rantatie ja avoimet peltomaiset. Täydennysrakentaminen kyläalueen keskeisimmille paikoille tulisi toteuttaa harkiten.

Kokemäensaari

Kokemäensaaren ominaispiirteisiin kuuluu niin maatalouteen, kuin teollisuuteen liittyviä aluekokonaisuuksia. Kyläsaaren kylätaajama, jossa herkintä aluetta on Mörtintien varteen muodostunut miljöö, kylää ympäröivät peltomaiset, sekä vanhat tielinjaukset.

Pihlava on teollisuuden myötä rakentunut alueen suurin taajama, jonka herkintä aluetta ovat Pihlavan sahan alue siihen liittyvine asuinalueineen.

Muissa kaupunginosissa kuten Uudessaniityssä, Metsämaalla ja Enäjärvellä tulisi todetuilla arvoalueilla ottaa huomioon ympäristön mittakaava, sekä alueelle ominaiset perinteiset materiaalit.

Yyteri

Yyterin maarekisterikylä on yhdistelmä vapaa-ajan asumista, maanviljelyä ja satamateollisuutta. Mäntyluodon ja siihen liittyvän Uniluodon asuinalueen merellinen identiteetti tulee säilyttää ja alueen ominaispiirteitä vaalia.

Karhuoluodon huvilayhdyskunta ja Huvilarannan alue edustavat ajallisesti melko yhtenäistä vapaa-ajan asumiseen liittyviä alueita, joiden muutosherkkyys on korkealla. Alueelle ei tulisi sijoittaa harkitsematonta uudisrakentamista, vaan vaalia alueen ominaispiirteitä.

Yyterin kylpylähotellin alueella uudisrakentaminen tulee tapahtua maiseman ehdoilla.

Lyttylä

Lyttylän alue on laaja, ja maisemassa näkyy leimallisesti maatalouden vaikutus. Rannikolle on lisäksi muodostunut huvilayhdyskuntia, joista Varvintien alue on osoitettu maakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi. Todetuilla arvoalueilla tulisi ottaa huomioon ympäristön mittakaava, sekä alueelle ominaiset perinteiset materiaalit.

LÄHDELUETTELO

Arkistolähteet

Ahlströmin arkisto
Kansan Arkisto
Maanmittauslaitos, peruskartat
Meri-Porin osayleiskaava 1999. Porin kaupunkisuunnittelusarja C52/2002.
Museovirasto, Historian kuvakokoelma
Porin kaupungin rakennusvalvonta, rakennuspiirustukset
Porin kaupunkisuunnittelun arkisto
Satakunnan Kansan arkisto
Satakunnan Museon kokoelmat
Senaatinkartasto
Suomalaisen Säästöpankin arkisto
Suomen rautatiemuseon kokoelmat
Työväen Arkisto

Lehdet

Arkkitehti -lehti nro 44 1964

Lähdekirjallisuus

Hovi-Wasastjerna, Päivi: *Arkkitehti Karl Lindahl & levollinen asiallisuus*. Bookwell 2015.
Haapala, Koskinen, Miettinen, Korhonen 2014: *Uudistuva maakunta*. Satakunnan historia VI. Satakunnan Museo/Porin kaupunki, Satakuntaliitto.
Haapala, Hakala, Koivuniemi, Peltola, Suntiainen-Nurmi, Tikka 2006: *Nouseva maakunta. Satakunnan Historia VII*. Satakunnan Museo/Porin kaupunki, Satakuntaliitto.
Koivuniemi Jussi: *Joen rytmissä. Porin kaupungin historia 1940-2000*. Porin kaupunki. 2004.
Lankinen, Vilho et al.: *Kyläsaaren vaiheita. Kokemäensaaren Vapaaehtoinen Palokunta 100 vuotta*. 1994.
Liiho Jorma: *Kyläkoulusta Kylätaloksi. Muutoksen tuulia Kyläsaaren koulurakennuksessa vuosina 1899-2014*. 2014.
Lääperi, Onerva (toim.) 2009: *Preiviiki, meren alta kyläksi*.
Pyykkönen, Teijo: *Liikuntaympäristöt kulttuuriperintönä. Opas arviointiin*. 2013.
Ruuth J.W.: *Porin kaupungin historia*. Porin kaupunki 1899.
Uusi-Seppä, Niina (toim.) *Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään, huomenna*. Satakunnan Museon julkaisuja 19/2012.
Viro, Kauko & Viro, Ari: *Lyttylän historiaa 1500-luvulta nykypäivään*. 2007.
Ålander, Kyösti: *Suomen teollisuuden arkkitehtuuri 1952*

Painamattomat lähteet

Heilu Oy: *Kallon rakennetun kulttuuriympäristön selvitys ja arkeologinen tarkastus*. 2022.
Kiilo, Tuulikki: *Pihlavan huvila-alueen inventointi*. Satakunnan Museo 1988.
Alvar Aalto: *Kokemäenjoen laakson aluesuunnitelma*. Selostus 1943.
Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy: *Kyläsaaren asemakaava-alueen kulttuuriympäristöt. Kyläsaarentien, Kivinintien, Vanhainkodintien, Launaistentien ja lähiympäristön asemakaava-alueen rakennetun ympäristön selvitys*. 2015.
Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto: *Levon rakennetun ympäristön selvitys*. 2015.
Linnala, Minna: *Meri-Porin osayleiskaava – Rakennetun ympäristön suojelu*. 1996.
Nummelin, Liisa: *Pori – höyrystahojen kaupunki*. Artikkelijulkaisussa Teollisuusperintö inspiraation lähteenä. Satakunnan Museon julkaisuja 21/2014.
Rimpiläinen Niina: *Luonnonläheiset hautaustavat*. Ammattikorkeakoulututkimuksen opinnäytetyö, HAMK 2024.
Rimpinen, Ilmari: *Kyläsaaren kylän vuosisataisia vaiheita*.
Takala Timo: *Luonnonmukaiset hautausmaat*. Luento 17.4.2007 [http://www.arkkitehtiasema.fi/Kartat/imuroitavat/Julkaisut/Luonnonmukainen_metsahautausmaa_Timo%20Takala.pdf]
Tuomainen, Kristian / Heilu Oy: *Kallo. Rakennetun kulttuuriympäristön selvitys ja arkeologinen tarkastus*. 2022.
Uusi-Seppä, Niina: *Satakunnan rakennetut kulttuuriympäristöt. Päivitys- ja täydennysinventointi*. Ramboll 2023.

Verkkolähteet

Finna. <https://www.finna.fi/>
Kansallisarkisto Astia-verkkopalvelu. <https://kansallisarkisto.fi/astia>
Kansalliskirjaston julkaisuarkisto Doria
Maanmittauslaitos. Vanhat painetut kartat. <https://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>
Rakennettu hyvinvointi. Museoviraston verkkosivusto.
Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet. Ympäristöhallinnon verkkopalvelu.
Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). Museovirasto.
Vanhat kartat-sivusto. www.vanhatkartat.fi